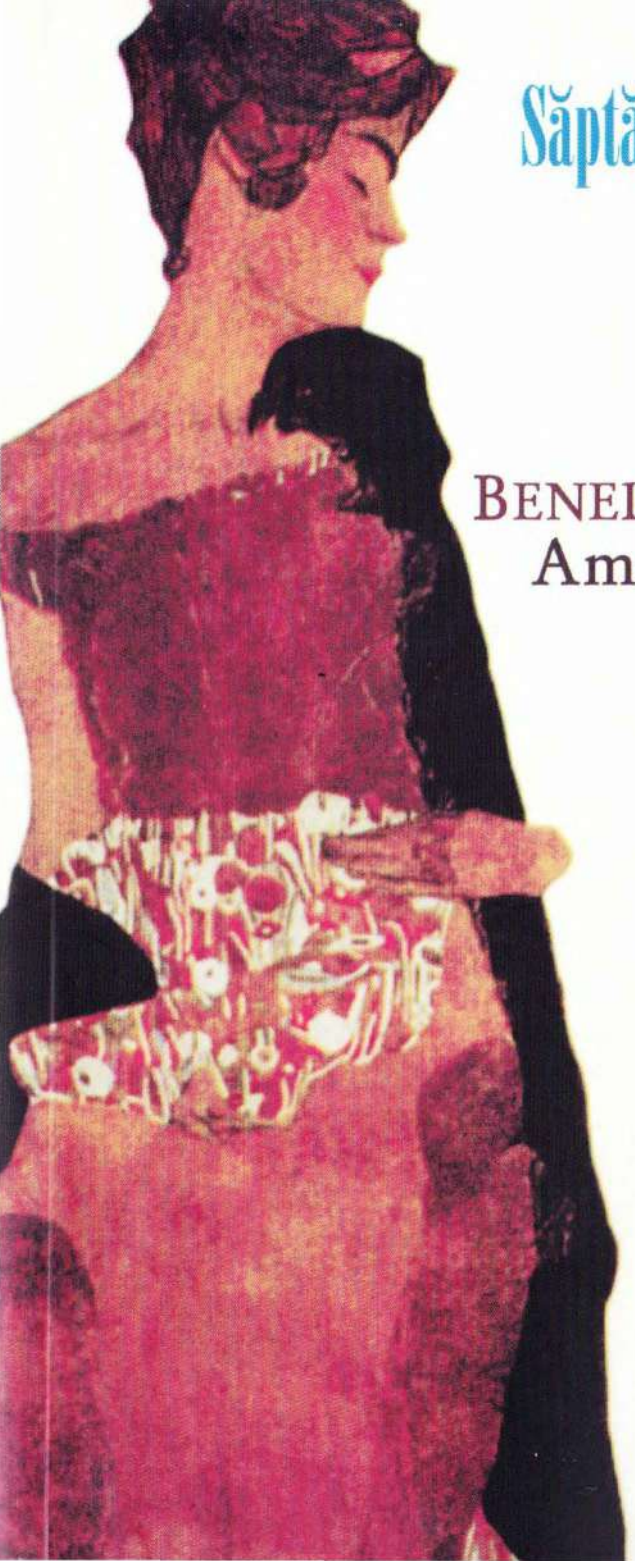


Săptămâna Financiară

BENEDETTA CRAVERI
Amante și regine

Curtea veche

AMANTE ŞI REGINE

BENEDETTA CRAVERI predă literatură franceză la Universitatea din Tuscia, Viterbo, și la Institutul Universitar Suor Orsola Benincasa din Napoli.
A scris *Madame du Deffand e il suo mondo* (1982) și *La civiltà della conversazione* (2001), care a ajuns, în 2004, la cea de-a patra ediție, fiind tradusă în principalele limbi europene.
Amante și regine. Puterea femeilor a cunoscut de asemenea, doar în intervalul august–octombrie 2005, trei ediții.

BENEDETTA CRAVERI

AMANTE ŞI REGINE

PUTEREA FEMEILOR

Traducere din limba italiană
şi note de
ŞERBAN STATI

Revizuirea traducerii
Filofteia Stati

Curtea veche

BUCUREŞTI, 2009

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
CRAVERI, BENEDETTA
Amante și regine / Benedetta Craveri;
trad.: Șerban Stati
București: Curtea Veche Publishing, 2006
ISBN 978-973-669-769-2

I. Stati, Șerban (trad.)

94(100)

Designul copertei: Némethi András Barna
Pe coperta I, coperta IV și pe semnul de carte:
detalii din lucrări de Egon Schiele

BENEDETTA CRAVERI
AMANTI E REGINE
IL POTERE DELLE DONNE
Copyright © 2005 Adelphi Edizioni S.P.A. Milano
All rights reserved.

© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2006, 2009
pentru prezenta versiune în limba română

ISBN 978-973-669-769-2

Pentru Margherita și Isabella

Puterea femeilor

În 1586, celebrul jurist francez Jean Bodin nu ezita să exileze femeile la marginea vieții civile, considerând că „ar trebui să fie ținute departe de orice magistratură, de locurile de comandă, de judecăți, de adunările publice și de consilii, ca să se ocupe doar de treburile lor femeiești și domestice". Bazându-se pe o dublă moștenire culturală — cea greco-romană și cea iudeo-creștină — marele teoretician al suveranității statului absolutist modern reafirma o convingere veche cât societatea occidentală. În întreaga Europă, ținând seama de slăbiciunea intelectuală, morală și psihică intrinsecă naturii lor, femeile trebuiau excluse de la putere; numai bărbații erau cetățeni cu drepturi depline, numai lor le era îngăduit să domnească.

Obiceiurile și legile nu fuseseră însă totdeauna atât de defavorabile sexului frumos și nu cu mult timp în urmă, în cadrul sistemului feudal francez, femeile se bucuraseră de un tratament mai puțin drastic.

Într-adevăr, până în secolul al XIV-lea, în absența capului de familie, îi țineau locul și aveau dreptul de a moșteni titluri și feude, administrându-și ele însele propriile moșii. Un exemplu în acest sens este cazul Annei de Bretania care, căsătorită întâi cu Carol al VIII-lea și apoi cu Ludovic al XII-lea, așadar de două ori regină a Franței, nu încetase niciodată să se ocupe personal de administrarea ducatului pe care-l adusese ca zestre coroanei franceze.

Ca și doamnele din nobilime, și cele aparținând burgheziei și claselor de jos avuseseră în trecut o libertate mai mare de acțiune, începând cu dreptul de a practica legal meseriile cele mai diverse, de a întreprinde opere de caritate și de asistență pentru săraci, în spitale și pe străzi, de a se organiza în comunități și confrerii, creând mișcări spirituale, instituind ordine religioase și mănăstiri.

Legate de societatea feudală, aceste manifestări de autonomie feminină au dispărut odată cu Renașterea. În cursul secolului al XIV-lea (în cadrul unei schimbări profunde, cu rădăcini în secolul precedent, a modului de a gândi politica și instituțiile, în care conceptul de „res publica" l-a înlocuit treptat pe cel medieval de drept genealogic, iar autoritatea seniorului pe cea a regelui) a început să-și facă loc o nouă concepție asupra familiei. Aceasta apărea acum ca temelie pe care se sprijinea edificiul statului modern; mai mult, familia devenea un fel de republică la scară redusă, condusă de capul familiei și perfect speculară republicii propriu-zise. Stabilitatea, echilibrul și autonomia ei erau de aceea de o importanță vitală atât pentru sfera privată, cât și pentru cea publică, iar legiuitorii nu precupețiseră prevederile care o puneau la adăpost de amenințările potențiale — iraționalitatea, lipsa de răspundere, inconstanța derivate din natura feminină. Asemenea busturilor antice cu două fețe, femeia din secolul al XVI-lea se înfățișa ca angelică și deopotrivă diabolică, putea induce elevație spirituală sau pierzanie morală — dar reprezenta oricum o enigmă. Între cei care înclinau spre o viziune demonică asupra feminității se afla bunăoară Jean Bodin, care, în cartea lui *Demonomanie des sorciers*, apărută în 1580, le acuza pe fiicele Evei de perseverență în apucăturile lor subversive și de a se afla în înțelegere cu Satana.

În războiul preventiv împotriva insidiilor sexului slab, era considerată necesară supunerea totală a femeii față de autoritatea masculină și circumscrierea acțiunii ei în interiorul sferei casnice. În acest fel, era sacrificată, drept garanție a ordinii familiale, nu numai libertatea ei, ci însăși personalitatea ei juridică, întrucât femeia nu trebuie să mai aibă altă identitate în afara celei de fiică, soție sau văduvă (doar văduvia îi putea garanta, de altfel, o anumită autonomie civilă).

În interpretare literală, „incapacitatea feminină" însemna că, fără autorizația rudelor pe linie bărbătească și a regelui, femeile aproape că nu aveau o personalitate juridică autonomă. O soție, de pildă, nu putea dispune liber de propriile bunuri sau să-și ia angajamente, să depună mărturie. Acolo unde echilibrul instituției matrimoniale o cerea, era totuși îngăduit soției, mamei și îndeosebi văduvei să redacteze acte — testamente, donații, legate, care în orice caz erau supuse controlului legilor.

Apărarea instituției familiei nu putea însă să lase deoparte apărarea într-un fel oarecare a demnității soției, din moment ce legătura matrimonială o punea oricum în centrul vieții domestice. Femeia trebuia așadar să fie tratată cu respect și, pe plan material, era protejată prin comuniunea bunurilor și prin *douaire*, un fel de rentă viageră care-i garanta autonomia economică în caz de deces al soțului. În schimb, juriștii, moraliștii, oamenii bisericii erau de acord în a-i cere obediență, castitate, parcimonie, atitudine rezervată și nu încetau să se întrebe asupra metodelor educative cele mai potrivite pentru a-i cultiva aceste virtuți.

Dar care era tipul de educație de dorit? Slabă și limitată, era inteligența feminină în stare să acceadă la ordinea rațională? Iar cunoașterea nu risca oare să încurajeze defecte inerente naturii fiicelor Evei, precum curiozitatea și orgoliul? Prima care și-a ridicat glasul de protest a fost, la începutul secolului al XV-lea, Christine de Pisan, care susținea că era suficient să trimiți fetele la școală pentru a le dezvolta inteligența deopotrivă cu cea a băieților colegi de generație. Un secol mai târziu, deși dădea dovadă de o atitudine mult mai liberală decât majoritatea contemporanilor săi față de sexul frumos, Montaigne continua să fie intim convins de superioritatea intelectuală a bărbaților și se limita să observe că studierea istoriei și filosofiei putea să ajute femeile să suporte nedreptățile și abuzurile din partea bărbaților, ale căror victime erau.

Nu resemnare, ci doar amărăciune indica, în schimb, strigătul lansat în 1626 de Marie de Gournay, fiică adoptivă a lui Montaigne, în *Grief des dames*: „Fericit ești, cititorule, dacă nu aparții sexului care, lipsit de libertate, se vede respins de la orice bunuri, ca și de la aproape toate virtuțile. Nici n-ar fi putut fi altminteri, din moment ce îi este negat accesul la sarcinile, ocupațiile și funcțiile publice, adică la putere, întrucât numai în exercitarea cu moderație a acesteia din urmă se formează bună parte dintre virtuți. Un sex căruia, drept singură fericire, drept virtuți unice și suverane, i se lasă ignoranța, servitutea și posibilitatea de a trece drept stupidă, dacă acest joc îi place".

În cadrul marii reînnoiri spirituale promovate de Contrareformă, deși în polemică față de protestanți, care îi îndemnau pe credincioși, fără deosebire de sex, spre lectura nemijlocită a textelor sacre, Biserica

Catolică a fost obligată să înfrunte problema educației femeilor prin elaborarea unei pedagogii inspirate de cultul Fecioarei, care, de la un tratat la altul, urmărea un singur obiectiv: neutralizarea componentei obscure și demoniace stând la pândă în natura feminină și, luând drept model virtuțile încarnate de Fecioara Maria — puritatea, blândețea, caritatea — să pregătească fetele hărăzite să trăiască în lume pentru a realiza în mod fericit vocația lor de soții și de mame creștine.

În Franța secolului al XVI-lea, înrăutățirea condiției femeii pe plan juridic și religios a coincis totuși cu o primă și incontestabilă afirmare a prestigiului ei intelectual. După modelul oferit de tratatul *De claribus mulieribus* al lui Boccaccio, tradus în Franța la cererea Anei de Bretania, soția lui Carol al VIII-lea, a apărut și în Franța o tradiție literară destinată unui succes durabil, centrată pe elogiul *femeii puternice* și al *femeii savante*. Era vorba de o literatură encomiastică, ținând îndeosebi omagierea principeselor și doamnelor ilustre, literatură scrisă aproape în exclusivitate de bărbați; succesul acesteia atesta existența unui public feminin. Un public de cititoare aparținând elitelor aristocratice și burgheze, care cereau literaturii, îndeosebi celei de reflecție morală, poeziei și romanului, o imagine idealizată a femeii, în care aceasta să se poată, în sfârșit, recunoaște.

Dar adevărata noutate a acestei „renașteri" feminine o constituie intrarea sexului frumos în arena literară. În Evul Mediu existaseră mai multe scriitoare faimoase, dar „nimic, în discursul lor, nu lăsa să transpară conștiința unei «specificități»". Și invers, începând cu opera inaugurală a Christinei de Pisan, *Le Trésor de la cité des dames*, apărută în 1497, micul grup de autoare din secolul al XVI-lea — să amintim cel puțin numele lui Pernette du Guillet, Louise Labé, Catherine și Madeleine Des Roches și, spre sfârșitul veacului, pe Marie le Jars de Gournay — avea în comun un unic proiect, a cărui intenție nu putea să scape contemporanilor: de a contesta monopolul masculin aproape total asupra scrisului și de a lua direct cuvântul pentru a vorbi, mai mult sau mai puțin mascat, despre ele însele, despre propriile gusturi, sentimente și aspirații profunde.

Încă dintru început însă, scriitoarele (cu câteva excepții răsunătoare) au evitat ciocnirile directe, din care ar fi ieșit inevitabil în pierdere, și au urmat căi ocolite, profitând de fiecare dată de ocaziile potrivite.

De altfel, ele ştiau că pot invoca în apărarea lor precedente inatacabile: cele care dăduseră exemplul şi luaseră condeiul în mână nu fuseseră oare două principese? În fruntea cortegiului se afla Anne de France, fiica lui Ludovic al XI-lea, sora mai mare a lui Carol al VIII-lea şi ducesă de Bourbon (1461–1522), cea care, după ce ţinuse în mâini frâiele guvernării în timpul minoratului fratelui său, se înconjurase de o curte strălucitoare, deschisă scriitorilor şi artiştilor, şi se hotărâse să încredinţeze tiparului, în 1521, *Învăţăturile* sale către fiica ei, Suzanne. Urma apoi cea mai ilustră dintre toate, marea Marguerite, sora lui Francisc I şi soţia regelui Navarrei, „perfect suverană în poezie, doctă în filosofie, expertă în Sfânta Scriptură". Prima poetă franceză publicată, Marguerite de Navarre aborda cu aceeaşi pasiune intelectuală şi cu acelaşi talent temele cruciale ale amorului sacru şi ale amorului profan. Trei generaţii mai târziu, o altă Marguerite, fiica lui Henric al II-lea şi a Caterinei de Medici, şi ea regină a Navarrei, va inaugura memorialistica feminină povestind tragicele vicisitudini ale vieţii sale.

Desigur, nimeni nu punea în discuţie necesitatea unei educaţii umaniste şi a unei pregătiri intelectuale pentru principesele regale şi pentru doamnele din înalta aristocraţie — dar aceasta privea un număr extrem de mic de reprezentante ale sexului frumos, destinate prin naştere unor roluri oficiale de înaltă responsabilitate. Deşi excepţionale, asemenea cazuri constituiau o dezminţire strălucită a clişeelor misogine privind tarele proprii naturii feminine şi reprezentau o încurajare implicită şi o cauţiune morală importantă pentru ambiţiile intelectuale ale suratelor lor de rang inferior.

Nici măcar o descendenţă regală nu putea însă conferi femeilor acelaşi drepturi cu ale bărbaţilor şi legea salică era în acest sens dovada cea mai grăitoare. În virtutea unei străvechi interdicţii, care data de pe vremea lui Pharamond, rege mitic al francilor, şi spre desebire de ceea ce se întâmpla în alte ţări europene, în Franţa femeile erau excluse de la succesiunea la tron, sarcina de a asigura continuitatea dinastică fiind rezervată descendenţei masculine. Doar regele deţinea puterea, în vreme ce regina nu avea alt statut decât acela de soţie.

Nu fusese totdeauna aşa. Legea salică era o instituţie juridică relativ recentă, inventată de istorici şi jurişti în cursul secolelor XIV–XV, pentru a garanta întâi de toate independenţa şi unitatea teritorială a

țării. În Franța medievală, coroana fusese transmisă, într-adevăr, cu respectarea dreptului primului născut, fără deosebire de sex, până când în 1316, la dispariția lui Ludovic al X-lea, fratele suveranului, Filip de Poitiers, reușise să determine recunoașterea lui ca rege, profitând de minoratul nepoatei Jeanne, căreia i-ar fi revenit dreptul la coroană. Șase ani mai târziu, fiicele lui Filip al V-lea au fost victime ale aceluiași abuz și și-au văzut uzurpate drepturile de către fratele tatălui lor. Și când, la rândul său, Carol al IV-lea cel Frumos a murit lăsând doar moștenitoare, acestea au fost automat excluse de la succesiune doar în temeiul exemplului celor două domnii precedente. Dar întrucât Carol al IV-lea nu avea frați, cine trebuia să ia coroana? Dacă s-ar fi ținut seama de legătura de rudenie cea mai strânsă cu regele defunct, aceasta i-ar fi revenit lui Eduard al III-lea al Angliei, nepot pe linie maternă al lui Filip cel Frumos. Însă adoptarea acestei soluții ar fi însemnat trecerea sub jurisdicția unui suveran străin; de aceea, baronii francezi au preferat să-și orienteze alegerea către Filip de Valois — Filip al VI-lea — descendent pe linie masculină al lui Filip Temerarul. Introdusă pe ascuns pentru a susține ambițiile lui Filip al V-lea și Carol al IV-lea, interdicția ca femeile să poată accede la tron a fost astfel extinsă și la descendența lor masculină. (Încă de pe vremea Războiului de O Sută de Ani, începuse să se ia act de faptul că, în urma unei politici matrimoniale care hărăzea tot mai des principesele de sânge regal unor suverani din alte țări, succesiunea pe linie feminină putea expune coroana riscului de a sfârși în mâinile unui principe străin.)

Începând cu acest moment și pe întreaga durată a Renașterii, diferite generații de eruditi și de juriști și-au pus talentul și știința în slujba ireversibilității acestei măsuri. Mitul originilor, ponderea unei tradiții juridice autohtone ce trebuia contrapusă cu mândrie celei romane, teoretizarea caracterului sacru al monarhiei franceze, care comporta rolul sacerdotal al regilor, imposibil de extins la femei, autoritatea masculină ca principiu unificator al noii concepții asupra statului în toate articulațiile ei erau argumentele în favoarea excluderii femeilor de la exercițiul puterii. Deși era vorba de motivații cărora era greu să li te opui în vremuri în care Franța se angajase în afirmarea propriei sale identități culturale și în impunerea prestigiului său pe scară europeană, ceea ce a conferit legii salice caracterul său de necesitate incontesta-

bilă a fost repertoriul de clișee misogine, și în primul rând acela al „imbecilității de judecată" a sexului slab.

Și totuși, supus probei faptelor, secolul al XVI-lea nu a constituit oare o dezmințire categorică a interdicțiilor care grevau asupra sexului frumos? Nicicând ca în Europa acestui secol un număr atât de relevant de femei — fiice, surori, soții, mame, amante — n-a avut acces la responsabilități înalte, nu și-a exercitat influența asupra politicii, nu a guvernat personal. În ciuda anatemelor predicatorilor, Maria Tudor mai întâi și apoi sora ei, Elisabeta, s-au urcat cu titlu deplin pe tronul Angliei, în vreme ce Maria Suart purta coroana Scoției. Mătușă a împăratului Carol al V-lea și o vreme logodnică a lui Carol al VIII-lea de Valois, Margareta de Austria avea să domnească, la rândul ei, cu abilitate și prudență, asupra Țărilor de Jos. Pentru a nu mai vorbi despre Renata de Franța, care a jucat la Ferrara un rol religios și cultural de mare rezonanță. Și dacă în Franța legea salică excludea femeile de la succesiunea dinastică, multe dintre reginele care aveau să se succeadă, alături de suveranii casei de Valois, vor avea, împreună cu mamele și surorile lor, o mare înrâurire asupra evenimentelor din țară.

Luiza de Savoia, mama lui Francisc I, a guvernat în numele fiului său, în anii dramaticei perioade de prizonierat în Spania a acestuia, și a purtat pentru el tratative diplomatice extrem de delicate, dând dovadă de un adevărat geniu politic, în vreme ce sora regelui, Marguerite, căsătorită cu regele Navarrei, nu și-a ascuns simpatiile pentru religia reformată și a făcut din curtea sa un mare centru de cultură umanistă, dând strălucire literaturii franceze atât prin poezia ei de inspirație mistică, cât și printr-o celebră culegere de nuvele în maniera lui Boccaccio, *Heptameronul.*

Fiica Margueritei, Jeanne d'Albret, regină a Navarrei, și-a consacrat în schimb inteligența ieșită din comun intereselor cauzei protestante și ale fiului său, tânărul Henric de Bourbon, menit să domnească într-o zi asupra întregii Franțe. Nu se poate uita nici că, la moartea soțului ei, Henric al II-lea, survenită în 1559, timp de circa treizeci de ani, în toiul războaielor religioase, o regină, Caterina de Medici, va fi cea care va recurge la toate expedientele posibile, inclusiv la cele extreme, pentru a tutela interesele coroanei și a apăra integritatea regatului.

În Franța secolului al XIV-lea, nu doar suveranele și principesele vor ocupa primul plan. În absența lor, alături de ele și adesea în antagonism deschis cu ele, se afirmă reginele inimii, atotputernicele favorite regale: ducesa d'Etampes și Diane de Poitiers, amantele lui Francisc I și respectiv Henric al II-lea, Gabrielle d'Estrées și Henriette d'Entragues, destinatare privilegiate ale elanului amoros al prea galantului Henric al IV-lea. Nici în înalta nobilime nu lipsesc figuri feminine care să se impună ca puncte de referință ale unor întregi clanuri: rămase văduve, cele trei succesive ducese de Guise, de pildă, exercită o influență decisivă asupra strategiilor politice ale celei mai puternice familii din Franța a epocii.

Nu trebuie, totuși, să credem că acest ilustru cortegiu de doamne aflate la putere ar constitui semnul unei evoluții, fie și subterane, a mentalității și obiceiurilor, sau că ar revela o îmbunătățire juridică a condiției feminine. Dacă în societatea secolului al XIV-lea există femei care contează, aceasta se întâmplă pentru că, sprijinindu-se pe ambițiile lor, pe inteligența și frumusețea lor, aceste femei au reușit, în ciuda prejudecăților masculine, să profite de împrejurări prielnice ca să se pună în valoare. Niciodată, totuși, ele nu-și asumă puterea în nume propriu, autoritatea lor e mereu provizorie și supusă contestărilor, iar afirmarea lor presupune totdeauna un vid sau o slăbiciune masculină: depărtarea sau moartea soților, minoratul fiilor, pasiunea simțurilor. Oricât de spectaculoase, viețile lor constituie suma unor cazuri individuale și nu alcătuiesc niciodată o istorie organică. Deoarece Istoria — niciuna dintre ele nu se îndoiește — rămâne apanajul oficial al bărbaților, și pentru a se strecura în angrenajele ei fără a fi strivite, trebuie să-ți pui o mască, să joci pe coarda vicleniei, să-ți creezi aliați puternici, să distribui favoruri, să seduci, să corupi, să pedepsești — și să știi, la momentul potrivit, să ieși din scenă.

Acestei puteri *sui generis*, care știe să transforme slăbiciunea în forță și să facă din condiția de inferioritate o carte câștigătoare, îmi propun să-i spun povestea: mărturie a curajului, a inteligenței, a inventivității care le-au caracterizat în mod constant pe femeile franceze ale Vechiului Regim.

O italiancă la curtea Franței

În 1533, la numai paisprezece ani, Caterina de Medici a sosit în Franța pentru a deveni soția celui de-al doilea născut al lui Francisc I, ducele de Orléans.

Oricât ar fi fost de substanțială zestrea tinerei florentine, era totuși vorba despre o *mésalliance*: fata era doar moștenitoarea unei familii de bancheri. Această căsătorie avea însă temeinice motivații politice. Pentru Clement al VII-lea, unchiul miresei, consolidarea înțelegerii între familia Medici și coroana franceză avea să permită papalității să nu depindă integral de bunăvoința lui Carol al V-lea care, cu doar șase ani în urmă, îngăduise armatelor imperiale să jefuiască Roma și să treacă prin foc și sabie Cetatea Sfântă. În vreme ce lui Francisc I înrudirea cu papa și cu dinastia medicee îi servea la consolidarea proiectelor sale de hegemonie asupra Italiei și la contrabalansarea influenței casei de Habsburg.

Pontiful își conduse personal nepoata în Franța, demonstrând în acest fel cât de mult ținea la această căsătorie; Caterina își făcu intrarea în Marsilia la 12 octombrie 1533, în urma cortegiului papal, însoțită de o coregrafie extraordinară și cu totul inedită pentru francezi. Precedat doar de un cal alb care purta Sfintele Daruri, Clement al VII-lea înainta așezat în jilțul gestatoriu, urmat de cardinalii îmbrăcați în roșu, așezați în șeile unor catârce albe; urma apoi Caterina, înconjurată de o mulțime de doamne și de gentilomi călare. Șaisprezece zile mai târziu, nunta a fost celebrată cu mare fast și seara, la capătul unui banchet oferit de papă celor două curți reunite, tinerii căsătoriți au fost conduși în camera nupțială de regina Eleonora și de doamnele ei. Henric și Caterina aveau aceeași vârstă, nu știau nimic unul despre celălalt, dar știau ce se aștepta de la ei și trebuiră să susțină în mod public proba. Urmărindu-le îmbrățișările prin draperiile întredeschise ale patului conjugal, Francisc a putut să constate că amândoi mirii „se

dovediseră vioi", iar a doua zi dimineaţa, foarte devreme, însuşi Clement al VII-lea îi vizită şi le inspectă patul. De prisos să spunem că în acele vremuri sentimentul de pudoare era mult diferit de al nostru, iar noţiunea de intimitate nu-şi făcuse încă intrarea în simţul comun. Dar dacă şi regele, şi pontiful fuseseră atât de interesaţi să verifice finalul fericit al primei nopţi a celor doi soţi încă adolescenţi, gestul se explica prin faptul că deplina consumare a căsătoriei era necesară pentru pecetluirea definitivă a angajamentelor reciproce, la care amândoi ajunseseră după lungi tratative. Aceasta îi dădea lui Clement al VII-lea garanţia că, oricum ar fi evoluat situaţia politică, Caterina devenise, cu titlu deplin, soţia lui Henric şi nu mai risca să fie trimisă înapoi în Italia; iar Francisc I îşi vedea legitimate ambiţiile de dincolo de Alpi şi putea să proclame cu voce tare drepturile pe care al doilea născut al său le dobândise, în calitate de soţ al Caterinei, asupra ducatului de Urbino. După mai puţin de un an, însă, moartea subită a lui Clement al VII-lea spulberă promisiunile pe care acesta le garantase şi lui Francisc I nu-i rămase decît să constate în ce măsură căsătoria cu „mica ducesă" devenise o afacere foarte proastă.

Viaţa care o aştepta pe Caterina la curtea Franţei se anunţa, aşadar, a nu fi deloc uşoară, dar tânăra florentină fusese deja călită de o copilărie plină de drame. Orfană încă de la naştere de amândoi părinţii, unică moştenitoare legitimă a unui mare patrimoniu, ţinută ostatică şi ameninţată cu moartea în timpul răscoalei populare din Florenţa, care se desfăşurase până în august 1530, fata crescuse în interiorul unui clan familial sfâşiat de intrigi, interese, ambiţii contradictorii, în aşteptarea momentului de a sluji drept pion matrimonial pe complicata tablă de şah a politicii italiene.

În noua sa ţară, Caterina trebui înainte de toate să renunţe la singura certitudine care o însoţise până atunci, aceea de a aparţine unei dinastii care nu se temea de comparaţii: era „doar" o Medici — şi când, la trei ani de la căsătorie, moartea neaşteptată a Delfinului făcu din Henric moştenitorul tronului Franţei, disparitatea de condiţie dintre cei doi soţi apăru drept şi mai scandaloasă.

Inteligentă, voluntară şi obişnuită să conteze doar pe resursele ei, Caterina făcu totul pentru a-şi îmbunătăţi situaţia şi a câştiga bunăvoinţa noii familii, adaptându-se rapid obiceiurilor de curte, învăţând o

franceză impecabilă, arătându-se veselă, maleabilă, afectuoasă, modestă, ascultătoare. Reuși imediat să stabilească raporturi de înțelegere cu celelalte doamne din familie: cu pioasa, gentila și puțin iubita regină Eleonora, cu Marguerite de Navarra, sora regelui, cu cumnata, Marguerite de Franța, menită căsătoriei cu ducele de Savoia. În același timp, știu — fapt mult mai dificil și mai angajant — să intre în grațiile socrului.

La sosirea Caterinei în Franța, Francisc I, pe atunci de-abia trecut de patruzeci de ani, trecea, în ciuda dramaticelor lui eșecuri, drept cel mai minunat monarh al Europei, iar domnia sa avea să mai dureze încă treisprezece ani. Cucerit de atașamentul pe care i-l arăta nora, suveranul îi îndeplini rugămințile, îngăduindu-i să facă parte din micul lui cerc de favoriți, „mica bandă" care-l urma peste tot. Pentru a putea fi alături de el chiar și în timpul vânătorilor — sportul regal prin excelență — Caterina inventă până și un nou fel de a călări, cu piciorul stâng fixat în scară și cu dreptul sprijinit de vârful șeii, inaugurând astfel stilul „amazoană". De altfel, Francisc I, admirator entuziast al artei italiene și constructor neobosit de splendide palate, nu putea să nu aprecieze cultura și simțul artistic al nurorii, care-și formase gustul la Florența și la curtea pontificală, în contact direct cu marile colecții medicee și cu capodoperele păstrate la Vatican.

Adevărul e că „mica ducesă" nu reușea să-i dea soțului ei un fiu: „Serenissima Delfină poate fi caracterizată ca foarte bine alcătuită, dar în ceea ce privește calitățile trupului de femeie născătoare de copii, nu numai că nu le are încă, dar mă îndoiesc că le va avea vreodată, deși nu încetează să ia pe gură toate acele leacuri care pot s-o ajute la procreere, și de aceea se află în mare primejdie să se îmbolnăvească încă mai rău", scria în acei ani Matteo Dandolo, ambasador al Serenissimei Republici Venețiene. „Este iubită și mângâiată de Delfin, soțul ei, în chipul cel mai bun; și majestatea sa o iubește, și e iubită deopotrivă de întreaga curte și de tot poporul, încât nu cred că s-ar găsi cineva care să nu dea sânge pentru a o face să aibă un copil". Nu toate afirmațiile diplomatului trebuie însă luate ad literam: sterilitatea nu era singura problemă a Caterinei, care suferea în tăcere pentru că nu reușise să se facă iubită de un soț pe care ea, în schimb, îl iubea cu pasiune. Adolescentul timid și întunecat căruia îi fusese dată de soție nu era lipsit

de considerație pentru ea, dar își dăruise de multă vreme inima unei femei de neatins, al cărei cult îl celebra în mod public. Dar pentru aceasta trebuie să facem un pas înapoi și să ne întoarcem la epoca în care Caterina nu părăsise încă Italia.

DIANE DE POITIERS
Frumusețea ca mit

La 7 iulie 1530, o săptămână după întoarcerea în Franța a celor doi fii ai săi mai mari (care fuseseră ținuți ostatici timp de patru ani la Madrid, în schimbul permisiunii lui de a se întoarce liber) Francisc I, văduv după Claudia de Franța, ratifică o pace fragilă cu Spania, căsătorindu-se a doua oară cu Eleonora de Austria, sora împăratului Carol al V-lea. Turnirul care încununa serbările în onoarea noii regine prilejui pentru prima oară coborârea în arenă a celor doi tineri prinți. Potrivit uzanței, ei aveau dreptul să desemneze doamna pe care înțelegeau s-o omagieze. Delfinul, incitat de dorința de a-i face pe plac tatălui său, alese să se bată pentru ducesa d'Etampes, amanta oficială a regelui, în vreme ce ducele de Orléans își înclină lancea la picioarele Dianei de Poitiers, soția lui Louis de Brézé, mare senești al Normandia, în care o frumusețe fără seamăn se îmbina cu o virtute fără pată. Al doilea născut al suveranului avea abia unsprezece ani, iar Diane treizeci, și totuși, sub vălul ritualului cavaleresc se ascundea o autentică declarație de dragoste: avea să poarte toată viața de acum înainte culorile doamnei omagiate la turnir.

Sentimentul de adorație pe care Henric îl încerca pentru Marea Seneșală data, în realitate, încă din ziua în care, la numai șapte ani, plecase în Spania împreună cu fratele lui. În vreme ce atenția generală a curții se concentra asupra Delfinului, Diane fusese impresionată de angoasa așternută pe chipul micului Henric și îl strânsese în brațe, atingându-i fruntea cu o sărutare. Sărutare fatală, a cărei amintire avea să-l însoțească pe băiat în cei patru ani dureroși de prizonierat, cristalizându-i pentru totdeauna fanteziile erotice.

Spre deosebire de cavalerul ei introvertit și romantic, Diane se iubea mai ales pe ea însăși; era ambițioasă, avidă, clarvăzătoare și avea răceala, aroganța, înclinația spre castitate ale zeiței al cărei nume îl

purta. Frumusețea ei, scria Marguerite Yourcenar, „era atât de absolută, atât de inalterabilă, încât ascundea personalitatea însăși a celei căreia îi fusese hărăzită". Născută într-o familie ilustră, dată drept soție foarte de tânără unui bărbat cu patruzeci de ani mai în vârstă ca ea, căruia îi revenea foarte importanta sarcină de a-l reprezenta pe rege în Normandia, fusese o soție și o mamă exemplară, mulțumită că juca un rol de prim-plan la curte și că aparținea uneia dintre familiile cele mai nobile și mai influente ale țării. Dar nu se poate exclude posibilitatea ca reținerea ei riguroasă să fi fost influențată de amintirea sfârșitului căruia îi căzuse victimă propria ei soacră, ucisă de un soț gelos.

În 1531, la treizeci și unu de ani, încă relativ tânără după criteriile epocii, și de o frumusețe intactă, Diane rămăsese văduvă și, hotărâtă să nu se mai recăsătorească niciodată, începu să-și construiască personajul cu mare artă. Luând-o ca model pe Artemisia, celebra soție a lui Mausol, regele Halicarnasului, care figura în toate cataloagele de femei ilustre, adoptă culorile doliului — albul și negrul — adăugă stemei sale torța răsturnată, simbolul văduviei, și celebră amintirea soțului, dedicându-i un splendid mausoleu în capela castelului Anet. Înfășurată în demnitate și la adăpost de orice insinuare, Marea Seneșală își găsi în noua ei condiție o libertate de acțiune de obicei interzisă femeilor.

Probabil la cererea lui Francisc I însuși, care conta pe învățătura ei pentru a-i îmblânzi fiul și a-l iniția în comportamentul de curte, Diane consimți să se lase adorată public de Henric, potrivit schemelor platonismului curtenesc atunci în vogă, și dobândind asupra lui un ascendent absolut. În ciuda solidei poziții de care se bucura constant la curte, Marea Seneșală nu subaprecia avantajele derivate din sprijinul necondiționat al unui principe de sânge regal. Ca urmare, a fost prima care să susțină unirea tânărului prinț cu descendenta familiei Medici, de vreme ce bunicul matern al Caterinei — Jean de la Tour d'Auvergne — era fratele bunicii paterne a Dianei. Dar când, în 1536 (trei ani după acea căsătorie), moartea neașteptată a Delfinului făcu din Henric moștenitorul tronului, văduva inaccesibilă coborî de pe piedestal și se dărui admiratorului ei, continuând să ascundă însă relația lor carnală sub aparența amorului curtenesc.

Hotărârea de a-și lua la treizeci și șase de ani un iubit de șaptesprezece nu era lipsită de semne de întrebare: însemna să-și riște

reputația nepătată, să se expună ridicolului, satirei, calomniei și să înfrunte, mai devreme sau mai târziu, un abandon umilitor. Avea însă altă alegere? Să continue să se refuze unui bărbat tânăr și cu un temperament focos nu echivala cu a abandona partida? Iar miza nu era prea mare pentru a nu-și încerca norocul?

Prima lor întâlnire de dragoste avu loc la castelul Ecouen, cu complicitatea conetabilei Anne de Montmorency, prietenă cu amândoi. Pline de nerăbdare și de grație, de senzualitate și de pudoare, versurile scrise de Diane în acea împrejurare ne transmit, în pofida convenționalismului de limbaj și de imagini, surpriza unei femei îndrăgostite, căzută pradă pasiunii mai presus de voința ei.

Voici vraiment qu'Amour un beau matin
S'en vint m'offrir fleurette très gentille...
Car, voyez-vous, fleurette si gentille
Était garçon frais, dispos et jeunet.
Ains, tremblottante et détournant les yeux,
„Nenni" disais-je. „Ah! Ne soyez déçue!"
Reprit l'Amour et soudain à ma vue
Va presentant un laurier merveilleux.
„Mieux vaut" lui dis-je „être sage que reine".
Ains me sentis et frémir et trembler,
Diane faillit et comprenez sans peine
Duquel matin je prétends reparler...[1]

Adevărată ori falsă, aceasta este imaginea pe care Diane avea s-o mențină vie în inima amantului ei, reaprinzând în el, zi după zi, emoția unei cuceriri pe care o crezuse cu neputință. În versurile atribuite lui Henric, amintirea acelei dimineți apare ca „o adevărată inițiere, ca un ritual de trecere de la condiția de adolescent la cea de bărbat, și totodată ca o învestire în calitatea de cavaler al zeiței Diana":

Hélas, mon Dieu, combien je regrette
Le temps que j'ai perdu en ma jeunesse:
Combien de fois je me suis souhaité
Avoir Diane pour ma seule maîtresse,
Mais je craignais qu'elle, qui est déesse,

Ne se voulût abaisser jusque-là
De faire cas de moi, qui, sans cela,
N'avais plaisir, joie ni contentement
Jusques à l'heure que se délibéra
Que j'obéisse à son commandement[2]

Dacă Henric jura Dianei veşnică supunere, la rândul ei Diane angaja o cursă spectaculoasă împotriva timpului pentru a-şi menţine ascendentul. Băi de gheaţă, exerciţii fizice în aer liber, dietă spartană, renunţarea la cosmetice şi farduri nocive pentru piele erau strategii de absolută avangardă la care Marea Seneşală face apel pentru a-şi conserva, în ciuda anilor, frumuseţea sculpturală. Brantôme, care o cunoscuse pe când avea aproape şaptezeci de ani, îşi amintea „frumuseţea, graţia şi maiestatea ei" şi, convins că avea să rămână la fel şi la o sută de ani, se plângea că „pământul poate înghiţi asemenea trupuri frumoase". Aspectul fizic plăcut nu era totuşi singura ei armă, deoarece era însoţit, la ea, de o artă rafinată a seducţiei şi de un erotism savant. O ştia prea bine Caterina, care, crezând în magie şi dorind să descopere ce fel de vrăji întrebuinţase Diane pentru a-i înlănţui soţul, reuşise să spioneze, printr-o crăpătură în perete, una din întâlnirile lor galante. Şi astfel, povesteşte acelaşi Brantôme, văzu „o femeie superbă, albă, delicată şi proaspătă, în cămaşă sau goală, care îşi mângâia amantul în mii de feluri, cu gesturi afectuoase şi alte lucruri plăcute „şi-l văzu, de asemenea, pe el împărtăşindu-i mângâierile şi toate celelalte, astfel încât coborau amândoi din pat şi se culcau şi se îmbrăţişau pe covorul moale aşezat la picioarele patului". În faţa unui spectacol atât de diferit de experienţele ei conjugale, Caterina izbucni în lacrimi şi se resemnă în faţa evidenţei: vraja căreia îi fusese martoră nu avea leac şi ascendentul Dianei era destinat să dureze.

Marea Seneşală avu grijă să păstreze misterul asupra naturii raporturilor ei cu Henric, imprimând relaţiilor lor un caracter mitologic şi sacru şi prefăcând văduva exemplară într-o zeiţă din Olimp. Artişti şi literaţi aveau s-o celebreze sub chipul zeiţei vânătorii şi ea însăşi pusese să fie înfăţişată la castelul Anet în splendida ei nuditate, întinsă pe o parte şi îmbrăţişată drăgăstos de un maiestuos cerb regal. A fost un gest de mare importanţă, care depăşea strategiile personale ale amantei

regelui şi care, inaugurând un nou gen de artă, era menit să influenţeze orientările culturale ale timpului. Nu se mai întâmplase ca o personalitate istorică să-şi aproprieze o divinitate antică până la metamorfoza completă: „aventura unei favorite tenace, avidă şi ambiţioasă, a luat forma unui basm mitologic care a permis, pentru prima dată în Franţa, înflorirea unei arte alegorice". Urcat pe tron în 1547, Henric al II-lea a oficializat mitul Dianei, împletindu-şi iniţialele cu cele ale femeii iubite pe toate stemele regale şi comandând sculptorilor şi pictorilor portretele ei sub înfăţişarea Zeiţei Vânătorii, al cărei nume îl purta.

Ceea ce a determinat-o pe Marea Seneşală să se identifice cu o divinitate păgână (lucru pe care, asemenea ei, l-au mai făcut multe femei implicate în exercitarea puterii) a fost atât exigenţa autolegitimării reprezentantelor sexului slab, cât şi afirmarea progresivă a unei culturi feminine tinzând să se revendice de la tradiţia unor femei exemplare, care se inspira puternic din mitologie. Această reprezentare simbolică a puterii feminine a fost încurajată în primul rând de monarhii înşişi, fiind înţeleasă şi ca un corectiv adus legii salice, care limitase, indiscutabil, printr-o serie de noi interdicţii, libertatea lor de acţiune. În conflict permanent cu exponenţii înaltei nobilimi, regii francezi ai Renaşterii vor prefera să-şi delege puterile, când va fi necesar, nu înlocuitorilor lor legitimi, adică principilor de sânge şi altor înalţi demnitari ai regatului, ci unor persoane mai de încredere şi mai dependente de ei, precum mamele, surorile, amantele — şi de aceea se vor arăta înclinaţi să le potenţeze prestigiul.

Autoritatea de care se bucura Mare Seneşală după urcarea pe tron a lui Henric nu era, totuşi, rodul unei învestituri temporare, ci a uneia permanente şi nelimitate, deoarece emana direct de la suveran şi se revela printr-un sistem precis de semne centrat pe feluritele valenţe simbolice ale figurii Dianei. „În tradiţia mitografică ce se revendică de la teoria neoplatonică a emanaţiilor, strălucirea lunii simboliza modul în care lumina divină se reverberează în lume", iar suveranul şi favorita sa făcuseră din aceasta una din imaginile-cheie ale regiei lor alegorice. Această alegere se insera coerent în procesul de divinizare mitologică a figurii regelui, iniţiată odată cu Francisc I: esenţa puterii nu se mai lăsa percepută direct, ci doar prin reflexul semnelor şi codicelor substitutive de care se înconjura. Comparând-o pe Diane de Poitiers cu

luna ce reflectă și reverberează lumina soarelui absent, Ronsard indica limpede funcția esențială de mediere și intercesiune asumată de amanta regală.

În limbajul mai prozaic al politicii, aceasta însemna că Marea Seneșală avea, în fapt, o funcție foarte asemănătoare celei de consilier al regelui și de prim-ministru. În 1547, un agent al ducelui de Ferrara raporta principelui său că Henric își petrecea cel puțin o treime din zi în compania favoritei, consultând-o asupra tuturor hotărârilor importante. Învăluită în legenda pe care știuse să o construiască cu atâta îndemânare, înălțată la rangul de ducesă de Valentinois — același titlu cu care Ludovic al XII-lea îl distinsese pe Cesare Borgia! — ea exercita astfel asupra suveranului, a familiei regale, asupra curții, asupra politicii franceze o putere fără egal. Cu timpul, ea își convinse amantul să-și îndeplinească datoria conjugală și când, după nouă ani de sterilitate, într-o suită de nașteri foarte apropiate, Caterina aduse pe lume zece copii (doar șapte dintre ei vor supraviețui) se ocupă personal de educația lor. Purta bijuteriile coroanei, asista la toate ceremoniile oficiale, vocea ei era ascultată în toate privințele; devenise promotoarea unei politici decis filocatolice și ostilă protestanților. Neobosita energie pe care o cheltuia în exercitarea puterii nu o împiedică să acumuleze o imensă avere personală și să o administreze cu o zgârcenie maniacală.

Până la moartea lui Francisc I, timp de cel puțin un deceniu, voința de dominație a Dianei se lovise de aceea nu mai puțin violentă a Annei d'Heilly, doamnă de Pisseleu, ducesă d'Etampes, ultima pasiune a suveranului și prima amantă oficială a unui rege al Franței.

Splendida curte a dinastiei de Valois era o creație recentă, constituită la sfârșitul secolului precedent ca o școală de curtoazie și civilitate, sub egida unei mari suverane, Anne de Bretagne, care domnise necontestată. Nici unul dintre cei doi soți ai ei, Carol al VIII-lea și Ludovic al XII-lea, nu ar fi îndrăznit vreodată să-și aducă la curte relațiile extraconjugale, dar Francisc I, care fusese totdeauna foarte respectuos față de prima lui soție, Claudia de Franța, nu avea să aibă aceeași deferență pentru cea ce-a doua, blânda și puțin arătoasa Eleonora de Austria, martoră fără vină a umilitorului lui prizonierat spaniol. Și astfel, întemeiată pe tinerețea și frumusețea ei, pe atracția

sexuală pe care o exercita asupra suveranului şi mânată de o ambiţie nebunească, contravenind tuturor regulilor respectului şi moralei, ducesa d'Etampes ieşi la atac şi obţinu oficializarea rolului ei de concubină: apărea peste tot lângă amantul ei regal, cerea şi distribuia favoruri, influenţa opţiunilor politice.

Şi totuşi, irezistibila Anne d'Heilly ar fi trebuit să ştie că atâta îndrăzneală nu era lipsită de riscuri şi că imensa ei putere depindea exclusiv de bunăvoinţa amantului. Şi chiar dacă era sigură că subjugase pentru totdeauna simţurile lui Francisc, cum să nu se preocupe de ceea ce ar fi putut să se întâmple la moartea suveranului? Uita oare că pentru a-i conferi titlul de ducesă — şi a o ridica astfel la rangul cel mai înalt în afara celui al principilor de sânge — regele trebuise să-i găsească un soţ care, deşi i se impusese să renunţe la drepturile lui conjugale, era totuşi un soţ? Şi nu-şi mai amintea oare ceea ce se şoptea că i se întâmplase celei care o precedase cu mult mai multă discreţie şi dezinteres în inima suveranului, când, abandonată de amantul regal, se găsise din nou, potrivit legii, în puterea soţului? După ce-şi rechemase soţia în Bretania, al cărei guvernator era, contele de Châteaubriant hotărâse într-adevăr să-şi răzbune onoarea conjugală izolând-o pe adulteră într-o încăpere fără lumină, tapisată în negru, ca un coşciug. Apoi, după luni şi luni de asemenea tortură, năvălise în închisoarea nefericitei în fruntea unui grup de oameni înarmaţi care, în prezenţa lui, îi tăiaseră venele de la picioare şi braţe, făcând-o să moară golită de sânge.

În comparaţie cu contele de Châteaubriant, ducele d'Etampes dădu dovadă de generozitate: la moartea lui Francisc I se limită la exilarea timp de optsprezece ani a soţiei la castelul familiei, fără să înceteze, de altfel, să se folosească de bogăţiile acumulate de ea în vremea când fusese favorită.

Văduvă şi liberă de a dispune de sine, Diane nu avea asemenea griji şi totuşi adoptă, în apărarea reputaţiei sale, o strategie opusă celei a ducesei d'Etampes şi, încă de la începutul relaţiei sale cu Henric, urmări realizarea propriilor ei ambiţii la adăpostul limbajului simbolurilor. Rece şi castă, după chipul şi asemănarea divinităţii a cărei încarnare susţinea că este, Marea Seneşală reuşi să conjuge mitologia cu tradiţia curtenească, propunându-se drept inspiratoare,

prietenă perfectă și sfătuitoare spirituală a Delfinului, și nu drept o concubină vulgară.

Deosebirile de caracter și incomprehensiunea care au caracterizat întotdeauna raporturile dintre Francisc I și fiul său contribuiseră la a conferi antagonismului între cele două amante regale o valență politică. Aflate în centrul a două grupuri de putere rivale, spijinindu-se fiecare pe propria ei vastă rețea clientelară, Anne și Diane se războiau prin interpuși, determinându-i pe rege și pe Delfin să construiască strategii și alianțe diferite într-o Franță constrânsă să facă față atât diviziunilor interne între catolici și protestanți, cât și amenințărilor politicii spaniole de hegemonie, ca și aceleia, nu mai puțin agresivă, a lui Henric al VIII-lea al Angliei. Oricât de subteran, acest conflict era foarte dăunător intereselor țării: dacă pe de o parte Francisc I putea conta pe propria lui autoritate indiscutabilă de suveran, pe de cealaltă parte Henric se bucura de sprijinul mulțimii de inevitabili nemulțumiți și a tuturor celor care îi țineau partea pentru a-și asigura recunoștința lui viitoare. Nu aveau să aibă mult de așteptat: pe 31 martie 1547 Francisc se stinse din viață la nici cincizeci și trei de ani, la castelul Rambouillet. Tradiția spune că, reconciliat cu Henric pe patul de moarte, marele rege și-ar fi exprimat mâhnirea de a fi iubit excesiv războiul și de a-și fi ascultat prea mult favorita, invitându-și fiul să nu-i urmeze exemplul.

Curtenitoare și impenetrabilă, Caterina își făcu prima ucenicie politică observând cu maximă atenție lupta dintre cele două amante oficiale, a socrului și a soțului ei, și încercând prin toate mijloacele să rămână în afara acestei ciocniri. Se bucura de stima și afecțiunea lui Francisc I, avea privilegiul de a face parte din anturajul său cel mai apropiat, întreținea raporturi cordiale cu ducesa d'Etampes și nu înțelegea deloc să-și alieneze bunăvoința suveranului. Bunăvoință mai necesară ca oricând, de vreme ce cu trecerea timpului lipsa copiilor o expunea riscului mereu mai mare de a fi repudiată. Nu oricând era însă posibil să rămână neutră. Delfina ținea, în primul rând, la soțul ei, pe care-l iubea profund, și pentru a nu-l pierde era gata să-i facă pe plac în orice privință, începând cu supunerea fără rezerve față de Marea Seneșală. Acceptarea de către Caterina a dorințelor Dianei era,

de fapt, atât de totală, depășea atât de mult limitele obedienței conjugale, încât îi surprindea până și pe contemporani. Ea însăși avea să ofere, peste mulți ani, explicația acestui fapt într-o scrisoare din 1584 către supraintendentul Pomponne de Bellièvre, însărcinat s-o cheme la ordine pe fiica ei, Marguerite: „Mă purtam frumos cu Doamna de Valentinois. Era voința regelui, deși nu-i ascundeam că mă supuneam împotriva voinței mele: căci niciodată vreo femeie care și-a iubit bărbatul nu i-a iubit și curva". Totuși, când Delfina se preta să facă pe spioana și să-i raporteze Dianei discuțiile care se purtau în cercul regelui, sau să se poarte nepoliticos cu ducesa d'Etampes, nu o făcea doar pentru că era constrânsă la obediență, ci pentru că, paradoxal, interesele ei coincideau cu cele ale amantei soțului ei. Caterina nu ignora faptul că Dianei îi era frică tot atât cât și ei de eventualitatea unei repudieri și că făcea totul pentru ca aceasta să nu se întâmple. Într-adevăr, Diane se temea că o eventuală prințesă tânără și frumoasă, în stare să-și facă loc în inima lui Henric, nu i-ar fi suportat jugul, așa cum îl accepta mica Cenușăreasă florentină. Nașterea primului fiu al Caterinei, în 1544, după mai bine de zece ani de căsătorie, a reprezentat așadar și pentru Marea Seneșală sfârșitul unui lung coșmar.

Dacă Diane se afla în luptă cu timpul, Caterina și-l făcuse cel mai bun aliat. Cu nouăsprezece ani mai tânără decât amanta soțului ei, descendenta familiei Medici nu era nici frumoasă, nici seducătoare, dar avea o extraordinară tenacitate și o inteligență pătrunzătoare, asociată cu un mare realism și cu o artă desăvârșită a disimulării; dacă faptul că învățase să nu lase să transpară teribila ei gelozie și să trăiască în umbra Marei Seneșale, într-o condiție de supunere umilitoare, îi adusese recunoștința lui Henric, nașterile numeroase îi amelioraseră mult poziția și, întrucât nu exista pe lume vrăjitorie care s-o facă nemuritoare pe Diane, totul îi îngăduia Caterinei să spere într-un viitor mai bun.

Destinul decisese însă altfel. Pe 10 iulie 1559 Henric al II-lea muri victimă a pasiunii sale pentru ritualurile cavalerești, acum demodate. Într-adevăr, hotărâse să sărbătorească printr-un turnir căsătoria fiicei lui, Elisabeta, cu Filip al II-lea (legătură care avea să pecetluiască noul tratat de pace franco-spaniol stipulat la Cateau-Cambrésis). Henric era un cavaler viteaz și, după ce coborâse în arenă de mai mul-

te ori, purtând ca întotdeauna culorile Dianei, insistă să mai lupte o dată cu un căpitan al gărzilor sale, scoţianul Montgomery. Caterina, care avusese un vis premonitoriu, îl imploră în zadar să renunţe: cu şapte ani mai înainte, episcopul şi astrologul italian Luca Gaurico îl sfătuise pe Henric să evite, în jurul vârstei de patruzeci de ani, orice tip de luptă individuală, iar în 1555 celebrul Nostradamus, profet, astrolog şi consilier al regelui, publicase la Lyon *Centuriile*, în care figura o strofă ce-l putea privi şi pe suveran:

Le lyon jeune le vieux surmontera,
En champ bellique par singulier duelles
Dans caige d'or les yeux luy crevera:
Deux classes une, puis mourir, mort cruelle.[3]

În ziua aceea, profeţia care-l umpluse de angoasă vreme de ani de zile se împlini: o aşchie din lancia lui Montgomery se înfipse, prin „cuşca de aur" a armurii, în ochiul „bătrânului leu", care se stinse, peste zece zile, după suferinţe atroce, în braţele soţiei sale. Dianei nu-i fusese îngăduit să-l revadă.

După moartea lui Henric, Caterina se limită la a cere fostei rivale restituirea bijuteriilor coroanei şi îi luă castelul Chenonceaux, cel mai frumos dintre darurile pe care le primise de la fostul suveran, dându-i însă în schimb castelul Chaumont: răzbunarea însemna un consum inutil de energii pentru descendenta familiei Medici, cu atât mai mult cu cât ducesa de Valentinois avea legături de familie şi prietenii prea importante ca să permită mari represalii. La rândul ei, Diane nu se lăsă intimidată şi declară cu obişnuita-i aroganţă că nu se teme de duşmanii ei şi că, „deoarece îi văzuse în alte dăţi tremurând şi umilindu-se în faţa ei, acum nu voia să se poarte tot astfel în faţa lor, ba dimpotrivă, avea să-i înfrunte cu mare temeritate şi semeţie, ca să nu îndrăznească să-i facă vreun rău." O dată mai mult, strategia Dianei se dovedi victorioasă. Contrar a ceea ce se susţine îndeobşte, moartea lui Henric al II-lea nu aduse cu sine dizgraţia favoritei şi exilul în castelul Anet. Desigur, ducesa de Valentinois nu mai puse piciorul la curte, dar registrele ei de conturi arată că avea să continue să facă frecvente sejururi la Paris şi să întreţină raporturi strânse cu cele mai mari familii din regat — Montmorency, Bourbon, de

Guise — şi să-i găzduiască pe membrii acestora pe proprietăţile ei. Ajunsă în vârful aristocraţiei franceze cu mult înainte să devină favorită a suveranului, Diane avea să-şi păstreze până la sfârşitul vieţii locul ce i se cuvenea de drept în societatea nobiliară; legenda ei îi supravieţui, înscriindu-se durabil în istoria Franţei numai graţie cultului pe care i-l dedicase Henric.

CATERINA DE MEDICI
Raţiunile politicii

Caterina nu stătu mult să-şi plângă soţul şi nici nu respectă tradiţia, care impunea reginelor franceze să rămână închise, timp de patruzeci de zile după moartea regelui, într-o cameră drapată cu negru, în chiar locul decesului. După douăzeci şi şapte de ani de ascultare preasupusă, înţelese că sosise clipa să iasă din umbră şi să ia cu rapiditate în mână frâiele puterii.

Zăpăceala primelor ore riscă într-adevăr să devină fatală: în vreme ce în palatul Tournelles — aflat în apropierea locului unde se desfăşurase turnirul — Caterina se lăsa pradă disperării, iar ducele de Montmorency, Mare Conetabil* al Franţei şi prieten intim al lui Henric, vegheau trupul regelui mort, ducele de Guise şi fratele său, cardinalul de Lorena, merseră cu tânărul rege la Luvru şi, printr-o adevărată lovitură de stat, îşi asumară guvernarea.

Cu toate că avea cincisprezece ani — cu unul mai mult decât vârsta minimă necesară unui rege al Franţei pentru a exercita suveranitatea — Francisc al II-lea era cu totul nepregătit pentru sarcina ce-l aştepta. Întâi de toate, cei din familia de Guise, fără a o consulta pe Caterina, îndepărtară din posturile de comandă persoanele de încredere ale regelui defunct — începând chiar cu Montmorency — şi le înlocuiră cu oameni de-ai lor. „De Guise s-au comportat ca nişte regi", observă în acele zile ambasadorul englez. Francisc al II-lea era o ceară moale în mâinile lor.

Cu o sănătate şubredă, o timiditate patologică şi o personalitate încă incertă, noul suveran părea terorizat de imensa răspundere ce-i căzuse deodată pe umeri şi era sfâşiat între afecţiunea reverenţioasă

---

* Corespunzător rangului de mare spătar din Ţările Române. (n.e.)

față de mama sa și dragostea pasionată pentru frumoasa și tânăra lui soție, Maria Stuart, cu care se căsătorise în urmă cu cincisprezece luni. Era vorba să se vadă care dintre cele două regine avea să învingă în jocul influențelor.

Fiică a regelui Scoției, Iacob al V-lea, și a Mariei de Guise, crescută la curtea Franței, Maria Stuart era profund legată de familia maternă, către care mergeau încrederea și sprijinul ei necondiționat. Tânăra regină reprezenta așadar un as extraordinar în mânecă pentru ambiția familiei de Guise, căreia îi permitea să aibă cu tânărul rege un raport privilegiat și să se bucure de încrederea lui, sustrăgându-l autorității reginei-mame.

Caterina se păzise mereu de de Guise și nu-și iubise niciodată nora. Pe plan politic, cei dintâi i se păreau prea puternici pentru a nu constitui o amenințare pentru coroana Franței și prea intoleranți pentru a fi de acord cu politica de conciliere cu protestanții pe care ea o dorea. Originari din Lorena, principi suverani ai Sacrului Imperiu Roman, înrudiți cu familia regală, stăpâni ai unor feude imense și aflați în centrul unei foarte vaste rețele de alianțe, de Guise controlau într-adevăr mai bine de jumătate din teritoriul național și alcătuiau un fel de stat în stat. Erau, în plus, catolici intransigenți și contau pe o alianță cu Spania, dușman istoric al țării, pentru a smulge din rădăcini erezia protestantă din solul francez. Pe plan personal, Caterina avea și un alt motiv de resentiment față de ei: familia de Guise avusese întotdeauna legături strânse cu Diane de Poitiers, și în 1547, a doua născută a Dianei fusese dată de soție lui François de Lorraine, duce de Aumale și apoi de Guise; acum, că Henric al II-lea murise, clanul credea că va putea, o dată mai mult, să treacă peste ea, folosind legăturile de rudenie cu noua regină ca să-și întărească pozițiile.

Cât despre noră, cum ar fi putut Caterina să nu fie geloasă pe ea? Spre deosebire de ea, Maria era de sânge regal și adusese ca zestre coroana Scoției; spre deosebire de ea, era înaltă, sveltă, de o frumusețe luminoasă și avea o carnație de un alb strălucitor; spre deosebire de ea, la Curtea Franței, unde sosise copilă încă, fusese primită așa cum se cuvenea unei suverane. Mai mult, era inteligentă, vivace, cultă și teribil de seducătoare. În discursul pe care i l-a dedicat, Brantôme amintește vastitatea cunoștințelor ei, cunoașterea limbilor

antice și moderne, gustul ei pentru poezie și o descrie, pe când avea paisprezece ani, declamând „în public, în sala tronului din Luvru, în fața regelui Henric, a reginei și a întregii Curți, o oratiune în latină, compusă de ea însăși, în care susținea, împotriva opiniei comune, că femeilor li se potrivea de minune practicarea literelor și a artelor liberale". E adevărat, Caterina recunoștea că Maria adusese o rază de fericire în viața nefericitului Delfin care, probabil din cauza substanțelor ingerate de maică-sa pentru combaterea sterilității, sau poate din pricina unei tuberculoze ereditare, era rahitic, respira greu și avea corpul plin de plăgi și abcese; nesfârșitele suferințe fizice îl făcuseră retras și introvertit. Era deci explicabil că Francisc al II-lea căuta sprijin și alinare în dragostea pentru încântătoarea lui soție, dar ca aceasta să profite de ascendentul ei pentru a-l îndepărta de mama lui era de neiertat în ochii Caterinei. Pentru ea, copiii erau totul: îi dorise ani de-a rândul și însemnau legitimarea ei ca soție și regină. Nu putea îngădui ca nora să se interpună între ea și primul ei născut. Mareșalul de Tavannes este foarte explicit în legătură cu sentimentele pe care, sub masca celei mai perfecte politeți, regina-mamă le nutrea față de nora: „O ura pe regină, care o împiedica să participe la treburile de stat și îndrepta prietenia regelui, fiul ei, către seniorii de Guise, ce permiteau Caterinei să participe la guvernare doar în domeniile în care știau că nu le face rău". Regina-mamă era într-adevăr singura în stare să medieze în relațiile cu protestanții care, în frunte cu amiralul Coligny, cereau cu voce tare libertatea de cult.

La 5 decembrie 1560, moartea lui Francisc al II-lea puse brusc capăt, după numai șaptesprezece luni de domnie, puterii excesive a familiei de Guise. La jumătatea lui noiembrie, la întoarcerea de la o vânătoare, tânărul rege fu lovit de o febră violentă, fața i se acoperi cu pete vineții, respirația lui deveni și mai grea ca de obicei și un abces, apărut inițial în spatele urechii drepte, se extinse cu iuțeală la tot capul.

Dacă e să dăm credit contemporanilor — de la Simon Goulart la Étienne Pasquier — probabil că în aceste împrejurări, cu ajutorul lui Nostradamus, Caterina a consultat o oglindă magică: pe luciul acesteia apăru imaginea unei săli mari, unde regina văzu, una după alta, mai întâi neclare și apoi ușor identificabile, figurile fiilor ei. Mai întâi se

prezentă Francisc, care făcu un singur tur al sălii, apoi Charles, care execută paisprezece tururi și în sfârșit apăru și Henric, căruia îi reveniră cincisprezece. La apel lipsea ducele de Alençon, ultimul dintre frați, în locul căruia se închegă chipul lui Henric de Navarra, care avu dreptul la nu mai puțin de douăzeci și două de tururi. Fiecare tur corespundea unui an de domnie. Adânc tulburată de profeție, care anunța sfârșitul dinastiei Valois, Caterina ceru vești despre propria ei moarte, dar oglinda deveni din nou opacă și prezicătorul se mulțumi să-i sugereze să se țină departe de Saint-Germain.

Încrederea în magie nu constituia pentru regina florentină o fugă de realitate, ci o rațiune în plus ca să acționeze și, o dată mai mult, după ce luă act de moartea iminentă a fiului, Caterina nu-și permise luxul de a se lăsa în voia soartei. Îndată ce situația lui Francisc apăru ca disperată, lăsă bolnavul sub supravegherea norei și se dedică trup și suflet pregătirii viitorului. Coroana era pe punctul de a trece asupra capului celui de-al doilea născut, Carol, un copil de zece ani, și de data aceasta Caterina era hotărâtă să joace preventiv. Spre deosebire de Francisc al II-lea, Carol al IX-lea nu avea vârsta ca să domnească și, pentru a o putea face în locul lui și a-i tutela interesele, mama trebuia să reușească să obțină titlul de regentă: chestiune foarte dificilă, în care Caterina avea să facă de îndată dovada inteligenței ei politice.

Oricât de paradoxal ar putea să apară, însăși legea salică, ce exclude femeile de la succesiune, făcea din acestea, în caz de minorat al suveranului, cele mai bune garante ale legitimității dinastice: faptul de a nu se putea urca pe tron reprezenta, într-adevăr, o asigurare suplimentară împotriva riscului unei uzurpări. Astfel, dacă în primii ani ai dinastiei Capețienilor, regența era încredințată unor bărbați, cu începere din secolul al XV-lea reginele au fost acelea care aveau să guverneze în numele fiilor lor încă neajunși la majorat și același paradox avea să se repete un secol mai târziu, în noul cadru instituțional al unei monarhii care urmărea întărirea autorității suveranului. Dacă, într-adevăr, concentrarea puterii în persoana regelui o îndepărta pe regină de scena politică, figura acesteia, fiind total asimilată cu aceea a regelui, sfârșea prin a coincide cu ea și dobândea astfel o nouă legitimitate pe plan instituțional. Nu existau, totuși, în această privință, norme juridice

bine definite, şi nimic nu asigura soţiilor, mamelor, surorilor suveranului puterea ce revenea doar moştenitorului tronului, aşa încât, în lipsa regulilor, coborau în arenă toţi cei care — ca rude apropiate ale regelui, mari nobili ai regatului — credeau că aveau dreptul să aspire la regenţă.

Potrivit acestor premise, situaţia Caterinei se anunţa deosebit de dificilă: cazurile precedente, de regine-mame cărora le fusese încredinţată regenţa, deşi existau, datau de foarte demult, iar pretenţiile unei italience, aparţinând unei simple familii de bancheri, erau de neluat în consideraţie în comparaţie cu drepturile prinţilor de sânge regal — mai cu seamă într-un moment în care Franţa, ameninţată din interior de un război civil între catolici şi protestanţi şi în exterior de ţelurile expansioniste ale celor două ramuri ale casei de Habsburg, avea nevoie de o conducere fermă.

Devansându-şi adversarii şi mizând pe urgenţa treburilor de stat, văduva lui Henric s-a arătat imbatabilă în arta tratativelor politice. S-a folosit în modul cel mai lipsit de prejudecăţi de toate expedientele posibile — convingere, promisiuni, înşelătorii, ameninţări, şantaje — şi a reuşit să smulgă încuviinţarea verilor micului rege, Antoine de Bourbon şi Louis de Bourbon, prinţ de Condé, în schimbul eliberării celui din urmă, pe capul căruia plana ameninţarea unei condamnări la moarte, şi astfel se făcea recunoscută regentă de prinţii de sânge şi de Consiliul privat al Coroanei. Temându-se de vetoul Stărilor Generale (singurele, în principiu, mandatate cu hotărârea asupra legitimităţii învestiturii), le-o luă înainte, adresându-se apoi tot lor pentru ratificarea acţiunii ei energice. Însuşi faptul că Stările Generale i-au încredinţat calitatea nu de regentă, ci de simplă guvernatoare a Franţei reprezenta dovada pentru cât de precară era poziţia reginei-mame şi pentru cât îi era autoritatea de contestată. Cu toate că se afla la cârma statului, Caterina nu va avea totuşi niciodată deplinătatea puterii regale, întemeiată pe dreptul dinastic şi pe învestitura sacerdotală, care făcea din suveran „unsul lui Dumnezeu".

O regenţă era întotdeauna limitată în timp şi se încheia la majoratul suveranului. Şi totuşi, toţi ştiau că la paisprezece ani tânărul monarh nu avea să fie în stare să domnească de unul singur: era aşadar probabil că avea să ceară oficial mamei sale să continue să-l asiste,

confirmând în fapt investitura ei de regentă și întărind-o printr-o desemnare explicită. În august 1563, Caterina se grăbi, prin urmare, să-l declare pe Carol al IX-lea major la doar treisprezece ani (vârstă care de atunci înainte avea să devină cea canonică), restituindu-i dinaintea Parlamentului de la Rouen autoritatea asupra regatului; fiul, la rându-i, o numi supraintendentă a statului. De fapt, pentru el momentul de a domni pe cont propriu nu va sosi niciodată: când, la douăzeci și patru de ani muri, doborât de sifilis și tuberculoză, victimă, precum fratele său mai mare, a tarelor ereditare ale familiei Valois, mama sa continua să țină timona guvernării. Mai departe avea să domnească în simbioză cu Henric al III-lea, care doar în ultimii ani se va sustrage influenței materne.

E greu de spus dacă această tutelă interminabilă trebuie imputată gustului pentru putere și dragostei posesive ale unei mame total identificată cu fiii săi sau dacă se datora incapacității și slăbiciunii progeniturilor ei. Sigur este că, în vreme ce până atunci istoria privată a familiei regale apăruse ca distinctă de istoria politică, începând cu regența Caterinei aceste două istorii se vor contopi, întrețesând în mod inextricabil conflictele de familie cu cele politice.

Cei treizeci de ani de domnie a Caterinei coincid cu una din perioadele cele mai tragice și sângeroase ale istoriei franceze și pentru multă vreme — să ne gândim la celebrul rechizitoriu al lui Michelet — responsabilitatea pentru aceasta i-a fost atribuită, făcând din Caterina însăși emblema slăbiciunilor, a jocului dublu, a perversității intrinseci naturii feminine. O natură devenită și mai periculoasă în cazul caracteristicilor tipic italiene, precum superstițiile, încrederea în prezicători și astrologi, recursul dezinvolt la pumnal și otravă.

Istoriografia modernă a fost mult mai binevoitoare cu văduva lui Henric al II-lea, judecându-i acțiunile în temeiul posibilităților reale de opțiune pe care le-a avut în contextul politic în care fusese obligată să se manifeste și demonstrând cât de limitat era câmpul ei de manevră. Într-o țară sfâșiată de conflicte religioase și amenințată în însăși integritatea ei teritorială de ambițiile de putere și de tendințele autonomiste ale marilor feudali, Caterina urmărea, în realitate, un obiectiv unic: să apere moștenirea fiilor ei și să mențină intactă autoritatea regală. Și

întrucât nu dispunea de forțe suficiente ca să apere cu armele un patrimoniu familial inseparabil de destinul națiunii, dorea cu orice preț pacea, pacea civilă și pacea cu țările vecine, și pentru aceasta era dispusă să folosească metode complicate, să urmeze căi lăturalnice, să-și schimbe continuu alianțele, să mintă, să trădeze, să ucidă.

Politica ei de pace era de altfel perfect coerentă cu filozofia neoplatonică pe care regina-mamă — așa cum o atestă și cărțile din foarte bogata ei bibliotecă — o urma cu convingere. Pe căile umanismului florentin și ale învățăturii lui Marsilio Ficino, Caterina credea că Pământul era punctul fix în jurul căruia se roteau, cu viteze diferite, sub impulsul unui *Primum Mobile* situat dincolo de ceruri, opt sfere conduse fiecare de o inteligență celestă diferită. Garant al acestui univers, Dumnezeu îl înzestrase pe om cu o natură dublă, umană și angelică, și-l așezase în centrul Cosmosului pentru a guverna toate creaturile și elementele terestre, în conformitate cu legile imuabile ale naturii. În această viziune antropocentrică a Universului, suveranul era chemat spre o misiune extrem de înaltă: situat în vârful societății, el „exercită în stat aceeași funcție ca și sufletul în trup și ca Dumnezeu în lumea creată. Lui îi revine sarcina de a menține ordinea, armonia, concordia între supușii săi" și de a pune la adăpost poporul său de războaie, lipsuri și suferințe ce pot primejdui întreaga ordine cosmică. Caterina și-a educat fiii în vederea acestei înalte misiuni.

Nostradamus îi prevestise că toți cei patru fii ai săi de parte bărbătească aveau să poarte coroana: întrucât cea a Franței trecuse deja de la Francisc al II-lea la Carol al IX-lea, terorizată de spaima că moartea va continua să-i lovească descendența și că frații își vor urma unul altuia, obținu pentru Henric tronul Poloniei și propuse reginei Elisabeta a Angliei să ia drept soț pe ultimul ei născut. Prin tradiție, soția regelui nu trebuia să fie de stirpe franceză — aceasta ar fi creat dezechilibre prea mari în interiorul clasei nobiliare — și alegerea ei asculta de criterii precise de oportunitate politică, constituind un semn tangibil al prestigiului internațional al suveranului. Aceleiași logici îi erau subordonate și căsătoriile celorlalți membri ai familiei regale. Descotorosită de Maria Stuart, care, la moartea lui Francisc al II-lea, decisese să plece în Scoția ca să-și valorifice drepturile la tron, mergând astfel în întâmpinarea tragicului său destin, Caterina obținu ca soție pentru

Carol al IX-lea pe Elisabeta de Austria, a doua născută a împăratului. Iar dacă Henric şi ducele de Alençon s-au sustras proiectelor ei, cu fiicele ei Caterina ştiu să se arate de neînduplecat. Mesagere de pace în trei ţări nevralgice pentru politica franceză, Elisabeta, Claudia şi Marguerite se căsătoriră respectiv cu Filip al II-lea al Spaniei, cu ducele Carol al III-lea de Lorena şi cu Henric de Bourbon, regele Navarrei.

Şi totuşi, în ciuda speranţelor Caterinei şi a tuturor eforturilor ei incredibile, domnia sa, departe de a readuce pe Pământ armonia cosmică, a fost caracterizată prin fanatism, ură şi sânge. Marea constelaţie a dinastiei Valois, al cărei centru pretinsese că este, nu era hărăzită să mai lumineze multă vreme firmamentul european: unul după altul, şase dintre aştri ei aveau să se stingă, iar ultimul — cel al fiicei sale Marguerite — avea să-şi piardă strălucirea iniţială.

Produs al culturii Renaşterii, Caterina era pe deplin conştientă de importanţa simbolurilor şi recurse înainte de toate la ele pentru a propune o imagine despre sine coerentă cu rolul politic pe care şi-l stabilise. Nu fusese niciodată frumoasă şi suferise, probabil, destul din această pricină; dar acum, din moment ce Henric murise şi gelozia care o torturase atâta timp apărea drept o amintire îndepărtată, acest dezavantaj iniţial se transformă într-un punct de forţă. Întreaga sa autoritate deriva din statutul ei de văduvă şi mamă, condiţii care pentru a inculca respect cereau renunţarea la orice formă de vanitate feminină, devoţiune pentru soţul dispărut, austeritate, castitate, devotamentul total faţă de educarea fiilor ei şi faţă de interesele micului rege. Caterina voia astfel să sublinieze caracterul ireproşabil al conduitei sale printr-o savantă punere în scenă. Diane de Poitiers se folosise de îmbrăcămintea de văduvă ca să-şi pună în valoare nepieritoarea ei frumuseţe; Caterina alese să se învăluie în negru — preferându-l albului, culoarea de doliu a reginelor — ca să pară bătrână şi ca să dea celor patruzeci de ani pe care-i avea un aspect matronal, în afara timpului. Severitatea ei nu avea însă nimic încruntat: un început de îngrăşare contribuise la a-i conferi un aer liniştitor, blajin, cu atât mai convingător cu cât era însoţit de o perfectă politeţe şi de un ton potrivit. Totul în ea îndemna spre confidenţă şi încredere; marea ei capacitate de persuasiune, asociată cu o deosebită ascuţime psihologică şi cu o artă desăvârşită a disimulării făceau din Caterina o extraordinară media-

toare şi o extrem de abilă diplomată, în stare să relanseze dialogul chiar în situaţiile extreme.

Un element important al strategiei reginei-mame pentru a crea un climat propice politicii sale de pacificare şi reconciliere naţională a fost rolul central pe care-l atribuia vieţii de curte şi ceremonialului acesteia. Caterina trăise paisprezece ani la curtea lui Francisc I şi doisprezece la cea a lui Henric al II-lea şi învăţase cât de mult folosea prestigiului regal o scenografie fastuoasă şi că exercitarea autorităţii trebuie să ştie să conjuge forţa cu grandoarea. După exemplul socrului şi soţului ei, ea exploată ceremoniile regale pentru a exalta puterea transcendentă a Coroanei. „Geniul Caterinei a fost acela de a inventa şi a impune o imagine intangibilă a maiestăţii... Cu un simţ înnăscut al teatralităţii, apărea totdeauna în momentul cel mai solemn, cu îmbrăcămintea ei de văduvă şi vălurile ei negre, îmblânzite doar de un guler alb subţire. Era diferită de toţi şi superioară tuturor..."

În plus, regina-mamă dori să respecte în continuare cu minuţiozitate eticheta de la Curte, ale cărei reguli fuseseră fixate de Francisc I. Ritmată de ritualuri imuabile şi publice — *lever*-ul (scularea regelui), Consiliul, mesa, plimbarea, prânzul, audienţa, „cercul reginei", cina, balul, *coucher*-ul (culcarea regelui), ziua regelui se petrecea egală cu sine în toate reşedinţele regale. Cea mai importantă dintre acestea era, firesc, palatul Luvru de la Paris, dar nu era singura. Până când Ludovic al XIV-lea nu se va fi stabilit definitiv la Versailles, curtea franceză a fost mereu itinerantă şi l-a însoţit pe rege din castel în castel, din regiune în regiune, pentru a-i permite să viziteze ţara şi să se lase cunoscut de către supuşii săi. După exemplul socrului ei, când Carol al IX-lea deveni major, Caterina întreprinse o călătorie de doi ani prin Franţa (ianuarie 1564 – mai 1566) şi ca urmare mări numărul reşedinţelor regale, prin adăugarea castelului Chenonceaux, prin construirea palatului Tuileries şi extinderea Luvrului, continuând totodată să le înfrumuseţeze pe cele deja existente, distingându-se prin gustul ei pentru grădini, alegând cu pricepere artişti şi arhitecţi, urmărind personal proiecte şi lucrări şi îmbogăţind cu mereu alte achiziţii colecţiile regale. Era şi o neobosită creatoare de coregrafii splendide şi ştia, oriunde s-ar fi găsit, să distreze curtea cu o înlănţuire de serbări, banchete, baluri, baluri mascate, concerte, spectacole, jocuri, turnire,

parăzi. Nu exista înfrângere militară, masacru, foamete care să poată întrerupe şirul spectacolelor şi petrecerilor, iar aceasta răspundea unui scop politic precis: aşa cum avea să explice ea însăşi într-o celebră scrisoare de sfaturi pentru Henric al III-lea, şi în aceasta urma exemplul lui Francisc I, care susţinea că „pentru a trăi în pace cu francezii şi a-ţi asigura dragostea lor, erau necesare două lucruri: să-i menţină veseli şi implicaţi în turniruri elegante... căci altfel, când nu merg la război, francezii îşi găsesc alte ocupaţii mai periculoase".

Caterina se baza deci pe forţa pacificatoare a plăcerii, stârnind pofta înaltei nobilimi de a frecventa curtea, implicându-i pe catolici şi pe protestanţi în aceleaşi distracţii, sprijinind întâlnirea între noile generaţii ale grupurilor prin tradiţie duşmane. Pentru a-şi ispiti şi mai bine oaspeţii, nu ezita să recurgă la seducţia feminină.

Francisc I spusese că o curte fără femei era ca o grădină fără flori, dar nimeni nu ştia mai bine decât regina-mamă că evidentei lor funcţii ornamentale li se adăuga o alta, mai puţin vizibilă, dar tot atât de importantă, deoarece femeile deţineau o putere ascunsă, cu atât mai mare cu cât era mai impalpabilă, a cărei eficacitate o cunoşteau în primul rând bărbaţii ce se serveau de această putere ca să şi-o consolideze pe a lor. Trăind în fiecare zi laolaltă, luând parte la aceleaşi ritualuri, petrecând împreună timpul dintre o ceremonie şi alta, doamnele de la curte erau legate prin raporturi de prietenie, de solidaritate, de simpatie, de politeţe şi formau o reţea de contacte subterane paralelă cu cea oficială, constituită din etichetă, din raporturile de forţă, din codul de onoare. Era un sistem de comunicare întemeiat pe delicateţea şi rezerva feminină, care permitea taţilor, soţilor, fraţilor să obţină informaţii preţioase, să transmită mesaje într-un mod informal, să sondeze terenul pentru a pune bazele unor eventuale noi alianţe, fără a risca un refuz, să urmărească interesele familiale, să promoveze căsătorii avantajoase şi, la nevoie, să domolească agresivitatea masculină şi să-i atenueze loviturile. Sistemul putea însă tot aşa de bine să se preteze la ţeserea comploturilor şi intrigilor, la aţâţarea rivalităţilor, la cultivarea urii şi a setei de răzbunare.

Pentru a ţine în mână firele acestei reţele oculte şi a se servi fără prejudecăţi de ea pentru propriile-i scopuri, Caterina se bază în primul rând pe canonicele atuuri feminine şi se înconjură de un roi de

domnişoare de onoare, tinere şi frumoase, care o urmau peste tot şi alcătuiau celebrul ei „escadron zburător". Sarcina lor era aceea de a domoli agresivitatea unei caste războinice, îndepărtând-o cât mai mult de câmpurile de luptă şi invitând-o la distracţie, la oţiu, la dragoste, la jocul rafinat al simţurilor.

Pentru adoratorii lor, fetele din „escadronul zburător" — vreo optzeci — surâzătoare, amabile, superb îmbrăcate, trebuiau să fie în primul rând o şcoală a bunelor maniere, a politeţii şi galanteriei. În epocă, expresia „a face amor" însemna doar a flirta, şi Brantôme însuşi recunoştea în curtea Caterinei „podoaba Franţei", unde toate acele delicioase domnişoare „conversau cu atâta înţelepciune şi modestie, încât orice gentilom care ar fi îndrăznit să procedeze altfel ar fi fost gonit din anticamera reginei". Aceasta din urmă nu se opunea, firesc, ca asemenea conversaţii să devină mai intime dacă puteau produce informaţii utile, ba era chiar dispusă să le încurajeze. Dar nu voia ca domnişoarele ei să provoace scandaluri: era clar pentru toate că „umflarea pântecelor" comporta înlăturarea lor imediată. A o servi pe regină era un privilegiu ieşit din comun şi constituia pentru domnişoarele ei o ocazie extraordinară de a obţine favoruri şi a promova interesele propriei lor familii; cerea însă, firesc, o obedienţă şi o discreţie absolute.

Cu trecerea anilor, regina-mamă va deveni mai puţin intransigentă în materie de morală sexuală. Cât timp fiii ei erau încă tineri, voise să le tuteleze inocenţa, dar odată deveniţi adulţi se arătă gata să le satisfacă orice capriciu, numai să-i ţină legaţi de ea. Astfel, când în mai 1577, la Plessis-les-Tours, pe malul Loirei, Henric al III-lea dădu o petrecere în onoarea fratelui mai mic, ce degeneră apoi într-o orgie, în care bărbaţii erau îmbrăcaţi femeieşte şi femeile bărbăteşte, iar culoarea obligatorie era verdele — culoarea nebuniei —, Caterina nici nu clipi; mai mult, trei săptămâni mai târziu oferi fiului său un banchet şi mai bizar şi scandalos, în timpul căruia „cele mai graţioase şi splendide doamne de la curte fură văzute pe jumătate goale şi cu părul despletit şi în dezordine".

Ca dovadă a eficienţei acestei strategii a plăcerii trebuie să ne gândim la campania feroce şi sistematică de demonizare a curţii, orchestrată de hughenoţi. Dacă opusculele satirice ale vremii o zugrăveau ca pe o cloacă a tuturor viciilor, dacă inflexibila Jeanne d'Albret, regina

Navarrei şi punct de referinţă a mişcării protestante franceze, se temea atât de tare ca fiul ei Henric să nu rămână iremediabil contaminat de ea şi să-şi piardă acolo sufletul, nu demonstra aceasta că puterea de atracţie a curţii familiei Valois era, dincolo de orice, extrem de mare? Se pare că, după ce s-a înscăunat solid pe tronul Franţei, acelaşi Henric mărturisise mareşalului de Biron intenţia de a conferi curţii sale somptuozitate şi de a o face „întru totul asemănătoare celei a Caterinei", obţinând următorul răspuns: „Nu stă în puterea Voastră, nici în aceea a celor care vă vor urma să izbutiţi acest lucru; doar dacă aţi putea să-l convingeţi pe Dumnezeu să o reînvie pe regina-mamă". Din păcate însă, nici măcar splendida curte a Caterinei nu avea puterea de a opri timpul în loc şi de a garanta triumful definitiv al Venerei, împiedicându-l pe Marte să pună periodic mâna pe arme.

Politica de pacificare dorită de Caterina presupunea toleranţă religioasă şi o formă de libertate de cult pentru hughenoţi. Încă de la începuturile regenţei, ea se îndepărtă de intransigenţa demonstrată până atunci de Henric al II-lea faţă de reformaţi, venind în întâmpinarea multora dintre cererile lor. Pe plan religios, Caterina era convinsă că toate credinţele purtau în ele o scânteie de adevăr divin şi că monarhul n-ar fi trebuit să intervină în opţiunile spirituale ale supuşilor săi. Sfera politică îi apărea aşadar ca fiind distinctă de cea religioasă şi, potrivit ei, nu exista motiv pentru care un stat să nu poată accepta în sânul său două religii diferite, în virtutea garanţiilor acordate de o lege regală. Mult prea înaintea timpului său, viziunea iluminată a reginei-mame se lovea atât de intoleranţa catolicilor, cât şi de intransigenţa agresivă a protestanţilor, şi era minată de neputinţa coroanei de a se impune fiecăreia dintre tabere. Şi deoarece o luare de poziţie deschisă în favoarea uneia sau alteia ar fi compromis definitiv unitatea regatului, Caterina era constrânsă să se descurce între partidul catolic, condus de clanul de Guise, şi cel hughenot, care voia să susţină, cu ajutorul Angliei, revoluţia calvinistă din Ţările de Jos. Astfel, pentru a evita să fie predată cu mâinile şi picioarele legate Spaniei sau să fie târâtă tot atât de riscant de protestanţi într-un război împotriva Spaniei, Caterina se retrase în spatele unei politici care consta în a-şi conduce barca între fiii ei, Ligă şi Reformă, atâţând ura între cele două partide

pentru ca ele să se neutralizeze reciproc. Consecințele acestor oscilații au fost cele opt războaie religioase care s-au petrecut într-un răstimp de ceva mai mult de douăzeci de ani, asasinarea ducelui de Guise și a amiralului Coligny, masacrarea hughenoților în noaptea Sfântului Bartolomeu.

Ansamblul de împrejurări întreţesute care au provocat baia de sânge din 24 august 1572 este extrem de reprezentativă pentru dificultăţile de care se lovea Caterina. În încercarea de a se emancipa de tutela maternă, Carol al IX-lea, care împlinise douăzeci și doi de ani, își alesese drept consilier și confident pe ilustrul amiral Coligny, șeful partidului hughenot, care îl împingea să susțină independența flamandă și să ridice armele contra Spaniei. Majoritatea istoricilor înclină să creadă că tocmai pentru a-și redobândi ascendentul față de fiul ei și a împiedica un război fatal pentru țară, Caterina dăduse ordinul de a-l asasina pe Coligny. Atentatul eșuă și regina, atât pentru a se justifica în ochii lui Carol al IX-lea, cât și pentru a preveni reacția reformaților, a fost constrânsă să supraliciteze. Astfel, îl convinse pe rege de existența unui mare complot hughenot care țintea să ucidă întreaga familie regală, folosindu-se de serbările organizate la Luvru în cinstea căsătoriei surorii lui, Marguerite, cu Henric de Navarra. Trebuia să joace preventiv și să lovească înainte de a fi lovită.

În ciuda lipsei de documente care să susțină această ipoteză, studiile cele mai recente par să fie de acord asupra faptului că hotărârea de a elimina un număr limitat de șefi hughenoți considerați periculoși, între care Coligny, a fost luată de Carol al IX-lea și de Consiliul său. Ceea ce nu știm este „dacă, așa cum crede Denis Crouzet, opțiunea regelui a fost deliberată, voită, alimentată de teama de o răscoală protestantă, pe care atentatul eșuat [la adresa lui Coligny] o făcuse mai probabilă, sau dacă, așa cum presupune Jean-Louis Bourgeon, Carol al IX-lea a fost constrâns să procedeze astfel de șantajul intrării în război a Spaniei, de ridicarea populației Parisului, pusă la cale de clanul de Guise, sau de incapacitatea lui de a se face ascultat". Cel mai probabil este că ceea ce ar fi trebuit să fie o operațiune de eliminare a capilor protestanți, sosiți în Capitală pentru a asista la nunta regelui lor, a scăpat din mâna celor ce o proiectaseră și s-a transformat într-un

masacru care s-a extins de la Paris în întreaga Franță. Deși este cu neputință să se facă un bilanț exact al victimelor, se presupune că numărul lor ar oscila între douăzeci și treizeci de mii. Politica de reconciliere urmată cu atâta răbdare și tenacitate de Caterina „se prăbuși ca un castel de cărți de joc însângerate" și un nou, teribil război fratricid trecu țara prin foc și sabie.

Pe 26 august, Carol al IX-lea se prezentă în Parlament și declară că fusese silit să reacționeze în fața „unei conjurații ticăloase și detestabile" care intenționa să-l ucidă, împreună cu toți membrii familiei sale, dar hughenoții identificară de îndată în regina-mamă pe principala responsabilă a masacrului. Nimeni nu ignora cât de mare influență exercita ea asupra fiului său, iar misoginismul și xenofobia concurau în a face din ea un perfect țap ispășitor: aventuriera fără scrupule, venită din Italia, era aceea care târâse în noroi monarhia franceză. Se presupunea că era ascunsă și vicleană ca toți florentinii și era suspectată de a fi discipola lui Machiavelli. Se spunea, mai mult, că-și crescuse fiii potrivit învățăturilor din *Il Principe*, iar masacrul a fost văzut ca „aplicare a preceptului lui Machiavelli potrivit căruia toate cruzimile necesare trebuie săvârșite odată".

Sigur este că, începând cu noaptea Sfântului Bartolomeu, prejudecățile, bănuielile, lungile perioade de doliu și de drame care însoțiseră ascensiunea reginei-mame la puterea supremă în stat s-au transformat într-un verdict de vinovăție fără drept de apel și că, din acel moment, nu mai era posibil pentru Caterina să se sustragă legendei ei întunecate. Un pamflet anonim, apărut în 1575 și tradus în mai multe limbi, *Discours merveilleux de la vie, actions et deportements de Catherine de Médicis, Royne-mère*, difuză această legendă în întreaga lume, contribuind la înrădăcinarea în imaginarul colectiv a convingerii că puterea femeilor este izvorul tuturor relelor: „Să nu ne așteptăm așadar din partea ei decât la acțiuni scelerate și la ruină... Este în natura ei să nu-și poată găsi liniștea fără să facă rău. Și am să spun mai mult încă, și anume că niciodată vreo femeie nu a domnit asupra regatului nostru fără a-i aduce nenorocire".

Moartea, care recolta victime peste tot în Franța, nu cruță familia regală. La 3 octombrie 1568 dispăru Elisabeta de Franța, regina

Spaniei, urmată pe 20 februarie 1575 de sora ei Claudia, ducesă de Lorena. La 30 mai 1574 se stinse Carol al IX-lea, la numai douăzeci şi trei de ani, ucis de tuberculoză, fără a lăsa moştenitori pe linie bărbătească. O dată mai mult, Caterina nu avu timp să plângă: trebuia să asigure întoarcerea celui de-al treilea născut, care doar cu un an în urmă fusese ales rege al Poloniei.

„Mă rog la Dumnezeu să-mi dăruiască moartea înainte de a mai asista la un spectacol ca acesta", îi scrisese lui Henric după moartea lui Carol. „Singura consolare este gândul că am să Vă văd curând aici, aşa cum cere binele regatului Vostru, şi sănătos, pentru că, dacă ar trebui să Vă pierd, m-aş îngropa de vie cu Voi, căci nu aş avea puterea să mai suport şi această durere... cred că întoarcerea Voastră mă va umple de bucurie şi de mulţumire şi n-am să mai încerc nici durere, nici neplăceri".

Din speranţele Caterinei, numai aceea de a muri înaintea fiului ei era menită să se realizeze: într-adevăr, avea să-l preceadă cu şapte luni în mormânt; cât despre rest, în cei cincisprezece ani care-i mai rămâneau de trăit nădejdile ei aveau să se dovedească în chip trist neîntemeiate.

Prima deziluzie îi veni tocmai de la noul suveran. În afară de sora lui, Marguerite, Henric era singurul copil al Caterinei care se bucura de sănătate, care era inteligent, cultivat, curajos, apt pentru a comanda. „Ar fi fost un prinţ excelent dacă i-ar fi fost hărăzit să trăiască în veacul potrivit", a scris despre el Pierre de L'Estoile. Trebuie spus, însă, că era dotat cu o personalitate complexă, ambiguă, chinuită, ceea ce contribui la a-i accentua componenta tragică.

Henric al III-lea fusese totdeauna fiul preferat al Caterinei şi şi-o dori pe maică-sa alături de el, învestind-o, în fapt, cu funcţiile de prim-ministru; dintru început însă, se arătă foarte hotărât să nu-i permită să se amestece în viaţa lui privată. Mai întâi, îşi alese singur soţia, o principesă de Lorena care aducea ca zestre doar frumuseţea, gentileţea şi devoţiunea absolută pentru soţul ei; apoi se înconjură cu un grup de tineri favoriţi — celebrii *mignons* — pe care-i caracterizau luxul, aroganţa, conduita scandaloasă; în sfârşit, lucrul cel mai grav, introduse în stilul lui de guvernare schimbările de umoare şi oscilaţiile unei naturi contradictorii şi instabile. Henric alterna hedonismul cel

mai neînfrânat cu penitența cea mai austeră, cultul pentru efemer cu fascinația morții, conștiința prerogativelor sale regale cu un dezinteres evident pentru treburile guvernării; această comportare nu numai că intra în contradicție cu pragmatismul Caterinei, ci slăbea autoritatea lui de suveran, expunându-l blamului atât al catolicilor, cât și al protestanților. Sarcina reginei-mame (aceea de a veghea asupra opțiunilor politice ale lui Henric fără a-l irita) a fost îngreunată și mai mult de nevoia de a aplana conflictele apărute în sânul propriei sale familii. Cu sprijinul surorii Marguerite, ultimul fiu al Caterinei, ducele de Alençon, își urmărea cu nerușinare ambițiile de putere, provocând mânia lui Henric și punând încă o ipotecă asupra și așa destul de fragilei unități a teritoriului național. Încă o dată regina-mamă făcu dovada extraordinarei sale capacități de mediere și obținu ca fiii ei să se reconcilieze, cel puțin în aparență. Moartea lui Alençon puse apoi capăt definitiv disputei, în iunie 1584.

Cu tânărul duce dispăru moștenitorul prezumtiv al Coroanei și problema succesiunii lui Henric al III-lea se impuse atenției întregii țări în toată gravitatea ei. Deși căsătorit de zece ani, regele nu avea copii și, cu toate rugăciunile și pelerinajele, nimic nu-l îndrituia să spere că avea să-i capete; trebuia așadar lămurit cui îi revenea locul lăsat liber de Alençon potrivit principiului continuității dinastice. Dacă era respectată legea salică, primul în linia succesiunii era Henric de Bourbon, regele Navarrei, văr în al douăzecilea grad cu regele, întrucât familia Valois descindea din primul născut al lui Ludovic cel Sfânt, Filip al III-lea, iar Bourbonii din al șaselea fiu al său, Robert de Clermont.

Oricât de incontestabilă pe plan formal, candidatura lui Henric de Navarra era aspru criticată: cum să fi putut un hughenot, un eretic, să se suie pe tronul Franței, să fie uns rege și să-și îndeplinească funcțiile sacerdotale la care era chemat? Apărător convins al legitimității monarhice, Henric al III-lea se declară în favoarea vărului său, dar puse drept condiție abjurarea lui de la protestantism. Henric de Navarra, care nu era totuși la prima lui conversiune, nu voia să consimtă la un gest evident politic, care i-ar fi alienat simpatia atât a hughenoților, cât și a catolicilor moderați, și-și amână hotărârea. Între timp, catolicii extremiști, conduși de clanul de Guise, constituiseră un adevărat partid, Liga

catolică, ce urmărea totala eradicare a ereziei protestante şi contesta pe faţă autoritatea regelui.

Conştient de propria lui slăbiciune politică şi militară, umilit în demnitatea sa de suveran şi constatând falimentul politicii de conciliere a mamei sale, Henric al III-lea hotărî să acţioneze de unul singur. În vreme ce Caterina, bătrână şi bolnavă, continua să întreprindă călătorii extenuante pentru a relansa tratative imposibile, fiul ei medita la modul de a se descotorosi odată pentru totdeauna de Ligă şi de familia de Guise.

Ocazia se ivi la Blois, unde curtea se reunise cu prilejul convocării Stărilor Generale. La şedinţa de deschidere din 16 septembrie 1588, Henric o omagie public pe Caterina, care merita nu numai numele de mamă a regelui, ci şi pe acela de mamă a statului şi regatului. Imediat apoi se grăbi însă să declare că el singur avea dreptul să exercite puterea şi că nu mai era dispus să trateze asupra ascultării pe care i-o datorau supuşii săi. Cei din clanul de Guise nu-şi ascunseră sarcasmul în faţa a ceea ce considerau aiurările unui rege care doar cu patru luni înainte fusese de-a dreptul constrâns să fugă din propria Capitală, răsculată în favoarea Ligii: se simţeau invulnerabili. Într-atât, încât pe 23 decembrie, în pofida numeroaselor avertismente care-i parveniseră, ducele de Guise acceptă invitaţia regelui de a merge să vorbească cu el şi, lăsându-şi oamenii în curtea castelului, urcă fără escortă în apartamentele lui Henric. Abia trecu pragul, că şi fu atacat de gărzile regelui şi străpuns de lovituri de pumnal. În aceeaşi zi, alţi opt exponenţi ai familiei au fost arestaţi şi fratele ducelui, Cardinalul de Guise, fu asasinat în închisoare.

„N-au să îndrăznească", spusese, se pare, ducele mergând la întâlnire. Dacă aceste cuvinte corespund realităţii, celebrul Om cu Cicatricea (ce-şi datora porecla loviturii de sabie care-i marcase faţa) demonstra că avea o memoria proastă: nu era pentru prima dată când un rege Valois se acoperea de ruşine călcându-şi cuvântul dat, profanând principiul sacru al ospitalităţii şi transformându-şi palatul într-un abator; cel puţin într-una din împrejurări, noaptea Sfântului Bartolomeu, cei din familia de Guise fuseseră complicii familiei regale.

Neştiind nimic despre toate acestea, Caterina zăcea în pat, atinsă de o gravă congestie pulmonară, într-o încăpere situată sub apartamen-

tele regelui. Un zgomot sinistru de cizme, de săbii, de lovituri şi strigăte o treziră din somnolenţă, făcând-o să intuiască ce se întâmplase. Imediat după aceea , Henric coborî la ea şi, după ce îi anunţă pe scurt moartea lui de Guise, adăugă: „Începând din această clipă nu mai sunt sclav... încep să fiu din nou rege şi stăpân". Sentimentul de neputinţă angoasantă pe care Caterina, pusă în faţa faptului împlinit, trebuie să-l fi încercat transpare dintr-o frază pe care i-o adresă unui călugăr, câteva ore mai târziu, în ziua de Crăciun: „Ah, nenorocitul, ce-a făcut? Rugaţi-vă pentru el, care are nevoie de asta mai mult ca oricând, pe care-l văd rostogolindu-se spre ruină şi care mă tem că-şi va pierde trupul, sufletul şi regatul!".

Caterina nu mai supravieţui decât zece zile falimentului obiectivelor cărora vreme de treizeci de ani le dedicase toate eforturile, inteligenţa, energiile, trecând peste onoare, reputaţie, sentimente, până şi peste mântuirea sufletului. Pleca din această lume disperată, conştientă de iminenţa unui nou război civil şi de sfârşitul dinastiei de Valois. Pe patul de moarte, avu confirmarea profeţiei formulate de oglinda magică de la castelul Chaumont. Ultima prezicere a lui Nostradamus spunea, într-adevăr, că trebuia „să se ferească de Saint-Germain" şi, interpretând-o ca pe referire la celebra abaţie pariziană, Caterina se ţinuse mereu departe de locul unde se afla mănăstirea. Dar când află că preotul necunoscut ce fusese chemat de urgenţă ca s-o spovedească, întrucât se simţea rău, se numea Julien de Saint-Germain, înţelese că într-adevăr viaţa ei se terminase.

Şapte luni mai târziu muri şi Henric al III-lea, de mâna unui fanatic. În trecut, Caterina fusese oripilată în faţa eventualităţii ca regele Navarrei, desemnat de rege să-i succeadă, ar putea să se urce într-o zi pe tronul dinastiei Valois; şi totuşi, tocmai principele hughenot avea să fie acela care va salva integritatea regatului, împiedicând ca eforturile reginei-mame să se risipească în neant. Într-adevăr, după ce-şi asigurase coroana prin forţa armelor, Henric al IV-lea reluă politica de toleranţă şi de reconciliere urmată de Caterina, omagiind astfel geniul reginei florentine, care permisese monarhiei franceze să depăşească una dintre încercările cele mai grele din istoria ei.

REGINA MARGOT
Coroana pierdută

Dacă, aşa cum am văzut, arta seducţiei, asociată cu o anumită lipsă de prejudecăţi în materie sexuală, era o cerinţă indispensabilă pentru amantele regale, de la principese şi regine se cerea o virtute mai presus de orice îndoială (virtute necesară, înainte de toate, pentru a garanta legitimitatea descendenţei). Iar dacă favoritele — aşa cum arată cazurile Gabriellei d'Estrées şi Henriettei d'Entragues, care obţinuseră totuşi din partea lui Henric al IV-lea promisiuni de căsătorie în scris — nu puteau în nici un fel să devină regine, reginele ştiau că trebuie să vegheze asupra propriei lor reputaţii dacă voiau să-şi păstreze coroana.

Tocmai deoarece contravenise acestor reguli şi dusese o viaţă plină de scandaluri, Marguerite de Valois, nepoată, fiică, soră, cumnată şi soţie a unor mari suverani, nu putu să se folosească de prilejul ce i se oferise pe neaşteptate şi să devină regină a Franţei.

Născută în 1553, a şaptea fiică a lui Henric al II-lea şi a Caterinei, admirată pentru frumuseţea şi pentru spiritul ei, lipsită de tarele fizice şi psihice de care sufereau fraţii ei şi extrem de seducătoare, Marguerite avea numai şase ani la moartea tatălui său şi crescuse în umbra mamei. Din *Memorii* se întrezăresc intensitatea şi caracterul conflictual al sentimentelor ei filiale. Marguerite avea o admiraţie nemărginită pentru Caterina: regina-mamă încarna în ochii ei autoritatea matriarhală şi deopotrivă pe cea regală, poseda simţul magnificenţei şi ştiinţa ascunsă a guvernării, era exemplul suprem de pătrundere psihologică, de prudenţă, de clarviziune politică, de artă a diplomaţiei: „Nu numai că nu îndrăzneam să-i vorbesc, va scrie Margot în amintirile sale, dar era de-ajuns o privire ca să mă facă să tresar de teama de a fi făcut ceva ce-i displăcea", în vreme ce fie şi cel mai mic semn de încuviinţare al ei ajungea ca să o facă fericită. Această teamă res-

pectuoasă era însă însoțită de un profund resentiment, deoarece Caterina nu-și ascundea preferința pentru Henric. Poate tocmai fiindcă se simțea exclusă de la afecțiunea maternă, Marguerite a legat cu fratele ei mai mic, ducele de Alençon, *copilul teribil* al familiei, o alianță aducătoare de multe nenorociri. Caterina era desigur mândră de frumusețea, de eleganța, de inteligența ultimei sale născute, dar pentru ea datoria fiicelor era înainte de toate aceea de a servi interesele casei Valois pe eșichierul politicii europene. Elisabeta fusese dată de soție lui Filip al II-lea, Claudia ducelui de Lorena și, la momentul potrivit, lui Marguerite i-ar fi fost hărăzit un destin asemănător. În cazul ei, totuși, era vorba de o deosebire substanțială. În loc să se ducă în chip de mesageră de pace într-o altă țară, precum surorile ei, trebuia folosită ca momeală într-o ambuscadă criminală, cu riscul propriei vieți. După noaptea Sfântului Bartolomeu, Marguerite nu i-a mai iertat niciodată maică-sii că o sacrificase pe altarul rațiunii de stat.

La optsprezece ani principesa se îndrăgostise și fusese iubită de tânărul Henric de Guise — cel care avea să devină „Omul cu Cicatricea" — și descoperirea idilei dezlănțuise furia Caterinei. Față de politica de echilibru urmărită de ea, căsătoria dintre cei doi tineri ar fi consolidat excesiv casa de Lorena și tabăra catolică. Și astfel, regina-mamă își convocase fiica în fața fratelui său, regele, și o chemase la ordine, administrându-i cu propria mână o corecție memorabilă, ca să nu uite că unei „fiice a Franței" nu-i era îngăduit să aibă inițiative.

La sfârșitul celui de-al treilea război religios, Caterina consideră că în strategia sa de reconciliere între catolici și hughenoți sosise momentul de a juca pe cartea matrimonială și, la 18 august 1572, o dădu pe Marguerite de soție vărului Henric de Bourbon, șeful partidei protestante și rege al minusculului regat al Navarrei, situat într-o poziție strategică la granița dintre Franța și Spania. Când își informase fata despre proiect, aceasta se mărginise să-i răspundă că voința ei era una și aceeași cu a mamei, dar o implora să nu dea uitării atașamentul ei față de credința catolică. Ceea ce echivala cu a spune că dacă datoria ei era supunerea, cea a mamei sale nu putea însemna condamnarea ei la o uniune pe care papa o socotea „o insultă adusă lui Dumnezeu". Preocuparea Margueritei era sinceră: catolică ferventă, nu avea sentimentele ecumenice ale Caterinei și erezia protestantă o umplea de oroare.

După tratative diplomatice extenuante, ritualul nupțial avu loc în fața Catedralei Notre Dame și, întrucât Henric refuză să intre în biserică, doar Marguerite asistă la slujbă.

Diferența de religie nu era singurul impediment în fața unei căsătorii între două persoane de culturi diferite, care nu se iubeau și nu încercau nici cea mai mică atracție una față de cealaltă. În tânărul mire nimic nu lăsa să se întrevadă pe marele suveran care urma să pacifice Franța. Henric nu era nicidecum frumos, provenea dintr-un anturaj rustic și spartan, avea un aspect puțin spus neglijent și putea cu greu să placă unei principese crescute în lux și rafinament. Pe de altă parte, parfumurile, cosmeticele, epilările, rujurile Margueritei îl dezgustau pe Henric: războiul dintre cei doi soți a fost și unul al mirosurilor, destinat să inhibe doi atleți autentici ai dragostei.

De fapt, pentru a se cunoaște, a se plăcea, a se obișnui unul cu celălalt în intimitatea patului conjugal, Marguerite și Henric avură la dispoziție doar patru nopți: de luni 18 august până joi 22. Vineri dimineața un foc de archebuză îl rănise pe amiralul Coligny în timp ce părăsea Luvrul și în zorii zilei de sâmbătă — sărbătoarea Sfântului Bartolomeu — populația Parisului fu deșteptată de clopotele care sunau a mort, dând semnalul masacrului hughenoților. Un fluviu de sânge îi despărțea acum pe cei doi tineri soți.

Reconstituirea evenimentelor pe care Marguerite o face în memoriile sale constituie un act de acuzare explicit împotriva Caterinei. Dacă inițiativa atentatului neizbutit împotriva lui Coligny nu trebuia atribuită direct mamei, ea a fost cea care l-a convins pe Carol al IX-lea de necesitatea de a-l elimina pe amiral și pe capii protestanți sosiți la Paris în suita regelui Navarrei. Dar să dăm cuvântul lui Marguerite: „Eram suspectată de hughenoți pentru că eram catolică, și de catolici pentru că mă măritasem cu regele Navarrei. Mi s-a ascuns totul, până când în seara [atentatului eșuat împotriva lui Coligny], în timp ce asistam la ceremonia de culcare a mamei mele, regina, și stăteam pe o ladă lângă sora mea, ducesa de Lorena, care avea un aer foarte trist, regina, mama mea... mi-a spus să mă duc la culcare. În timp ce-mi făceam reverența, sora mea m-a reținut apucându-mă de un braț și, începând să plângă amarnic, mi-a spus: „Doamne Dumnezeule, surioară, nu te duce". Acest lucru mă umplu de spaimă. Regina își dădu seama, o chemă la

sine pe sora mea, o dojeni cu asprime şi îi interzise să vorbească. Sora mea îi spuse că nu era nici un motiv ca să mă arunce pradă sorţii şi că ei, dacă aveau să-şi dea seama de ceva, se vor răzbuna pe mine. Regina, mama mea, răspunse că, dacă Dumnezeu va voi, n-am să păţesc nimic rău, dar că, oricum vor merge lucrurile, trebuia să mă retrag în apartamentele mele ca să nu trezesc bănuieli care ar fi putut pune în primejdie succesul operaţiunii. Mi-a poruncit din nou, cu multă asprime, să merg să mă culc. Sora mea, în lacrimi, îmi ură noapte bună, fără să îndrăznească să mai spună ceva, iar eu am plecat, plină de nelinişte şi de teamă, fără să reuşesc să-mi închipui de ce trebuia să-mi fie frică".

Când ajunse în camera nupţială, tânăra soţie îşi găsi bărbatul în tovărăşia a vreo cincizeci de hughenoţi, care discutau cum să răzbune atentatul împotriva lui Coligny. Doar în zori Henric plecă, hotărât să ceară dreptate regelui, şi Marguerite reuşi să adoarmă.

„O oră mai târziu, în timp ce eram cufundată în somn, un om începu să bată cu mîinile şi picioarele în uşă strigând: „Navarra! Navarra!" Doica mea, crezând că era regele, soţul meu, alergă să deschidă. Era însă un gentilom rănit la cot de o lovitură de sabie şi la braţ de o halebardă. Îl urmăreau patru arcaşi care intrară în urma lui în cameră. Gentilomul, ca să caute scăpare, se aruncă asupra patului meu. Simţind că omul acela se prăbuşeşte peste mine, m-am ascuns între pat şi perete, iar el mă urmă, ţinându-se agăţat de mine... Strigam amândoi, unul mai înspăimântat decât celălalt. În sfârşit, din voia lui Dumnezeu, apăru căpitanul gărzilor, domnul de Nançay care, văzându-mă în starea aceea, în ciuda compasiunii, nu se putu abţine să râdă. Se înfurie pe arcaşi pentru indiscreţia comisă, îi trimise afară şi îmi dărui viaţa acelui biet om, care continua să stea agăţat de mine. Am poruncit să fie culcat şi îngrijit în cămăruţa mea şi l-am ţinut acolo până când s-a restabilit pe de-a-ntregul. În timp ce-mi schimbam cămaşa, complet pătată de sânge, domnul de Nançay îmi povesti ce se întâmpla şi mă asigură că soţul meu se află în camera regelui şi că nu i se va face nici un rău. Mă acoperi apoi cu o pelerină şi mă însoţi până în camera surorii mele, ducesa de Lorena, unde am ajuns mai mult moartă decât vie. Când am intrat în anticameră, care avea uşile larg deschise, am văzut un gentilom pe nume Bourse, urmăit de arcaşi, căzând străpuns de o halebardă la trei paşi de mine. M-am abandonat pe jumătate

leşinată în braţele domnului de Nançay, gândindu-mă că lovitura putea să ne fi străpuns pe amândoi. După ce mi-am revenit întrucâtva, am intrat în camera cea mică, unde dormea sora mea. În timp ce mă aflam acolo, domnul de Miossens, prim gentilom al regelui, soţul meu, şi Armagnac, primul lui valet, au venit să mă roage să le salvez viaţa. Am mers să mă arunc la picioarele regelui şi ale reginei, mama mea, ca să le cer această favoare, care în cele din urmă îmi fu acordată".

Mărturia Margueritei — singura provenind de la un membru al familiei regale — asupra masacrului din noaptea Sfântului Bartolomeu se opreşte aici. Nu vorbeşte de faptul că soţul ei a fost constrâns la o conversiune fulminantă şi că, dincolo de cele trei vieţi pe care reuşise să le salveze, mii de hughenoţi — bărbaţi, femei, bătrâni, copii — au fost masacraţi în casele lor şi pe străzile Parisului; cadavrele lor, oribil mutilate, aveau să sfârşească în Sena. Marguerite se limitează la a povesti puţinele întâmplări la care fusese martoră directă, dar care fuseseră de ajuns pentru a sădi în ea o ură de neşters pentru mama sa. Nu numai că fusese dată de către Caterina drept soţie unui hughenot, înlănţuind-o în contradicţiile unei situaţii fără ieşire, dar nu ezitase să-i pună în primejdie însăşi viaţa.

Perla curţii, frumoasa între frumoase, mândria familiei Valois, descoperi astfel pe neaşteptate că nu avea pe nimeni în care să se încreadă: nici mama, nici fratele, „magnanimul" rege Carol al IX-lea, de care era legată prin raporturi de afecţiune şi respect şi care s-a stins la începutul anului 1574, lăsând tronul lui Henric al III-lea, nici soţul ei, ceva mai mult decât un băiat, ţinut sub strictă supraveghere la Luvru, departe de ţara sa şi de ceea ce rămânea din oamenii săi. Probabil că din acel moment Marguerite se simţi îndreptăţită să hotărască singură asupra comportării sale, asupra opţiunilor şi aliaţelor ei, asupra legăturilor ei amoroase. O alegere riscantă, căci, dacă pe de o parte, condiţia ei de prinţesă de sânge şi de regină a Navarrei o punea deasupra normelor şi îi permitea o marjă de libertate mult mai mare decât cea îngăduită celorlalte femei, pe de altă parte, tocmai din pricina locului pe care îl ocupa în interiorul familiei regale, nici unul dintre gesturile ei nu putea trece neobservat, iar conduita ei urma să fie, după caz, dezminţită sau cenzurată. Se poate formula ipoteza că în refuzul de a se supune regulilor de obedienţă şi de rezervă impuse femeilor,

Marguerite luase drept model exemplul matern —acel tip de matriarhat ce era singura formă de autoritate pe care o experimentase încă din copilărie. Poate însă că, așa cum a susținut recent, pe baza unei atente analize a *Memoriilor*, cea mai autorizată biografă a ei, Éliane Viennot, înalta idee pe care prințesa de Valois o avea despre ea însăși era incompatibilă cu starea de inferioritate în care era menținut sexul frumos și o incita să acționeze, în același fel cu frații ei, nu în calitate de femeie, ci în aceea de principesă. Ea însăși a indicat cu precizie momentul în care dobândise conștiința a ceea ce voia să fie. Pe punctul de a pleca spre Polonia, Henric se adresase surorii sale, de care fusese întotdeauna legat și cu care se asemăna ca inteligență, cultură, eleganță, frumusețe (a-i vedea dansând împreună era, va scrie Brantôme, un spectacol inegalabil) și o rugase să aibă grijă de interesele lui, să-i raporteze ce se întâmpla la Curte și să țină vie amintirea lui în inima reginei-mame. Rugămintea avu pentru prințesa de șaisprezece ani solemnitatea unei învestituri. Marguerite se simți „transformată", avu senzația „de a fi devenit mai mult decât ceea ce fusese până atunci" și, prin identificare cu fratele ei, se inițiie în politică, însușindu-și o concepție virilă asupra existenței. Dar cinci ani mai târziu avea să calce pactul fratern de care era atât de mândră: de îndată ce deveni limpede că zilele lui Carol al IX-lea erau numărate, Marguerite, acum regină a Navarrei, sprijini complotul care urmărea să-l așeze pe tron pe cel mai tânăr dintre frați. O alegere dictată desigur de voința de a susține politica de mediere între catolici și protestanți urmată de ducele de Alençon cu sprijinul regelui Navarrei, dar și un schimb de alianțe periculos, ale cărui consecințe avea să le suporte multă vreme. Într-adevăr, la moartea lui Carol al IX-lea, nu ducele de Alençon avea să devină rege, ci Henric, care va păstra o ranchiună tenace surorii care-l trădase.

Prima ocazie de a-și înfrunta mama Marguerite o avu la câteva zile după tragedia nopții Sfântului Bartolomeu, când Caterina, dorind să se descotorosească de ginerele ei, îi propuse să-i anuleze căsătoria. „După ce m-a pus să jur că voi spune adevărul, regina-mamă mă întrebă dacă soțul meu, regele, era bărbat, deoarece dacă nu era putea să-mi desfacă legătura căsătoriei. Am implorat-o să mă creadă că nu înțelegeam bine despre ce vorbea. De fapt, aș fi putut să-i răspund ca

acea femeie romană care răspunsese soţului ei, ce-i reproşa că nu-i spusese că are respiraţia urât mirositoare, şi anume că deoarece nu se apropiase de alţi bărbaţi, credea că toţi bărbaţii aveau respiraţia ca a lui. Dar, oricare ar fi fost situaţia, din moment ce mă băgase în treaba asta, aveam intenţia să rămân, întrucât nu mă îndoiam că dacă voia să mă despartă de el, era ca să-i joace o festă".

Sub pecetea celei mai perfecte ipocrizii — căsătoria fusese consumată şi tânăra soţie nu putea fi atât de ingenuă încât să nu ştie să răspundă şi pigmentat de o aluzie maliţioasă la mirosul de usturoi emanat de soţ, dialogul reprodus de Marguerite marca începutul rebeliunii sale. Generozitatea ei, simţul onoarei, însăşi concepţia ei aristocratică asupra căsătoriei, care punea înaintea înţelegerii sentimentale colaborarea în sfera politică şi socială, o determinau să se arate leală faţă de tânărul soţ căzut în cursă pentru că venise s-o ia de nevastă, ţinut prizonier la Luvru, constrâns să stea mereu cot la cot cu principalii responsabili ai masacrării alor săi şi să-şi disimuleze resentimentul îndărătul unei măşti de docilitate şi ironie. Ne putem întreba până unde se extindea acest resentiment şi asupra lui Marguerite şi în ce măsură Henric era dispus să se încreadă în soţia lui. Sigur e că, în ciuda indiferenţei sentimentale şi a incompatibilităţii sexuale, între cei doi soţi s-a creat un raport de simpatie şi de solidaritate destinat să reziste, într-un fel sau altul, celor mai grele încercări. Dar, în vreme ce Henric nu-şi pierdu din vedere niciodată obiectivele şi acţionă cu tenacitate ca să-şi recapete libertatea, să apere autonomia regatului său şi să reorganizeze rândurile mişcării hughenote, la Marguerite generozitatea, curajul, gustul pentru *beau geste* n-au fost puse niciodată în slujba unui proiect coerent. Imperioasele şi schimbătoarele motivaţii ale propriului eu — orgoliul, indignarea, ranchiuna, voinţa de răzbunare, dorinţa în dragoste — erau cele care-i determinau pe rând conduita şi opţiunile. Permiţându-şi luxul de a trăi în prezent, Marguerite nu-şi dădea seama că-şi ipoteca grav viitorul şi nu realiza în ce măsură ceilalţi — mama, fraţii, soţul — continuau să decidă asupra vieţii sale.

Ceea ce o aştepta pe Marguerite erau, cum spunea însăşi Caterina de Medici, vremuri „mizerabile". Într-o Franţă însângerată de războaie religioase, regina Navarrei era folosită drept pion strategic atât de către

catolici, cât şi de către protestanţi. Pe rând instrument de mediere, ostatic preţios, prizonieră periculoasă, persoană incomodă care trebuia înlăturată, Marguerite, regină de credinţă catolică într-o ţară hughenotă, ştia că avea de îndeplinit o mare misiune pacificatoare. Nu-i lipseau calităţile pentru asta, căci era dotată cu inteligenţă, cultură, elocinţa şi, aşa cum avea să scrie Étienne Pasquier, unul dintre marile spirite ale timpului, „între toate marile doamne... ea era cea mai puţin imperfectă". Îi revenea, obiectiv vorbind, o sarcină imposibilă şi, pentru a îndulci amărăciunea repetatelor ei înfrângeri, regina Navarrei se refugie în bucuriile vieţii private, cultivându-şi gustul pentru lucrurile frumoase, curiozitatea intelectuală, plăcerea simţurilor.

Marguerite iubea dragostea şi nu făcea din asta un mister. Libertatea suverană cu care dispunea de sine avea să devină proverbială — *vivre à la franche Marguerite* —, iar lista aventurilor sale ceda doar în faţa celei a soţului ei. Să fi existat, aşa cum s-a susţinut, un acord asupra libertăţii reciproce a celor doi soţi? Lucrul este foarte puţin probabil. Obligaţia fidelităţii conjugale privea, în acele vremuri, doar pe femei. Din punct de vedere legal, acuzaţia de adulter care, dacă era dovedită, prevedea pedepse extrem de severe, putea fi adusă doar femeilor; bărbaţii nu aveau nevoie să cadă la înţelegere ca să-şi ia amante, dar chiar cel mai tolerant dintre soţi ar fi fost iritat de o conduită prea dezinvoltă a propriei consoarte. La început, Henric se limitase probabil să suporte cu răbdare o situaţie pe care nu o controla. Izolat la Luvru, fără nici o autoritate asupra soţiei sale care, fiică şi soră a temnicerilor lui, şi, ca şi el, dependentă de hotărârile lor, era mai mândră de a fi fost o prinţesă Valois decât regina Navarrei, Henric se ocupa de el însuşi. Pe parcursul lungului său prizonierat, care se încheie în 1570 cu fuga lui de la curtea Franţei, singurele evadări care-i erau permise erau cele erotice, şi regele Navarrei a fost primul care să-şi afişeze infidelitatea, împărţind în văzul tuturor cu fratele mai mic al soţiei sale, ducele de Alençon, al cărui prieten devenise, favorurile Charlottei de Sauves, una dintre doamnele din suita Caterinei. Rivalitatea între cei doi cumnaţi făcu deliciile Curţii, regina-mamă se bucură că-şi putea controla fiul şi ginerele folosindu-se de o singură spioană, iar Marguerite nu văzu de ce să nu cedeze înclinaţiilor inimii sale, din moment ce totul în jurul ei părea s-o invite să procedeze astfel.

Încă din vremurile civilizației curtenești, galanteria fusese o trăsătură distinctivă a stilului de viață nobiliar și curtea de Valois o transformase în emblemă. În acest mare joc de societate care — așa cum avea să amintească două secole mai târziu Montesquieu — nu avea ca obiect iubirea, „ci delicata, ușoara, perpetua minciună a dragostei", criteriile de judecată erau de natură riguros formală. Pentru a fi permisă, galanteria trebuia să asculte de o retorică, de un limbaj și de comportamente puternic codificate. Aceasta permitea multor doamne din înalta societate să ducă o viață amoroasă extrem de liberă, dacă nu chiar descompusă, cu respectarea aparențelor, chiar dacă jocul nu era lipsit de riscuri; și câteodată ajungea un singur pas greșit pentru a compromite ireparabil o reputație.

În materie sentimentală, rezerva era așadar obligatorie pentru femei, și chiar memoriile Margueritei, în care este cu neputință de găsit fie și cea mai mică aluzie la multele sale amoruri, reprezintă o confirmare. Și totuși, regina Navarrei nu fusese totdeauna atât de prudentă. Deși cunoștea la perfecție regulile jocului galant, orgoliul rangului o făcu să se creadă mai presus de legi; deși cultiva o viziune idealistă a iubirii, în acord și cu literatura cavalerească și cu filosofia neoplatonică, i se întâmplă să-și ia amanți cu o solidă faimă de libertini și prea puțin înclinați spre discreție; deși era femeie, crezu că se putea comporta nu mai puțin liber decât bărbații din familie. Nu era desigur în intenția ei să provoace scandaluri, dar în cercul închis al curții avea prea mulți ochi ațintiți asupra ei ca alegerile ei personale să nu devină publice.

Admiratorii ei au fost în general oameni plăcuți, elevați, îndrăzneți, dar cu tendința de a sfârși prost. Tradiția vrea ca primul care i-a obținut favorurile să fi fost Joseph Boniface de La Mole. Contele, care trecea drept „mai bun campion al Venerei decât al lui Marte" și care-și alterna numeroasele isprăvi amoroase cu un număr tot atât de mare de liturghii expiatoare, asocia fascinația seducătorului impenitent cu aceea de conspirator. Favorit al ducelui de Alençon, La Mole era într-adevăr implicat în conjurația care, în așteptarea morții iminente a lui Carol al IX-lea, urmărea să o neutralizeze pe regina-mamă și să-l aducă pe tron pe cel mai tânăr dintre Valois. Complotul eșuă lamentabil, dar, în vreme ce cei doi prinți de sânge, de fapt intangibili, erau invitați doar

să se justifice, și Navarra ieșea cu fața curată grație apărării scrise pentru el de Marguerite, La Mole și cumnatul său Annibal de Coconat au fost condamnați la decapitare în public.

La Mole, deși torturat în mod atroce, nu denunță numele complicilor săi și nu menționă niciodată numele Margueritei, deși toată lumea știa că și ea luase parte la complot. Singurul lucru pe care contele îl recunoscu era că figurina de ceară cu inima străpunsă de ace găsită în casa lui reprezenta o femeie a cărei dragoste voia s-o cucerească. Statueta era opera lui Cosma Ruggeri, astrologul Caterinei, care fu arestat, dar care foarte repede, grație terorii pe care o inspirau puterile lui oculte, obținu să fie repus în libertate.

Dacă în *Memoriile* sale Marguerite nu-l amintește decât în treacăt pe La Mole și tragicul lui sfârșit, moartea contelui deveni de îndată subiect de roman. E oare doar rodul închipuirii că pe calea spre eșafod condamnatul încredințase mulțimii, care se înghesuia de-a lungul drumului, un ultim mesaj pentru femeia iubită? Si este adevărat sau fals că atât regina de Navarra, cât și ducesa de Nevers, amanta lui Coconat, își agățară la brâu, în semn de doliu, pandantive în formă de cap de mort? Și ce se poate crede despre legenda după care cele două doamne s-ar fi întâlnit noaptea cu călăul, ca să-i ceară capetele celor uciși, pentru a le săruta pentru ultima oară pe buze și a le îngropa cu cinste? Singurul lucru cert este că un asemenea belșug de amănunte demonstrează impresia foarte puternică stârnită în acea vreme de eveniment. Va trebui însă să așteptăm încă două secole și jumătate pentru ca, în paginile concluzive ale romanului *Roșu și Negru* de Stendhal, imaginea capului tăiat al lui de La Mole să înceteze de a mai fi apanajul „micii istorii" și să se înscrie indelebil în memoria noastră literară.

Când în *Memoriile* sale sosi momentul de a vorbi despre Bussy d'Amboise, Marguerite avu grijă să dezmintă zvonurile care circulaseră în trecut asupra unei legături de dragoste între ei. Dar nici măcar nevoia de a-și apăra reputația dinaintea tribunalului istoriei nu reușea să domolească entuziasmul pe care-l suscita încă, în ea, la distanță de atâția ani, amintirea primului adorator cu care călcase regulile stabilite de codul de ascendență platonică în vigoare la curte. Inspirată din teoriile filosofice ale lui Marsilio Ficino, Mario Equicole, Leon Evreul, doctrina unui amor desfășurat în afara căsătoriei ca instrument de elevație spiri-

tuală condamna relațiile carnale între amanți și impunea „o ierarhie rigidă a plăcerilor senzuale, în baza căreia numai văzul și auzul puteau participa la extaz". Dar cum ar fi putut Marguerite să pună opreliști ardorilor celui mai curajos, celui mai galant, celui mai admirat dintre cavalerii timpului? Nenumăratelor sale merite Bussy îi adăugase unul care în ochii lui avea o valoare enormă: pentru dragostea sa, deși se bucura de favoarea lui Henric al III-lea, schimbase tabăra și trecuse în aceea a fratelui preferat al Margueritei, neliniștitul duce de Alençon, care devenise primul în ordinea succesiunii la tron, cel puțin până când Henric al III-lea nu avea să capete un moștenitor.

Regina de Navarra nu era singura care-l găsea irezistibil pe Bussy, ce încarna tipul perfect de gentilom la modă: soldat viteaz, cultiva literele, se exprima cu elocință, versifica cu grație, era elegant, rafinat, spiritual. Alesului Margueritei îi lipseau însă două virtuți în care nici regina de Navarra nu părea să exceleze: discreția și prudența. De altfel, așa cum observa Brantôme, expert maxim în materie de galanterie, „la ce i-ar fi servit unui mare căpitan de oști să fi săvârșit în război vreun frumos act de vitejie, dacă acesta trebuia să rămână apoi ascuns, necunoscut nimănui?"

Dacă Bussy nu pierdea nici o ocazie ca să dea de înțeles că era un amant satisfăcut, nici Marguerite nu se preocupa să-l dezmintă. Nu se considera o femeie ca oricare alta, și a iubi nu însemna pentru ea o cedare: era o mare principesă care găsise în sfârșit un bărbat demn de ea și-și afirma cu mândrie posesiunea, acoperindu-l de daruri — bijuterii, eșarfe, manșoane —, tot atâtea semne ale puterii pe care o exercita asupra lui, atestate de netăgăduit ale favorurilor ei. În *Memorii* va povesti despre o cursă nocturnă ce-i fusese întinsă lui Bussy la ieșirea din Luvru, în primăvara lui 1575. Pentru a-l identifica în întuneric, agresorii contau tocmai pe una din faimoasele lui eșarfe, dar îl confundaseră cu un om din suita lui, ce purta una de aceeași culoare. În realitate — precizează malițios Marguerite —, „eșarfa era foarte diferită de cea a stăpânului, căci nu era împodobită", ca aceea, cu perle și broderii.

Mai riscantă încă decât indiscreția, imprudența lui Bussy avea să se dovedească fatală pentru cei doi amanți. Atacurile, încăierările, duelurile erau, laolaltă cu aventurile galante, sportul preferat al alesului

Margueritei. Formidabil spadasin, capabil să țină piept singur unei cete de dușmani, temerar peste orice limită, avea gustul provocării și nu ezita să-și aleagă drept țintă pe celebrii *mignons* ai lui Henric al III-lea, adică să-l sfideze, indirect, pe însuși suveranul. Regele, care după trădare, îl detesta pe Bussy, se răzbună pe Marguerite blamându-i deschis conduita scandaloasă și incitându-l pe distratul ei soț să-i pună capăt. Dinspre partea ei, regina de Navarra, departe de a se lăsa intimidată, nu făcea un mister din a favoriza ambițiile și intrigile fratelui mai mic, ducele de Alençon, împotriva intereselor suveranului și chiar ale soțului său. Pus la cale de Henric al III-lea, probabil de conivență cu Navarra, atentatul eșuat de la Luvru marcă punctul de unde nu mai era cale de întoarcere. În ziua de după ambuscadă, Bussy se prezentă din nou la palat „cu un aer vesel și îndrăzneț, ca și cum n-ar fi ieșit dintr-un atac prin surprindere, ci dintr-un turnir", dar climatul devenise incandescent și regina-mamă, îngrijorată de intențiile de răzbunare ale ducelui de Alençon și de perspectiva unui nou prilej de conflict între cei doi frați, îl imploră pe Bussy să părăsească pentru un timp Capitala. Temându-se acum pentru viața amantului, Marguerite îl încurajă de asemenea să plece. Relația lor avea să mai dureze câțiva ani, între petreceri, dueluri, intrigi, fugi, despărțiri, întâlniri clandestine, într-o atmosferă de scandal accentuată de bănuiala nașterii unui fiu nelegitim. Și totuși, Bussy nu avea să-și încheie existența în serviciul reginei de Navarra, purtând una dintre eșarfele ei: moartea îl seceră pe neașteptate, de mâna unui soț gelos care-și silise nevasta să-l atragă într-o cursă. Convocat de amanta de serviciu la o întâlnire secretă, Bussy dădu peste vreo cincisprezece oameni înarmați și, odată mai mult, își uimi contemporanii: „până când îi mai rămase în mână o bucată de spadă, aproape numai mânerul, nu încetă să se lupte. Apoi recurse la mese, bănci, scaune, taburete, cu care răni și doborî trei sau patru dintre dușmani; la sfârșit, înfrânt de superioritatea numerică și fără nici un mijloc de apărare, a fost ucis în fața unei ferestre de unde avea intenția să se arunce". Credincios numai sieși, Bussy ieși din scenă așa cum trăise, ca eroul unui roman de capă și spadă.

Dacă legătura cu Bussy se dovedi repede incompatibilă cu spiritul neoplatonic, Marguerite nu încetă să aspire la întâlnirea cu

sufletul-pereche, cu care să poată împărtăşi idealul amorului perfect. Aşteptarea nu i-a fost în zadar. În 1580, la douăzeci şi şapte de ani, se îndrăgosti până peste cap de prea frumosul Jacques Harlay, senior de Champvallon, aflat şi el în serviciul ducelui de Alençon. De această dată însă, ea fu cea care dictă regulile de comportare ce trebuiau respectate.

Spre deosebire de Bussy, Champvallon era delicat, discret, îndatoritor, gata să se supună vrerilor doamnei sale. Unele scrisori ale Margueritei care ne-au parvenit ne permit să sesizăm ecoul conversaţiilor lor şi ne furnizează un repertoar extraordinar de metafizică amoroasă. „Amorul nu este altceva decât dorinţa de frumuseţe", scrie regina pe marginea tratatului *Sopra lo Amor over Convito di Platone* (*Despre Amor sau Banchetul lui Platon*), pe care Marsilio Ficino îl dedicase lui Cosimo de Medici şi a cărui traducere franceză îi fusese închinată tocmai Margueritei, „şi întrucât amorul Domniei Voastre este absolut divin (născându-se din cer şi din frumuseţea mea), el a generat în mine un amor de aceeaşi natură, care, păstrându-se nealterat, şi-a aflat adăpost în sufletul meu, găsindu-l pregătit şi hotărât să-şi joace propriul rol, care este acela de a porunci cu raţiunea sa trupului şi de a fi ascultat de acesta". Cu competenţă şi evidentă plăcere, Marguerite îşi iniţiază iubitul în subtilităţile filozofiei neoplatonice, ilustrându-i teoria celor două suflete, cel care rămâne legat de trup şi cel care se desparte de acesta pentru a se uni cu sufletul persoanei iubite: „Este atât de adevărat că cel iubit se preface în cel care iubeşte, încât nu mai pot fi stăpână pe mine decât prin Domnia Ta. Nu mai trăiesc decât prin Domnia Ta şi numai Domnia Ta îmi stăpâneşte sufletul". În această viziune metafizică, departe de a fi o renunţare, castitatea este o condiţie esenţială a erosului, deoarece poftele trupului ar constitui un obstacol pentru plăcerile spiritului. Astfel, dacă ea sărută frumoasa gură a iubitului, o face numai *en imagination*.

E greu de crezut că pe întreaga durată a relaţiei sale cu Champvallon regina Navarrei s-a menţinut numai la plăcerea eterică a „armoniei dintre două suflete unite de aceeaşi voinţă". Ca şi pe vremea lui Bussy, zvonul unei sarcini circula cu insistenţă în mediile curţii, în aşa măsură încât suscitară mânia lui Henric al III-lea. Astfel încât, constatând sfârşitul simbiozei sale amoroase cu „sufletul cel frumos", nu putem să

nu amintim propriile ei cuvinte: „Dacă vrei să pui capăt iubirii, trebuie să posezi obiectul acestui sentiment?"

Singurul care se încăpățâna să rămână indiferent, cu sufletul și cu trupul, la fascinația perlei familiei Valois era soțul ei legitim. Oaspete împotriva voinței sale la curtea Franței, tânărul rege al Navarrei nu părea să acorde nici o atenție aventurilor galante ale nevestei și dacă se hotărâse, în fața extinderii scandalului legăturii ei cu Bussy, să o concedieze pe doamna de companie care îi era complice, aceasta se întâmplă doar pentru că fusese constrâns de Henric al III-lea. Marguerite își manifestă indignarea refuzând zile întregi să mănânce și izgonindu-și soțul din pat: erau singurele două modalități la îndemână pentru a-și revendica dreptul de a dispune cel puțin de propria persoană. Întreruperea raporturilor conjugale avea să se dovedească însă o gravă eroare strategică: când, câteva luni mai târziu, în februarie 1576, la trei ani de la masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu, Henric reuși în sfârșit să înșele stricta supraveghere căreia îi era supus și să fugă la Paris, o făcu fără știrea soției, abandonând-o ca pe ceva inutil și incomod.

În următorii doi ani, ținută ostatică de rudele ei și folosită ca monedă de schimb în tratativele cu soțul ei, aflat acum în fruntea partidei protestante, Marguerite își dădu seama că singurul ei statut în stare s-o protejeze și să-i confere autoritate era cel de regină a Navarrei.

În august 1578, după ce-i promisese lui Henric al III-lea că va continua să slujească interesele coroanei franceze și să facă totul „pentru a-l determina pe soțul ei să se supună regelui", Marguerite primi în sfârșit autorizația de a se alătura regelui Navarrei pe domeniile acestuia. Se pare că însăși Caterina a fost aceea care a reîncredințat-o pe Marguerite soțului ei. Scrisoarea unei doamne din suita reginei-mame, scrisă în timpul călătoriei, ne-o arată pe Marguerite preocupată, după doi ani și jumătate de separare, să se pregătească pentru recucerirea lui Henric: „De trei zile stă închisă în camera ei, singură cu trei cameriste, una înarmată cu un brici, cealaltă cu creme, a treia cu foc. E mereu cufundată în baie, albă ca un crin, parfumată toată, se șterge o dată și încă o dată, înfășurată într-un nor de tămâie, ca o vrăjitoare în vaporii alambicurilor și, după câte spun intimii ei, susține că face toate astea numai ca să se placă pe sine".

La început cel puțin, eforturile Margueritei părură să nu fie zadarnice: Henric îi rezervă o primire mai mult decât galantă și, încă din seara sosirii sale, împărți patul cu ea. Împăcarea conjugală însemna pentru tânăra femeie, așa cum ea însăși o recunoaște, începutul perioadei celei mai fericite din viața ei. După o scurtă și neplăcută ședere la Pau, în Pirinei, unde religia catolică era riguros interzisă, perechea regală se mută în mai tolerantul Nérac, și aici Marguerite, eliberată de jugul familial și cu deplina încuviințare a soțului ei, putu să ducă o existență în armonie cu aspirațiile ei cele mai profunde. Așa cum a rezultat din studierea conturilor lor, soții nu s-au uitat la bani ca să modernizeze și să înfrumusețeze bătrânul castel al ducilor d'Albret, împodobindu-l cu tapiserii, mobile, tablouri, obiecte prețioase și transformând în același fel și parcul. În această ambianță, pregătită cu extremă pricepere, Marguerite se implică în proiectul, atât de multă vreme urmărit de Caterina, al unei regalități sub pecetea fastului, eleganței și armoniei. Și nu în sălile Luvrului, ci în îndepărtata Gasconie, pentru câțiva ani utopia deveni realitate. „Curtea noastră, va nota ea cu satisfacție, era atât de frumoasă și plăcută, că nu o invidiam pe cea a Franței. [În afară de rege], din ea făceau parte sora lui, principesa de Navarra, și eu însămi, cu un mare număr de doamne și domnișoare. Suita regelui, soțul meu, era compusă dintr-o adunare de seniori și gentilomi nu mai puțin galanți decât cei pe care-i văzusem la curtea [franceză]. Singurul repros care li se putea aduce era acela că erau hughenoți, dar despre această deosebire de religie nu se sufla o vorbă. Regele, soțul meu, și principesa, sora lui, mergeau la predică, în vreme ce eu și suita mea ne duceam la mesă într-o capelă din parc; la ieșire, ne regăseam ca să ne plimbăm împreună, fie într-o frumoasă grădină cu alei lungi, mărginite de dafini și chiparoși, fie în parcul conceput de mine, pe aleile care mărgineau râul. Restul zilei era dedicat mai multor tipuri de plăceri rafinate, iar după-amiaza și seara erau rezervate dansului". Pe urmele mecenatismului dinastiei Valois, grație culturii și inteligenței sale, regina Navarrei dărui din nou micii ei curți prestigiul pe care-l cunoscuse în vremea marii sale antecesoare, Marguerite d'Angoulême, făcând din ea un important centru cultural și atrăgând acolo eruditi, poeți, artiști, muzicieni. Pentru a da măsura capacității ei de seducție intelectuală, ar ajunge stima și prietenia pe

care i-o arăta un vecin ilustru, Michel de Montaigne, care, în urma conversațiilor avute cu ea, îi dedică *Apologia lui Raimond Sebond*. În acest proiect al unei vieți modelate de artă, al cărei prototip perfect fusese furnizat de *Curteanul* lui Baldasar Castiglione, prea puțin conta dacă Henric continua să-și piardă capul pentru una sau alta dintre domnișoarele de onoare și dacă Marguerite nu se hotăra să pună capăt legăturii ei cu Bussy d'Amboise. Incompatibilitățile conjugale se atenuau în climatul de erotism rafinat ce constituia trăsătura distinctivă a curții de la Nérac, locul în care idealul neoplatonic al reginei Navarrei își găsi cea mai bună exemplificare. Ca în vremurile civilizației curtenești, austerii gentilomi hughenoți celebrau cultul iubirii, întrecându-se în galanterie și „servindu-și" cu devotament doamnele, al căror merit, în schimb, consta în a ține trează dorința masculină, amânând la nesfârșit clipa capitulării. Putem să ne facem o idee despre forța de atracție a curții Margueritei mulțumită denigrării iritate venite din partea unui dușman implacabil, marele scriitor Agrippa d'Aubigné: „Compusă din nobili viteji și doamne remarcabile, curtea Navarrei era atât de înfloritoare, încât, în privința oricărui ascendent, natural sau dobândit, nu se socotea deloc mai prejos decât o alta. Dar plăcerea aduse acolo viciile, precum căldura atrage șerpii. Regina de Navarra dădu frâu liber fanteziilor și făcu armele să ruginească. Îl învăța pe regele, soțul său, că un cavaler lipsit de iubire este un cavaler fără suflet; această iubire ea o practica deschis, dorind să dovedească prin asta că încuviințarea publică era un semn de virtute și că secretul era sinonim cu viciul. Principele, înclinat spre îngăduință, învăța să fie amabil cu adoratorii soției lui, iar ea să fie amabilă cu amantele soțului ei".

Experimentul Margueritei dură puțin, întrucât glasul armelor se făcu din nou auzit, însă amintirea acelui moment magic dispăru cu greu. Utopia unei curți a iubirii, sub semnul frumuseții și armoniei, îi fascinase pe contemporani și faima castelului de la Nérac depășise hotarele. Un scriitor de dincolo de Canalul Mânecii avea să-i fixeze pentru totdeauna amintirea. Un deceniu mai târziu, plasând la curtea de Navarra acțiunea piesei *Zadarnicele chinuri ale dragostei*, Shakespeare îngăduia artei efemerului, cultivată de Marguerite, să se înscrie în marea durată a literaturii.

În 1582, când au reizbucnit ostilitățile între catolici și hughenoți, Henric al III-lea și Caterina cu convins-o pe Marguerite să se întoarcă la Paris, în nădejdea că îl vor putea atrage și pe regele Navarrei. Această a doua perioadă de despărțire de soț a însemnat pentru tânăra regină începutul unei îndelungi derive. Deveni repede limpede că ascendentul ei asupra lui Henric de Navarra era aproape inexistent, și prin urmare prezența ei la curtea Franței era nu numai inutilă, dar și pernicioasă, din moment ce Marguerite acționa deschis în favoarea ambițiilor ducelui de Alençon și, niciodată sătulă de a ațâța discordia, constituia un nesecat izvor de scandaluri. Henric al III-lea luă drept pretext legătura ei cu Champvallon și presupusa naștere a unui fiu ilegitim pentru a se debarasa de ea, gonind-o insultător de la curte. Încă o dată, regele Navarrei dădu dovadă de o totală lipsă de prejudecăți și de o inteligență politică rapidă: după tratative extenuante, înghiți afrontul și își reprimi soția, în schimbul plecării garnizoanelor franceze din trei fortărețe hughenote de mare valoare strategică. Dar de această dată castelul Nérac rezervă reginei sale o primire glacială și Henric însuși nu numai că refuză să împartă patul cu ea, dar continuă să-i ignore prezența, petrecându-și cea mai mare parte din timp în compania noii lui amante, frumoasa, cultivata și imperioasa Diane d'Andois, zisă Corisande. Era evident că regele Navarrei se gândea să se despartă de soție și aștepta doar momentul potrivit ca s-o facă. În această situație umilitoare, moartea în 1584 a ducelui de Alençon o lipsi pe Marguerite de principalul ei aliat și contribui la a-i face poziția și mai delicată, împingând-o la ultima și definitiva eroare politică a vieții ei. În loc să se substituie fratelui dispărut, ca punct de referință al partidei moderate, favorabile unei politici de conciliere între catolici și protestanți, și să joace astfel un rol de mediere în noul război religios — cel de-al optulea — care-l contrapunea pe Henric de Navarra lui Henric al III-lea, Marguerite se distanță de amândoi și se alie cu dușmanii lor comuni, Spania și Liga, punându-și astfel grav în primejdie propriul viitor. La 19 martie 1585, cu un gest nemaipomenit pentru epoca ei, „abandonă" căminul conjugal și se refugie la Agen, orașul primit în dotă. Aflată astfel în conflict deschis cu soțul, mama și fratele ei, începu să meargă din oraș în oraș, dintr-o aventură în alta, însoțită de un grup din ce în ce mai restrâns de credincioși,

lăsând în urmă cadavrele ultimilor ei amanți și o reputație făcută fărâme. Cursa se termină în octombrie 1586, când trebui să se predea oamenilor trimiși în urmărirea ei de Henric al III-lea și de Caterina, și fu închisă în castelul Usson.

În această fortăreață întunecată, așezată pe buza prăpastiei, deasupra văii râului Issoire, în Auvergne, Marguerite își va petrece următorii douăzeci de ani — anii din mijlocul vieții ei — întâi ca prizonieră, apoi în calitate de castelană, dând adevărata măsură a caracterului ei extraordinar. Nu o învățase oare lectura lui Plutarh că adversitățile constituie piatra de încercare a sufletelor tari?

Singură în îndepărtatul ei castel, în vreme ce dinastia Valois ajungea, cu masacrarea familiei de Guise, la epilogul ei sângeros, regina în exil demonstră că știa să-și ajungă sieși, rugându-se, citind, ascultând muzică și încredințând scrisului sarcina de a da vieții sale unitate și coerență. La Usson, Marguerite hotărî să-și redacteze memoriile, făcând astfel un gest cu valoare dublu inaugurală: a fost prima femeie care a îndrăznit să-și povestească viața și, totodată, a deschis calea autobiografiilor moderne.

Ceea ce a determinat-o pe Marguerite să pună mâna pe pană, în primele luni ale lui 1594, a fost *Discursul despre regina Franței și a Navarrei* de Brantôme. Panegiricul pe care i-l dedica vechiul său admirator, și el căzut în dizgrație și retras pe domeniile lui, nu departe de Usson, o celebra în anii glorioși ai tinereții ei, dar nu era lipsit de erori și mai ales nu ținea seama de rațiunile profunde ale opțiunilor ei și de imaginea despre sine căreia ea voise mereu să-i rămână credincioasă. Singură depozitară a adevărurilor care o priveau, Marguerite răspunse elogiului pe care i-l adresa Brantôme dedicându-i, la rându-i, propria versiune a faptelor — o versiune care devenise și mai necesară din cauza acuzațiilor infamante lansate împotriva ei de pamfletele timpului și de conștiința că mariajul ei ajunsese la capăt. Rescriindu-și viața în lumina nu a eșecurilor, ci a valorilor din care se inspirase întotdeauna — curajul, lealitatea, generozitatea, ura față de disimulare, fidelitatea față de credința catolică —, Marguerite revendica vocația ei de principesă regală și își lua revanșa asupra istoriei. Dar pentru ea nu sosise încă momentul ieșirii din scenă.

În 1593, la Chartres, după ce abjurase religia protestantă, Henric de Navarra fu consacrat ca rege al Franței și începu de îndată negocierile cu soția sa pentru anularea căsătoriei. Nu e greu de închipuit cât de mare a putut să fie amărăciunea Margueritei când și-a dat seama că pierduse marea ocazie a vieții sale și că plătise pentru dorința ei de libertate un preț atât de ridicat. Deși nu era sterilă, nu reușise să îndeplinească prima misiune a unei regine, aceea de a asigura un moștenitor pentru tron, iar acum era prea bătrână pentru a o mai face. În plus, reputația ei scandaloasă apărea ca incompatibilă cu aura sacră necesară soției unui rege al Franței. Și totuși, deși conștientă că pierduse partida, ultima dintre Valois știu să închidă jocul în modul cel mai elegant.

Grație talentului diplomatic și tenacității ei, Marguerite nu numai că obținu, în schimbul consimțământului pentru anularea căsătoriei, un apanaj considerabil, deplina reintegrare în toate posesiunile ei și autorizația de a părăsi Usson păstrându-și titlul de regină, dar își câștigă și recunoștința și prietenia lui Henric. „Sora mea — îi scria regele, dându-i știrea anulării căsătoriei religioase —, doresc să știți că nu înțeleg, după cele întâmplate, să-mi fiți mai puțin dragă și să vă iubesc mai puțin decât înainte; vreau, dimpotrivă, să mă îngrijesc mai mult decât oricând de tot ceea ce vă privește și să vă arăt cu oricare prilej că, de acum înainte, nu înțeleg să vă fiu frate numai cu numele, ci și în faptă." Marguerite, la rându-i, răspundea: „Monseniore, Maiestatea Voastră nu se mulțumește, după chipul și asemănarea zeilor, să-și copleșească creaturile cu bunuri și favoruri, ci se milostivește să le privească și să le consoleze în tristețile lor. Această onoare, care dovedește bunăvoința Voastră, e atât de mare încât poate fi egalată doar de nemăsurata mea voință de a mă pune în slujba Voastră".

În vara lui 1605, după mai bine de douăzeci de ani de absență, Marguerite se întoarse la Paris, unde fu primită cu toate onorurile de către Henric al IV-lea, noua lui soție, Maria de Medici, și micul Delfin. Trecută de cincizeci de ani, cu tendință spre obezitate, cu farduri, perucă și îmbrăcăminte demodată, ultima Valois se pregătea, printr-o ultimă, extraordinară metamorfoză, să dea Franței o lecție de comportare cu adevărat regală. Locuind în magnificul Hôtel de Sens, pe malurile Senei, cu noul apelativ de Regina Marguerite, inventat

pentru a face față situației cu totul inedite a unei regine repudiate cu reședința oficială la Paris, reluă tradițiile familiei și, adunând în jurul ei, cum mai făcuse și în trecut, poeți, scriitori, erudiți, filosofi, teologi, oameni de știință, muzicieni, transmise civilizației mondene care se năștea un exemplu de mecenatism renascentist. „Întrucât prânzurile și cinele ei erau consacrate mai presus de orice hrănirii spiritului, așa cum făcuse pe vremuri Părintele literelor, strămoșul ei Francisc I, Maiestatea Sa avea lângă sine patru bărbați cărora, așezându-se la masă, le indica temele, ca ei să le dezvolte... iar când acei bărbați docți terminau de vorbit, pentru a nu dezminți cu nimic măreția ei regală, poruncea să vină o orchestră de violoniști, apoi o frumoasă muzică vocală și în cele din urmă lăuta".

Inspirate la modul ideal de *Banchetul* lui Platon, discuțiile filosofice care acompaniau până și mesele Margueritei, nu aveau doar o finalitate speculativă, ci constituiau un prilej pentru a pune în valoare prestigiul regal, erau așadar un fel de „teatru de curte", destinat în egală măsură publicului de invitați — un ceremonial în centrul căruia se afla regina. Dar ea nu a contribuit la dezbaterile culturale ale vremii sale numai prin aceste conversații erudite.

Părăsind castelul Usson, orientată din nou către viitor, Marguerite și-a întrerupt scrierea *Memoriilor*, dar nu a lăsat pana din mână. Al său *Discours docte et subtil* din 1614, adevărat manifest feminist, care teoretiza superioritatea femeilor asupra bărbaților, demonstrează că Marguerite se împăcase în sfârșit cu sexul ei, asumându-și cu mândrie identitatea feminină. Întrebarea care deschide acest *Discours*: „De ce oare le onorează atât de mult bărbații pe femei?" — era și o chestiune crucială, la originile uneia din trăsăturile distinctive ale moralei nobiliare. Oare în virtutea forței sau a slăbiciunii lor încă din vremurile civilizației curtenești, femeile deveniseră obiectul omagiului bărbătesc? Autoarea nu avea îndoieli și demonstra cu claritate și eleganță că „infirmitatea și slăbiciunea nu generează onoare, ci dispreț și milă... și nu datorită slăbiciunii, ci excelenței ei, bărbatul onorează femeia". De altfel, prezența, alături de Marguerite, în chip de bibliotecară, a domnișoarei de Gournay, care peste puțin timp avea să relanseze dezbaterile feministe, mutând accentul pe egalitate, nu putea

fi mai emblematică pentru interesul nutrit în ultimii săi ani ca regină pentru acea *querelle des femmes* care străbătuse întregul secol.

Marguerite realiza astfel un proiect destinat nu numai să întărească poziția ei singulară de soție repudiată, dar și să o consolideze pe aceea a noului suveran. Se străduí în fel și chip pentru a întări autoritatea lui Henric, fu darnică în sfaturi și o ajută pe Maria de Medici să restabilească eticheta curții și să readucă Luvrul la fastul său din trecut. Și mai ales — ea, care nu reușise să dea tronului un moștenitor —, descoperi că încerca pentru micul Delfin — care de altfel îi răspundea cu o afecțiune sinceră — un profund sentiment matern. Încă înainte să-l cunoască, hotărâse să-l lase legatar universal, cu un *beau geste* care venea în ajutorul lui Henric, subliniind legitimitatea tranziției dinastiei între Valois și Bourboni.

Victimă exemplară a legii salice, care o exclusese pe ea, ultima din familie, de la succesiune, așadar privată de o coroană care-i revenea de drept, Marguerite se comportă cu înțelepciunea politică, simțul pentru stat, generozitatea și eleganța morală ale unei suverane autentice și tocmai această victorie asupra unui destin care îi fusese atâta timp potrivnic, i-a îndulcit ultimii ani de viață. Dar Marguerite nu-și putea închipui că timpul avea să păstreze pentru ea o altă coroană. Începând din era romantică, după două veacuri de ostracizări și instrumentări politice, în cursul cărora a fost rebotezată cu porecla de „Regina Margot" — singurul care o numise așa, când era copil, fusese fratele ei, Carol al IX-lea —, Marguerite deveni regina unei țări fără hotare și fără timp, situată în marginea istoriei, regatul romanului și al aventurii, căruia nu-i vor lipsi niciodată supuși credincioși, gata să-i aducă un omagiu entuziast de simpatie și admirație.

GABRIELLE D'ESTRÉES
La un pas de tron

Singura condiție asupra căreia, în cursul tratativelor pentru anularea căsătoriei, regina Navarrei se arătă de neclintit, a fost aceea ca locul ei să fie ocupat de o prințesă demnă de a purta coroana franceză și nu, cum spunea ea în particular, de o „curvișină". „O femeie de joasă extracție socială", o definea, scriindu-i baronului de Rosny, viitorul duce de Sully; una care, după zvonurile în circulație, „dusese o viață peste poate de murdară și urâtă".

De nouă ani, într-adevăr, Henric era nebun după o tânără care-i născuse trei fii și se gândea ca, odată obținută anularea primei sale căsătorii, să o ia de soție: ceea ce ar fi fost incompatibil nu numai cu simțul demnității pe care-l avea Marguerite, ci și cu onoarea coroanei franceze.

Ca să spunem adevărul, Gabrielle d' Estrées — acesta era numele „curvișinei" în chestiune — nu alesese ea să devină amanta lui Henric, ci se resemnase la asta, cedând presiunii părinților. În familia maternă, Babou de La Bourdaisière, femeile se bucurau de multă vreme de cea mai proastă reputație. Bunica Gabriellei putea să se laude că reușise, chiar dacă pe fugă, să intre atât în patul papei Clement al VII-lea, sosit la Marsilia pentru căsătoria nepoatei lui, Caterina, cât și în acela al lui Francisc I. Fiica ei, Françoise, mama Gabriellei — care, împreună cu cele șase surori ale ei, a fost poreclită „Cele Șapte Păcate Capitale" — își părăsise copiii și bărbatul ca să-l urmeze pe ultimul ei amant, să-i facă o fată și să moară împreună cu el de moarte violentă. Încredințată părintelui Antoine, care exercita funcția de guvernator al Picardiei, Gabrielle crescu, împreună cu sora ei Diane, departe de curte, în fastuosul castel Cœuvres, ducând o existență senină până când, la șaptesprezece ani, descoperi amorul în brațele lui Roger de Saint-Lary, conte de Bellegarde, Mare Scutier al

Franței. Înainte să treacă în serviciul noului monarh, frumosul Roger fusese unul din *mignon*-ii lui Henric al III-lea și avea părul roșu strălucitor, „umerii lați, coșul pieptului subțire și pântecele plat". În 1590, aflat în misiune în Picardia, se îndrăgosti la prima vedere de Gabrielle și hotărî s-o ia de nevastă. Totul părea să hărăzească tinerei perechi un destin fericit, dar Bellegarde comise o eroare fatală: se mărturisi suveranului, lăudând frumusețea iubitei în asemenea termeni, încât îi trezi curiozitatea. Și astfel, puțin mai târziu, găsindu-se la Compiègne, nu departe de Cœuvres, Henric dori să se convingă personal de farmecele Domnișoarei d' Estrées.

Gabrielle era într-adevăr frumoasă, cum avea să recunoască și una dintre rivalele ei, domnișoara de Guise, devenită mai târziu prințesă de Conti, presupusa autoare a *Amorurilor Marelui Alcandre*, nume de cod al lui Henric: era blondă, dar de un blond palid, „ochii ei erau de culoarea cerului și atât de strălucitori, încât era greu de știut dacă-și luau via lor limpezime de la soare sau dacă soarele i-o datora ei pe a sa. Avea sprâncenele arcuite și în chip plăcut închise la culoare, iar nasul puțin acvilin; gura îi era rubinie; sânul mai alb ca fildeșul cel mai frumos și mai șlefuit, iar carnația mâinilor asemănătoare rozelor și crinilor". Pentru suveran, a o vedea și a o dori au fost unul și același lucru.

Într-adevăr, cu trecerea anilor, Henric era tot mai puțin preocupat să-și înfrâneze impulsurile erotice, iar numărul amantelor sale creștea vertiginos. Nestăpânita dorință de posesie suscitată în el de Gabrielle îl determină să abuzeze fără rușine de autoritatea de suveran, poruncindu-i lui Bellegarde să se dea deoparte și să-i cedeze locul în inima și patul iubitei.

Marele Scutier plecă fruntea, dar Gabrielle se dovedi mult mai puțin ascultătoare. Tânăra îl iubea pe Roger al ei și încerca o adevărată repulsie pentru bărbatul acela mic de stat, uscat, cu un aspect neîngrijit și privirea de satir, cu douăzeci de ani mai bătrân ca ea, și pe care vicisitudinile vieții și încercările războaielor îl făceau să pară și mai bătrân. Henric se adresă atunci tatălui ei și mătușii din partea mamei, Isabelle de Sourdis, făcându-i să întrevadă toate avantajele de care avea să se bucure întreaga familie dacă frumoasa îndărătnică se decidea să se arate puțin mai înțelegătoare. În februarie 1591, Gabrielle fu constrânsă la capitulare.

Legătura lor începu furtunos: angajat în recucerirea țării, mereu sub arme, Henric ducea o viață itinerantă și o punea pe Gabrielle să se întâlnească cu el în unul sau altul dintre avanposturile militare, de îndată ce împrejurările o îngăduiau. Pentru a permite amantei să părăsească reședința paternă, respectând aparențele, în 1592 regele îi dădu un soț paravan, pe Nicolas d'Amerval de Liancourt, baron de Benais, un văduv cam trecut, dispus să renunțe la exercitarea drepturilor lui conjugale în schimbul unui substanțial venit. Dar nici asta nu ajunse pentru a-l pune pe Henric la adăpost de insidiile geloziei. Într-adevăr, Gabrielle nu se străduia să mimeze sentimente pe care nu le încerca și nici nu rupsese vreodată cu adevărat legăturile cu Bellegarde, iar în scrisorile pasionale pe care i le adresa Henric în acei primi ani se întâmpla adesea ca declarațiile de dragoste să fie împletite cu reproșuri, rugăminți, amenințări: „Nimic nu hrănește mai mult bănuielile mele, îi scria la 14 iulie 1593, și nu le face să izbucnească mai tare decât purtarea Voastră față de mine... Hotărâți-vă așadar, doamna mea, să aveți un singur servitor. Depinde de dumneavoastră să mă schimbați, depinde de dumneavoastră să-mi acordați favoarea; dar nu-mi faceți nedreptatea de a crede că oricine altcineva pe lume ar putea să vă slujească printr-o dragoste asemenea celei pe care vi-o port, așa cum nimeni altcineva n-ar putea să-mi egaleze fidelitatea".

Scrisoarea a fost scrisă la Saint-Denis, într-un moment în care chinurile inimii nu constituiau cu siguranță singurele griji ale suveranului. Tocmai în acele zile, așa cum îi comunică Gabriellei în misiva următoare, era în tratative cu clerul catolic și se pregătea pentru „saltul periculos", adică la abjurarea religiei în care se născuse. Prin conversiunea la catolicism, regele Navarrei încetă să fie doar unul dintre pretendenții la tronul Franței și, șase luni mai târziu, consacrat rege la Chartres, a fost recunoscut drept suveran legitim și de majoritatea regiunilor și orașelor care-i rămăseseră ostile până atunci. La 22 martie anul următor, Henric își făcu intrarea în Paris și luă în stăpânire Luvrul și celelalte reședințe regale și, în vreme ce țara întreagă i se închina, însăși Gabrielle începu să se uite cu alți ochi la bătrânul și prea puțin iubitul ei adorator. Dacă până atunci viața ei fusese o suită de coerciții și de renunțări, acum avea un obiectiv pentru care să se lupte, o rațiune pentru a răspunde sentimentelor lui Henric și a-l ține

strâns legat de ea: se gândea să-i devină soție și să domnească alături de el.

Gabrielle repurtă un succes decisiv pe 7 iunie 1594, născând un băiat. La peste patruzeci de ani, Henric se abandonă fericirii de a fi tată: „Nepreţuita mea iubită — îi scria trei luni mai târziu lui Gabrielle de la Fontainebleau —, la două luni după sosirea acestei solii veţi vedea un cavaler care mult vă iubește și care se numește regele Franței și Navarrei, titlu fără îndoială foarte onorabil, dar foarte greu de purtat. Acela de supus al vostru e mult mai plăcut. Toate trei împreună sunt bune, oricare ar fi sosul cu care sunt asezonate, și sunt hotărât să nu le cedez nimănui".

Ca Henric să-și poată recunoaște fiul, trebuia ca Gabrielle să fie eliberată de falsul ei soț: după o farsă judiciară, în cursul căruia bietul Liancourt fu constrâns să se declare impotent, tribunalul din Niort restitui tinerei femei condiția ei precedentă de *non nupta*. Și dacă anularea căsătoriei suveranului se anunța mai puțin simplă, Gabrielle putea oricum să-și vadă de cariera de concubină oficială fără a se mai teme, în ceea ce o privea, de acuzația — pe atunci extrem de gravă — de adulter.

Trebuie mers înapoi până în vremea Dianei de Poitiers pentru a mai găsi un exemplu asemănător de favoare regală. Titluri, proprietăți, beneficii, slujbe, sume astronomice, bijuterii, cadouri — toate mărturiseau aproape zilnic despre incredibila ascensiune a fostei baronese de Liancourt, devenită marchiză de Montceaux și apoi ducesă de Beaufort. Spre deosebire de Diane, însă, Gabrielle nu avea drept scut o reputație impecabilă, iar indignarea suscitată de o asemenea nerușinată risipă a bunului public într-o țară încercată de războaie și foamete, aflată în pragul falimentului, era alimentată de crescendoul scandalos al onorurilor aduse favoritei și bastarzilor ei.

Încă din momentul conversiunii lui Henric la Saint-Denis a fost nevoie să se ia măsuri de precauție pentru a o proteja de ostilitatea mulțimii pe Gabrielle, care, în anii următori, acuzată din amvon de predicatorii parizieni că îl împingea pe rege la pierzanie, avea să devină tot mai mult ținta mâniei populare. Între versurile care circulau despre ea (și nu dintre cele mai feroce), le putem cita pe acelea transcrise de L'Estoile în jurnalul său:

Gabriel vint jadis à la Vierge annoncer
Que le Sauveur du monde auroit naissance en elle;
Mais le Roy aujourd'hui, par une Gabrielle,
À son propre salut a voulu renoncer.[4]

Profund semnificativ este un episod reprodus tot de L'Estoile. „Un tipograf pe nume Chupin, de curând sosit de la Geneva, mi-a povestit că, ducându-se la Luvru pentru treburile lui, o întâlnise la intrare pe doamna de Liancourt magnific îmbrăcată și escortată. Neștiind despre cine era vorba și văzând că toți o omagiau, se oprise să întrebe cine era și rămăsese mut când un arcaș din gardă îi răspunsese de îndată, în gura mare: „Prietene, e una care nu valorează nimic, e curva regelui".

În ianuarie 1595, Henric recunoscu și legitimă cu patente înregistrate de Parlamentul din Paris pe César de Vendôme, primul fiu avut de la Gabrielle. Gestul, fără precedent, suscită rumoare, cu atât mai mult cu cât glasurile răuvoitoare atribuiau paternitatea copilului lui Bellegarde, insinuând că suveranul renunțase să-i pună numele Alexandru, pentru a evita posibile jocuri de cuvinte între apelativul „cel Mare" și rangul de „Mare Scutier" al amantului Gabriellei.

Doi ani mai târziu, însă, blamul veni de la însăși familia regală. Poftită să fie nașa lui Catherine-Henriette, a doua născută a lui Henric și a Gabriellei, Catherine de Bourbon, sora suveranului și primă doamnă a regatului, refuză de trei ori, în fața celor mai înalți reprezentanți ai curții, să o ridice pe fetiță din leagăn și să o depună în mâinile prințului de Conti, însărcinat s-o ducă la cristelniță. Regele nu insistă și, în ciuda incidentului, ceremonia se desfășură cu solemnitatea și fastul datorate unei prințese de sânge regal.

Cu nașterea celui de-al treilea fiu, căruia îi fu în sfârșit dat numele marelui condotier macedonean, ambiția lui Gabrielle și îngăduința lui Henric ajunseră la culme. La 13 decembrie 1598 a fost botezat la Saint Germain Alexandre-Monsieur și la sfârșitul ceremoniei, așa cum era obiceiul pentru un „fiu al Franței", heralzi, trompeți și oboiști îi aduseră un omagiu însuflețit. Ca și cum n-ar fi fost de ajuns, la somptuoasa cină care încheia festivitățile, ducesa de Beaufort nu se așeză la masă lângă suveran, ci în fața lui, ocupând așadar locul rezervat reginei. Era într-adevăr prea mult. Credinciosul ministru de Finanțe

refuză să dea muzicanților banii cuveniți pentru un botez regal și se văzu constrâns să-l recheme pe Henric la realitate. „Pentru ca fiii Voștri să fie considerați fii ai Franței, trebuie ca mai întâi să fi existat o căsătorie legitimă". Indignarea populară se exprimă în termeni tot atât de expliciți, deși mai puțin eleganți:

Mariez-vous, de par Dieu, Sire!
Vostre lignage est bien certain:
Car peu de plomb et de cire
Légitime un fils de putain.[5]

Gabrielle nu merita atâta blam și purtarea ei nu era cea a unei curtezane vulgare. Nu știm, desigur, care erau adevăratele ei sentimente, dar e probabil ca în cursul anilor atitudinea sa față de Henric să se fi schimbat. Personalitatea extraordinară a amantului, carisma lui, curajul, succesele lui, aerul de sacralitate care-l învăluia acum, nu puteau să nu se fi impus admirației ei, ca și tenacitatea pasiunii suveranului față de ea, iar voința constantă de a o asocia triumfurilor lui trebuie să fi modificat profund natura raporturilor lor. Tânăra femeie capricioasă și instabilă, gata să folosească orice prilej pentru a răzbuna violențele îndurate, cedase locul unei iubite credincioase și complice, atentă în a răspunde exigențelor afective ale regelui și mândră de influența pe care o exercita asupra lui. O influență deloc nefastă, din moment ce Gabrielle era, împreună cu familia ei, o susținătoare convinsă a unei politici de toleranță și a contribuit la orientarea lui Henric către conversiunea la catolicism și către promulgarea Edictului de la Nantes. Nașterea celor trei copii și grija comună de a le asigura cel mai bun viitor posibil contribuiseră apoi la consolidarea uniunii celor doi amanți.

Dacă ambiția și gustul pentru putere nu erau desigur străine de metamorfoza tinerei femei, acestea i se impuneau ca un instrument necesar de apărare înainte de a constitui un scop în sine. Oricât de mare ar fi fost ascendentul pe care Gabrielle îl dobândise asupra lui Henric, situația ei rămânea fragilă, aleatorie, întrucât depindea de bunăvoința suveranului care, la rându-i, nu era întotdeauna cu totul stăpân pe hotărârile lui. Ea știa așadar că singurul statut în măsură să-i garanteze drepturile era acela de regină și, cu toate că această ipoteză apărea ca imposibilă, vreme de mulți ani Henric îngădui femeii iubite

să o creadă realizabilă. Iată de ce povestea Gabriellei diferă de cea a tuturor celorlalte favorite regale şi apare ca dublu exemplară. Această poveste demonstrează, pe de o parte, forţa şi îndrăzneala subversivă a seducţiei feminine, şi pe de altă parte, limitele de netrecut ale acesteia.

Toată lumea era de acord că, odată urcat pe tron, Henric trebuia să consolideze pacea şi stabilitatea ţării, căsătorindu-se şi aducând pe lume moştenitori care să asigure continuitatea dinastică, împiedicând reaprinderea unor noi conflicte în momentul succesiunii. E adevărat, regele mai era căsătorit, dar Marguerite, de care trăia despărţit de mai mult de zece ani, era gata să subscrie la cererea de anulare a căsătoriei. Firește, cu anumite condiţii, a căror listă se lungea de la o rundă de negocieri la alta. Apoi, pentru a ţine cont de opinia catolicilor, Henric se văzu silit să facă recurs direct la autoritatea papei, însă dispensa pontificală cerea răbdare. Convertit de puţină vreme, regele trebuia mai întâi să fie exonerat de acuzaţia de erezie; în afară de aceasta, Suveranul Pontif dorea să fie informat asupra identităţii aceleia care avea să se bucure de efectele dispensei.

Iniţiate în 1594, formalităţile de anulare a căsătoriei se prelungiră pe durata a şase ani, anii cei mai intenşi şi senini ai legăturii cu Gabrielle. Aşa cum o dovedesc extraordinarele scrisori scrise de Henric amantei şi parvenite până la noi, nu era vorba numai de durata unei violente pasiuni fizice. În aventuroasa, dramatica existenţă a suveranului, tânăra femeie devenise cu timpul un refugiu sigur, o oază de liniște, de frumuseţe, de armonie, de hedonism rafinat. Sully, care totuşi n-o plăcea pe Gabrielle, a enumerat în memoriile sale calităţile pe care suveranul spunea că le preţuieşte cel mai mult la ea, acestea fiind tocmai blândeţea, graţia, îngăduinţa: ei putea regele să-i „mărturisească secretele şi grijile, primind în schimb gingăşia şi afecţiunea unei consolări". Iar acum, când miniştrii săi îi cereau să dea coroanei un moştenitor şi când, potrivit vechii logici a alianţelor matrimoniale, căreia îi datora dezastruoasa uniune cu Marguerite, erau în căutarea grăbită a unei principese străine, cum putea oare Henric să ignore faptul că Gabrielle îi dăduse trei splendide odrasle, care-l umpleau de bucurie şi de orgoliu? Nu avea oare de pe acum o familie, care pentru prima oară în viaţa lui îi dăruia fericirea? În fond, cine se putea opune dorinţelor lui şi ce anume îl împiedica s-o ia de soţie pe Gabrielle?

Regele știa însă foarte bine că este vorba de un vis și că nu aspirația spre fericire conducea opțiunile matrimoniale ale unui suveran. O femeie care-i fusese în mod public concubină n-ar fi putut niciodată să devină regină și, chiar dacă acest lucru ar fi fost prin absurd posibil, din moment ce Marguerite refuza să declare căsătoria lor ca neconsumată, nu exista anulare în măsură să șteargă faptul că fiii avuți de la Gabrielle erau fructul adulterului și prin urmare aceștia nu erau în nici un caz abilitați să-i urmeze la tron. Mai mult, așa cum se grăbea să-i amintească Sully, cel mai defavorizat era tocmai primul născut, César, deoarece se născuse din legătura unor părinți adulteri amândoi, iar Alexandre văzuse lumina zilei după anularea căsătoriei mamei sale cu Liancourt, ceea ce complica și mai mult lucrurile. Numai copiii născuți după căsătoria lui Henric cu Gabrielle ar fi putut să aibă eventual dreptul de a-i urma la tron, dar cu prețul căror conflicte cu frații mai mari și căror funeste consecințe pentru întreaga țară? Dacă astfel stăteau lucrurile, de ce o făcuse regele pe Gabrielle să creadă că visul se putea realiza? O indusese în eroare cu bună știință, din slăbiciune, ca să trăiască liniștit? Sau se legănase el însuși în iluzia de a putea păstra intact paradisul său privat, găsind, în ultima clipă, o cale de ieșire? În acea lungă și tragică traversare a deșertului din care fusese alcătuită viața lui de până atunci, întotdeauna individualismul său neînfrânt triumfase asupra împrejurărilor. Se obișnuise să-și ascundă cu grijă adevăratele intenții, să ducă în același timp tratative de semn opus, să lase deschise toate posibilitățile, pentru a ieși în câmp deschis numai în ultimă instanță, încrezător mai degrabă în instinctul lui și în norocul care-l însoțea. Un joc al hazardului continuu care, în politică și în război deopotrivă, îl făcuse până atunci să câștige. „Durerea de cap" a căsătoriei cu Gabrielle se anunța, totuși, deosebit de complicată.

În primul rând, era acum limpede că nici papa, nici Marguerite nu-și vor da consimțământul pentru anularea căsătoriei fără să aibă în schimb garanția absolută că regele nu o va folosi ca să-și ia în căsătorie amanta. Trebuiau începute așadar tratative matrimoniale credibile și conforme cu prestigiul monarhiei franceze, chiar dacă la sfârșit și-ar fi schimbat intențiile. Pentru moment, însă, lista prințeselor europene încă libere și în măsură să procreeze era foarte limitată, iar trecutul hughenot al lui Henric și recenta lui conversiune nu ușurau căutarea.

Între toate, candidata ce răspundea cel mai bine intereselor coroanei era — ce soartă potrivnică pentru Henric! — o principesă de Medici. În 1598, Maria avea douăzeci şi cinci de ani şi o frumuseţe de matroană; era orfană de amândoi părinţii, nepoată a marelui duce Ferdinand şi aducea ca zestre ştergerea imensei datorii pe care Henric o contractase cu băncile florentine pentru finanţarea recuceririi regatului său. Proiectul, susţinut cu putere de foarte fidelul ministru de Finanţe al lui Henric, se bucura şi de sprijinul necondiţionat al vărului marelui duce, papa Clement al VIII-lea.

Scrisorile canonicului Bonciani, însărcinat de Ferdinand să poarte tratativele matrimoniale privind-o pe Maria, ne permit să urmărim nerușinatul joc dublu al regelui Franţei. De multă vreme, Henric îşi dăduse consimţământul de principiu proiectului florentin, folosind însă o tactică de tergiversare pentru a câştiga timp şi a amâna din zi în zi dificila problemă a soluţiei pentru relaţia sa cu Gabrielle. „Fără ducesă, căsătoria nepoatei Voastre s-ar fi înfăptuit în patru luni" — scria Bonciani marelui duce, şi constata dezolat că dragostea regelui pentru doamna în chestiune creştea cu fiecare zi. Pînă-ntr-atât încât, în primele luni ale lui 1599, canonicul considera partida pierdută: „Regele Franţei — scrie el într-o misivă cifrată păstrată în arhivele medicee — se preface că vrea s-o ia de soţie pe Maria de Medici pentru a obţine anularea căsătoriei; odată obţinută, se va căsători cu Gabrielle".

Rapoartele ambasadorilor italieni acreditaţi la curtea Franţei adresate guvernelor lor exprimau aceleaşi temeri şi aceleaşi dubii ca şi diplomatul toscan, iar suveranul nu părea preocupat să le modifice impresiile. Henric îşi ţinea tot timpul amanta lângă el, o mângâia şi o săruta în public, îi rezerva un tratament regal, consimţea la orice dorinţă a ei şi nu îngăduia ca vreunul dintre sfătuitorii lui să-l aducă la raţiune.

La rându-i, favorita îşi etala puterea cu insolenţă, intervenea asupra numirilor, ameninţa pe miniştrii care i se împotriveau şi nu făcea nici un mister din speranţa ei de a se căsători cu regele. Ambiţia înăbuşea oare în ea orice prudenţă, sau era mai degrabă un mod de a obişnui lumea cu ideea unei căsătorii socotită de neconceput?

A doua ipoteză este de departe cea mai probabilă. Deşi era sigură de dragostea lui Henric, Gabrielle nu putea ignora refuzul cu care

era întâmpinată peste tot perspectiva unirii lor matrimoniale, nici nu era sigură că amantul ei va putea să mai reziste multă vreme nemulțumirii întregii țări. În afară de hughenoți, care se temeau, mai mult decât de o mezalianță, de o uniune care ar fi putut să-l readucă pe rege în sânul Bisericii catolice, în Franța toată lumea îi era cât se poate de ostilă. Pe de altă parte, cine ar fi putut să-i garanteze că Henric avea s-o iubească în continuare? Şi-atunci, ce s-ar fi întâmplat cu ea, cu cei trei copii, şi cu al patrulea, care era pe drum? Pradă anxietății, expusă tuturor privirilor, boicotată de miniștri, țintă cotidiană a insultelor populare, Gabrielle simți că-i fuge pământul de sub picioare şi, făcând apel la pasiunea regelui, decise s-o ia înaintea dușmanilor şi, creând o situație ireversibilă, să devină regină de fapt, înainte să fie regină de drept.

Dacă în decembrie 1598 Henric scandalizase curtea cu botezul celui de-al treilea născut, pe 23 februarie, o zi de marți, de Lăsata secului, o consternă de-a binelea scoțându-şi din deget inelul sfințit pe care-l primise la Chartres în momentul ungerii sale şi punându-l pe degetul favoritei. Gestul sacrilegiu fu întovărăşit de angajamentul formal al regelui de a o lua în căsătorie pe ducesa de Beaufort în prima duminică de după Paşte. Mai lipsea încă dispensa papală, dar Henric nu părea îngrijorat. „Numai Dumnezeu sau moartea regelui pot să-mi oprească norocul", exulta Gabrielle, şi victoria ei părea chiar să fie totală.

Totul era pregătit pentru marele eveniment, de la rochia miresei, din catifea stacojie — culoarea rezervată reginelor — la draperiile de mătase în aceeaşi culoare pentru noul ei dormitor de la Luvru; şi totuşi, cu trecerea zilelor, favorita începu să dea tot mai mult semne de nervozitate. Aflase oare prin spionii ei că Henric, care relansase tratativele cu trimisul florentin, începuse să discute în detaliu articolele privind zestrea Mariei? Şi că, aşa cum îi scria Bonciani marelui duce, revocarea de către Marguerite a ultimei sale procuri pentru anularea căsătoriei „nu displăcuse regelui"? Şi că, deci, suveranul îi făcuse promisiuni pe care în ultimul moment nu înțelegea să şi le țină? Sau o alarmau, mai degrabă, verdictele nefavorabile ale astrologilor şi ghicitorilor italieni pe care-i consulta obsesiv? Ori era vorba, mai simplu, despre oboseala datorată gravidității, asociată cu tensiunea

emoțională provocată de apropierea unei ceremonii pentru care se luptase cu atâta fervoare și de care depindea viitorul ei și-al copiilor ei?

Sigur este că, odată cu apropierea sărbătorii Paștelui, confesorul regelui îi sugeră acestuia să salveze măcar aparențele și să se despartă pentru câteva zile de favorită. Gabrielle căzu pradă unei teribile crize de panică și îl imploră în zadar pe Henric să-i îngăduie să rămână cu el la Fontainebleau. Suveranul o întovărăși până la Corbeil, de unde o ambarcațiune mare avea să o ducă în câteva ore, urcând încet cursul Senei, la Paris. Despărțirea lor — așa cum aveau să povestească mai târziu Bassompierre și Fouquet La Varenne, însărcinați cu escorta favoritei — a fost cum nu se poate mai dramatică, „ca și cum amândoi ar fi știut că n-aveau să se mai revadă niciodată". Asta se și întâmplă, căci Gabrielle muri patru zile mai târziu la Paris, pradă unor suferințe atroce, singură, părăsită de toți, după ce invocase în zadar ajutorul bărbatului care-o iubea într-atâta. Avea abia douăzeci și șase de ani și nici o altă favorită a unui rege al Franței nu se aflase, ca ea, la un pas de a deveni regină.

Dar ce s-a întâmplat în realitate în acele patru zile fatidice? Nu lipsesc relatări amănunțite ale ultimelor ceasuri de viață ale Gabriellei, întrucât caracterul neașteptat și tragic al morții ei a produs o adâncă impresie asupra contemporanilor. Totuși, dacă toți sunt de acord asupra dinamicii evenimentelor, explicațiile asupra cauzelor care le-au determinat sunt în evidentă divergență. Unii, referindu-se la verdictul medicilor, au crezut că e vorba de o moarte naturală din cauza unor puternice convulsii pricinuite de starea avansată a graviditățiî; alții au văzut în dispariția favoritei intervenția unei forțe supranaturale, fie divine, fie demoniace; în sfârșit, alții nu s-au îndoit de faptul că ducesa de Beaufort fusese otrăvită.

Marți, 6 aprilie, către orele patru după-amiaza, Gabrielle, acum în luna a noua, debarcă la Arsenal, unde fu primită de un grup de doamne de rang înalt, care o însoțiră la casa mareșalei de Balagny, sora ei. De aici, Gabrielle plecă apoi, în compania lui Fouquet La Varenne, la splendida locuință a lui Sébastien Zamet, un bancher de origine toscană, prieten intim cu ea și cu Henric al IV-lea, care-i adăpostise adesea pe cei doi amanți. I se servi o cină excelentă, din care mâncă cu poftă, dar la sfârșitul mesei luă o chitră care-i lăsă în gură

un gust amar. Mai târziu, mulți se declarară convinși că Zamet îi adusese favoritei o chitră otrăvită, la ordinul marelui duce Ferdinando, asupra căruia greva deja suspiciunea de a-și fi eliminat, după aceeași metodă, fratele, marele duce Francesco Maria și pe tânăra lui soție, Bianca Capello, și care miza, din rațiuni politice și economice, pe căsătoria nepoatei sale cu regele Franței. Dar nu se poate exclude nici o intervenție a „sfintei mâini" a papei, pentru care era de importanță crucială ca Henric al IV-lea să ia de soție o prințesă catolică, în stare să-l readucă stabil pe orbita tradițională a Bisericii romane.

În dimineața următoare, Gabrielle merse să se spovedească la biserica Petit-Saint-Antoine și după-amiază se întoarse acolo ca să asiste la vecernie, dar căldura și mirosul prea puternic de tămâie îi provocară o puternică durere de cap. Întoarsă la Hôtel Zamet, se întinse în pat și leșină, cuprinsă de convulsii. După ce-și reveni, îi spuse lui Fouquet La Varenne că nu voia să rămână nici o clipă mai mult în casa lui Zamet și-i ceru s-o ducă la locuința unei mătuși, doamna de Sourdis. Aflată la Blois, aceasta fu convocată neîntârziat.

Joi dimineața, deși foarte slăbită, Gabrielle se sculă să meargă să se împărtășească la Saint-Germain-l'Auxerrois, dar la întoarcere trebui să se întindă din nou pe pat. Către orele patru fu cuprinsă de convulsii teribile și medicii hotărâră s-o facă să nască. Moașa se arătă nepricepută și copilul, deja mort, îi fu smuls bucăți din pântece. După câteva ore, o altă criză convulsivă, mai violentă decât cea dinainte, contractă mușchii bolnavei și-i deformă trăsăturile feței. Într-un moment de luciditate, Gabrielle trimise regelui un bilet în care îl implora să vină la ea, dar starea ei părea acum disperată. În timp ce trupul ei continua să fie pradă convulsiilor, tânăra femeie își pierdu treptat vorbirea, vederea, auzul și se cufundă într-o lungă agonie, care dură toată ziua de vineri și sfârși la cinci dimineața, în Sâmbăta Mare.

Henric, care în zorii zilei de vineri 9, după ce primise biletul, plecase călare spre Paris, nu ajunse niciodată la căpătâiul ei. În drum, primi un mesaj al lui Fouquet La Varenne, care îi anunța moartea Gabriellei; ai săi îl convinseră să nu meargă mai departe. Nici doamna de Sourdis nu reuși să ajungă la timp și la vederea chipului oribil desfigurat al moartei i se făcu rău.

Aşadar, singurul care veghease bolnava şi luase hotărâri fusese Fouquet La Varenne care, aşa cum a arătat Jacques Bolle, nu era mai presus de orice bănuială. Cum oare moaşa, care dăduse dovadă de mare pricepere la cele trei naşteri precedente, devenise incapabilă să facă faţă situaţiei? De ce Fouquet îl anunţase pe Henric al IV-lea că Gabrielle murise cu cel puţin douăzeci şi patru de ore înainte de decesul real? Şi, mai ales, de ce îngăduise ca o enormă mulţime de curioşi să invadeze reşedinţa Sourdis şi să asiste la teribila agonie a bietei femei? Printr-o batjocură atroce a sorţii, Gabrielle a murit în public, ca o regină. Şi nu, cum va fi cazul Annei de Austria, pentru a fi indicată ca model de resemnare creştinească, ci pentru a putea arăta unui număr cât mai mare de persoane stigmatele unei posedate de diavol. Nu se zvonea oare că tânăra se dedase practicilor vrăjitoreşti şi că doar cu ajutorul necuratului reuşise să cucerească pentru atâta vreme inima şi mintea regelui? Pe de altă parte, admiţând că Fouquet La Varenne fusese artizanul acestei morţi, oare nu eliberase acesta Franţa de coşmarul unei căsătorii potrivnice moralei, obiceiurilor, legii şi aducătoare de nenumărate dezastre, şi nu era oare această hotărâre în perfectă coerenţă cu declaraţiile ambigue, cu aluziile învăluite, cu apelurile la providenţă pe care le găsim presărate atât în relatările şi misivele diplomaţilor străini, cât şi în amintirile contemporanilor? Iar temerile care o tulburaseră atât de tare pe Gabrielle în ultimele ei luni de viaţă nu erau oare datorate mai ales acestei atmosfere încărcate cu suspiciuni, intrigi şi ameninţări? Să amintim, cu titlu de exemplu, cuvintele sibilinice folosite de Sully ca să-i anunţe tinerei sale soţii moartea ducesei de Beaufort: „Nu o să mergeţi nici la *lever*-ul, nici la *coucher*-ul ducesei, căci coarda s-a rupt. Şi deoarece a murit cu adevărat, Dumnezeu să-i dea o viaţă lungă şi bună. Iată-l pe rege eliberat de multele griji care-l chinuiau şi de starea de nehotărâre care-l ţinea prizonier".

Cu toate că tocmai „nehotărârea" lui fusese cauza principală a morţii femeii iubite, sfârşitul groaznic al Gabriellei îl răvăşi pe Henric. „Durerea mea nu are seamăn, aşa cum nu avea seamăn fiinţa care o pricinuieşte; tristeţea şi doliul mă vor întovărăşi până în mormânt", îi scria prea credincioasei sale surori, Catherine de Bourbon, ca răspuns la scrisoarea ei de condoleanţe, şi încheia astfel: „Rădăcina iubirii

mele e moartă și nu va mai da lăstari". Nu avem motive să ne îndoim de sinceritatea lui, și totuși durerea avea să fie de scurtă durată.

Într-adevăr, oricât s-ar fi grăbit Marguerite să-și dea încuviințarea pentru anularea căsătoriei, oricât s-ar fi grăbit papa să o emită și miniștrii să încheie acordurile matrimoniale cu Maria de Medici, Henric îi devansă în timp pe toți, suscitând din nou descumpănirea generală: la abia două luni de la moartea „frumosului său înger", a „sufletului său", își pierdu capul pentru Henriette de Balzac d'Entrangues, o brunetă de douăzeci de ani total lipsită de scrupule. De data aceasta, spre deosebire de ce se întâmplase cu Gabrielle, tânăra fu aceea care stabili, cu ajutorul familiei sale, condițiile capitulării. La 1 octombrie 1594, Henric semnă o hârtie prin care se angaja s-o ia pe domnișoara d'Entrangues de soție, „în cazul în care, în următoarele șase luni, va rămâne însărcinată și va da viață unui prunc de parte bărbătească". Era începutul unei noi farse, mai grotească, dar, din fericire, mai puțin tragică decât prima: în jocul de-a dragostea, Henric devenise un trișor experimentat. Exact un an mai târziu, la 5 octombrie 1600, după ce Henriette adusese pe lume prematur o fetiță născută moartă, se căsători prin procură cu Maria de Medici. Onoarea de a-i reprezenta i-a fost conferită tocmai acelui Roger de Bellegarde căruia, cu zece ani înainte, îi impusese să renunțe la Gabrielle.

O nouă regină florentină

Noua soție venită din Italia, pe care Henric al IV-lea a dus-o la altar la Lyon pe 17 decembrie 1600, avea douăzeci și șapte de ani: după criteriile epocii, era așadar o mireasă clar în vârstă. La treisprezece ani, o călugăriță vizionară îi prezisese că va ajunge regina Franței și Maria îi refuzase pe toți numeroșii săi pretendenți în așteptarea a ceea ce părea doar un vis imposibil. Dar iată că, împotriva oricărei așteptări, exigențele dinastice ale monarhiei franceze și interesele politice ale Marelui Ducat al Toscanei și Sfântului Scaun făcuseră în așa fel încât visul să se prefacă în realitate. Precum îndepărtata ei verișoară Caterina, Maria avusese o copilărie solitară și lipsită de afecțiune. Orfană de mamă, plină de resentimente pentru tânăra mamă vitregă Bianca Capello, care acaparase inima tatălui ei, obligându-l la o rușinoasă mezalianță, Maria trecu, după tragicul sfârșit al amândurora, sub tutela unui unchi posedat de demonul puterii. De copil găsise alinare în prietenia Eleonorei, o fetiță de extracție socială modestă, cu cinci ani mai mare, pe cât de urâtă, pe atât de inteligentă, care reușise să se facă indispensabilă. O prietenie aducătoare de multe nenorociri, în care inegalitatea de condiție generase un raport întemeiat pe servilism și adulație și care, cu timpul, avea să permită slujnicei, ce exploatase vanitatea și egocentrismul stăpânei, să o domine.

Conștiința onoarei imense care îi fusese hărăzită de soartă era la Maria cu totul lipsită de complexul de inferioritate pe care strămoașa Caterina îl încercase față de stirpea regală de Valois. Pricina acestei îndrăzneli nu era numai zestrea extrem de mare de unde se plăteau datoriile unui soț care, deși ocupase tronul celei mai vechi monarhii din Europa, descindea dintr-o ramură minoră și trebuise să-și cucerească regatul prin forța armelor. Principesa florentină se simțea învestită cu o dublă misiune: fiică a Ioanei de Austria, ultima născută a

împăratului Ferdinand I, fratele lui Carol al V-lea, avea o autentică veneraţie pentru casa de Habsburg şi îşi propunea să acţioneze pentru a pune capăt conflictului secular dintre Franţa şi Imperiu, redând coeziune şi unitate de ţeluri Europei catolice. Acelaşi Clement al VIII-lea, care contribuise din plin la succesul tratativelor matrimoniale, îi dăduse, tocmai în această perspectivă, tripla însărcinare de a determina Biserica galicană să adopte normele Conciliului din Trento, de a susţine întoarcerea iezuiţilor în Franţa şi de a distruge din rădăcini erezia protestantă franceză.

Pe de altă parte, nu mai puţin mândră de familia ei paternă, Maria era conştientă de faptul că datorită ei se va putea reînnoda legătura fecundă pe care dinastia Valois o întreţinuse cu marea civilizaţie artistică înflorită la Florenţa sub patronajul familiei de Medici şi că, odată încheiată epoca întunecată a războaielor religioase, se va putea reintroduce în Franţa acel mod de viaţă superior, al cărui apogeu fusese realizat în Italia Renaşterii. Extraordinarele tezaure — tablouri, ţesături, bijuterii, cristaluri, vase de aur şi argint, alte obiecte preţioase pe care Maria le aducea cu sine în nenumăratele sale cufere — erau demonstraţia concretă a excelenţei artistice dobândite de artizanii din ţara ei de origine şi aveau să deschidă calea unui nou val migrator, menit să sporească prezenţa florentină pe pământul Franţei. Însuşi ciclul de festivităţi organizate de marele duce Ferdinand pentru a celebra căsătoria nepoatei sale, în afară de faptul că a marcat culmea artei serbărilor baroce, a reprezentat o prefigurare limpede a acestui program ambiţios.

Din păcate, proiectele cele mai rafinat politice pe care principesa florentină înţelegea să le urmărească se aflau la antipozii convingerilor şi intenţiilor soţului ei. Henric considera interesele spaniole ireconciliabile cu cele franceze şi voia să-şi ţină cuvântul dat hughenoţilor şi să apere autonomia Bisericii galicane de ingerinţele papalităţii. Amintirea nefastă a Caterinei contribuia de asemenea la consolidarea neîncrederii lui instinctive pe care, la fel cu marea majoritate a conaţionalilor săi, o nutrea faţă de „rasa italiană" în general şi faţă de familia Medici în special. În aşteptarea unui fiu, singura exigenţă pe care o avea faţă de soţia sa era aceea de a se adapta cât mai repede uzanţelor franceze şi de a se ţine departe de treburile politice. După

ce se arsese în afacerile matrimoniale cu Marguerite, regele își dorea doar „o soție înțelegătoare, cu aspect plăcut și cu o constituție care să justifice speranța într-un viitor prolific". De altfel, era de domeniul public că, în ceea ce privește nevoile inimii, suveranul procedase deja altfel.

Prima întâlnire dintre cei doi soți păru să se potrivească de minune cu așteptările lui Henric. Regele Franței își întâlni soția la Lyon, iar ea, abia ce-l văzu, i se aruncă la picioare. El o invită de îndată să se ridice, îmbrățișând-o cu afecțiune și manifestându-și intenția ca, după primele convenienețe, să-și petreacă noaptea cu ea, fără a mai aștepta binecuvântarea legatului papal, fixată pentru ziua următoare. Maria se supuse, paralizată de teamă și cu trupul prefăcut într-un bloc de gheață. După ce încercaseră în zadar să o încălzească, doamnele de companie se retraseră, lăsând totul în sarcina soțului care, după spusa ambasadorului florentin, se descurcă excepțional. Acea nevastă opulentă, cu ochii negri, pielea foarte albă și un păr auriu des, „era pe de-a-ntregul pe placul său" și exercita asupra lui o atracție sexuală neîndoielnică. Iar în materie de fertilitate nu se putea spera mai mult, având în vedere că, după doar nouă luni și zece zile de la acea noapte, Maria dădu viață unui prunc de parte bărbătească, viitorul Ludovic al XIII-lea. De o jumătate de secol, Franța nu mai asistase la nașterea unui Delfin și explozia de bucurie cu care poporul întâmpină venirea lui pe lume a fost imensă.

Dacă Henric avea toate motivele să fie satisfăcut, nu se putea spune același lucru despre soția lui. Impactul cu uzanțele unei țări care abia dacă reîncepea să iasă la lumină după decenii de război civil și care purta încă semnele unei violențe endemice, dezordinea și rusticitatea unei curți de puțin timp reconstituită, starea de abandon în care se găsea Luvrul trebuie să fi dezorientat o prințesă crescută în rafinament și lux; dar încercarea cea mai dură pentru Maria era fără îndoială cea reprezentată de soțul ei. O regină nu putea, desigur, nutri așteptări sentimentale și orgoliul de a fi soția regelui Franței ajungea pentru a o face să depășească multe repulsii. Și totuși, oricât de ambițioasă și de puțin înclinată spre sentiment ar fi fost, Maria rămase descumpănită descoperind că acest soț ce nu mai era tânăr și nu fusese niciodată prea atrăgător, care o primise cu atâta entuziasm și atâta

bonomie, se comporta ca un satrap oriental. Fusese probabil pusă la curent cu aventurile amoroase şi cu pasiunea lui pentru Gabrielle d'Estrées; dar ştia oare despre noua lui legătură cu Henriette d'Entragues? Când Henric i-o prezentase personal pe tânăra femeie ca pe o ex-amantă, nu-şi putea îngădui oare să creadă că era vorba despre o chestiune închisă? Şi totuşi, nu numai că Henriette era concubina oficială a bărbatului ei şi-l ţinea strîns legat de ea, dar, aşa cum avea să descopere curând, naşterile ei erau perfect sincronizate cu cele ale Mariei.

„Să nu vă îndoiţi de dragostea mea, deoarece consimţiţi la toate dorinţele mele: numai aşa mă veţi stăpâni, iar eu vreau să fiu stăpânit doar de Dumneavoastră, pe care vă acopăr cu sute de mii de sărutări" îi scria Henric Mariei la o lună după nuntă; în felul său, era sincer. După cum i se părea firesc, avea să continue să acopere „cu un milion de sărutări" gura, mâinile, sânul amantei şi să-i jure „o credinţă inviolabilă", dar a fost primul care să ceară ca soţiei sale să-i fie aduse toate onorurile ce i se cuveneau, şi, cum avea să scrie Sully, „niciodată o regină a Franţei nu fusese dăruită cu atâta generozitate". În acord cu mentalitatea nobiliară, totuşi, Henric considera că legătura cu Henriette nu avea nimic de-a face cu căsătoria lui şi se arăta faţă de soţie afectuos, indulgent şi înţelegător, aşteptându-se de la ea la un tratament asemănător. Dar indulgenţa şi înţelegerea nu erau, din păcate, punctul forte al caracterului Mariei, iar atitudinea de sfidare deschisă adoptată de amanta soţului ei nu avea, de bună seamă, cum s-o încurajeze să şi le dezvolte.

Cum am văzut, Henriette d'Entragues cedase favorurile lui Henric doar în schimbul unei promisiuni scrise de căsătorie şi chiar dacă nunta florentină făcuse caducă „hârtia aceea ruşinoasă", „prea dezgheţata domnişoară" nu renunţase deloc să devină regină, ci continua să ţească intrigi şi se considera adevărata nevastă a lui Henric, susţinând că adevăraţii bastarzi erau copiii „ bancheriţei celei grase" şi că fiilor ei le revenea de drept coroana. Dacă revendicările favoritei regale apăreau ca deconcertante, încă şi mai deconcertantă era incapacitatea regelui de a o face să tacă. Desigur, nu era uşor să-i ţii piept: în afară de faptul că era extrem de atrăgătoare, Henriette era veselă, strălucitoare, spirituală şi de o inteligenţă diabolică; în puţinele

scrisori care au parvenit până la noi se poate vedea cu câtă abilitate și elocință se descurca în situații dificile, înduioșând, convingând, implorând, insinuând, amenințând, cerând iertare. Chiar și capriciile ei, crizele de furie, obrăzniciile contribuiau la a o face irezistibilă în ochii amantului și a-i ține trează pasiunea.

Maria nu era prima regină a Franței obligată să tolereze prezența unei concubine, dar era cu totul nepregătită pentru așa ceva. Realismul și bunul simț ar fi trebuit să o determine să suporte ceea ce nu putea împiedica și să stabilească o înțelegere cu Henric, întemeindu-se pe prerogativele ei de soție, de mamă și de suverană. Prizonieră însă a egocentrismului, Maria, spre deosebire de Caterina, nu era în stare să se împace cu realitatea. Poate că Sully nu greșise când scria: „crezând că urmează impulsurile rațiunii, în realitate le urma pe cele ale bilei". Acel soț atât de singular îi era profund străin și ea nu se străduí în nici un fel să-l înțeleagă: prefera să ia „slăbiciunea" al cărei „prizonier" era drept o insultă personală și, orbită de indignare, să reacționeze în cel mai greșit mod. Coborî de pe piedestalul ei de regină și, ca o negustoreasă florentină oarecare, se lansă în competiție cu Henriette, constrângându-și soțul să ia atitudine și transformând viața lor conjugală într-un infern.

„Regina — va povesti Sully, chemat adesea în ajutor de Henric ca să domolească certurile casnice —, care prin natură era foarte puțin atentă și prin originile ei violent înclinată către gelozie, neputându-și manifesta ura față de rivală, se lua la harță cu soțul ei. Nefericitul rege se găsea astfel sub puterea a două femei care nu aveau nimic comun între ele decât faptul că se străduiau, fiecare dinspre partea ei, să-l lipsească de orice plăcere. Orice încercare de a-i apropia era zadarnică. Imediat, regina îi cerea lui Henric un sacrificiu pe care el nu-l putea face pentru ea și, cu toată blândețea și lingușelile cu care se exprima, refuzul lui o rănea atât de tare, încât, uitând de ea, ajuta ea însăși la hrănirea pricinii necazurilor sale, refuzând soțului ei tandrețea și solicitudinea la care avea dreptul".

La drept vorbind, un mod sigur de a pune capăt acestei situații neplăcute ar fi existat: ar fi fost de-ajuns, cum sugera Sully, ca regele să facă uz de autoritatea sa; dar Henric mărturisi fidelului său ministru că „îi era imposibil să recurgă la duritate cu persoane pe care le

obișnuise să le trateze prevenitor, mai ales dacă era vorba de femei". În viața privată, ca și în cea publică, Henric era un principe magnanim.

Maria, dimpotrivă, nu cunoștea magnanimitatea și era plină de ranchiună. Știind bine că-și rănește soțul, nu făcea un mister din faptul că îi detesta copiii pe care-i avusese de la Gabrielle și, mai mult încă, pe cei pe care Henriette continua să-i aducă pe lume. Răsunătoarea hotărâre a regelui de a-și aduna laolaltă toate numeroasele vlăstare și de a le face să crească împreună la palatul regal de la Saint-Germain le coalizase, pentru o dată, pe soția legitimă și pe concubină. Și dacă în acest caz Maria avea dreptul să refuze indignată acea neobișnuită *nursery*, la ea ostilitatea față de bastarzii soțului avea să sfârșească prin a-i influența raporturile cu propriii ei copii. Pentru Henric era oricum evident că, și atunci când lipseau motivele pentru scene și reproșuri, soția lui căuta în orice fel să-i fie potrivnică. Și, paradoxal, expedientele la care recurgea ca să încerce s-o domolească — de la frecventele cadouri în bani la favorurile acordate în silă suitei ei italiene — reușeau numai s-o înăsprească.

Progresiva deteriorare a legăturii cu favorita făcu și mai evidentă iremediabila incompatibilitate a celor doi soți, cu atât mai mult cu cât ieșirea din scenă a Henriettei coincise cu un nou scandal și mai grav. Deși avea acum cincizeci și șase de ani, Henric depăși, într-adevăr, orice limită de decență, abandonându-se fără reținere pasiunii pentru o fetișcană de numai cincisprezece. În ianuarie 1609, pe când aveau loc repetițiile pentru *Nimfele Dianei*, un balet organizat de regină, regele, străbătând una din sălile de la Luvru, dădu peste un grup de fete care, văzându-l, se puseră pe fugă. Una singură, „minunat de albă și de o frumusețe mirifică" întârzie o clipă să-l privească, lansând în direcția lui săgeata de carton aurit pe care o ținea în mână. Fulgerat de această viziune, suveranul leșină.

La Henric dragostea a coincis mereu cu o dorință furibundă de posesie și de multe ori suveranul se arătase surd la orice scrupul și gata să se servească de orice mijloc ca să-și atingă scopul. Dar în cazul Charlottei de Montmorency nu se putea folosi de ambiția familiei, de bani, de promisiuni mincinoase. Nimfa care-i săgetase inima lui Henric aparținea uneia dintre casele cele mai ilustre și mai puternice din Franța și fusese hărăzită mareșalului de Bassompierre. Pentru a-i

putea deveni amant, fata trebuia mai întâi să-şi găsească un soţ „de faţadă": un rege „prea creştin" nu putea seduce fără riscuri o fecioară de familie bună sub ochii întregii curţi. Nici alegerea soţului nu se anunţa atât de simplă, întrucât bătrânul satir înamorat era ferm hotărât să-şi rezerve aşa-numitul *jus primae noctis*.

În primul rând, Henric îi ceru lui Bassompierre, prietenul său din tinereţe, să renunţe la Domnişoara de Montmorency, deoarece dorea să-l ferească de rolul încornoratului şi apoi inventă o soluţie matrimonială de schimb în măsură să împace exigenţele heraldice ale familiei fetei cu propriile impulsuri erotice. Alegerea căzu pe nepotul său, Henric de Bourbon, principe de Condé, un băiat de douăzeci şi unu de ani, cu o personalitate incertă, care arăta un interes scăzut pentru femei şi al cărui viitor depindea în întregime de bunăvoinţa regelui. „Majestatea Sa — comentă Henriette d'Entrages cu obişnuitul ei sarcasm — a dorit această căsătorie pentru a înjosi inima acestui prinţ şi a-i înălţa capul".

Căsătoria avu loc efectiv, dar lucrurile nu se desfăşurară cum prevăzuse Henric. În faţa pretenţiilor regale, Condé avu o tresărire de orgoliu şi, la încheierea slujbei religioase, fugi luând-o cu el şi pe mireasă. Nebun de furie şi durere, regele răscoli mări şi ţări ca să readucă tânăra pereche la Luvru, ajungând chiar până la a cere intervenţia Mariei de Medici, care nu întârzie să-i răspundă că „existau deja vreo treizeci de mijlocitoare angajate în povestea asta şi că nu înţelegea să fie a treizeci şi una".

În lunile următoare, Franţa asistă la o nouă farsă incredibilă, care însă din zi în zi risca să se transforme în tragedie. Parodiindu-i pe eroii romanelor cavalereşti, atunci în vogă, bătrânul rege întreţinea cu tânăra Charlotte o corespondenţă secretă în stilul preţios din *Astrée* — marele roman pastoral a cărui publicare Honoré d'Urfé abia o începuse — şi îşi urmărea iubita în diferitele etape ale fugii, travestit în ţăran sau în paznic de vânătoare, se extazia văzând-o apărând la fereastră în cămaşă de noapte, în timp ce obiectul dorinţelor lui exclama izbucnind în râs: „Doamne, cât e de nebun!" Convins că regele nu înţelegea în nici un fel să renunţe, Condé ceru azil regelui Spaniei şi se refugie la Bruxelles. Dar, cu riscul de a dezlănţui o criză internaţională, după ce încercase s-o răpească pe Charlotte, Henric ame-

ninţă să invadeze Ţările de Jos. Între timp, între o nebunie şi alta, suveranul nu găsi nimic mai bun de făcut decât să ceară mângâiere din partea prietenului Bassompierre — care în cele din urmă ştia prea bine ce însemnase s-o piardă pe domnişoara de Montmorency —, vorbindu-i „de pasiunea lui şi de cât de nefericită îi era viaţa departe de ea". Mareşalul fu nevoit să admită că era „o dragoste nebunească, imposibil de păstrat în limitele decenţei".

În ciuda comportării nebuneşti a soţului ei, 1609 a fost pentru Maria de Medici un an favorabil, deoarece Henric îi dărui ceea ce dorea cel mai mult pe lume: să fie unsă regină a Franţei.

Numai după ceremonia consacrării, care se ţinea de obicei la Reims, regele Franţei era învestit cu puterile sale sacerdotale, deoarece „unsul lui Dumnezeu" îşi intra în exerciţiul deplin al prerogativelor sale. Dacă era căsătorit, regina participa şi ea la ceremonie şi, cu toate că era exclusă de la exercitarea puterii, căpăta „o autoritate deosebită" care „făcea completă integrarea în continuitatea dinastică".

De mult timp Maria cerea să primească această investitură şi ceea ce o împingea într-acolo nu era doar ambiţia. Franţa părea pe punctul declanşării unui război cu împăratul şi poate chiar cu Spania. Henric îmbătrânea şi fizicul său purta urmele dramelor, luptelor, frământărilor care-i marcaseră viaţa; în afară de asta, avuseseră loc, chiar recent, mai multe încercări de a-l asasina. Având în vedere aceste consideraţii, nu era oare oportun să întărească poziţia reginei şi să o pună, dacă ar fi fost nevoie, în poziţia de a-şi asuma, fără riscuri de contestare, regenţa şi de a tutela astfel interesele Delfinului şi Coroanei? Henric ştia că cererea ei era raţională, dar nu-i plăcea să se gândească la ceea ce s-ar fi putut întâmpla după moartea lui; pe deasupra, soţia sa nu-i inspira nici o încredere. O credea trufaşă, încăpăţânată, răzbunătoare, expusă influenţei unor oameni fără scrupule, găsea convingerile ei religioase şi politice periculoase pentru Franţa şi, mai ales, nu credea că era o mamă bună. Maria insista însă şi Henric, care mai avea de obţinut acum şi iertarea pentru pasiunea faţă de Charlotte, sfârşi prin a accepta.

La 13 mai 1610, însoţită de Delfin şi de Elisabeta, cea de-a doua născută a ei, Maria îşi făcu intrarea în Bazilica Saint-Denis, splendid

împodobită de sărbătoare şi plină de lume până la refuz. Din înaltul unei tribune situate deasupra altarului, suveranul admira ţinuta soţiei sale, trena foarte lungă din catifea albastră presărată cu flori de crin, mersul ei regal, luminozitatea carnaţiei. Pentru o dată, Maria apărea radioasă de fericire: din momentul nunţii sale de la Florenţa, cu zece ani în urmă, nu mai văzuse o sărbătoare atât de frumoasă. Amintindu-şi evenimentul, avea să spună apoi, extaziată: „Nu e oare adevărat că ceremonia consacrării mele a fost asemănătoare, ca frumuseţe, ordinei sacre a Paradisului?"

Ziua următoare încoronării trebuia să fie una de odihnă, deoarece peste încă o zi o altă sărbătoare grandioasă o aştepta pe Maria: intrarea solemnă în Capitală. Cu toate acestea, în primele ore ale după-amiezii, regele, apăsat încă de când se trezise de o undă de nelinişte, hotărî să-i facă o scurtă vizită lui Sully la Arsenal, în vreme ce regina rămânea în camera ei să stea de vorbă cu doamna de Montpensier. Deodată, suverana auzi un zgomot neobişnuit venind din camera soţului ei; surprinsă, ceru doamnei de Montpensier să meargă să vadă ce se întâmplase, iar când aceasta se întoarse plângând, se repezi la rându-i în apartamentul vecin unde, croindu-şi cu greu drum printre gărzile care încercau s-o împiedice, se găsi pe neaşteptate dinaintea patului pe care zăcea trupul fără viaţă al lui Henric.

O jumătate de oră mai devreme, în timp ce trăsura înainta încet şi fără escortă pe străzile pariziene înguste şi aglomerate, suveranul fusese atacat de un necunoscut, un fanatic catolic pe nume Ravaillac, care se aruncase asupra lui şi-i înfipsese pumnalul în inimă. Transportat în grabă la Luvru, când ajunsese acolo Henric era deja mort.

La vederea trupului însângerat al soţului ei, Maria simţi că leşină şi fu dusă pe braţe de doamnele din suită. Între timp, toate personajele mai importante de la curte care se găseau în acel moment la Luvru se repezeau în apartamentele ei, aruncându-i-se la picioare, sărutându-i mâinile, promiţându-i fidelitate şi sprijin.

Pradă unei agitaţii febrile, regina trecea de la unul la altul, cerând ajutor şi sfat, fără să fie cu adevărat în stare să asculte ceea ce se spunea. Şi, întrucât continua să repete: „Vai de mine, regele e mort", cineva îi aminti probabil că „în Franţa regii nu mor" şi, arătându-i-l pe Delfin, care stătea tăcut şi pierdut lângă ea, adăugă: „Doamnă,

regele trăiește!". La moartea tatălui său, Ludovic al XIII-lea avea nouă ani; și aveau să mai treacă alți șapte înainte ca mama lui să ia act că el era cu adevărat regele.

MARIA DE MEDICI
Pasiunea puterii

Cele două regenţe care, în arcul unei singure generaţii, se succedă în prima jumătate a secolului al XVII-lea, aceea a Mariei de Medici şi a nurorii ei Ana de Austria, reprezintă două maniere opuse de a înţelege dubla îndatorire de regine şi de mame. Comparaţia dintre cele două suverane este inevitabilă datorită legăturilor lor de rudenie, condiţionărilor lor reciproce, precum şi numeroşilor ani petrecuţi împreună.

Maria iubea mai presus de orice puterea şi voia s-o păstreze cu orice preţ şi cât mai mult posibil; Ana îşi venera fiul şi şi-a cheltuit toate energiile pentru a-i transmite intactă autoritatea regală. Nu trebuie să ne surprindă dacă felul de a se comporta al celor două regine a lăsat urme adânci atât în caracterul fiilor lor, cât şi în stilul lor de guvernare.

„Doamnă, rugaţi-vă ca eu să trăiesc; pentru că dacă dispar, [fiul vostru] vă va trata rău", spusese Henric al IV-lea soţiei sale, alarmat de primele semne clare de incompatibilitate între firea dură şi autoritară a Mariei şi aceea orgolioasă şi încăpăţânată a Delfinului. Profeţia avea să se dovedească exactă; dar prima care nu a arătat nici o consideraţie pentru fiul ei a fost tocmai regina-mamă.

Maria nu avea motive să regrete un soţ pe care nu-l iubise şi de la care pătimise multe umilinţe şi porni cu entuziasm să înfrunte noile responsabilităţi care-i reveneau. Deşi Henric o ţinuse tot timpul departe de putere, regina avea solide convingeri religioase şi o viziune politică lucidă şi înţelegea să se folosească din plin de prerogativele sale de regentă pentru a guverna. Şi o făcu, dând dovadă de capacităţi indubitabile: obţinu aprobarea Stărilor Generale şi a Parlamentului din Paris, jucă pe rivalităţile între principii de sânge şi marii seniori ai regatului, se folosi de miniştri competenţi, restitui curţii franceze pres-

tigiul și fastul, relansă mecenatismul regal. Părea să fi uitat însă că îndatorirea cu care fusese investită era aceea de a-și pune cât de curând fiul în condiția de a domni.

Dacă Maria era o mamă cu tendințe spre abuz, Ludovic al XIII-lea era fără îndoială un fiu dificil. Extraordinarul *Jurnal* al lui Jean Héroard, medicul personal al Delfinului, care notă zi după zi, de la naștere până la vârsta adultă, starea de sănătate, schimbările de caracter, de psihologie, de înclinații, îndeletnicirile moștenitorului tronului, ne permit să observăm îndeaproape dureroasa transformare a unui copil impulsiv, rebel și plin de viață, în acel bărbat introvertit, bănuitor, melancolic și incapabil de indulgență care a fost Ludovic al XIII-lea.

Copilăria lui Ludovic fusese mângâiată de afecțiunea luminoasă a unui tată vesel, tandru și puternic. Henric își iubea toți copiii, legitimi sau nu, dar rezervase totdeauna Delfinului un tratament special. Încă de foarte mic îi inoculase conștiința rolului căruia îi era menit, a preeminenței lui și a respectului ce i se cuvenea, dar se silise și să-i înfrângă temerile și să-i corecteze defectele, pedepsindu-l cu severitate pentru încăpățânare, pentru indisciplină, pentru înclinația lui spre duritate. Se jucase, înotase, se luptase cu el și se îngrijise să-l inițieze cât mai repede în meseria de principe, ducându-l cu el și ținându-l strâns lângă el în timpul ședințelor Consiliului.

Asasinarea tatălui îl goni brutal pe Ludovic din paradisul copilăriei și marcă intrarea lui în lumea maternă, rece, perfidă, înfricoșătoare. O trecere traumatică, ce avea să-l marcheze pentru toată viața. Ludovic avea nevoie să fie îmbărbătat, mângâiat, iubit; Maria era formală, distantă, concentrată în exclusivitate asupra ei înseși și acea puțină tandrețe maternă de care era capabilă se revărsa toată asupra celui de-al doilea născut, extrovertit, strălucitorul, expansivul Gaston. Într-un asemenea pustiu afectiv, micului rege i-ar fi reușit probabil să-și păstreze sentimentul propriei demnități, dar și acesta îi fu negat: maică-sa nu-i arăta nici o considerație, nici un respect și, mai rău încă, întreaga curte părea să-i urmeze exemplul.

Singur cu durerea lui și rănit în orgoliu, la rându-i, Ludovic se retrase în spatele unei forme de rezistență pasivă, refuzând să audă ce i se spunea, să colaboreze, să asculte, devenind un copil intratabil. Pedepsele prin care mama lui încerca să-l cheme la ordine îl

ultragiau, scenele la care-l supunea îl terorizau și, de când se hrănea zilnic cu ranchiună și cu dorința de revanșă, încăpățânarea lui triumfa constant. Credința în Dumnezeu, prin care încercă să exorcizeze dispariția tatălui său și frica de moarte contribui la a face despărțirea sa de lume de nevindecat. Dominată de teroarea păcatului și a sexualității, religiozitatea lui îl împinse către singurătate și ascetism și, în loc să-l îndrume spre pietate și compasiune, îi întări intransigența, făcându-l implacabil atât cu ceilalți, cât și cu sine. Așa cum avea să scrie mai târziu doamna de Motteville, „regele nu se iubea".

Odată cu dispariția tatălui său, Ludovic al XIII-lea avea să îndure prezența imperioasă a mamei, alternând accese de rebeliune cu o dureroasă condiție de supușenie, cu consecințe devastatoare asupra echilibrului său afectiv. În 1617, la numai cincisprezece ani și jumătate, scuturâ cu violență jugul matern, reușind să se elibereze de Maria, dar experimentul fu de scurtă durată.

Ca odinioară Henric al IV-lea, Ludovic îi detesta pe consilierii mamei sale — Eleonora Galligni, tovarășa de joacă ce-o urmase în Franța, și soțul acesteia, Concino Concini, un aventurier italian pe care Eleonora îl cunoscuse la Paris. Susținut de favoarea reginei și de averile nevestei, Concini devenise, în câțiva ani, marchiz de Ancre, prim gentilom al camerei regelui, guvernator de Amiens, mareșal al Franței, sfârșind prin a-și asuma, de fapt, prerogativele unui prim-ministru. Politica lui brutală, care urmărea restaurarea autorității monarhice, fragilizată de regență, rapacitatea, ignorarea uzanțelor franceze, incredibila sa aroganță nu numai că îl făcură pe Concini nesuferit francezilor, ci reaprinseră xenofobia față de italieni a acestora existentă încă de pe vremea Caterinei. Prea sigur de sine și de sprijinul reginei-mame, mareșalul comise imprudența de a nu arăta nici măcar o minimă considerație pentru rege și de a-l trata cu o dezinvoltură insultătoare. După ce-și clocise îndelung și în tăcere ranchiuna, la instigarea favoritului său, ducele de Luynes, Ludovic se hotărî să acționeze. Putea să conteze doar pe susținerea unui mic grup de fideli, dar avea de partea sa autoritatea regală și se simțea pregătit să și-o exercite.

Presimțind acest moment, Bellegarde o implorase inutil pe regina-mamă să vegheze asupra fiului ei, deoarece, îi amintise el, dacă

regele avea să-i îndemne pe conjurați să o părăsească pentru a trece în serviciul lui, aceștia n-ar putea face altceva decât să-i dea ascultare, iar ea s-ar găsi „cu mâinile goale".

În dimineața de 24 aprilie 1617, căpitanul gărzilor regelui așteptă ca mareșalul d'Ancre să intre în curtea interioară a Luvrului pentru a-l declara arestat și, luând drept pretext un gest instinctiv de rezistență, ordonă să fie ucis pe loc de oamenii săi. Îndată ce află știrea, Ludovic al XIII-lea se abandonă unei bucurii necontrolate și, arătându-se la o fereastră, strigă gărzilor: „Mulțumesc, vă mulțumesc vouă tuturor! Acum sunt rege!"

Trebuie recunoscut că nu a fost un debut prea glorios pentru un suveran de nici măcar șaisprezece ani, care-și alesese apelativul de „cel Drept". Trupul mareșalului d'Ancre fu târât pe străzile Parisului, apoi scopit, făcut bucăți și devorat de o mulțime în sărbătoare. Nu mai puțin nedemn a fost, pe plan judiciar, tratamentul aplicat soției lui Concini. Acuzată de vrăjitorie, Eleonora fu condamnată la moarte după un proces-farsă, în ciuda lipsei oricărei probe împotriva ei. Iar uriașa avere care-i fu confiscată, în loc să fie folosită pentru a umple vistieria statului sărăcită de malversațiunile sistematice de care atât ea, cât și soțul ei se făcuseră vinovați de-a lungul multor ani, fu destinată de suveran ducelui de Luynes, în semn de gratitudine.

Totuși, așa cum pe drept a observat Simone Bertière, asasinarea mareșalului d'Ancre a fost, înainte de toate, „un matricid prin persoană interpusă", iar obiectivul principal al regelui rămase acela de a se descotorosi de mama sa. Neputând să o elimine așa cum făcuse cu soții Concini și nesuportând ideea unei ciocniri directe, Ludovic îmbină o dată mai mult lașitatea cu duritatea. Imediat după moartea mareșalului, regina-mamă își dădu seama că era prizonieră în propriile-i apartamente, unde i se și comunică un ordin de exil. În ciuda rugăminților ei, regele refuză s-o întâlnească și acceptă să o vadă doar în momentul plecării ei la Blois, pentru un salut rece și foarte scurt de rămas bun.

Tradiția spune că, în cursul procesului josnic a cărui victimă era, somată să explice prin ce vrăji o subjugase atât de total pe regină, Eleonora Concini ar fi răspuns că era vorba de „ascendentul pe care sufletele tari îl exercită în mod firesc asupra celor mai slabe" și că Maria era „o neghioabă". Hotărârea, lipsa de prejudecăți politice și de

scrupule de care avea să dea dovadă regina-mamă în faţa adversităţilor dezmint însă hotărât această „apreciere".

În cei trei ani de exil, Maria reuşi să se prezinte drept victimă a unei teribile nedreptăţi de care îl învinovăţea pe de-a-ntregul pe sfătuitorul cel rău al fiului său, conetabilul de Luynes, şi îşi asigură simpatia curţilor europene şi a opiniei publice franceze. Evadând de la Blois, coborâtă cu frânghiile în şanţul de apărare al castelului, puse pe picioare un corp de armată şi începu să se mişte liber pe teritoriul francez, complotând, negociind şi recoltând sufragii. Trupele ei nu puteau desigur să susţină o confruntare cu cele regale, dar aceasta nu însemna că nemaipomenitul conflict dintre mamă şi fiu nu ameninţa să arunce ţara într-un alt război civil.

Situaţia era mult prea riscantă pentru a nu se încerca găsirea unei soluţii, dar dacă Ludovic al XIII-lea era gata să se împace cu mama sa, cu singura condiţie de a nu se mai afla din nou sub tutela ei, Maria era dispusă să se întoarcă la curte doar dacă avea să recupereze prestigiul pierdut. Cele două exigenţe păreau greu de conciliat şi doar după o primă încercare eşuată, întâlnirea de la Couzières din 5 septembrie 1619, se ajunse la un acord — tratatul de la Angers, semnat la 10 august 1620 — care o reintegra pe regina-mamă în prerogativele ei.

Când se regăsiră unul în faţa celuilalt în momentul reconcilierii definitive, cei doi adversari schimbară fraze amabile şi totodată pline de subînţelesuri: „Acum n-am să vă mai las să fugiţi", spuse regele îmbrăţişându-şi mama. „N-o să vă fie greu, deoarece sunt sigură că de un fiu ca Voi am să fiu tratată întotdeauna ca o mamă", răspunse Maria. Partida între ei rămânea deschisă: era de văzut doar cine avea să câştige. Şi dacă în răstimpul următorilor zece ani mama şi fiul au coabitat paşnic, aceasta a depins mai ales de convingerea fiecăruia dintre ei că-l ţinea pe celălalt sub propria-i putere.

Artizanul acestei duble iluzii fusese o creaţie a Mariei, Armand-Jean du Plessis de Richelieu, episcop de Luçon, înălţat la rang de cardinal în 1622. Maria fusese cea care-l scosese din obscuritatea diocezei lui de provincie pe acel tânăr prelat promiţător şi ambiţios, aducându-şi-l ca secretar şi impunându-i-l lui Concini ca ministru. Implicat în dizgraţia protectoarei lui, Richelieu împărţise cu ea exilul şi făcuse totul pentru a o convinge să se reconcilieze cu fiul

ei. Cunoștea toate slăbiciunile de caracter ale Mariei — impulsivitatea, vanitatea, încăpățânarea — și știa cum s-o calmeze, să o încurajeze și s-o aducă la rațiune, determinând-o, când era nevoie, să cedeze în așteptarea unei revanșe viitoare. Bunăoară, după tratatul de la Angers, o convinse să dea dovadă de cea mai mare disponibilitate, oferindu-i totodată câteva sugestii politice care găsiră ecou la Ludovic și îi redeschiseră Mariei ușile Consiliului Coroanei. Conștientă de importanța de a avea alături un bărbat de statura intelectuală a cardinalului, regina-mamă reuși în cele din urmă să-l convingă pe rege să-l numească ministru. Era în 1624 și triumful Mariei părea total: reușise să iasă din necaz, își reafirmase autoritatea și își recâștigase ascendentul asupra fiului. Aveau să treacă cinci ani până să înțeleagă că Richelieu nu lucra pentru ea, ci pentru el însuși și că obiectivul lui nu mai era acela de a o sluji pe ea, ci de a a se face indispensabil pentru Ludovic al XIII-lea.

În ciuda servilismului și duplicității lui Richelieu, regina-mamă nu întârzie să-și dea seama că opțiunile protejatului ei se îndepărtau tot mai mult de proiectul politic urmărit de ea din vremea regenței. Credincioasă Bisericii romane și principiilor Contrareformei, legată prin legături de sânge cu Casa de Habsburg, Maria credea că doar Spania și Austria erau în stare să apere dreapta credință catolică și că putea așadar să conteze pe sprijinul puternicei „partide a evlavioșilor" și al șefului ei carismatic, cardinalul Bérulle, unul dintre cei mai de seamă exponenți ai spiritualității franceze din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Bérulle crease Congregația Oratoriului, în intenția de a promova o renaștere religioasă și susținea necesitatea unei politici de pace la scară europeană care, depășind particularismele naționale în numele valorilor creștine, să dea întâietate evanghelizării poporului și luptei împotriva sărăciei, ignoranței și nedreptăților sociale. Dimpotrivă, Richelieu era convins — și, ceea ce era și mai rău, îl convinsese și pe rege — că prioritatea Coroanei trebuie să fie, pe de o parte, întărirea unității naționale, readucându-i la ascultare pe hughenoți, și pe de altă parte să împiedice cu orice preț hegemonia Habsburgilor, care, dacă s-ar fi realizat, ar fi redus Franța la condiția unui simplu satelit al Imperiului.

Deosebirea de vederi ieşi în evidenţă cu putere în 1629, când Richelieu îl convinse pe rege să intervină în sprijinul familiei Gonzaga-Nevers şi să se opună împărţirii ducatului Mantova şi Monferrato între Habsburgi şi Savoia. În faţa perspectivei unui nou război cu Spania, care contravenea obiectivelor partidei evlavioşilor şi mai ales eluda problema protestanţilor, Bérulle, ajutat de ministrul Michel de Marillac, un catolic fervent care-şi datora cariera politică reginei-mame, deschise definitiv ochii Mariei: Richelieu o trăda, aşa cum trăda şi partida evlavioşilor, şi, acaparând încrederea regelui, îl îndemna spre un război inutil şi pernicios.

Jocul dublu al lui Richelieu punea în primejdie ceea ce regina avea mai scump: prestigiul ei, autoritatea şi puterea ei — şi îndeosebi ascendentul ei asupra fiului. Tocmai de pasiunea ei pentru putere se folosiră Bérulle şi ai săi, amorsând un proces care avea să se demonstreze curând fatal pentru toată lumea.

Dominată de ură şi de dorinţa de răzbunare, Maria îi ceru lui Ludovic al XIII-lea capul cardinalului, vinovat pe plan politic de opţiuni hazardate şi hărăzite eşecului, iar pe plan moral, de ingratitudine, lipsă de lealitate, de procedee ascunse menite să submineze unitatea familiei regale. Lupta ei dură, cu sinuozităţi, timp de un an. Ludovic al XIII-lea ezita în privinţa alegerilor pe care le avea de făcut, nehotărât între stat şi Biserică, între politica externă şi problemele interne ale ţării, între refuzul puterii materne abuzive şi necesitatea de a o avea pe regină alături într-o situaţie familială dificilă. La 10 noiembrie 1630, conflictul dintre regina-mamă şi Richelieu ajunse la capăt. La ieşirea de la reuniunea Consiliului, care se ţinuse la Luxemburg, palatul unde locuia suverana, aceasta îl chemă deoparte pe cardinal, îi declară că nu mai avea încredere în el şi-l concedie; apoi se duse la rege şi-i ceru demisia ministrului. Regele temporiză şi amână discuţia pentru ziua următoare; a doua zi se ţinu de cuvânt şi merse la mama lui la Luxemburg, găsind-o încă ocupată cu toaleta zilnică. Nici măcar nu începuseră să vorbească şi Richelieu îşi făcu apariţia: informat de întâlnirea care trebuia să-i hotărască destinul, cardinalul decisese să joace totul pe o singură carte şi să-şi justifice personal acţiunile. Întrucât servitorii îi interziseseră accesul în apartamentele reginei, ajunse acolo

pe ascuns, pe o scară secundară, ce ducea în capela privată a suveranei, şi de acolo pătrunse în dormitor.

Depăşindu-şi uluirea iniţială, Maria îşi pierdu controlul şi, într-un crescendo de furie, îl acuză pe Richelieu de toate relele posibile, revărsând asupra lui o avalanşă de insulte. După ce încercase în zadar să se justifice, strivit de atâta violenţă, Richelieu izbucni în lacrimi, ceru iertare, se umili, se prosternă la picioarele ei, sărutându-i poalele şi în sfârşit, la un semn al regelui, se retrase. Renunţând să-şi calmeze mama, Ludovic al XIII-lea părăsi de asemenea Luxemburgul, fără a-i arunca măcar o privire cardinalului care îl aştepta în josul scărilor palatului. Părea că regina-mamă câştigase partida şi vestea dizgraţiei ministrului era acum pe buzele tuturor, când o lovitură de teatru răsturnă situaţia.

În primele ore ale dimineţii de 12 noiembrie, Maria primi vizita supraintendentului pentru Finanţe, care-i anunţa hotărârea regelui de a-l păstra pe Richelieu; puţin mai târziu, află că Michel de Marillac fusese desărcinat din postul lui şi arestat. Regina înţelese atunci că bătălia era pierdută şi se hotărî să dea vina pe întâmplare: „dacă n-aş fi lăsat un zăvor deschis — se pare că ar fi spus mai apoi — cardinalul ar fi fost pierdut". Dinspre partea sa, Ludovic al XIII-lea preferă să declare că nu putea să lipsească statul de un slujitor de neînlocuit. Nu întâmplător, acea zi de luni 11 noiembrie a intrat în istorie sub numele de „Journée des Dupes", ziua păcăliţilor.

Preferându-l pe cardinal mamei sale, Ludovic al XIII-lea săvârşea, la treisprezece ani de la asasinarea lui Concini, un al doilea „matricid politic", un matricid de care era de asemenea vinovat Richelieu, care îi datora Mariei tot ceea ce devenise. Amintirea reginei-mame avea să apese pentru totdeauna asupra relaţiilor dintre rege şi cardinal, împiedicând ca între ei să se instaureze o prietenie limpede. Pentru a-şi realiza planul politic, Richelieu se servise de Maria de Medici ca să ajungă la rege, apoi i se substituise în funcţiile ei materne, în vreme ce, în chip paradoxal, regele îşi asuma faţă de cardinal un rol patern — căci, aşa cum i se întâmplase şi lui Ludovic al XIII-lea, Richelieu îşi pierduse tatăl când era copil. „Nu-i mai rămânea decât să se cufunde în obedienţă faţă de rege, noţiune-cheie care-i permitea să depăşească contradicţii de nedepăşit, şi să se pună în

slujba Statului, o entitate superioară pe care avea s-o impună obsesiv tuturor, inclusiv regelui însuşi".

Din motive de oportunitate politică nu mai puţin decât din raţiuni de morală, Ludovic al XIII-lea dorea să pună capăt conflictului cu propria-i mamă, dar se izbi de un zid de furie şi obstinaţie. Nu numai că Maria refuză să mai apară la Consiliu şi nu-şi încetă lupta împotriva lui Richelieu, dar, dând dovadă de iresponsabilitate politică, îl instigă la rebeliune pe al doilea fiu al ei, Gaston, care, în lipsa unui Delfin, era în continuare moştenitorul tronului. O dată mai mult, un nemăsurat egocentrism ce o împiedica să vadă dincolo de sine, avea să se întoarcă împotriva ei. În februarie 1631, aşa cum se întâmplase cu zece ani mai devreme, regina-mamă primi un ordin de exil şi se pomeni prizonieră într-unul din castelele regale. Şi, întocmai cum se întâmplase în urmă cu zece ani, hotărî să fugă, prezentându-se drept victimă în faţa curţilor europene şi aducînd aceleaşi motivaţii întrebuinţate contra lui Luynes: fiul ei o sacrifica ambiţiilor unui sfătuitor pernicios, care nu ezita să semene discordie în sânul familiei regale pentru a-şi urmări propriile ţeluri. Dar consecinţele gestului ei aveau să fie diferite.

Lipsită de sfatul lui Richelieu, regina-mamă făcu o serie de opţiuni necugetate, angajându-se pe un drum fără ieşire. Se refugie în străinătate şi ceru azil unor ţări în conflict cu Franţa, atrăgându-şi astfel o acuzaţie de trădare care-l autoriza pe Ludovic al XIII-lea să treacă la confiscarea bunurilor ei, lipsind-o astfel de orice mijloc de subzistenţă. Firea ei invazivă, nevoia cronică de susţinere economică, intrigile sale sfârşiră prin a face din ea un oaspete incomod, erodând capitalul de simpatie pe care putuse conta. În cei unsprezece ani câţi îi mai rămâneau de trăit, ea, care fusese soţie şi era mamă de rege, precum şi soacră a regilor Spaniei şi Angliei şi a ducelui de Savoia, avea să rătăcească între Ţările de Jos spaniole, Olanda şi Anglia, pentru a muri apoi la Köln singură, părăsită, plină de datorii, după ce asistase de la distanţă la eşecul tuturor comploturilor împotriva lui Richelieu şi la triumful politicii primului-ministru. Nu s-a mai întors în Franţa în cursul vieţii, iar Ludovic al XIII-lea a rămas surd la implorările ei, refuzând să mai reia orice contact cu ea; după moartea ei, regele se limită să-i repatrieze trupul, pentru a o înmormânta la Saint-Denis. Cu toate acestea, amintirea ei continuă să-l chinuie pe Ludovic al XIII-lea:

ajuns aproape de obștescul sfârșit, acesta declară că remuşcarea lui cea mare era aceea „că-şi tratase rău mama".

După dispariția reginei-mame, hagiografia regală îi cenzură memoria, şi chiar şi astăzi mulți istorici şi biografi nu exagerează desigur în simpatie în ceea ce o privește. Pe de altă parte, cum să nu recunoşti că meritele ei de regentă au fost iremediabil compromise de refuzul de a-i trece, la momentul oportun, frâiele guvernării lui Ludovic al XIII-lea; că egocentrismul ei, ferocele ei egoism, o făcuse incapabilă să dorească binele fiului şi că neînțelegerile dintre ei fuseseră izvorul unei suite de crime, violențe şi scandaluri pentru întreaga țară?

Şi totuşi, în ciuda tuturor erorilor sale, Maria de Medici lăsa în urma sa suficiente lucruri pentru a-i mântui memoria şi a-i restitui imaginea triumfală la care aspirase mai mult ca la orice: este imaginea imortalizată de Rubens în cele douăzeci şi patru de pânze mari dedicate ei şi care constituie astăzi una dintre gloriile Luvrului. Nici o regină a Franței nu mai avusese un monument de o asemenea frumusețe, iar meritul, atât al proiectului, cât şi al alegerii pictorului, îi revine în întregime ei.

În 1622, după reconcilierea cu fiul ei şi reluarea lucrărilor de înfrumusețare a splendidului palat Luxemburg, construit pentru ea pe malul stâng al Senei de arhitectul flamand Salomon de Brosse, Maria de Medici comandă unui alt artist flamand, Peter Paul Rubens, un ciclu de picturi destinate să împodobească o galerie pe care toți oaspeții de vază trebuiau s-o străbată pentru a ajunge la apartamentele ei, ciclu destinat să ilustreze episoadele centrale ale vieții sale, potrivit interpretării pe care ea însăşi înțelegea să le-o dea.

Încă de la sosirea ei în Franța, Maria se străduise să creeze o iconografie care să-i legitimeze rolul sacru de regină şi de mamă a Delfinului. Şi nu e de mirare că această exigență de legitimare avea să redevină mai mult decât actuală după prima ruptură de fiul ei. Ciclul de pânze comandat lui Rubens îndată după readmiterea reginei în Consiliu celebra reconcilierea ei cu Ludovic, permițându-i să se reîntoarcă în centrul puterii, deşi recunoştea, cel puțin formal, superioritatea autorității fiului.

Alegerea şi distribuirea temelor fusese discutată cu diferite persoane din anturajul Mariei, dar Rubens avusese o amplă libertate în

materie de compoziție și limbaj pictural. Întretesând istoria, mitologia antică, iconografia creștină, pictorul nara viața Mariei, de la nașterea ei la reconcilierea cu Ludovic, folosindu-se de o pădure luxuriantă de simboluri pentru a permite diferite niveluri de interpretare și a vehicula mesaje diverse și aflate uneori în contradicție între ele. Ludovic al XIII-lea a fost primul care n-a înțeles cât de mult îl punea în umbră glorificarea mamei sale. În momentul inaugurării „galeriei", regele arătă că apreciază picturile și, pentru a căpăta unele explicații, se adresă unuia dintre consultanții ciclului, abatele de Saint-Ambroise, care, potrivit mărturiei lui Rubens însuși, „îi schimbase și îi ascunsese adevăratul sens cu multă iscusință".

Încredințându-se geniului lui Rubens, regina florentină a izbutit în intenția ei de a-și rescrie propria istorie, de a-și justifica acțiunile, de a-și celebra, în viață fiind, propria apoteoză. Alegerea ei, totuși, nu era numai rodul ambiției și necesității politice, dar și momentul culminant al unui mecenatism artistic care, după cum scrie Marc Fumaroli, „contribuise mult la a face ca Franța să reintre — după jumătate de secol de războaie civile și de iconoclastie protestantă — în concertul artelor europene, al căror Parnas era Italia".

Cel puțin acest merit trebuie să-i fie recunoscut. Așa cum a făcut unul dintre cei mai iluștri protejați ai ei, Giovan Battista Marino, care, refugiat dincolo de Alpi, în același an când Rubens își începea ciclul, a dat tiparului la Paris poemul *Adone*, pe care-l dedică „Majestății Sale Preacreștine Maria de Medici, Regină a Franței și Navarrei", cu aceste versuri:

O già dell' Arno, or dela Senna onore,
Maria, piuch'altre invitta e generosa,
donna non già, ma nova dea d'amore,
che vinta col tuo giglio hai la sua rosa
e del gallico Marte il fiero core
domar sapesti e trionfarne sposa,
nate colà su le castalie sponde
prendi queste d'onor novelle fronde.[6]

ANA DE AUSTRIA
„O seducție infinită“

La 9 noiembrie 1615, două fete somptuos îmbrăcate își încrucișară drumurile pe puntea de lemn special construită între cele două maluri ale râului Bidassoa, care marca hotarul dintre Franța și Spania. Cea mai tânără (avea abia treisprezece ani) era Elisabeta de Franța, a doua născută a lui Henric al IV-lea și a Mariei de Medici care, căsătorită prin procură la Bordeaux cu principele Asturiilor, viitorul Filip al IV-lea, părăsea pentru totdeauna țara natală pentru a-și întâmpina destinul spaniol. Cealaltă (care avea cincisprezece ani și mergea în direcția opusă), era Ana de Austria, fiica lui Filip al III-lea al Spaniei și a Margaretei de Austria, căsătorită prin procură la Madrid cu Ludovic al XIII-lea, regele Franței. Imortalizată de Rubens într-una din pânzele dedicate vieții Mariei de Medici, scena schimbului între cele două prințese reprezintă triumful politicii filohabsburgice a regentei. Ea fusese, într-adevăr, principala artizană a acestor două căsătorii, care aveau ca scop consolidarea păcii dintre cele două coroane și întărirea înțelegerii dintre puterile catolice; totul, așadar, lăsa să se presupună că Maria avea să o întâmpine cu brațele deschise pe tânăra ei noră spaniolă. În realitate, Maria avea să acționeze în toate felurile pentru a face din unirea atât de puternic dorită de ea un autentic dezastru, punând o dată mai mult propria ei poftă de dominare înaintea fericirii fiului său.

Nerăbdătoare să vadă căsătoria consumată, regenta preferă să ignore faptul că Ludovic nu părea în nici un fel pregătit să înfrunte încercarea. La cincisprezece ani — aceeași vârstă cu a soției —, suveranul era fragil, imberb, foarte timid și nu trecuse încă pragul pubertății. În ciuda evidentei sale spaime, chiar în noaptea nunții Maria îl conduse în procesiune în camera miresei, aproape împingându-l în patul conjugal. Apoi, închizând draperiile baldachinului, se retrase împreună cu suita ei.

Două ore mai târziu, Ludovic se întoarse în camera sa și-i arătă medicului său personal glandul înroșit, declarând că „o făcuse de două ori". Întrebat de Héroard despre reacțiile miresei, se mulțumi să afirme: „Am întrebat-o dacă voia și ea mi-a răspuns că da". Greu de spus dacă mințea deliberat sau dacă lipsa de experiență îl împiedicase să-și măsoare eșecul. Sigur este că aveau să treacă mai mult de patru ani până când să se apropie din nou de patul conjugal, făcând-o pe Ana soția sa din toate punctele de vedere.

Pentru a înfrânge timiditatea lui Ludovic, teama de femei, repulsia, tabuurile lui sexuale, ar fi fost necesar să fie încurajat să se familiarizeze cu tânăra lui soție, ceea ce i-ar fi permis să trăiască în intimitate cu ea cât mai mult timp posibil și s-o aibă alături de el în exercițiul cotidian al regalității. Acesta, însă, era lucrul de care se temea cel mai tare mama lui. Maria nu dorea să împartă cu nimeni ascendentul pe care îl exercita asupra fiului și de aceea nu înțelegea să cedeze în fața noii regine, care, pe planul etichetei, avea întâietate asupra ei, și cu atât mai puțin voia ca Ludovic să fie ajutat de căsătorie să intre în vârsta adultă și să-și asume astfel pe deplin responsabilitățile de suveran. Făcu așadar astfel încât cei doi soți să trăiască pe cât posibil separați, tratându-i mai degrabă ca pe niște frați decât ca pe soț și soție și limitându-le întâlnirile la scurte vizite protocolare. Mai mult, nu scăpă nici un prilej ca să-și pună nora într-o lumină proastă în ochii regelui. Un sabotaj care avea să devină sistematic la întoarcerea ei din exilul de la Blois: „Regina-mamă — scria doamna de Motteville, doamnă de companie a Anei de Austria — era convinsă că pentru a avea o putere absolută asupra tânărului prinț trebuia ca principesa, soția lui, să nu se înțeleagă cu el, și, prin urmare, se îngriji, cu zel și cu succes, să-i mențină în neînțelegere reciprocă, în așa fel încât regina — nora ei — să nu se mai bucure nici de stimă, nici de vreo altă mângâiere".

Ceea ce se întâmplase în primii trei ani de la prima ruptură cu fiul ei o întărise pe Maria în convingerile sale. În absența ei, perechea regală cunoscuse primele ei clipe fericite. La 25 ianuarie 1619 Ludovic, deși tras aproape cu forța de ducele de Luynes în patul reginei, se purtase în sfârșit ca un soț; potrivit ambasadorului venețian, în acea împrejurare el i-ar fi spus Anei că „avea să fie în întregime al ei, că n-o să se atingă niciodată de vreo altă femeie și că dorea să-i facă copii".

Adevărată sau nu, această declarație este întărită de faptul că atitudinea regelui față de soția sa se schimbă evident. Continua să fie bănuitor, misterios, imprevizibil, dar toate acestea nu-l împiedicau să se arate curtenitor, aproape galant cu Ana și să participe bucuros împreună cu ea la petrecerile de la curte. Dar această stare de grație nu era menită să dureze. Ludovic era probabil decepționat că moștenitorul atât de dorit nu sosea, iar succesele pe care soția lui le culegea peste tot, mulțumită gentileței, grației și afabilității ei, îl făceau desigur să simtă cât era el de departe de a poseda aceste calități. Ceea ce avea însă să pună lespedea de mormânt asupra căsătoriei lui avea să fie reconcilierea cu mama sa.

Revenită la Curte, Maria de Medici avu grijă să despartă din nou perechea regală; apoi, în momentul exilului definitiv, campania ei vicleană de denigrare la adresa Anei avea să fie reluată de Richelieu. Pentru amândoi, a păstra încrederea lui Ludovic, a-i înfrânge îndoielile, suspiciunile, oscilațiile proprii firii sale era o chestiune mult prea dificilă pentru a permite ca o soție să mai complice încă lucrurile. Iar tânărul rege se supuse cu strângere de inimă cererilor lor, sacrificând-o pe Ana rațiunii de stat. Mărturisi într-adevăr unui curtean că o găsea pe regină frumoasă, dar că „nu îndrăznea să-i arate duioșie, de frică să nu-i displacă reginei, mama sa, și cardinalului, ale căror sfaturi și servicii îi erau mai necesare decât dragostea soției". În scurt timp însă, această duioșie ascunsă avea să dispară cu totul, lăsând locul acrelii și neîncrederii. Așa cum scrie doamna de Motteville, la moartea lui Richelieu lipsa de afecțiune a lui Ludovic față de soția sa era de multă vreme totală: „Cardinalul se străduise atât de mult să o discrediteze în ochii lui, încât regele... nu mai era în stare de nici un sentiment de gingășie pentru ea și nu mai era obișnuit s-o trateze bine". Memorialista se abține totuși să spună că la îndepărtarea lui de Ana contribuise destul de mult atracția tot mai evidentă a regelui pentru tinerii efebi.

Ostilitatea Mariei și a lui Richelieu față de Ana de Austria era legată și de faptul că puțină lume rămânea insensibilă la fascinația tinerei regine. Legenda spune că însuși cardinalul ministru făcuse parte dintre „galanții" respinși de ea și că de aceea îi purta ranchiună.

Ana era frumoasă, conştientă de originea ei înaltă şi provenea dintr-o familie foarte unită, care o înconjurase cu multă afecţiune. Tatăl ei o iubea cu tandreţe, iar mama, moartă ca o sfântă, „se îngrijise de educaţia ei, sădindu-i sentimente asemănătoare cu ale sale; această educaţie generase în ea o mare iubire pentru virtute, care atrăsese asupra ei harul ce-i fusese dat de Dumnezeu, şi anume ca în întreaga ei viaţă să dea întâietate acestei iubiri asupra oricărui alt lucru".

Mai mult, Ana era considerată „una dintre marile frumuseţi ale veacului". Iată cum şi-o aminteşte doamna de Motteville la pragul a treizeci de ani, adică la o vârstă care pentru femeile din epocă se învecina periculos cu maturitatea: „Părul, pe care îl avea foarte des, devenise puţin mai închis. Nu avea trăsături delicate, ba avea chiar defectul unui nas cam mare şi punea, potrivit modei spaniole, prea mult roşu pe obraji; pielea ei era însă albă şi frumoasă cum nu se mai văzuse. Ochii îi erau de o frumuseţe perfectă: străluceau în ei deopotrivă blândeţea şi majestatea; culoarea lor, bătând în verde, îi făcea privirea şi mai vie... Gura îi era mică şi de un roşu aprins, surâsul îi era minunat şi ceea ce buzele ei luaseră de la casa de Austria era doar atât cât trebuia pentru a le face mai frumoase decât ale multor altora ce se lăudau cu desăvârşirea. Conturul feţei era plin de graţie şi fruntea bine desenată. Mâinile şi braţele îi erau de o frumuseţe surprinzătoare şi toată Europa auzise laudele ce li se aduceau: albeaţa lor era, fără nici o exagerare, asemenea zăpezii... Oricine o vedea era sedus de marea ei fascinaţie şi de frumuseţea ei, fără a uita însă niciodată de veneraţia şi respectul ce i se cuveneau".

Orgoliul dinastic, credinţa, virtutea, frumuseţea se asociau la tânăra regină cu o mare bucurie de a trăi. Era veselă, spirituală, simpatică, îi plăcea să aibă companie, îi plăceau „conversaţiile frumoase", petrecerile, eleganţa, rafinamentul şi era nebună după teatru. Pe tot parcursul lungii sale *via crucis* conjugale, prizonieră a unei situaţii neaşteptat de grele, fără altă mângâiere afectivă decât scrisorile tatălui, apoi ale fratelui ei sau compania puţinelor servitoare spaniole care nu fuseseră reexpediate la Madrid, Ana nu încetă să fie bine dispusă. Găsise în doamnele ei de companie franţuzoaice, tinere, frumoase, vesele ca şi ea, prietene şi complice. Deşi toate fuseseră alese cu grijă de regina-mamă, de Ludovic al XIII-lea, de Richelieu, fără a i se cere

niciodată părerea, cu sarcina de a o spiona și a o chema la ordine, toate treceau, mai devreme sau mai târziu, de partea ei și ar fi fost gata să-și dea viața pentru ea. Se coalizau ca să lupte împotriva plictiselii lungilor ore de așteptare între o ceremonie și alta, pentru a evada cu imaginația din sălile întunecoase și triste ale Luvrului, ca să râdă, să glumească, să-și bată joc de rege, de cardinal și de strategiile lor machiavelice. Nu toate erau însă înzestrate cu prudență, iar Ana era lipsită de dibăcie.

În 1618 regele acordă demnitatea de supraintendent pentru casa reginei soției favoritului său, preafrumoasa ducesă de Luynes. Marie de Rohan Monbazon avea atunci optsprezece ani — aceeași vârstă cu a Anei — și era greu să te sustragi fascinației ei. Cea care avea să devină cea mai mare aventurieră a secolului nu se gândea la altceva decât la distracție și cochetărie, inteligența și strălucirea ei radiau în juru-i bună dispoziție: era tocmai de ce avea nevoie soția lui Ludovic al XIII-lea ca să mai ușureze atmosfera de plumb a propriei existențe.

Când, în toamna lui 1622, regina rămase în sfârșit însărcinată, știrea o umplu de bucurie nu mai puțin decât pe soțul ei. Dar într-o seară, întorcându-se în apartamente împreună cu ducesa de Luynes și cu o altă doamnă de companie, Ana se lăsă antrenată de veselia fetelor: cele trei prietene se luară de braț și străbătură în goană marea sală a tronului, cufundată în penumbră; regina căzu și pierdu copilul. Reacția lui Ludovic îi dezvălui fără echivoc felul neîndurător de a fi: informat de cele petrecute, nu numai că nu arătă nici o înțelegere pentru durerea soției, dar o pedepsi dându-i afară doamnele de companie, iar de atunci nutri față de ea o ranchiună de nesters.

În loc să se resemneze, odată pentru totdeauna, la cea mai strictă obediență, Ana persevera în veleitățile de evadare. Cinci ani mai târziu, sosirea la Paris a ducelui de Buckingham avea s-o împingă la săvârșirea unei serii de imprudențe și mai grave. De data aceasta, responsabilitatea prietenei ei de suflet a fost de netăgăduit. După ce fusese îndepărtată de la Luvru, Marie de Rohan se întorsese cu capul sus și într-o poziție de forță, căci se măritase, după moartea conetabilului de Luynes, cu Claude de Lorraine, duce de Chevreuse, unul dintre cei mai mari seniori ai regatului.

Să încercăm pentru o clipă să uităm versiunea acestei celebre povești expusă de Alexandre Dumas în *Cei trei mușchetari* și să ne limităm la mărturiile contemporanilor. O dată mai mult vom fi constrânși să constatăm că, trecută prin proba faptelor, concepția feminină despre „galanteria onestă" se deosebea mult de cea masculină.

Sosit la Paris în mai 1625 cu însărcinarea de a o aduce în Anglia pe Henriette-Marie, fiica cea mai mică a lui Henric al IV-lea și a Mariei de Medici, a cărei nuntă prin procură cu principele de Wales — viitorul Carol I — fusese abia celebrată, ducele de Buckingham fusese amplu precedat de faima lui. Abia trecut de treizeci de ani, cu trăsături regulate, cu niște foarte frumoși ochi negri, cu un trup zvelt și umeri de atlet, favoritul lui Iacob I se afla atunci în culmea puterii și gloriei, iar ascendentul sexual pe care îl avea asupra suveranului său nu-l împiedica să iubească femeile și să treacă drept un seducător irezistibil.

„Era bine făcut, cu un chip frumos; avea un suflet mare; era magnific, liberal și era favoritul unui mare rege. Ca să se împodobească putea dispune de toate comorile și de toate bijuteriile coroanei Angliei. Nu e de mirare dacă, având toate aceste calități, nutrea gânduri îndrăznețe și dorințe nobile, dar periculoase." Așa avea să abordeze în memoriile sale austere doamna de Motteville povestea care riscase să compromită reputația nepătată a reginei sale: deoarece, trebuie recunoscut, „ducele de Buckingham a fost singurul care îndrăznise să-i asedieze inima".

Ducele avea la dispoziție prea puține zile pentru a-și duce la bun sfârșit intențiile și a o face pe regină să admită „că dacă o *honnête femme* ar fi putut să iubească pe altcineva decît pe propriul ei soț, el însuși ar fi fost cel în măsură să-i placă"; dar doamna de Chevreuse acționase în toate felurile pentru a-i netezi calea.

La douăzeci și cinci de ani, prietena reginei nu se mai mulțumea cu jocuri nevinovate și nu se sfia să-și înșele pe față soțul. „Iubea fără să aleagă, numai pentru că trebuia să iubească pe cineva", avea să scrie despre ea cardinalul de Retz, și „nicicând o femeie n-a arătat mai mult dispreț pentru scrupule, recunoscând ca singură datorie pe aceea de a fi pe placul amantului ei". Și, întrucât se întâmpla ca amantul în funcție să fie Lord Holland, ambasadorul Angliei, ducesa puse la cale

cu acesta, „pentru a-şi onora pasiunea", să promoveze „o legătură de interes şi de galanterie între regină şi ducele de Buckingham".

Când trimisul regelui Angliei îşi făcu apariţia la Luvru în toiul petrecerilor nupţiale, lăsând în urma lui o dâră de diamante care se desprindeau rând pe rând de pe haina lui de ceremonie şi care erau destinate doamnelor de la curte, Ana de Austria ştia deja totul despre el şi despre dragostea pe care o nutrea pentru ea încă de când, sosit incognito la Paris, o admirase — frumoasă între frumoase — la un bal de la curte. Străină de intriga ce se ţesea în spatele său, regina îl primi pe Buckingham ca pe un cavaler ideal, venit să se pună în serviciul ei: regina, ne spune La Rochefoucauld, „i se păru şi mai amabilă decât reuşise el să-şi închipuie, iar el i se păru [reginei] bărbatul cel mai demn să o iubească". „Se folosiră de prima lor audienţă oficială pentru a vorbi despre lucruri care îi interesau mai mult decât treburile celor două coroane, lăsându-se pe de-a-ntregul absorbiţi de interesele pasiunii lor." Timp de nouă zile, favorizaţi de absenţa lui Ludovic al XIII-lea, pe care o boală îl constrângea să rămână în apartamentele lui, ca şi de complicitatea doamnei de Chevreuse, Ana şi Buckingham avură posibilitatea să fie împreună sub ochii curioşi ai întregii Curţi; după care ducele plecă înapoi la Londra cu Henriette-Marie. Ceremonialul prevedea ca mama şi cumnata să o însoţească pe tânăra mireasă până la nava care urma s-o ducă în Anglia; dar, probabil informat de curtea asiduă făcută de Buckingham soţiei sale, regele dispuse ca cele două cortegii să urmeze itinerarii diferite şi să se reunească doar la Amiens, ultima etapă a călătoriei pe teritoriu francez, pentru a petrece acolo împreună nouă zile. În micul oraş împodobit de sărbătoare, fără să-i pese de reputaţia femeii iubite, ducele îndrăzni ceea ce părea de neconceput. În seara de 15 iunie se apropie de regină, care se plimba în compania suitei sale în grădina casei unde era găzduită, şi încercă s-o seducă. Putem alege, dintre textele memorialistice ale epocii, între cinci versiuni ale celor întâmplate. Potrivit doamnei de Motteville, prin jocul întâmplării, Buckingham se găsise pentru o clipă singur cu regina într-o porţiune de alee ascunsă de o palisadă. „Surprinsă de a se afla singură şi evident jenată de un exces de pasiune a ducelui", Ana „scoase un strigăt şi, chemându-şi la ea scutierul, îi reproşă acestuia că se îndepărtase". După La Rochefoucauld, în schimb, regina se găsea

singură într-un pavilion, după plimbarea de seară, când de ea se apropie Buckingham „care încercă să profite de împrejurarea favorabilă, dând dovadă de o asemenea lipsă de respect, încât regina fu constrânsă să-şi cheme în ajutor doamnele, fără a reuşi să ascundă cu totul starea de tulburare şi de dezordine în care se găsea". Pentru fidelul camerist La Porte, care avea să fie pedepsit apoi de Ludovic al XIII-lea pentru că îşi lăsase stăpâna singură, ducele mersese cu îndrăzneala până acolo încât vrusese s-o „mângâie" pe regină, în vreme ce ireverenţiosul Tallémant des Réaux susţine „că adoratorul o trântise pe regină pe jos şi îi julise coapsele cu cizmele lui brodate, dar în zadar". Toate mărturiile sunt însă de acord cu doamna de Motteville asupra unui punct esenţial: strigând după ajutor, regina voise să-şi pună la adăpost inocenţa, chiar cu preţul de a suscita blamul general al oamenilor şi a stârni mânia regelui. Episodul făcuse însă prea mult zgomot pentru a putea fi ignorat şi, cu scopul de a preveni noi scandaluri, regina-mamă grăbise plecarea fiicei ei spre Anglia.

În clipa despărţirii de Ana, Buckingham nu reuşi să-şi stăpânească lacrimile şi, odată sosit la Montreuil-sur-Mer, decise să se întoarcă la Amiens pentru a o saluta pe regină o ultimă dată. Fără a ţine seama de riscurile la care purtarea sa o expunea pe suverană, Buckingham pătrunse în camera ei, se aruncă în genunchi la picioarele patului unde ea zăcea, istovită după ce i se luase sânge, acoperindu-i cu sărutări aşternuturile, vărsând fluvii de lacrimi, delirând de dragoste. Ana rămase fără grai de uimire, în vreme ce doamna ei de companie îl mustra cu severitate pe duce, până când acesta fu constrâns să se retragă. A doua zi, după un scurt salut protocolar, Buckingham plecă spre Anglia. Ducele nu avea să o mai revadă pe Ana: numeroasele lui tentative de a se întoarce în Franţa se vor lovi de vetoul absolut al lui Ludovic al XIII-lea, dar asta nu-l va împiedica să continue s-o compromită, declarându-şi în gura mare pasiunea pentru ea şi comportându-se ca un erou de roman. Când, întors la Londra, îşi dădu seama că fosta lui amantă, Lady Carlisle — Milady a lui Dumas — dedată, ca şi doamna de Chevreuse, spionajului internaţional, îi sustrăsese, dansând cu el, două catarame cu diamante pe care le primise de la Ana de Austria — şi pe care aceasta, la rându-i, le primise în dar de la soţul ei! — pentru a le trimite lui Ludovic al XIII-lea şi lui Richelieu drept dovadă a vinovăţiei reginei,

Buckingham dădu ordin ca toate porturile engleze să fie închise pentru două zile şi făcu să-i parvină Anei copiile exacte ale cataramelor furate, executate în timp record de bijutierul său. La Rochefoucauld este singurul care se referă la această aventură, dar ar fi putut avea informaţia de la doamna de Chevreuse, cu care avusese o legătură. Sigur este că în inventarul de bijuterii alcătuit la moartea Anei de Austria figurau şase catarame cu diamante, în valoare totală de 7000 de lire.

Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns atâta nechibzuinţă, Buckingham îşi convinse guvernul să armeze o falimentară expediţie împotriva Franţei, trimiţând flota engleză în ajutorul protestanţilor francezi rebeli ţinuţi sub asediu la La Rochelle. Şi pentru ca adevăratul motiv care-l împinsese spre această acţiune să fie destul de limpede, se îngriji să transforme salonul navei-amiral într-un fel de capelă votivă, aşezând portretul Anei pe un altar luminat de o mulţime de lumânări. Ducele nu ignora desigur că indiscreţia lui putea să aibă consecinţe funeste pentru femeia iubită, dar la el vanitatea prevala asupra oricărui alt sentiment. La ce bun să slujească cea mai minunată dintre regine dacă nu se putea lăuda cu asta?

Oricât de nevinovată — „cel puţin de la brâu în jos", cum se şoptea la curte — Ana avea oricum la activ o serie de grave frivolităţi prin care încălcase prudenţa ce se cerea unei regine a Franţei. Iar aceasta avea s-o lipsească pentru totdeauna de stima unui soţ răzbunător, obişnuit să sacrifice totul demnităţii sale de suveran şi care „dintr-un îndrăgostit nu avea decât gelozia".

Tratată cu o răceală distantă de Ludovic al XIII-lea, lipsită de persoanele ce-i erau credincioase, controlată ca o spioană, persecutată de Richelieu, ameninţată cu repudierea pentru că nu reuşise să dea regelui un moştenitor, Ana de Austria continuă să comită imprudenţe peste imprudenţe, lăsându-se implicată, mai mult sau mai puţin deschis, în diferite tentative de complot — toate iremediabil menite eşecului — împotriva cardinalului ministru. Dar încercarea de departe cea mai grea trebui s-o înfrunte în 1637 — şi de data aceasta vinovăţia ei a fost de netăgăduit.

Singura consolare rămasă Anei erau legăturile epistolare cu familia ei, neîntrerupte nici măcar când, în mai 1635, Franţa şi Spania intraseră oficial în război. Întrucât era vorba despre un război dorit de

un ministru pe care-l ura și care diviza lumea catolică, regina nu ezită să furnizeze spaniolilor informații utile. Știindu-se supravegheată, Ana își scria scrisorile la Val-de-Grâce, mănăstirea pe care o întemeiase în 1621 și unde obișnuia să meargă să se roage. Misivele treceau apoi în mâinile credinciosului La Porte, care le transcria în cifru cu cerneală simpatică și le trimitea la destinație slujindu-se de oameni de încredere. Cu toate aceste precauții, spionii lui Richelieu descoperiseră repede existența corespondenței și interceptaseră multe scrisori, dar cardinalul se hotărî să activeze capcana doar în 1637. Pe când ieșea din Luvru cu o scrisoare pentru doamna de Chevreuse — pe atunci exilată la moșiile ei, din ordinul regelui — La Porte fu arestat și dus la Bastilia, unde fu supus unor interogatorii foarte dure și amenințat cu cele mai atroce torturi. La percheziționarea apartamentului său nu apărură decât câteva scrisori ale doamnei de Chevreuse, iar zbirii nu găsiră nici cheia codului și nici sigiliul reginei, care erau bine ascunse într-o ascunzătoare din perete. Și descinderile de la Val-de-Grâce se dovediseră infructuoase, deoarece se loviseră de tăcerea absolută a călugărițelor. Toate acestea însă La Porte n-avea de unde să le știe. Deși înarmat cu un curaj într-adevăr extraordinar și hotărât să reziste oricărei intimidări, se temea totuși ca strategia lui de a nega până la capăt să nu vină în contradicție cu ceea ce ar fi putut mărturisi regina. Într-adevăr, și Ana de Austria fusese pusă sub acuzare și apăruse sigură de sine, până când îi fusese arătată copia unei scrisori pe care o trimisese unchiului ei, cardinalul infant; din acel moment fusese constrânsă să recunoască unele lucruri. Dar cum putea fi informat La Porte, închis într-o celulă inaccesibilă, de ceea ce trebuia să spună ca să nu-și dezmintă stăpâna și astfel să o ducă definitiv la pierzanie? În ajutorul prietenilor Anei de Austria veni fantezia, care o transformă pe regină într-o eroină de roman. Pe firul *Memoriilor* lui La Porte, putem reconstitui desfășurarea incredibilei aventuri.

Travestită în cameristă, frumoasa Marie d'Hautefort, care preferase prietenia reginei și nu curtea lui Ludovic al XIII-lea, se prezentă la Bastilia și ceru să vorbească cu comandantul Jars, ajuns în închisoare pentru a fi conspirat împotriva lui Richelieu. Pus la curent cu situația, comandantul se declară gata să moară pentru regină și, după ce făcu o gaură în podea, intră în legătură cu prizonierul din celula de dede-

subt și coborî un bilet care să-i parvină, prin același sistem, lui La Porte, închis într-o altă celulă, de pe etajul inferior. În acest fel, instruit despre tot ceea ce trebuia să spună, servitorul Anei își jucă de minune rolul și, după ce lăsă să treacă ceva timp ca să nu stârnească suspiciuni, se limită să mărturisească ceea ce anchetatorii lui știau deja.

În ciuda acestor dovezi de generozitate și curaj, Ana fu constrânsă să capituleze într-un mod puțin spus umilitor. A fost interogată ca o criminală și pusă să jure strâmb; cancelarul Séguier, afirmă La Porte, îndrăzni chiar să pună mâna pe ea ca să vadă dacă nu ascundea în corsaj documente compromițătoare; soțul ei pretinse, în schimbul iertării, o mărturisire scrisă, care se încheia cu promisiunea „să nu mai cadă nicioată în asemenea greșeli și să trăiască împreună cu regele... ca o femeie ce nu are alte interese decât pe cele ale persoanei lui și ale statului". Mai mult, trebui să se angajeze „să urmeze cu sfințenie" regulile de comportare pe care Ludovic al XIII-lea i le fixase în scris.

Dar dacă regina înfrântă era prizoniera soțului ei, și Ludovic era prizonierul unei situații fără ieșire. În mod obiectiv avea numeroase motive să se simtă trădat și ofensat de o soție care îi era ostilă și care nici măcar nu reușise să-i dea un moștenitor și probabil că niciodată mai mult decât în momentul descoperirii corespondenței ei secrete în dauna statului nu luase în considerare posibilitatea de a o repudia. Era însă prea religios ca să adopte o soluție care l-ar fi constrâns să-și calce pe conștiință și se resemnă să-și ducă mai departe trista lui viață conjugală, procedând însă în așa fel încât soția lui să nu mai fie în măsură să nu-i dea ascultare, să conspire și să facă rău. Dinspre partea ei, Ana crezuse că era pierdută și această amară reconciliere depășea așteptările ei cele mai roze. Cum să-și închipuie că peste numai câteva luni viața ei avea să se schimbe în mod radical? La începutul lui 1638, aproape la patruzeci de ani, regina își dădu seama că era însărcinată și pe 5 decembrie, după o graviditate fără incidente, dădu naștere, la castelul Saint-Germain-en-Laye, unui băiat ce fu numit Louis-Dieudonné, Ludovic-darul-lui-Dumnezeu.

De douăzeci și trei de ani, de când părăsise Spania, Ana de Austria nu mai fusese atât de fericită. Acel fiu nesperat nu era doar salvarea ei, despăgubind-o pentru toate suferințele, ci venea să umple ca

prin miracol nevoia ei de afecțiune. Într-o epocă în care sentimentul matern era încă incert și se confunda cu interese genealogice, Ana descoperi bucuria de a iubi mai mult decât orice acea ființă pe care, după atâtea rugăciuni, Dumnezeu i-o trimisese. Nașterea lui Filip, duce de Anjou, doi ani mai târziu, o ridică în culmea fericirii, dar marea dragoste pe care o nutrea pentru al doilea născut nu avea să întreacă niciodată veneratia pe care o avea pentru Delfin.

Dacă nașterea copiilor nu atenuase neîncrederea regelui față de soție, comportamentul reginei se schimbase semnificativ. Deoarece continua să fie tratată cu răceală și suspiciune, era ținută departe de treburile publice, nu era consultată nici măcar în privința hotărârilor referitoare la educația micilor prinți și trăia cu spaima că ar fi putut fi despărțită de ei, Ana devenise împăciuitoare, prudentă, circumspectă; se menținu riguros în afara noilor conjurații țesute împotriva lui Richelieu, arătând cardinalului ministru cea mai mare deferență, ajungând chiar să-l roage să intervină în favoarea ei pe lângă rege. În acest fel, Ana nu se limita numai la un joc de apărare, ci privea și spre viitor. Totul lăsa să se presupună că atât Ludovic al XIII-lea, cât și Richelieu — amândoi serios bolnavi — nu aveau să mai trăiască multă vreme, iar o regență apărea ca inevitabilă. Trebuia însă văzut care din ei avea să moară primul.

Richelieu a fost acela care plecă, în decembrie 1642, după ce înăbușise în sânge ultima conjurație împotriva lui și-l pedepsise pe rege, care o încurajase în secret, constrângându-l să trimită pe eșafod pe ultimul lui favorit, preafrumosul marchiz de Cinq-Mars. Confesorului care, pe patul de moarte, îl implora să-și ierte dușmanii, Richelieu îi răspunse că dușmanii lui erau dușmanii statului. Plecă urât de toată lumea, începând cu regele pe care-l servise atâta vreme, dar cu mândria de a fi rămas credincios intențiilor pe care le formulase cu douăzeci de ani înainte, la începuturile ministeriatului său: „Înfrângerea partidei hughenote, umilirea orgoliului marilor seniori, constrângerea tuturor supușilor să-și facă datoria, impunerea numelui regelui respectului statelor străine". La timpul potrivit, Ana avea să-și amintească programul celui mai mare dușman al ei și avea să facă totul ca să-l urmeze.

Ludovic al XIII-lea a mai avut doar șase luni la dispoziție pentru a gusta plăcerea de a domni singur, eliberat în sfârșit de tirania ministrului său. La 14 mai 1643 veni și rândul lui să iasă din scenă. Susținut de o mare credință, suveranul părea să-și ia rămas bun fără regrete de la o viață chinuită și săracă în bucurii, dar vizibil angoasat de problema succesiunii. Potrivit precedentelor create de Caterina de Medici și Maria de Medici, știa că nu o putea împiedica pe soția lui să-și asume regența și se temea ca Ana, pentru care încerca cel mai mare dispreț, să nu profite de situație pentru a încheia pacea cu Spania și a zădărnici succesele politicii lui Richelieu. Dispuse așadar ca reginei să-i fie alăturați ducele de Orléans și prințul de Condé, precum și patru miniștri aleși de el și inamovibili: ceea ce echivala cu a o pune sub tutelă. Ana jură să se supună voinței soțului și îl asistă cu abnegație în timpul lungii lui agonii, veghind și rugându-se la căpătâiul lui. Ea însăși avea să mărturisească doamnei de Motteville că nu și-ar fi închipuit că moartea soțului său ar fi putut să-i producă o durere atât de profundă și că „atunci când l-a văzut dându-și suflarea de pe urmă a crezut că i se smulge inima din piept". La urma urmei, fuseseră tineri și nefericiți împreună, victime ale acelorași tirani, și nu le fusese dat să cunoască altă viață decât cea petrecută unul lângă altul.

De îndată ce Ludovic își dădu obștescul sfârșit, cu o reacție opusă celei a Mariei de Medici cu patruzeci și trei de ani înainte, Ana „se duse la micul Delfin, sau mai bine zis la rege, îl salută și-l îmbrățișă cu lacrimi în ochi, ca pe regele și fiul său deopotrivă". Franța întorcea pagina și Ana de Austria se schimba odată cu ea.

Nici o altă regină franceză, cu excepția Mariei Antoaneta, nu avea să cunoască o metamorfoză analoagă celei a văduvei lui Ludovic al XIII-lea. Dar, în timp ce nefericita principesă austriacă devenise conștientă de responsabilitățile sale de regină doar în momentul când coroana îi era smulsă de pe cap, infanta spaniolă deveni franțuzoaică pentru a o apăra pe cea a fiului său.

Fidelitate față de țara de origine, resentimente, prejudecăți, legături de prietenie, datorii de recunoștință — totul a fost sacrificat pentru interesele tronului al cărei garantă devenise ea însăși. Cu o determinare și o inteligență politică de nebănuit, Ana se grăbi, în acord cu principii de sânge și cu Parlamentul, să anulcze testamentul soțului său

și să îndepărteze pe toți miniștrii, în afară de unul singur — un cardinal italian de puțin timp membru al Consiliului, pe care însuși Richelieu îl indicase lui Ludovic al XIII-lea ca succesor al său.

Alegerea lui Giulio Mazarino (Jules Mazarin) surprinse pe toată lumea. Probabil Ana avusese încredere în clarviziunea politică și în cunoașterea oamenilor lui Richelieu. În afară de aceasta, în ultimele luni de viață ale soțului ei regina avusese posibilitatea să aprecieze tactul și diplomația noului ministru, căruia i se făcuse onoarea deosebită de a-l ține în brațe la botez pe Delfin. Totul o făcea să spere că, lipsit de protecția precedentului său protector și sosit în Franța de prea puțin timp pentru a-și fi stabilit relații de interese, avea să depindă întru totul de ea și avea să-i aparțină pe de-a-ntregul. A fost o alegere inteligentă, căreia Ana avea să-i rămână credincioasă peste ani.

Primul semn evident al metamorfozei sale regina îl dădu evitând să profite de ocazia oferită de strălucitele victorii repurtate asupra armatelor spaniole de către ducele d' Enghien — cel ce avea să devină Marele Condé — pentru a pune capăt războiului cu țara ei de origine. Deși dorea în primul rând pacea, nu voia ca tratativele să înceapă decât într-o situație de net avantaj pentru Franța. Erau departe vremurile când Ana conspira în favoarea Spaniei. De altfel, politica spre care o orienta Mazarin relua punct cu punct programul lui Richelieu. Curând, apăru limpede că noul prim-ministru intenționa să o izoleze de toată lumea și să exercite asupra ei o suavă tiranie. Cei care o iubeau, care îi fuseseră credincioși la nevoie, care îndură pentru ea închisoarea sau exilul — de la doamna de Chevreuse la doamna de Hautefort, de la ducele de Beaufort la La Rochefoucauld, de la doamna de Motteville la La Porte — se simțiră trădați. „Voința ei — avea să scrie cu amărăciune doamna de Motteville — a fost întotdeauna supusă celei a ministrului... Simțul echității și al dreptății își pierdeau la ea forța îndată ce apăreau ca judecători pasiunea sau interesul celui care o sfătuia. Și, spre nefericirea noastră, când se întâmpla ca părerea ei să fie în contradicție cu cea a ministrului, stima pe care o simțea pentru acesta și lipsa de încredere în ea însăși o făceau să renunțe la opiniile ei și o conduceau spre supunere."

Deşi Mazarin nu era răzbunător şi nu se servea, pentru realizarea intenţiilor sale, de securea călăului, ci mai degrabă de extraordinara lui capacitate de a trata, de a disimula şi de a corupe, principii de sânge, marii seniori, înalţii funcţionari ai administraţiei regale, Parlamentul, reprezentanţii poporului trebuiră să se încline în faţa evidenţei: în ciuda slăbiciunii care caracteriza puterea regală în timpul minoratului suveranului, în ciuda nevoii cronice de bani, aşadar de noi impozite, pricinuită de război, Mazarin era hotărât să evite ca „buna regenţă" să submineze autoritatea statului şi ca interesele particulare să prevaleze asupra celor ale ţării.

Rebeliunile Frondei aveau să arate în ce măsură Ana de Austria împărtăşea strategiile ministrului său. Timp de cinci ani, între 1648 şi 1652, numai ca să nu-l concedieze şi să nu-i trădeze politica, regina suportă umilinţe, insulte, neplăceri, pericole şi rătăci cu copiii ei printr-o Franţă în plin război, demonstrând o rezistenţă, un curaj, o capacitate de disimulare într-adevăr excepţionale. Încrederea pe care i-o inspira Mazarin îi dădea oare atâta putere? Într-o oarecare măsură, da, dar nu era vorba despre o încredere oarbă, aşa cum susţinea doamna de Motteville. Ana urma înainte de toate drumul care i se păruse cel mai bun pentru a apăra interesele fiului său şi pentru a atinge acest obiectiv era gata să înfrunte orice încercare. În ianuarie 1651, condamnat prin decret la exil, cardinalul se refugie la Brühl, în apropiere de Köln, unde rămase aproape doi ani, perioada cea mai dramatică din întreaga Frondă, în timp ce regina rămânea să înfrunte singură o situaţie haotică şi în continuă schimbare. Corespondenţa cifrată dintre cei doi arată felul în care Mazarin o ghida de la distanţă, dar şi măsura în care ministrul se temea de a fi abandonat propriului său destin. Însă Ana nu cedă şi, la 3 februarie 1653, după ce Fronda fusese domolită, Mazarin îşi făcea intrarea triumfală în Paris, era reintegrat în funcţiile sale şi relua conducerea statului. În 1659, pacea din Pirinei — rod al excepţionalei sale abilităţi diplomatice — puse capăt, după douăzeci şi trei de ani, războiului cu Spania şi făcu din Franţa acul balanţei în politica marilor puteri. Nesuferitul italian, acuzat de toate ticăloşiile posibile, împotriva căruia se coalizaseră forţele din întreaga ţară, avea să se străduiască până la moarte pentru a asigura tânărului suveran o domnie glorioasă asupra celei mai splendide monarhii din Europa.

„Nu e nimic mai înduioșător decât felul în care mă asigurați de prietenia Voastră și, în lipsa încurajărilor pe care le-am primit în această privință, de mult aș fi disperat de soarta mea", îi scria Mazarin reginei, către sfârșitul exilului său. La ce fel de prietenie făcea aluzie? La o legătură întemeiată pe stimă, admirație, respect? La una dintre acele *amitiés amoureuses* a căror modă era lansată tocmai în cei ani de către „Prețioase"? Sau la o legătură autentică de dragoste care îi aruncase pe unul în brațele celuilalt, cel puțin pentru o scurtă clipă? Biografii Anei de Austria au păreri foarte diferite în materie.

Prezentându-și protejatul Anei de Austria, Richelieu avusese oare într-adevăr insolența de a-i spune: „Doamnă, o să vă placă, seamănă cu Buckingham"? Afirmația nu era lipsită de temei. Cu zece luni mai tânăr ca regina, Mazarin avea într-adevăr un aspect foarte plăcut: ca și ducele, avea o față prelungă, încadrată de o barbă ascuțită, mustăți lungi și subțiri, întoarse la capete, de un castaniu închis, ca și părul; trăsăturile îi erau regulate și ochii mari căprui nu erau lipsiți de un anume magnetism. Dar asemănările sfârșeau aici. Mazarin era politicos, prudent, persuasiv; avea capacitatea de a o încuraja, de a explica toate opțiunile și de a-i da Anei senzația că ea era cea care decidea ceea ce în realitate el decisese deja în numele ei. Nu i se cunoșteau legături de dragoste și unele indicii ar putea să inducă părerea că înclina mai degrabă spre „viciul italian". Era trup și suflet omul reginei, îi devenise de îndată indispensabil, avea totala ei încredere și răspundea numai în fața ei de acțiunile sale.

Prima campanie denigratoare violentă împotriva lui Mazarin a fost axată tocmai pe denunțarea unei legături între regentă și ministru. Acuzația era în așa măsură ultragioasă că nu putea să n-o atingă pe Ana și La Porte, care-l detesta pe Mazarin, merse până-ntr-acolo încât lăsă pe patul stăpânei sale o scrisoare anonimă cu lista bârfelor care circulau pe seama ei. Dar dușmanii lui Mazarin nu ținuseră cont de orgoliul Anei și de gustul ei pentru provocare. Josnicia și netemeinicia insinuărilor, în loc să o intimideze, produseră rezultatul contrar — o legară și mai mult de ministru și o călire împotriva avalanșei de infamii a căror țintă avea să fie pe toată durata Frondei. Deși toți erau ostili lui Mazarin, nici unul dintre memorialiștii timpului, de la Retz la La Rochefoucauld și la

domnișoara de Montpensier, de la doamna de Motteville la La Porte, nu va prelua aceste zvonuri.

Nimic nu ne împiedică totuși să credem că, sub impactul evenimentelor, legătura de stimă dintre regentă și ministru s-ar fi putut transforma într-un raport mai intim. Susținătorii tezei prieteniei platonice avansează însă argumente greu de ignorat, începând cu religiozitatea extremă, plină de respect pentru forme și caracterizată prin spaima de păcat pe care regina o datora educației spaniole. Cum ar fi putut, timp de ani și ani de zile, să se spovedească, să se împărtășească, să frecventeze mănăstiri, să participe la un număr nesfârșit de ritualuri religioase, dacă ar fi perseverat zi după zi într-un păcat atât de grav? A fost avansată și ipoteza unei căsătorii secrete: Mazarin nu îndeplinise decât riturile minore și căsătoria i-ar fi fost îngăduită; pentru aceasta ar fi trebuit însă să renunțe la purpura de cardinal, ceea ce nu s-a întâmplat. Mai mult, oricât n-am vrea să ținem seama de mândria dinastică și de orgoliul ei de regină, greu compatibile cu dragostea pentru un bărbat cu origini umile precum Mazarin, este imposibil să nu ne întrebăm dacă idolatria ei pentru Delfin ar fi putut să lase loc unui sentiment ce ar fi riscat să suscite gelozia și dezaprobarea fiului.

Și totuși, pe lângă corespondența oficială dintre Ana și ministrul ei, mai există una cifrată, din vremea separației lor, în care cel care vorbește este neîndoielnic limbajul pasiunii. Există în scrisorile lui Mazarin fraze precum: „Gândiți-vă, rogu-Vă, la ceea ce se va întâmpla când 26 [el] o va vedea pe 22 [ea]. N-am să Vă spun mai mult, deoarece știți restul din pricina lui § și lui *, care, în pofida a tot ceea ce a fost făcut ca să-i despartă, sunt mari prieteni". Sau: „Aș vrea să vă spun mii de lucruri despre sentimentele Mării [el] față de 22 [ea]; dar cred că e mai bine s-o fac prin viu grai". Există, îndeosebi, „unsprezece prețioase scrisori autografe ale reginei, a căror autenticitate nu poate fi pusă la îndoială". Ne mărginim să citâm un pasaj din cea scrisă pe 22 ianuarie 1652, cu puține zile înainte de întoarcerea lui Mazarin: „Nu mai știu când mă pot aștepta la reîntoarcerea Voastră, deoarece în fiecare zi apar piedici în calea ei. Tot ceea ce Vă pot spune este că acestea îmi provoacă o mare neplăcere și că îndur aceste amânări cu multă nerăbdare, iar dacă 16 [Mazarin] ar ști cât suferă 15 [ea] din pricina asta, sunt sigură că ar fi profund emoționat. Astfel sunt eu în

această clipă încât nu am puterea să scriu mai mult și nici nu știu prea bine ceea ce spun".

Chiar dacă am vrea să considerăm aceste cuvinte ca pasibile de interpretări diferite, subliniază doamna Dulong, nu același lucru se poate spune despre limbajul simbolurilor. Examinând scrisorile secrete ale regentei către Mazarin, cercetătoarea a observat că sigiliul imprimat pe ceara care închidea plicul este diferit de cel cu stemele Franței și Spaniei folosit de obicei de regină. Acesta prezintă un *„cifru enigmatic"*, format din nouă litere înlănțuite; doi A, un I, un C, doi M, doi E, un H, ce constituie inițialele unui enunț care nu are nevoie de comentarii: *Hoc Est Emblema /de/ Anna de Austria /et/ /de/ Jules Cardinal Mazarin.* În susținerea ideii apar cei doi M alăturați, care în emblematica timpului echivalează cu îndemnul de a iubi. Și aceasta nu e totul. În jurul acestei întrețeseri de litere există patru S barați de o linie oblică, un semn criptic, la modă în Spania, care fac aluzie la patru cerințe ale dragostei — *sabio, solo, solicito, secreto.* Cu aceste litere S închise, Ana a iscălit și două dintre scrisorile trimise corespondentului ei.

Nu vom ști niciodată dacă suverana și ministrul său au împărțit și patul, dar sigiliul lor mărturisește despre solemnitatea angajamentului care i-a unit în chip indisolubil și despre voința de a-i apăra secretul.

La sfârșitul Frondei, Ana de Austria avea cincizeci și doi de ani; după ce depășise teribila încercare, ea hotărî să se întoarcă la vechile obiceiuri. Puse să i se renoveze apartamentele — la moartea lui Ludovic al XIII-lea părăsise Luvrul și se mutase la Palais Royal, splendida reședință pe care Richelieu o lăsase moștenire Coroanei — reluă activitatea *cercului*, reanimă viața de curte organizând spectacole, baluri, concerte; în rest, petrecea cât mai mult timp posibil cu băieții ei. Regența ei se încheiase oficial la 7 septembrie 1651, în plin război civil, când, în vârstă de treisprezece ani, Ludovic al XIV-lea fusese declarat major. Tânărul suveran, care în iunie 1654 fusese uns rege la Reims, continuă să se arate afectuos față de mama sa, căreia încă i se supunea. Totuși, o seamă de îngrijorări și necazuri aveau să năvălească în curând în viața Anei de Austria, umplându-i de amărăciune ultimii ani de viață.

Odată cu restabilirea păcii, regina, îi lăsă lui Mazarin sarcina guvernării. Nu-i plăcuse niciodată politica și avea o încredere absolută în

ministru. Şi totuşi, faptul că Mazarin devenea tot mai evident şi ministrul tânărului rege nu putea să nu o rănească. Nu era vorba, ca în cazul Mariei de Medici, de o problemă de ambiţie şi de putere, ci de neplăcerea de a constata că simbioza dintre ea, cardinal şi fiul ei ajunsese la capăt şi că treptat între Ludovic al XIV-lea şi primul-ministru se stabilea un raport de colaborare şi complicitate din care ea era în chip fatal exclusă. Pe de o parte, cardinalul se dedica îndrumării lui Ludovic către „meseria" de rege, pe de altă parte era strivit de o muncă imensă — sarcina de a readuce ţara la normalitate se împletea cu problemele războiului cu Spania, încă în curs de desfăşurare, şi cu cele ale unei sănătăţi tot mai precare — iar pentru regină avea din ce în ce mai puţin timp. Iar faptul că încerca să găsească mângâiere în religie se dovedi o armă cu două tăişuri. Ana fusese întotdeauna profund religioasă şi, cu trecerea anilor, evlavia ei se accentuase. Mazarin însă, ostil în chip deschis oricărei ingerinţe a Bisericii în stat, dezaproba sprijinul pe care ea îl dădea partidei evlavioşilor, ca şi unei noi organizaţii secrete, Compania Sfântului Sacrament, care număra adepţi puternici şi-şi propunea o campanie de moralizare a ţării. Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, cardinalul îi comunică lui Ludovic rezervele sale.

La optsprezece ani, cel mai iubit şi mai ascultător dintre fii începuse să dea reginei primele motive de îngrijorare. Tânărul rege era rezervat şi timid, dar, spre deosebire de tatăl său, încerca o mare atracţie pentru femei. Se crezuse nimerit să se treacă la iniţierea lui sexuală încredinţându-l unei cameriste care se bucura de încrederea reginei, dar nu lipseau de la curte servitoare discrete, în măsură să răspundă avansurilor lui. Totuşi, când Ludovic se apucă să dea târcoale, cu intenţii evident prea puţin caste, unei domnişoare de onoare, domnişoara de La Motte d'Argencourt, mama sa trebuise să-l cheme la ordine cu severitate. Vinovatul plânsese, promiţând să nu mai cadă în ispită, iar cocheta fusese închisă într-o mănăstire. În realitate, venise timpul să i se dea regelui o soţie, dar, deoarece Ana de Austria nu concepea pentru el o altă căsătorie decât aceea cu nepoata ei, infanta de Spania, iar pacea dintre cele două ţări nu fusese încă încheiată, era nevoie de răbdare. Regina nu-şi putea închipui că, în aşteptare, fiul ei avea să-şi piardă capul pentru o nepoată a cardinalului.

MARIA MANCINI
Viața ca roman

Către jumătatea secolului al XVII-lea sosiră la Curtea Franței, în două valuri succesive, un grup de copii italieni nedeprinși cu nici o etichetă, care au fost admiși în intimitatea familiei regale. Cei zece mici emigranți — trei băieți și șapte fete — erau nepoții lui Jules Mazarin, iar sosirea lor la Paris încununa în chip emblematic afirmarea politică a cardinalului ministru.

În societatea Vechiului Regim, atingerea succesului putea să fie și rodul unei aventuri solitare, dar numai o rețea deasă de rudenii și de alianțe matrimoniale, numai solidaritatea de interese a unui clan puteau să facă succesul stabil și durabil. Mazarin era perfect conștient de asta și, odată cucerit sprijinul Anei de Austria și devenit prim-ministru, se grăbi să-și aducă nepoții la Paris ca să-și creeze o descendență la înălțimea ambițiilor lui. Prin ei fiul obscurului funcționar al administrației casei Colonna avea să-și lege numele de acea înaltă aristocrație franceză care, vreme de ani, îi pusese piedici acoperindu-l cu dispreț.

Dintre nepoții lui Mazarin, opt — printre care trei băieți — erau copiii surorii sale Geronima Mancini; dintre aceștia, doi au murit înainte de majorat, iar al treilea, Philippe, devenit apoi duce de Nevers, nu părea hărăzit să împlinească speranțele unchiului. Dintre cele cinci fete însă, Laura Vittoria avea să-l ia de soț pe Louis de Vendôme, descendent dintr-un fiu al lui Henric al IV-lea și al Gabriellei d'Estrées; Olimpia deveni contesă de Savoia Soissons și Maria prințesă Colonna; Ortensia se căsători cu marchizul de Meilleraye, care-și luă titlul de duce de Mazarin, aducându-i ca zestre palatul și faimoasele colecții ale cardinalului; Marianna fu promisă ducelui de Bouillon. Cu excepția înțeleptei și virtuoasei Laura Vittoria, fetele Mancini nu se arătară însă prea atrase de idila domestică; aveau gustul aventurii în sânge și frivolitatea cuiva care se trezise în vârful scării sociale din pură întâmplare.

Din fericire, cardinalul avea să moară înainte de a începe lunga serie de scandaluri care aveau să atragă asupra nepoților săi privirile întregii Europe. De altfel, „mazzarinettele" nu păreau să încerce nici afecțiune, nici recunoștință pentru unchiul lor — „Slavă Domnului, a crăpat!" — a fost singura lor lamentație funebră — și singura lecție învățată de la el a fost aceea a unei imense lipse de prejudecăți.

Cu cele două fete ale surorii Martinozzi cardinalul obținu rezultate mai mulțumitoare: Laura se bucură de căsătoria cu Alfonso al IV-lea d' Este, duce de Modena, iar Anna Maria deveni soția lui Armand de Conti, principe de sânge și ilustrul înfrânt din Frondă, își converti soțul libertin și deveni o fervență jansenistă.

Dintre toate nepoatele cardinalului, cea care îndrăzni să țintească mai sus, atât de sus încât s-a legănat în speranța de a deveni regină, a fost Maria Mancini. Determinarea ei nu era atât rodul ambiției și calculului, cât al incapacității de a aprecia distanța dintre dorință și realitate, dintre viață și vis. Citise prea multe romane — poseda de toate tipurile și în toate limbile — pentru a nu fi convinsă că existența trebuie să asculte de legi analoge celor ale imaginației.

Maria sosi la Paris în 1654, la paisprezece ani, în tovărășia mamei sale și a surorilor mai mici, Ortensia și Marianna, la câțiva ani după surorile mai mari, Laura și Olimpia.

Nici frumoasă, nici iubită de părinți, dar inteligentă, spirituală, îndrăzneață, Maria atrase atenția lui Ludovic al XIV-lea printr-o sinceră manifestare de afecțiune. În vara lui 1658, o boală neașteptată iscă temeri pentru viața suveranului și, cu acel prilej, fata se lăsă pradă unei autentice disperări.

Tânărul rege se arătă emoționat și din acel moment, cum avea să scrie doamna de La Fayette, „Maria manifestă față de Ludovic atâta pasiune și încălcă atât de mult regulile impuse de regină și de cardinal, încât se poate spune că îl constrânse pe rege s-o iubească". După o curte făcută din „atenții insolite și extraordinare", din „daruri bogate și magnifice" și mai cu seamă din „palori și suspine", regele sfârși prin a se declara îndrăgostit.

Maria avea nouăsprezece ani, Ludovic douăzeci: ea era exaltată și castă, el timid și senzual. Amândoi erau la prima lor experiență în dragoste și domnișoara Mancini, care conducea jocul, ceru ajutor de la

literatură. Cei doi îndrăgostiți citiră împreună *Astrée*, marele roman pastoral care celebra amorul platonic și propovăduia cavalerismul și respectul pentru sexul frumos; amândoi își luară drept model eroii romanelor domnișoarei de Scudéry, îmbrățișând utopia „prețioasă" a unei lumi guvernate doar de legile galanteriei. Și astfel, timp de șase luni, între serbări, baluri, plimbări, concerte, cufundați în jocul lor de iubire, cei doi tineri gustară o fericire perfectă sub ochii stupefiați ai întregii curți. Poate că viața putea într-adevăr să semene cu un roman, și Ludovic al XIV-lea arătă primul că asta credea, cerându-i lui Mazarin mâna nepoatei sale. Și poate că, așa cum insinuează memorialiștii epocii, cardinalul Mazarin cedase chiar pentru un moment tentației de a veni în întâmpinarea pasiunii lui Ludovic și de a-și așeza nepoata pe tronul Franței. Dar indignarea reginei-mame și purtarea Mariei aveau să-l facă să-și schimbe repede intenția.

„Nu cred, domnule cardinal — declară Ana de Austria ministrului — că regele ar fi capabil de o acțiune atât de josnică; dar dacă ar exista posibilitatea să nutrească o astfel de idee, vă avertizez că întreaga Franță s-ar ridica împotriva voastră și a lui; și că eu însămi m-aș pune în fruntea insurgenților, luându-l cu mine și pe fiul meu [Filip, al doilea născut]."

Încăpățânată, arogantă, sigură pe sine și pe dragostea regelui, nepoata cardinalului nu arăta nici respect, nici gratitudine pentru unchiul ei și era acum prea târziu pentru a o obliga la ascultare. „Părea să aibă asupra regelui puterea cea mai mare exercitată vreodată de o iubită asupra inimii unui iubit", scria doamna de La Fayette și nu întâmplător gândul memorialistei se duce la aventura încercată cu un secol înainte de Gabrielle d' Estrées. Dar spre deosebire de amanta lui Henric al IV-lea, Maria era sentimentală și castă și destul de clarvăzătoare ca să nu-și taie craca de sub picioare primindu-l pe rege în patul ei fără binecuvântarea nupțială.

Trebuind să rezolve o situație asupra căreia risca, de la un moment la altul, să piardă orice control, cardinalul se grăbi să înarmeze împotriva amorului rațiunea de stat, construind capodopera diplomatică a vieții lui. Într-un timp record, Mazarin reuși, într-adevăr, să semneze preliminariile tratatului din Pirinei, care readucea în sfârșit pacea între Franța și Spania și prevedea, într-o clauză de garanție

reciprocă la care nu se putea renunța, căsătoria lui Ludovic al XIV-lea cu Maria Tereza. Se pare că atunci, căzut pradă disperării, Ludovic se hotărî la marele pas, declarându-i ministrului că înțelegea să-i dovedească totala sa gratitudine căsătorindu-se cu nepoata lui. Mazarin răspunse însă regelui „că nu-i putea permite să facă ceea ce dorea sub imperiul unei pasiuni violente, de care avea să se căiască în curând... Îi declară în afară de aceasta că... după ce îl servise până atunci cu fidelitate incoruptibilă, avea să se ferească de a abuza de mărturisirea regelui privind propria slăbiciune, ca și de autoritatea pe care el, regele, i-o conferise, ca să consimtă la o acțiune atât de potrivnică gloriei sale. Cât despre el, Mazarin, întrucât era stăpân pe deciziile privind destinul nepoatei sale, prefera să o străpungă cu pumnalul decât s-o înalțe cu prețul unei atât de înalte trădări".

Rechemat cu aceeași fermitate de regina-mamă și de cardinal la responsabilitățile sale de suveran, tânărul rege înclină capul și la 22 iunie 1659 Maria și surorile ei mai mici părăseau Luvrul pentru a se duce la La Rochelle, unde Mazarin era guvernator. Ludovic și-a însoțit iubita până la trăsură, fără să reușească a-și stăpâni lacrimile, și se pare că atunci Maria pronunțase celebra frază: „Ah, Sire, Voi sunteți rege, iar eu plec!", pe care peste unsprezece ani (așa spune tradiția) Racine avea s-o parafrazeze în scena de adio dintre Titus și Berenice: „Vous êtes empereur, seigneur, et vous pleurez!" și „Vous m'aimez, vous me le soutenez; / Et cependant je pars, et vous me l'ordonnez!".[7]

Romanul de dragoste al lui Ludovic al XIV-lea și al Mariei era însă departe de a se fi încheiat.

Regele smulse mamei sale îngăduința de a păstra cu exilata legături epistolare și în scurtă vreme misivele oficiale aveau să servească drept paravan pentru o intensă corespondență clandestină, înlesnită de complicitatea comandantului din Brouage, fortăreața de la malul mării, unde între timp șireata Maria ceruse să fie mutată. Curând a fost limpede că nici unul dintre cei doi îndrăgostiți nu era dispus să renunțe la celălalt și Ludovic începu să dea semne de iritare față de mama sa. E adevărat oare, așa cum susține doamna de La Fayette, că pentru a-l îndemna spre rebeliune, Maria îl pusese la curent cu poveștile ce circulaseră în trecut asupra amorului reginei cu ducele de Buckingham sau că îi deschisese ochii asupra naturii legăturii sale cu Mazarin?

Sigur este că, fără știința cardinalului, deja plecat să discute ultimele acorduri înaintea semnării tratatului din Pirinei, regina ceda rugăminților lui Ludovic, care îi cerea să i se permită s-o salute o ultimă oară pe Maria. Cei doi îndrăgostiți se revăzură pe 13 și 14 august, la Saint-Jean-d'Angély, nu departe de Brouage, în timpul popasului la Bordeaux al cortegiului regal aflat în drum spre granița spaniolă. Dar întâlnirea care trebuia să fie un adio nu făcu decât să-i întărească în pasiunea lor. Mazarin, în ce-l privește, era hotărât să împiedice acea căsătorie și să evite eventuale nesăbuințe din partea tânărului rege. „Cum aș putea să vă ascund că ofensați în continuare virtutea și decența?", îi scria suveranului la 28 august de la Saint-Jean-de-Luz, unde continua tratativele matrimoniale cu ministrul spaniol, don Luis de Haro. „Că, în ciuda duplicității pe care o afișați acum, toată lumea știe că hrăniți o dragoste imposibilă și că nu încercați decât aversiune pentru căsătoria care vi se pregătește?... Cum puteți spera că am să devin complice al acestei înșelătorii? Cum vreți să continui să-l mint pe primul-ministru al Spaniei?" Și, deoarece Ludovic nu se lăsă mișcat și îi declară sec nemulțumirea, Mazarin ia din nou pana și-și joacă ultima carte, prezentându-și demisia. De data aceasta, amenințarea se dovedește eficace și pe 11 septembrie regele declară cardinalului că „este absolut hotărât" să-și înăbușe pasiunea. Și chiar dacă avea să continue să corespondeze în secret cu femeia iubită și să-i trimită daruri, faza cea mai acută a „bolii" — cum definea Mazarin cu obstinație sentimentul pe care regele îl încerca pentru nepoata lui — fusese depășită. Pentru a înlesni vindecarea suveranului, cardinalul decise să-și amâne predicile morale și să se slujească de o soră a Mariei, cu doi ani mai mare, Olimpia, pentru care Ludovic arătase în trecut o puternică înclinație. Atrăgătoare, dezinvoltă, spirituală, Olimpia fusese prima care atrăsese atenția lui Ludovic, dar, decisă să-și pună la adăpost reputația în vederea unei căsătorii convenabile, se sustrăsese cuminte avansurilor regelui de optsprezece ani. Acum însă, că devenise contesă de Soissons și putea conta pe complicitatea unui soț ambițios și fără prejudecăți, Olimpia se dovedi mai puțin intransigentă și disponibilă să ușureze suferințele din dragoste ale suveranului. După care îi scrise personal surorii ei pentru a o pune la curent cu succesele dobândite.

Ofensa era mare şi, mult mai mult decât pregătirile matrimoniale în curs, îi demonstra Mariei că regele îşi încălca jurămintele de „fidelitate inviolabilă" şi că „nu mai încerca pentru ea aceeaşi pasiune". Romanul avea aşadar un epilog amar: cu Ludovic, Maria pierdea „cel mai amabil dintre amanţi şi cea mai frumoasă coroană din univers". Avea să simtă tânăra femeie o oarecare consolare când i se va spune că, la câteva zile de la căsătorie, regele, pe drumul de întoarcere, intenţionase să facă un pelerinaj la Brouage, ca să viziteze fortăreaţa unde fusese găzduită în timpul exilului şi să doarmă în ceea ce fusese iatacul ei? Şi-a închipuit ea oare, fie şi pentru o clipă, că povestea lor de dragoste ar putea avea o urmare? Maria însăşi, în memoriile ei, ne dă măsura deziluziei faţă de primirea pe care avea să i-o rezerve suveranul atunci când, la ordinele cardinalului, se dusese împreună cu surorile mai mici la Fontainebleau, ca să-şi aducă omagiile noii regine. „Prevăzusem încă de la început cât avea să mă coste această onoare; vă las să înţelegeţi cu câtă suferinţă m-am pregătit s-o primesc. Eram sigură că întâlnirea cu Regele avea să redeschidă o rană încă nevindecată, căreia ar fi fost mai bine să i se aplice medicamentul depărtării. Nu mi-aş fi putut închipui însă că Regele avea să mă primească atât de indiferent. Mărturisesc că am fost atât de tulburată, încât în viaţa mea n-am mai încercat ceva mai crud decât suferinţa pricinuită de această schimbare." Partida era definitiv închisă şi, cu o tresărire de orgoliu, Maria se supuse dorinţelor lui Mazarin, astfel că, în aprilie 1661, înăbuşindu-şi repulsia pe care i-o provoca ideea de a se întoarce în Italia, plecă la Roma ca să devină soţia lui Lorenzo Onofrio Colonna, principe de Paliano şi de Castiglione, mare conetabil al regatului de Napoli.

Există în general tendinţa de a crede că viaţa sentimentală a Mariei Mancini se încheia astfel, la douăzeci de ani, sub semnul sacrificiului şi al renunţării. Din arhivele casei Colonna rezultă însă că, în ciuda deziluziei sentimentale, în ciuda singurătăţii şi dezorientării iniţiale, în ciuda agresivităţii sexuale a soţului, nerăbdător să-i verifice virginitatea, în ciuda unei violente febre cerebrale care o adusese în pragul morţii, Maria se îndrăgosti cu rapiditate de prinţul ei italian. Timp de şase ani, aşadar, Maria a fost din nou fericită în splendidul palat Colonna: făcea dragoste cu soţul ei de trei ori pe zi, a adus pe lume trei băieţi şi s-a bucurat, în Roma papilor, de o libertate pe care numai Franţa o îngăduia femeilor. Sub blamul general, noua principesă ieşea

singură, primea pe cine dorea, ţinea un salon. Ce avea să o determine, atunci, după puţini ani de căsătorie, să pună capăt intimităţii conjugale? Frica de a mai rămâne însărcinată, aşa cum avea să declare ea însăşi în amintirile ei, sau un resentiment trecător, deoarece conetabilul era un mulieratic impenitent?

A fost una dintre multele hotărâri impulsive şi necugetate pe care Maria avea să le ia în cursul existenţei sale. Principele Colonna respectă decizia soţiei sale, dar, rănit în orgoliu şi distras de alte aventuri, încetă să se mai poarte cavalereşte şi indulgent cu ea. Începând din acel moment, Maria avea să fie nevoită să dea ascultare soţului ei şi să se conformeze obiceiurilor din înalta societate romană, care-i impuneau să rămână închisă în casă şi să iasă numai pentru ceremoniile oficiale. Soţul pasional se dovedi un despot şi atmosfera deveni ameninţătoare. Era fantezia romanescă a Mariei cea care o făcea să-şi închipuie că era expusă unor teribile maşinaţii sau într-adevăr conetabila risca să moară otrăvită sau să sfârşească închisă într-una dintre proprietăţile îndepărtate ale familiei Colonna? Sigur este că într-o zi Maria fugi din Roma în tovărăşia surorii Ortensia, se îmbarcă la Civitavecchia pe o navă oarecare şi căută refugiu în Franţa, sigură că putea să conteze pe protecţia lui Ludovic al XIV-lea.

Nu se gândea, probabil, că în felul acesta comitea un gest ireparabil. Dorea numai să se despartă de un soţ cu care nu se mai înţelegea şi să se stabilească în oraşul unde crescuse şi unde locuiau aproape toate rudele ei. Dar în Europa secolului al XVII-lea, libertatea nu era un apanaj al femeilor; era, în cel mai bun caz, o concesie galantă pe care bărbaţii din înalta nobilime franceză o făceau nevestelor lor în numele bunului gust şi al eleganţei. Din păcate însă, conetabilul era italian, se temea de ridicol, de trădare, de scandal şi pretindea ca, de voie ori de nevoie, soţia lui să se întoarcă la Roma sau să fie închisă într-o mănăstire. Opinia publică putea blama purtarea principelui Colonna, dar legea era de partea lui şi pentru a o face respectată intrară în arenă şi papa, şi regele Spaniei.

Când fugise, travestită, ca o eroină de roman, Maria sigur nu se gândea că avea să devină pentru Franţa un oaspete extrem de incomod şi că însuşi Ludovic al XIV-lea avea să nu fie în stare să-i ia apărarea fără a risca incidente diplomatice. Nefiindu-i îngăduit să se stabilească la Paris, Maria părăsi Franţa şi mai târziu Piemontul şi la sfârşit, făcând

o greşeală după alta, se pomeni în singura ţară unde ar fi trebuit să evite să pună piciorul — în acea Spanie al cărei supus şi eminent reprezentant în regatul Neapolelui era conetabilul. Fuga dezordonată a Mariei spre libertate se încheie aşadar, la Madrid, între zidurile unei mănăstiri.

În anii în care principesa Colonna rătăcise prin Europa, suverani, papi, nunţii papali, ambasadori fuseseră chemaţi să găsească o soluţie pentru un caz de nesoluţionat. Maria nu voia să se întoarcă sub acoperişul conjugal şi soţul ei nu-i îngăduia altă alternativă decât mănăstirea. Ce se ascundea în spatele unei asemenea încăpăţânări din partea ambilor soţi? Desigur, îndărătnicie, resentimente, dorinţă de revanşă, dar şi frică. Maria ştia că devenise o nevastă incomodă şi se temea pentru propria-i persoană; conetabilul voia s-o ţină sub cheie ca să pună capăt unei conduite a cărei frivolitate îi răneа onoarea lui şi a familiei Colonna. Trebuie spus de asemenea că şi brutalul Lorenzo merita o oarecare înţelegere, căci Maria, aşa cum scria doamna de Villars, soţia ambasadorului francez în Spania, era „o originală", ale cărei „trăsnăi mentale" erau de neînţeles. Recluziunea în mănăstire n-o împiedică de altfel să aibă amanţi şi să dea tiparului memorii „justificative" care acumulau scandal după scandal.

Moartea conetabilului, în 1689, restitui în cele din urmă libertatea Mariei, dar nu o reconcilie cu Roma, unde totuşi copiii ei îi făcură cea mai afectuoasă primire. Sosise şi pentru ea „vârsta nostalgiei" şi nu mai exista cu adevărat pe lume un loc unde să-i placă să trăiască. Şi astfel, timp de douăzeci şi cinci de ani, Maria avea să ducă o existenţă rătăcitoare, în căutarea climelor blânde, iernând la Barcelona, în Provenţa, în Liguria, cu mijloace puţine şi cu o mică suită, gata să renunţe la orice cu excepţia libertăţii de a dispune în întregime de sine. În toată această peregrinare, avea să păstreze mereu, cu îndârjire, două lucruri deosebit de preţioase: colanul cu treizeci şi cinci de perle ce aparţinuse reginei Angliei şi pe care Ludovic al XIV-lea i-l dăruise în clipa despărţirii lor, şi magnificul diamant pe care conetabilul i-l pusese pe deget în ziua căsătoriei. În modestul inventar redactat la Pisa la moartea ei, în anul 1715, acelaşi cu al dispariţiei Regelui Soare — cele două splendide bijuterii stăteau mărturie a fidelităţii Mariei faţă de cele două, prea devreme întrerupte, romane de dragoste ale vieţii ei.

MARIA TEREZA DE AUSTRIA
O regină în umbră

La 6 iunie 1659, Ludovic al XIV-lea al Franței și Filip al IV-lea al Spaniei, cei doi suverani cei mai puternici din Europa, s-au întâlnit în somptuosul pavilion ridicat în Insula Fazanilor de pe râul Bidassoa, pentru a ratifica personal, după un lung și teribil război, pacea dintre cele două țări. Rezultat strălucit al artei diplomatice a lui Mazarin, acordul pecetluia în fapt sfârșitul hegemoniei spaniole și începutul celei franceze, dar avea grijă să facă mai puțin amară înfrângerea pentru regele catolic printr-o nouă legătură dinastică — nunta infantei, fiica lui, cu tânărul suveran francez. În concepția asupra regalității, între cele două monarhii se crease o distanță enormă, evidentă în comportamentele și stilurile diferite ale celor două delegații. Partea spaniolă a pavilionului fusese decorată, în numele tradiției, cu cele mai vechi tapiserii ale coroanei, în vreme ce partea franceză, deschisă modernității, prezenta tapiserii în culori foarte vii, comandate special pentru acel prilej. Strălucitor de frumusețe și tinerețe, îmbrăcat cu un extrem rafinament, Ludovic al XIV-lea era acompaniat de o curte tinerească și colorată, plină de panglici și bijuterii, mândră de a fi în avangarda eleganței și modei. Prin comparație, bătrânul și melancolicul monarh spaniol, cu suita lui de gentilomi îmbrăcați în negru, hieratici, impasibili, părea să trăiască în trecut. Și totuși, spaniolii avură câștig de cauză asupra aroganței francezilor, punându-i pe toți în situație de inferioritate; se impuse așadar rigoarea fără concesii a etichetei de la curtea spaniolă, în comparație cu care stilul regilor Franței era de o cordialitate aproape burgheză.

Din acest punct de vedere, extraordinara scenă a întâlnirii private dintre cele două familii regale înaintea ceremoniei oficiale, despre care doamna de Motteville ne-a transmis o adevărată cronică, este emblematică: „La 4 iunie regina merse așadar să-l viziteze pentru prima dată

pe fratele său, regele, şi pe nepoata ei, regina; era însoţită doar de contesele de Fleix şi de Noailles [8], şi încă aceasta din urmă se străduise destul ca să fie admisă. Cei doi regi trebuiau să se vadă singuri numai în cursul ceremoniei oficiale, adică în ziua în care aveau să presteze un solemn jurământ de pace: dar, aşa cum am mai spus, acest program n-a fost respectat, deoarece, cum e de înţeles, regele dorea s-o vadă de aproape pe infanta regină. Iată cum se petrecură faptele:

„Regina sosi la întâlnire înaintea fratelui ei, regele Spaniei... La sosirea regelui se îmbrăţişară; regele, fratele ei, cu mai mare stăpânire de sine, căci ea dădu să-l sărute, iar el îşi trase capul îndărăt atât de tare, încât nu izbuti nici măcar să-l atingă. Regina, nepoata sa, se aruncă în genunchi în faţa ei şi insistă îndelung dar în zadar să-i ia mâna şi să i-o sărute; în loc să-i întindă mâna, regina o îmbrăţişă cu multă afecţiune... Apoi *Monsieur*[9] se apropie de regele Spaniei şi îi prezentă omagiile, iar regele se declară încântat să-l cunoască; se mai petrecu şi un schimb de complimente între Alteţa Sa şi tânăra regină...

Don Luis [de Haro] aduse un scaun regelui său şi în acelaşi timp contesa de Fleix, doamna de onoare a reginei, aduse un altul pentru stăpâna sa. Amândoi se aşezară aproximativ pe linia care marca, în sala rezervată pentru întâlnire, hotarul dintre cele două regate. De partea spaniolă, *camarera mayor* aduse un taburet tinerei regine, stăpâna ei, ... care se aşeză lângă regele, tatăl său. (*Monsieur* se aşeză pe un scăunel pliant alături de regină, mama sa.) Conversaţia lor fu afectuoasă şi plină de solicitudine din partea reginei, însă mult prea gravă din partea regelui, fratele său...

Cardinalul Mazarin, care se întreţinuse cu don Luis, se apropie de Majestăţile Lor şi, întrerupând conversaţia, le spuse că la uşă se afla un necunoscut care cerea să i se deschidă. Regina, cu încuviinţarea regelui, fratele său, îi porunci să se arate. Cardinalul şi don Luis, lăsând uşa întredeschisă, dădură posibilitatea regelui [Franţei] s-o vadă pe infanta regină; dar, întrucât trebuia ca şi ea să-l vadă, avură grijă să nu-l ascundă. Nu le-a fost greu să găsească modul de a i-l arăta celei care îl privea cu extrem interes, deoarece [regele] era cu un cap mai înalt decât cei doi miniştri. Regina se înroşi când îl văzu apărând pe fiul ei, regele, dar şi mai mult se înroşi tânăra regină în timp

ce-l privea cu atenție. Și regele Spaniei îl privi și surâse reginei, sora lui, spunându-i că avea un *lindo hierno* (un ginere frumos).

Regina îi spuse de îndată în spaniolă că dorea s-o întrebe pe regina infantă ce gândea despre acel necunoscut, la care regele, fratele ei, îi răspunse *que no era tiempo de decirlo* (că nu era timp ca s-o spună). «Și când o va putea spune?», îl întrebă regina în spaniolă. «Când o să treacă pragul ușii», îi răspunse regele, fratele său. Atunci *Monsieur* șopti cu voce joasă tinerei regine: «Majestate, ce părere aveți despre ușa aceea?», la care ea răspunse, cu un aer înțelept și râzând că: «Ușa aceea i se părea foarte frumoasă și foarte bună».“

Infanta avea să treacă pragul acelei uși fatidice la 7 iunie, ziua următoare semnării păcii, după ce îngenunchease de trei ori în fața regelui, tatăl său, pentru a-i primi binecuvântarea. Durerea amîndurora era atât de evidentă, încât Ana de Austria și cei doi fii ai ei, veniți s-o ia pe tânăra mireasă, își uniră lacrimile cu ale lor. În clipa despărțirii pentru totdeauna, copleșiți de emoție, familiile regale, spanioli și francezi, se îmbrățișară lăcrimând și dând astfel glas vocii sângelui.

Ludovic și Maria Tereza erau veri primari, atât pe partea mamelor, cât și a taților, și sentimentul de apartenență la aceeași familie avea să conteze enorm în căsătoria lor. Spre deosebire de ce se petrecuse cu patruzeci și cinci de ani înainte cu Ana de Austria, infanta mergea în întâmpinarea noii ei vieți sprijinindu-se pe afecțiunea unei soacre care o primise ca pe propria ei fiică și pe o dragoste nemărginită pentru soțul său. O dragoste căreia i se știa hărăzită încă din copilărie, singura la înălțimea nașterii sale, singura de conceput pentru ea. În rest, Maria Tereza era cu totul nepregătită pentru răspunderile care îi reveneau. Foarte timidă, indolentă, infantila în pofida celor douăzeci și doi de ani ai săi — era de aceeași vârstă cu soțul ei —, crescuse, orfană de mamă, în izolarea impusă infantelor de inflexibila etichetă a Curții spaniole, iar absența culturii și curiozității intelectuale, împreună cu o rigidă educație religioasă de factură contrareformistă, aveau s-o împiedice să se adapteze obiceiurilor din noua ei țară, în a cărei limbă n-avea să învețe niciodată să se exprime corect. Deși avuseseră grijă s-o îmbrace după preceptele modei franceze, Maria Tereza continua să se comporte ca și cum ar fi purtat încă acea *guardinfante*, imensa

rochie cu cercuri care ţinea la distanţă pe oricine se apropia de ea. Chiar şi aspectul ei fizic era neobişnuit. Micuţă şi cam grăsulie, avea trăsăturile somatice tipice ale Habsburgilor — faţa alungită, obrajii căzuţi, buzele roşii şi cărnoase; atuurile ei principale erau pielea foarte albă, ochii de un albastru frumos şi viu, părul blond cenuşiu. Deşi ar fi vrut să-i laude aspectul agreabil, doamna de Motteville trebuia să recunoască faptul că nu era destul de înaltă şi că — lucru foarte obişnuit în epocă — avea dinţii stricaţi; la rându-i, doamna de La Fayette nu-i nega o anumită frumuseţe, dar nu o găsea „plăcută".

Probabil faptul că acel mic idol colorat era cu totul diferit de toate celelalte femei nu-i displăcu lui Ludovic al XIV-lea, deoarece era semnul evident al apartenenţei ei la rasa celor mai mari monarhi din Europa, al unicităţii seminţiei ei, al legăturilor de sânge dintre ei. Incapacitatea Mariei Tereza de a urma exemplul soacrei sale şi de a deveni centrul vieţii de curte, făcând legea în materie de eleganţă şi de stil, avea desigur să-i producă o anumită amărăciune, dar aceasta urma să fie amplu compensată de calităţile ei de soţie inaccesibilă, fidelă etichetei, convinsă de sacralitatea atribuţiilor ei de regină. Dincolo de asta, Ludovic fusese extrem de sensibil la dragostea pasionată şi la totala supunere pe care i-o arătă infanta încă din prima zi.

Doamna de Motteville povesteşte că atunci când, în seara nunţii, regele declară că doreşte să meargă la culcare, „regina îi spuse reginei, mătuşa ei, cu lacrimi în ochi: *Es muy temprano* (E prea devreme). Acesta a fost, de când sosise, singurul moment în care păru contrariată, din pricina pudorii ei. Când îi spuseră că regele era deja dezbrăcat, se aşeză pe două perniţe în vârful patului ei, pentru a face acelaşi lucru, fără să mai adaste în pregătiri. Se dezbrăcă fără dificultate şi, când i se spuse că regele o aştepta, spuse aceste vorbe: *„Presto, presto, que el Rey me espera"* („Repede, repede, căci regele mă aşteaptă").

Pentru prima oară, tânărul rege se putu abandona cu deplină libertate, fără riscul de a cădea în păcat, cu mireasa lui legitimă, acelei plăceri a simţurilor care avea să fie o exigenţă permanentă a vieţii sale viitoare. Satisfacţiei de a poseda fizic o femeie tânără, în întregime şi pentru totdeuna a sa, de care, mai mult chiar, era legat şi printr-un raport de rudenie, i se adăuga mulţumirea dominaţiei psihologice şi morale pe care suveranul descoperi că o exercita asupra soţiei sale.

Când, imediat după căsătorie, o întrebă pe infantă dacă era de acord s-o retrimită în Spania pe doamna ei de onoare, întrucât în Franța nu se obișnuia ca o funcție atât de înaltă să fie atribuită unei străine, ea îi răspunse că „nu avea alte dorințe decât pe ale lui și că-și părăsise tatăl, pe care-l iubea cu duioșie, și țara, și tot ceea ce îi fusese dat, pentru a se oferi în întregime lui și că făcuse aceasta din toată inima. Dar că îl implora să-i acorde, în semn de recompensă, grația de a o ține mereu alături de el și de a nu-i cere niciodată să-l părăsească, deoarece aceasta ar fi pentru ea cea mai mare nenorocire care ar putea să i se întâmple. Regele îi împlini voia cu atâta bunăvoință, încât porunci imediat Marelui Mareșal însărcinat cu supraintendența să nu-i despartă niciodată, nici măcar în timpul călătoriilor, chiar dacă trebuia să fie cazați într-o casă prea mică". Și, într-adevăr, până la moartea soției lui, Ludovic al XIV-lea avea să-și respecte promisiunea, continuând să împartă cu ea același pat și îndeplinindu-și obligațiile conjugale, dar asta nu-l împiedică să o umilească în public și să o facă profund nefericită. Fusese silit să o sacrifice pe Maria Mancini rațiunii de stat, dar nu înțelegea să renunțe la căutarea plăcerii. Și când după nouă luni de căsătorie își asumă, la moartea cardinalului Mazarin, conducerea guvernului, era hotărât să nu mai permită nimănui, nici măcar mamei sale, să intervină în viața lui. Cel mai adorat dintre fii se iubea în primul rând pe sine, „punea înaintea oricărui alt lucru propria lui voință" și se pregătea să devină cel mai infidel dintre soți și cel mai arogant dintre amanți.

LOUISE DE LA VALLIÈRE
„Acea mică violetă ce se ascundea în iarbă"

Cele trei regente feminine care s-au succedat în Franța în răstimp de mai puțin de un veac i-au încurajat pe panegiriști și pe oamenii Bisericii să dea un nou impuls modei cataloagelor de femei ilustre. Iezuiți, precum Hilarion de Coste, Pierre Le Moyne și Nicolas Caussin, franciscani ca Jacques Du Bosc sau scriitori laici ca Georges de Scudéry și François Du Soucy de Gerzan au dedicat reginelor „galerii de portrete" care, pornind de la Biblie sau de la mitologia clasică, treceau în revistă suveranele ce se distinseseră fie prin credință și virtuți morale, fie prin inteligență politică și prin arta bunei guvernări. Dar, începând cu sfârșitul Frondei, reginele ieșiră din scenă și o violentă campanie satirică țintui la stâlpul infamiei, sub ambigua etichetă de „prețioase", toate femeile care îndrăzneau să amenințe autoritatea masculină pe tărâm intelectual, ca și în jocurile subterane ale politicii. La moartea lui Mazarin, Ludovic al XIV-lea dădu exemplul, excluzându-și mama de la reuniunile Consiliului și exilând puterea sexului frumos pe tărâmul aurit al galanteriei. „Se pornește la atacul inimii unui prinț ca la atacul unei fortărețe", va scrie Ludovic al XIV-lea în *Instrucțiunile* sale către Delfin. „Abandonându-ne inima, adăuga, trebuie să rămânem stăpâni absoluți ai minții noastre... Dacă îngădui unei femei să-ți vorbească despre lucruri importante, este cu neputință să nu te facă să cazi în eroare".

În lunga domnie a Regelui Soare, așadar, cele care aveau să atragă atenția au fost doar amantele regale. Ca să le ridice în slăvi, poeții de curte, de la Bensérade la Molière și la însuși La Fontaine, aveau să ocupe locul lăsat vacant de panegiriști, în vreme ce, sfidând rigorile legii, presa clandestină de scandal avea să facă deliciile cititorilor

cu relatarea amănunțită a cuceririlor sentimentale ale neobositului suveran.

În ciuda diversității personalităților lor și a poveștilor despre ele, favoritele regale par toate robite de aceleași pasiuni și unite de aceleași obiective. De la ducesa d'Étampes, prima amantă oficială a unui rege al Franței, până la biata ducesă du Barry, menită să-și încheie cariera sub ghilotină, dragostea pentru suveran, dacă despre dragoste era vorba, nu este lipsită și de alte scopuri: ambiția, orgoliul, cupiditatea, voința de a domina care o hrănesc sunt, de altfel, arme indispensabile pentru depășirea obstacolelor, incertitudinilor, amărăciunilor, umilințelor care străjuiesc calea unei favorite, și numai prin înăbușirea pietății și a conștiinței se pot apăra pozițiile cucerite.

O singură figură feminină pare să se depărteze de acest șir de îndrăznețe, viclene și combative regine ale inimii: Louise de La Vallière, unica favorită regală care-și va fi trăit iubirea ca o dăruire totală de sine și va fi urmărit o coerentă căutare a absolutului. Domnișoara de La Vallière, scria Cocteau, a fost „până la urmă o biată victimă, prinsă în capcana șantajelor, a jocurilor de perspectivă, a teatrelor în aer liber și în celelalte ticăloșii atroce ale curții lui Ludovic al XIV-lea de la Versailles... Ea te duce cu gândul la un fazan urmărit, care șchioapătă și sângerează dintr-o aripă în mijlocul gălăgiei voioase ale unei vânători regale".

Faptul de a fi șchiopătat ușor nu micșora fascinația Louisei de La Vallière și nu o împiedica să danseze ca o zeiță. „Nu era — avea să scrie abatele de Choisy — una din acele frumuseți perfecte care stârnesc un sentiment de admirație mai mult decât de iubire... Avea o carnație frumoasă, părul blond, un surâs plăcut, ochii albaștri și o privire atât de gingașă și totodată atât de modestă, încât cucerea în același timp inima și stima: nu avea o mare inteligență, dar o cultiva în fiecare zi cu lecturi asidue".

Născută La Tours în 1644, Françoise-Louise de La Baume Le Blanc de La Vallière aparținea unei familii de mică nobilime provincială și la moartea tatălui său îl urmase pe noul soț al mamei, marchizul de Saint-Rémy la castelul Blois, unde tatăl vitreg avea funcția de prim majordom al lui Gaston d'Orléans, neastâmpăratul frate al lui Ludovic al XIV-lea. Timp de cinci ani, între 1655 și 1661, Louise împărtășise

cu cele trei fete din a doua căsătorie a ducelui o viață lipsită de griji, într-o atmosferă cultă și rafinată, beneficiind de lecțiile predate micilor prințese și învățând să se miște cu grație, să facă reverențe, să danseze, să cânte, să călărească, să scrie corect și să se exprime cu eleganță și naturalețe.

Apoi, la șaptesprezece ani — săracă, nevinovată, virtuoasă și cu capul plin de vise, își făcuse intrarea la Curte ca domnișoară de onoare a Henriettei de Anglia, sortită atunci drept soție lui Filip de Orléans, fratele lui Ludovic al XIV-lea.

Celebrată la 31 martie 1661, la zece luni după cea a lui Ludovic, nunta celui de-al doilea născut cu sora regelui Angliei încununa ambițiile dinastice ale reginei-mame și o ajutau probabil să facă față durerii pricinuite de dispariția lui Mazarin, mort doar cu douăzeci de zile înainte de căsătoria pentru care dusese tratativele. Dar oare putea Ana de Austria să spere cu adevărat că acel fiu, care voise să apară cu orice preț drept „efeminat" pentru a evita orice rivalitate cu fratele lui, avea să-și găsească fericirea în căsătorie? Ținut departe de câmpurile de luptă, unde s-ar fi putut distinge prin vitejia și talentul lui militar, *Monsieur* fusese îndemnat să cultive ambiții mai puțin virile și se limita să se întrecă în frumusețe și eleganță cu sexul frumos. Strâns într-un corset brodat, fardat, parfumat, plin de bijuterii, prințul „nu înclina spre partea femeiască", și chiar irezistibila lui soție avea să-și dea seama curând că „nici o femeie nu ar fi putut să-i cucerească inima". Toate acestea nu-l împiedicară, totuși, pe *Monsieur* să-și facă datoria conjugală și să-și asigure o descendență. În Vechiul Regim, homosexualitatea era considerată un viciu foarte grav și era uneori pedepsită cu mare severitate, dar cei care o practicau nu se simțeau, pe plan psihologic și social, niște „diferiți"; erau doar niște libertini „pervertiți" și ambivalenți, iar *Monsieur*, în ciuda tuturor favoriților lui, avea să reușească să o lase însărcinată și pe a doua lui soție, Prințesa Palatină, a cărei urâțenie ar fi putut descuraja și pe cel mai focos dintre soți.

Nimeni, și mai ales Ana de Austria, care avusese această dureroasă experiență, nu ignora faptul că legăturile matrimoniale princiare ascultau de alte reguli decât de înclinații și sentimente și că mariajul regelui și cel al lui *Monsieur* nu făceau excepție. Dar uniunile pe care regina-mamă le contractase pentru fiii ei erau atât de prestigioase,

ascendentul exercitat de ea era atât de puternic şi familia regală atât de unită, încât era raţional să se spere că la amândouă perechile aveau să prevaleze simţul răspunderii şi al datoriei.

Dar n-a fost aşa şi, abia săvârşită, splendida construcţie matrimonială realizată de Ana de Austria îşi dezvălui fragilitatea şi începu să se clatine din temelii. Indiferenţa lui *Monsieur* pentru soţia sa era mai puţin alarmantă decât interesul pe care Ludovic al XIV-lea începu să-l manifeste de îndată pentru cumnata lui. Acea verişoară cam slabă care se refugiase, împreună cu mama ei, la curtea franceză, atunci când tatăl ei, Carol I al Angliei, urca pe eşafod, suferise o impresionantă transformare. Roata norocului se învârtise în favoarea ei, fratele ei recâştigase tronul patern şi ea se întorsese triumfătoare în Franţa, întâmpinată de admiraţia generală. Deşi nu era de o frumuseţe lipsită de defecte, Henriette (devenită *Madame*) „poseda în cel mai înalt grad darul de a plăcea". Şi, cum avea să scrie cu un dram de maliţie doamna de Motteville, „pentru a se consola de această neplăcere [de a nu fi putut deveni regină], *Madame* dorea să domnească asupra inimilor bărbaţilor oneşti (*honnêtes gens*) şi să devină vestită graţie fascinaţiei exercitată de inteligenţa ei". Calităţile care îi lipseau Mariei Tereza de Austria făceau aşadar din Henriette „podoaba Curţii". Şi astfel, după doar un an de căsătorie, Ludovic al XIV-lea nu-şi făcu scrupule din a-şi lăsa soţia în tovărăşia căţeluşilor, piticelor şi cameristelor ei spaniole, pentru a-şi petrece cea mai mare parte din timp cu cumnata. „Şi, întrucît erau amândoi extrem de amabili, amândoi născuţi cu o mare înclinaţie către galanterie şi se vedeau în fiece zi în mijlocul plăcerilor şi distracţiilor, deveni limpede pentru toţi că încercau unul pentru celălalt acea atracţie care în general este preludiul marilor pasiuni."

În faţa geloziei Mariei Tereza şi a iritării lui *Monsieur*, regina-mamă se văzu nevoită să intervină, dar numai pentru a constata că nu avea nici un fel de influenţă asupra nurorii sale englezoaice şi cu atât mai puţin asupra regelui.

Ludovic avea douăzeci şi doi de ani, Henriette şaisprezece şi pofta lor de a se distra era împărtăşită de toţi cei din generaţia lor, care alcătuiau „tânăra curte", în aşteptarea nerăbdătoare de a se descotorosi de „curtea bătrână" condusă de regina-mamă. În ciuda lipsei lor de griji, nu erau însă dedaţi numai plăcerii, ci urmăreau de asemenea să ţeasă

o nouă rețea de influențe, construcție care trecea, prin numirile în funcțiile de la curte și, în primul rând, în acelea care presupuneau slujirea „caselor" regelui, ale reginei, ale lui *Monsieur* și *Madame*, așadar acelea care erau în strâns contact cu familia regală. Într-o societate în care totul depindea de bunăvoința regelui și a celor care aveau șansa să-i placă, simpatia lui Ludovic al XIV-lea pentru Henriette făcea din *Madame* un personaj extrem de puternic și prefăcea „casa" ei într-un focar de intrigi.

În această perioadă de tensiuni și de manevre obscure a ajuns Louise de La Vallière în preajma Henriettei, în calitate de domnișoară de onoare, fără să bănuiască nici pe departe că acea lume strălucitoare de frumusețe, de veselie și de eleganță ascundea o alta, cinică, nemiloasă și gata oricând să o înghită. Cum ar fi putut gentila, candida, inexperta fetișcană venită din provincie să-și închipuie că acea *Madame*, pe care „toți o iubeau pentru că nici nu se gândeau că s-ar fi putut altminteri", și acel rege „amabil, tânăr, galant, magnific" complotau să pună capăt supărătoarelor reproșuri ale familiei (Ana de Austria cerușe și ajutorul mamei Henriettei, regina Angliei), lăsând să se creadă că suveranul se interesa de ea, în realitate folosind-o drept paravan? Desigur, după *Astrée*, în romanele de dragoste confuziile între personaje erau la ordinea zilei, dar faptul că cele două modele supreme de *belle galanterie* nu ezitau să expună scandalului o biată fată, fără alt capital decât propria-i reputație, jucându-se cu sentimentele ei și înșelând-o cu bună știință, nu atestă oare mai degrabă că stilul „tinerei curți" aluneca rapid spre cel mai desfrânat libertinaj?

Într-o primă fază, totuși, inocența părea că triumfă: dacă domnișoara de La Vallière nu întârziase să se îndrăgostească de curtezanul ei regal, acesta se prinsese și el în lațul propriului său joc.

De când el era Stăpânul și putea dispune de sine și de supușii săi în deplină libertate, Ludovic al XIV-lea se arăta mereu mai înclinat să nu se lipsească nici de plăcerile simțurilor, nici de emoțiile inimii. Încercările lui repetate de a pătrunde noaptea în apartamentele domnișoarelor de onoare ale soției sale eșuaseră doar grație fermității ducesei de Noailles, care curând avea să plătească prin exil îndrăzneala de a-și fi făcut datoria de supraintendentă, împiedicând cu grilaje și zăvoare incursiunile amoroase ale tânărului suveran. Apetitul sexual ieșit din

comun nu-l împiedica, pe de altă parte, pe Ludovic să fie extrem de sentimental şi să regrete exaltarea, palpitările, suspinele, avânturile, bucuriile delicate ale dragostei pe care le descoperise împreună cu Maria Mancini. Şi iată că întâmplarea îl ajuta să găsească printre fetele din suita Henriettei persoana ideală pentru a relua aventura întreruptă. Ce altă companie mai bună în explorarea Hărţii Tandrului (*Carte du Tendre**) decât acea timidă, încântătoare fecioară de şaptesprezece ani, gata să sacrifice totul, fără să-i ceară nimic în schimb?

Mai mult decât pe rege, Louise de La Vallière iubea sentimentul pe care ştiuse să îl inspire Ludovic şi căruia i se consacrase deîndată, ca unui sacerdoţiu. Dar, întrucât exaltarea ei nu era străină de un profund sentiment de vinovăţie pentru a se fi dăruit unui bărbat însurat şi pentru faptul că aceasta constituia un veşnic prilej de scandal, ea aspira numai la a-şi celebra cultul în taină, mulţumită cu atenţia pe care i-o acorda iubitul ei. Din păcate, însă, acesta era singurul lucru pe care suveranul nu i-l putea da: cum să nu înţelegi că Soarele este incompatibil cu umbra? Regele Franţei trăia în public şi amorurile sale nu puteau fi tăinute prea mult timp. Obiceiul instituit de Francisc I, de a oficializa amantele regale şi de a le atribui titluri răsunătoare şi demnităţi la curte, se năştea înainte de toate din dorinţa suveranilor de a le avea zi de zi alături fără a se îndepărta de complicatele reguli ale etichetei. În ultimii cincizeci de ani, e adevărat, Curtea franceză se dezobişnuise de această insultă publică la adresa moralei, şi lui Ludovic al XIV-lea, prin natura sa rezervat şi timid, nu-i lipseau scrupulele religioase; dar, mai mult decât toate a contat convingerea de a fi mai presus de orice regulă şi gustul narcisist al unei ostentaţii de sine care sfârşea în exhibiţionism. Relaţia cu domnişoara de La Vallière îl ajută să-şi pună treptat la punct modalităţile ce aveau să definească ulterior stilul lui de sultan.

Aşadar, dincolo de voinţa ei şi fără să fie în nici un fel pregătită pentru ceea ce o aştepta, Louise a fost catapultată pe scena Curţii, expusă tuturor privirilor — obiect de admiraţie, precum şi de invidie şi ranchiună, victimă a unor intrigi continue. Ostilitatea pe care i-o arăta

---

* Hartă alegorică, descriind iubirea ca pe un ţinut străbătut de un fluviu, Tendre, ilustrând poveştile galante de la curţile franceze postrenascentiste. (n.e.)

acum *Madame*, furioasă că se vedea retrogradată în inima cumnatului, era puțin lucru în comparație cu sentimentul de culpă pe care-l încerca atunci când trebuia să apară în fața reginei; iar când descoperi că aștepta un copil, rușinea a fost mai mare decât bucuria. Nașterile ulterioare nu aveau să-i micșoreze această apăsare și, în toamna lui 1666, când, în așteptarea celui de-al patrulea copil, a fost cuprinsă de dureri în timp ce se afla la castelul Vincennes, unde camera ei servea drept loc de trecere spre apartamentele regale, Louise se prefăcu a fi avut o colică intestinală. Nu numai că reuși să-și ascundă suferințele, dar, la jumătate de oră după naștere, după ce ascunse copilul, primi mulțimea curtenilor la o cină. La prima graviditate fusese aproape silită să-și părăsească postul de domnișoară de onoare, care conferea o aparență de legitimitate prezenței sale la curte, și să consimtă ca regele să o mute într-o casă de lângă Palais-Royal, ca pe o vulgară țiitoare.

Și totuși, această viață atât de contrară educației și principiilor sale, atât de diferită de ceea ce visase în fericiții ani de inocență petrecuți la Blois, se salva, se purifica, se sublima prin pasiunea pe care Louise o nutrea pentru rege și prin dragostea pe care acesta i-o împărtășea. Doar pentru el era frumoasă, dezinvoltă, elegantă, pentru el dansa, recita, cânta în fața întregii curți, îl urma la vânătoare, în mutările de la o reședință la alta, în călătorii, în expedițiile militare, depășind, cu zâmbetul pe buze, incomoditățile, neplăcerile, umilințele, numai pentru că regele i-o cerea. Dinspre partea sa, în luna mai 1664, Ludovic al XIV-lea făcu din Louise inspiratoarea de taină a serbării *Plaisirs de l' Isle enchantée* (Plăcerile Insulei fermecate), cea mai memorabilă din lunga lui domnie. Timp de șapte zile grădinile de la Versailles, inaugurate cu puțin timp înainte, servir drept decor pentru o suită de cortegii mascate, jocuri, balete, concerte, spectacole (printre acestea și prima reprezentare a lui *Tartuffe* de Molière). Firul conducător al serbării era *Orlando furioso* al lui Ariosto, și prezența în defilarea inaugurală a fratelui Louisei, Jean-François de La Vallière, alături de cei mai mari seniori ai regatului, era încă o mărturie de atenție pentru ea. Dar ceea ce făcea ca omagierea favoritei să fie și mai evidentă, era etalarea motto-ului emblemei regelui, *Hoc juvat uri* și a versurilor însoțitoare scrise de Bensérade:

Quelques beaux sentiments que la gloire nous donne,
Quand on est amoureux au souverain degré,
Mourir entre les bras d'une belle personne
Est de toutes les morts la plus douce à mon gré.[10]

Ne putem da seama de importanța Louisei în viața lui Ludovic al XIV-lea și din limbajul mai prozaic al diplomației: „mai mult decât orice își are locul în grația sa domnișoara de La Vallière, de a cărei virginitate s-a putut bucura", scria trimisul Vaticanului, adăugând că regele o vizitează în fiecare zi și că aceste vizite „n-o fac să fie arogantă"; în încheiere, observă că „prietenia cu amintita doamnă nu pare să-l fi obosit pe suveran, deși „sunt trei ani de când durează".

Această relație, pe care regele nu o ascundea, o făcea pe soția lui să dispere și provoca îndurerarea mamei sale. Pe cât fusese posibil, se încercase ca tânăra regină să nu afle, mai ales că în acei primi ani de căsătorie era mereu însărcinată și ducea o viață retrasă; dar contesa de Soissons, sufletul diabolic al „tinerei curți", avu grijă să-i aducă la cunoștință că persoana asupra căreia trebuie să-și îndrepte gelozia nu mai era Madame, ci una dintre domnișoarele cumnatei ei. Doborâtă de durere, Maria Tereza se îmbolnăvi atât de grav că se iscară temeri pentru viața ei.

Deși pe deplin conștientă că-și pierduse orice autoritate asupra fiului său, Ana de Austria luă inițiativa unei reconcilieri, făcând încă o dată apel la conștiința lui de creștin. „Îi spuse — va scrie doamna de Motteville, căreia regina i se mărturisise — tot ceea ce se putea spune ca să-l facă să-și revină în fire și pentru a-l obliga cel puțin să dorească să sfarme lanțurile ce-l țineau legat de păcat".

Deși cu lacrimile în ochi, Ludovic îi răspunse cu o sinceritate ce nu lăsa loc nici unei speranțe: „Încercase să se controleze ca să nu-l supere pe Dumnezeu și ca să nu se lase pradă pasiunilor lui, dar era constrâns să-i mărturisească faptul că acestea deveniseră mai puternice decît rațiunea, că nu mai putea să reziste violenței lor și că nu mai simțea nici măcar dorința s-o facă".

Un fiu libertin, un altul pervertit, o noră virtuoasă dar stupidă, cealaltă rebelă și nesăbuită: acesta era rezultatul abnegației sale de mamă? Singurul ajutor la care Ana de Austria putea spera în fața naufragiului

ambițiilor ei prea omenești era cel al credinței și Dumnezeu îi venea în ajutor anunțând-o că sosise pentru ea vremea de a se desprinde de sentimentele pământești și de a se îngriji de mântuirea propriului suflet.

În vreme ce *Plaisirs de l'Isle enchantée* fermecau curtea, iar relatarea despre serbare, tipărită, împodobită cu gravurile lui Silvestre, răspândea la curțile Europei o imagine triumfală a monarhiei franceze, regina-mamă simți primele simptome ale tumorii la sân, care avea s-o ducă în mormânt. Când află diagnosticul medicilor, își rugă fiii să nu se mâhnească, deoarece „era bucuroasă să moară... și se socotea fericită că Dumnezeu dorea s-o îndemne în acest fel să se căiască de păcatele ei".

În secolul al XVII-lea, grija de a muri creștinește, având răgazul de a te pune la adăpost de propriile păcate în speranța iertării divine, era un sentiment comun bărbaților și femeilor, iar „moartea bună" se impunea credincioșilor ca „obligația cea mai însemnată a vieții". De o devoțiune profundă, Ana de Austria nu era altfel decât contemporanii săi, dar pregătirea pentru marea trecere se anunța la ea mai dificilă decât pentru muritorii de rând: domnise, și era de presupus că necesitățile politice o determinaseră de mai multe ori să-și calce pe conștiință, ceea ce cerea un tip de spovedanie aparte. În afară de acesta, condiția ei de regină îi cerea să moară în public, ceea ce-i dicta răspunderea unei morți exemplare. Regina-mamă era gata să înfrunte încercarea, dar aceasta avea să se dovedească teribilă din toate punctele de vedere.

Mai întâi, boala se întinse pe mai bine de un an, într-un crescendo de suferințe fizice și morale. Prima dată când Ana păruse că-și dă sufletul, fiii ei și nurorile se arătaseră disperați că o pierd și apoi extraordinar de fericiți pentru nesperata îmbunătățire a stării ei. Odată trecută perioada de alarmă, toți aveau să se obișnuiască cu condiția ei de bolnavă, iar distracțiile, intrigile și amorurile își reluaseră cursul. Regina se retrase apoi la mănăstirea Val-de-Grâce atât de îndrăgită de ea, unde ar fi vrut să moară în reculegere și rugăciune. Dar întrucât, în ciuda oricărei previziuni, ea continua să trăiască, pentru a scuti familia regală de neajunsurile călătoriilor zilnice pentru a o vizita, medicii o readuseră la Luvru. Ana spusese că nu voia să fie tratată, dar asupra acestei chestiuni se lăsă în grija fiilor ei, care, la rândul lor, în absența

unei terapii reale și neștiind ce să facă, lăsară câmp liber de acțiune chirurgilor, vracilor și șarlatanilor, care contribuiră cu toții la sporirea suferințelor bolnavei. Ultimele săptămâni au fost deosebit de atroce. Când se declară cangrena, medicii începură să înlăture cu bisturiul părți din sânul bolnav. Scena se repeta dimineața și seara, în prezența familiei regale, a medicilor și a personalului aflat în serviciul ei: regina suporta totul „cu o răbdare și o blândețe admirabile; și spunea adesea că nu ar fi crezut niciodată să aibă o soartă atât de diferită de cea a altor ființe: toți putrezeau după moarte, pe când ea fusese condamnată de Dumnezeu să putrezească de vie". Doamnele ei de companie încercau să combată duhoarea înspăimântătoare a plăgii punându-i pe pernă săculeți cu esențe și regina, căreia-i plăcuseră întotdeauna curățenia și lenjeria fină și parfumată, declara că aceasta era pedeapsa dreaptă „pentru vanitatea ei și pentru iubirea excesivă pe care o nutrise pentru trupul ei".

În cursul lungii sale *via crucis*, Ana de Austria avea să-și suporte suferințele cu o resemnare într-adevăr creștinească. „Doamnă de Motteville — se mărturisi ea doamnei sale de companie —, sufăr mult. Nu există nici un loc din trupul meu unde să nu simt dureri teribile." Apoi, înălțându-și privirile spre cer, exclamă: „Dumnezeu o vrea. Da, Doamne Dumnezeule, o vrei și o vreau și eu, din tot sufletul". Până în ultima clipă avea să știe să îmbine extrema umilință a penitentului cu demnitatea reginei, dând impresia celor care o asistau că „pentru ea moartea era frumoasă și plăcută". Lovită de o sincopă, încetă din viață în dimineața de 20 ianuarie 1666, în jurul orei cinci; cu ultimele ei cuvinte ceru crucifixul.

Ludovic al XIV-lea era desigur sincer când, vorbind despre mama sa abia dispărută, declara că fusese nu numai o mare regină, ci că merita să fie amintită printre cei mai mari regi. Era oare tot atât de sincer când afirma că se consola cu gândul că îi dăduse ascultare în toate problemele importante? Sau tânărul monarh reușea să-și constrângă până și memoria să se supună dorințelor sale, ștergând amintirile neplăcute? Ceea ce știm sigur este că la șapte zile după moartea Anei de Austria, la mesa celebrată în amintirea ei la Saint-Germain, Louise de La Vallière se afla în tribuna de onoare, la dreapta suveranei. Din vremurile ducesei d'Étampes și ale Dianei de Poitiers, Parisul nu mai asistase la o

asemenea umilire a unei regine; o umilire care avea să sporească în anii următori.

Fără susținerea soacrei sale, soția lui Ludovic al XIV-lea avea să-și dea pe față neputința de a se adapta și, în loc să înfrunte cu demnitate și bun simț trădările soțului ei și să urmeze exemplul celorlalte regine care o precedaseră pe tronul Franței, preferă să se macine în gelozie și lamentații resemnându-se la o obediență plângăreață. Dar dacă Maria Tereza demonstra că nu avea resursele necesare pentru a-și apăra prestigiul de regină, Louisei îi lipseau acele însușiri absolut trebuincioase pentru a ocupa trainic poziția de favorită.

În frumosul portret dedicat peste mulți ani domnișoarei de La Vallière de un vechi prieten din copilărie, abatele Choisy, putem vedea condensate în puține cuvinte toate contradicțiile interne care aveau să transforme curând exaltanta ei poveste de dragoste într-un adevărat calvar.

„Nu avea nici o ambiție și nici o țintă: interesul ei pentru ființa pe care o iubea era mai puternic decât dorința de a-i plăcea; întoarsă în întregime asupra ei înseși și pasiunii ei, singura din viață, punea simțul onoarei înaintea oricărui alt lucru și de mai multe ori avea să se expună riscului de a muri mai degrabă decât să lase să se bănuie cât era de fragilă..."

Nu putem să ne îndoim de cuvintele lui Choisy, întrucât cele ale doamnei de La Fayette — „se gândea numai să-l iubească pe rege și să fie iubită de el" — și ale doamnei de Caylus — „îl iubea pe rege, nu regalitatea" —, precum și literatura de scandal a timpului confirmă că în legătura cu Ludovic al XIV-lea domnișoara de La Vallière asculta numai de chemarea unei pasiuni dezinteresate. Poate însă că această pasiune îi îngăduia Louisei să persevereze cu încăpățânare în fanteziile adolescenței, să prefere dificultăților și mizeriilor vieții evaziunea în lumea încurajatoare a visurilor; faptul că făcea dintr-un rege mai atașat decât oricare altul de puterea lui un prinț de roman îi permitea să disocieze imaginea fantastică a persoanei iubite de ceea ce aceasta era în realitate și să nu-și asume până la capăt propriile opțiuni. Dar, deoarece pe valurile visului ajunsese să ocupe o poziție ce nu corespundea cu logica inocenței, ci cerea mai degrabă inteligență, lipsă de prejude-

căţi şi determinare, pentru ca să-şi apere această poziţie ar fi trebuit cel puţin să-şi asigure o autonomie financiară, să se lupte ca să aibă un cuvânt de spus asupra viitorului copiilor ei, să obţină şi să împartă favoruri, alcătuind în jurul ei un cerc de influenţă şi de prietenii în măsură s-o susţină în momente de restriste. Şi totuşi, nepăsătoare faţă de propriul ei viitor, Louise continua să trăiască zi după zi, dovedindu-se incapabilă să se descurce cu realitatea.

Brutală şi neaşteptată, trezirea avea s-o găsească pe favorită cu totul nepregătită. După mai mult de patru ani de perfectă simbioză, Ludovic începu să se plictisească de o iubire mereu egală cu ea însăşi, a cărei gamă de emoţii şi de plăceri o ştia prea bine, şi se aruncă într-o aventură mai potrivită cu noile lui exigenţe de bărbat şi de suveran. Alegerea a fost prin ea însăşi elocventă: nici o femeie n-ar fi putut fi mai diferită de domnişoara de La Vallière decât aroganta, ambiţioasa, inteligenta, strălucitoarea, spirituala, cruda Françoise de Rochechouart, marchiză de Montespan.

Nimic ciudat, în fond, în faptul că Ludovic al XIV-lea se arăta nestatornic în dorinţele lui şi că voia să-şi schimbe amanta. Surprinzător este însă modul în care regele decise să rezolve problema. În loc să pună capăt legăturii lui cu domnişoara de la Vallière, îi accentuă caracterul oficial, înălţând-o pe Louise la rangul de ducesă exact când îşi afişa favorurile pentru doamna de Montespan. Evident, nu simţea nevoia să-şi revoluţioneze obiceiurile: instalat deja confortabil în bigamie, se arătă cu totul în largul său în trigamie, aşa cum de altfel se putea deduce din graviditătile încrucişate ale reginei şi ale celor două concubine.

În realitate, suveranul avea numeroase motive pentru a o menţine pe domnişoara de La Vallière pe locul ei. Louise îi aparţinea, îi dăruise copii, era tânără şi frumoasă, dar mai ales îi era utilă. Nu numai că doamna de Montespan era măritată, ceea ce-l făcea pe Ludovic vinovat de un dublu adulter, agravându-i poziţia faţă de Biserică, dar avea şi un bărbat prea puţin conciliant, care, întemeiat pe autoritatea pe care i-o conferea legea, ameninţa să o constrângă să plece de la curte. Şi, deoarece chiar pentru rege ar fi fost de negândit să încalce dreptul familial şi să o smulgă prin violenţă pe doamna de Montespan soţului

ei, în așteptarea unei separații legale trebuiau salvate aparențele. Și modalitatrea cea mai simplă pentru a-și vedea nestingherit noua amantă respectând aparențele era s-o folosească pe cea veche în chip de paravan.

Prin ironia sorții se mai întâmplase o dată, pe vremea amiciției regelui cu *Madame*, ca domnișoara de La Vallière să fi fost chemată să joace același rol, dar acum împrejurările erau mult diferite. Atunci situația se întorsese repede în favoarea ei și viața i se prefăcuse într-un fel de basm. Acum, în schimb, nu avea în fața ei decât durere și umilințe. Într-adevăr, începând din acel moment, vechea și noua favorită au fost condamnate să locuiască în apartamente învecinate, să călătorească împreună, să ia parte la aceleași distracții, făcând risipă de amabilități reciproce și detestându-se cordial, într-o paritate de condiții doar aparentă. Dacă regele mergea zilnic la Louise, era doar pentru a trece imediat, ferit de priviri indiscrete, în dormitorul doamnei de Montespan. Căci aceasta era, acum, singurul obiect al pasiunii sale; ea îi monopoliza interesul, îl distra, îi direcționa gusturile, impunându-i propriile capricii, colecționând favoruri și tratând-o pe Louise ca pe o subalternă.

Dar dacă regele avea motivele lui să continue să întrețină legătura cu vechea amantă, ce o îndemna pe nefericită să se preteze unui joc atât de crud?

În esență, motivele fuseseră la început două. În primul rând, Louise nu se resemna să se despartă de rege. Îi era cu neputință să conceapă o viață fără el și, întrucât regele continua să o onoreze, din când în când, cu atențiile sale, ea se mulțumea cu puținul care i se dădea, agățându-se de nădejdea unei reîntoarceri pasionale. În al doilea rând, admițând că ar fi găsit curajul să plece de la curte, era singură, fără mijloace și n-ar fi știut ce să facă. Și tocmai atunci când obținu de la rege titlul de ducesă, păru să-și dea seama pe de-a-ntregul de precaritatea situației în care se găsea. Era însărcinată în șase luni și Ludovic înțelegea să se descotorosească de ea, lichidând-o, de fapt, cu un fals dar.

„Persoanele civilizate au obiceiul, atunci când își schimbă slugile, să anticipeze concedierea prin plata salariilor sau prin recunoașterea serviciilor lor, îi scrie Louise doamnei de Montausier la 24 mai 1666.

Mi-e teamă că mi se întâmplă acelaşi lucru şi că prin această onoare atât de mare doreşte să mă scoată la pensie, sperând că întreaga vanitate cu care mi-a întunecat mintea va permite ambiţiei să treacă peste iubirea mea şi că voi suporta dispreţul cu mai multă resemnare. Regele se înşeală dacă crede că ambiţia va putea să-mi anuleze iubirea. Sunt acum ducesă de Vaujours. Mă bucur de toate prerogativele legate de acest titlu. Am dreptul la un taburet în prezenţa reginei şi la onorurile ce se cuvin duceselor. Am încetat să mai fiu La Vallière, regele a recunoscut roadele împreunărilor noastre; fata mea a devenit legitimă; nu-mi mai rămâne decât să-mi aleg un soţ ca să fac din el un mare senior al regatului. Nu, doamnă, mă înşel, nu sunt deloc ducesă. Titlul ducal e un dar regal făcut unei fiice recunoscute şi legitimate de tatăl său, regele, şi ar fi un dezastru dacă eu mi-aş întemeia interesele pe rentele care-o însoţesc, având în vedere că va trebui să i-l restitui atunci când va avea vârsta, iar eu am să rămân doar La Vallière..."

Impulsionată de angoasă, „blânda, virtuoasa" La Vallière se dovedi pe neaşteptate capabilă de amărăciune şi de sarcasm şi gata să se apere. Într-adevăr, pe plan practic regele avea să ţină seama de cererile ei, fiul nou-născut avea să fie de asemenea recunoscut, iar situaţia ei economică avea să se îmbunătăţească. Dar ceea ce apărea cu fiecare zi mai iremediabil era lipsa de afecţiune a suveranului şi la aceasta Louise nu ştia în nici un chip să se resemneze.

Întreaga curte număra indiciile desfăşurării dramei sentimentale în curs, cu o curiozitate ce dă măsura nesfârşitei înjosiri publice la care o viaţă expusă tuturor privirilor o constrângea pe Louise. Variaţii de greutate şi de dispoziţie, o mai mare sau mai mică prospeţime a carnaţiei, atenţii ale regelui, fraze relatate şi stări sufleteşti schimbătoare — nimic nu era inutil când venea vorba de a înţelege către cine mergeau favorurile lui Ludovic al XIV-lea şi totul ducea la aceeaşi concluzie: domnişoara de La Vallière nu înceta să piardă teren, în vreme ce doamna de Montespan triumfa.

Apoi, pe neaşteptate, către sfîrşitul lui martie 1670, lovită de o boală gravă şi simţindu-şi sfârşitul aproape, Louise deveni conştientă de gravitatea păcatelor cu care se murdărise şi, cuprinsă de sentimentul propriei vini şi de dorinţa ispăşirii păcatelor, se deschise în faţa lui Dumnezeu. Criza ei religioasă a fost povestită de ea însăşi într-un

document extraordinar: cam treizeci de pagini scrise în trei zile, într-o stare de exaltare, pe modelul *Imitațiunii lui Hristos* și publicată pentru prima oară în 1680 cu titlul *Prières et réflexions sur la Miséricorde de Dieu* (*Rugăciuni și reflecții asupra Îndurării Divine*).

Louise se simți îndemnată să ia pana în mână din nevoia de a imortaliza amintirea experienței mistice pe care-o încerca, în așa fel încât în memoria ei să rămână vie hotărârea pe care o luase în lumina acestei revelații:

„Cum am să Te pot răsplăti, Doamne, pentru a-mi fi redat sănătatea și viața, pentru a mă fi smuls de la porțile Infernului, pentru a-mi fi cruțat sufletul și, în sfârșit, pentru tot harul și milostivirea cu care ai dăruit-o pe biata Ta servitoare?

Este oare prea mult, o, Doamne, ca în semn de recunoștință pentru atâtea daruri, este oare prea mult să vreau să ți le restitui, este prea mult pentru a mă spăla de păcatele unei vieți în care n-am făcut altceva decât să Te ofensez, să vreau să o folosesc acum pe de-a-ntregul pentru a Te sluji și a Te cinsti, e prea mult pentru a repara ofensa pe care am adus-o dreptății Tale și pentru a Te face să uiți multele mele plăceri profane, e prea mult ca să mă lipsesc de ele?"

Nu numai că Dumnezeu se milostivise de ea, redeșteptându-i credința și „eliberând-o de sclavia păcatului", dar îi arătase și calea de urmat pentru ca să-și repare erorile: „Dacă pentru a-mi impune o penitență care să fie într-un fel pe potriva păcatelor mele și pentru a-mi plăti datorii obligatorii, vei vrea să rămân încă pe această lume ca să sufăr pe măsura ofenselor pe care Ți le-am adus, dacă vei vrea să-mi dai pedeapsă pe măsura păcatului meu, hotărând drept călăi ai sufletului meu tocmai pe cei din care-mi făcusem idoli, *paratum cor meum Deus, paratum cor meum*, numai ca să mă iei sub mila Ta și ca umilințele pe care zilnic le simt și le îndur să mă apere îndeajuns de contagiunea aerului otrăvit pe care îl respirăm mereu. Pocăința mea Îți va fi cu atât mai plăcută Ție și mie de folos cu cât îmi va fi mai grea".

Ideea că ispășirea păcatelor trebuia să fie în primul rând o înjosire a eului era legată de religiozitatea veacului al XVII-lea; și totuși, încercarea pentru care se pregătea domnișoara de La Vallière era extrem de grea și nu lipsită de ambiguitate. Așa cum avea să repete mai târziu Louise Prințesei Palatine într-un limbaj mai simplu decât

acela figurat și aulic din *Réflexions*, atunci când „Dumnezeu îi atinsese inima", „se gândise că... penitența ei trebuia să constea în ceea ce era cel mai dureros pentru ea, adică în a sfâșia inima regelui, în a se vedea disprețuită de el, iar întrucât păcatele ei fuseseră publice, ispășirea trebuia să fie și ea publică". Dar dacă penitența rămânea în „această lume", asta se întâmpla pentru că nu era încă în stare s-o părăsească și continua să iubească „mai mult decât pe sine" pe acel „idol" care o făcea să sufere într-atât.

După ce-și reluă viața la curte, plină de căință, dar nu vindecată, Louise rezistă timp de un an efectelor curei homeopatice căreia i se supusese: dozele zilnice de otravă pe care le lua erau prea mari pentru a produce anticorpi și durerile pe care i le pricinuiau deveniseră insuportabile. Bolnava decise atunci să încerce o altă terapie și, în primele ore ale dimineții de 11 februarie 1671 — o miercure a cenușii —, căută refugiu în mănăstirea Dames de la Visitation din Chaillot, lăsând regelui o scrisoare în care-i comunica hotărârea de a nu se mai întoarce. Știrea se răspândi cu iuțeala vântului și Ludovic al XIV-lea se mobiliză trimițând fugarei unul după altul trei emisari pentru a o rechema la curte. Primul, galantul duce de Lauzun, primi un refuz net. Al doilea, mareșalul de Bellefonds, un *honnête homme* cunoscut pentru religiozitatea sa, primi însărcinarea de a-i spune regelui că „după ce-i dăruise tinerețea ei, nu i se părea prea mult să-și dedice restul vieții mântuirii sufletului". Al treilea, supraintendentul pentru Finanțe Colbert, soțul doamnei care se îngrijise de copiii Louisei încă de la naștere, reuși s-o convingă pe ex-favorită să se întoarcă la Versailles, spunându-i că regele dorea să aibă o discuție lămuritoare cu ea, după care avea să-i dea libertatea să ia hotărârea pe care o va dori.

Atins în narcisismul său de faptul că se găsea în rivalitate cu Dumnezeu, Regele Soare rezervă amantei o primire minunată: îi vorbi mai bine de o oră, plânse de emoție și o convinse să rămână.

Deși durase doar câteva ore, încercarea de fugă a Louisei prilejui comentarii sarcastice: doamna de Sevigné, care urmărise cu pasiune jurnalistică întreaga poveste, nutrea serioase îndoieli asupra sincerității gestului, în vreme ce alții credeau, ca verișoara primară a regelui, *Grande Mademoiselle*, că La Vallière nu știuse să-și negocieze capitularea cu destulă viclenie.

Viața de fiecare zi își reluă cursul cu obișnuita încărcătură de suferințe: Ludovic al XIV-lea nu avea ochi decât pentru doamna de Montespan, doamna de Montespan nu punea frâu aroganței ei și La Vallière îndura în tăcere. Și totuși, după încercarea eșuată de fugă, Louise era profund schimbată: cu toate că dăduse încă o dată dovadă de docilitate, luase în sfârșit o hotărâre. Era numai o chestiune de timp.

Timp de trei ani Louise avea să continue să poarte lanțurile dureroasei ei „sclavii", încercând să găsească o diversiune pentru chinurile geloziei în ciliciul cu țepușe de fier cu care își mortifica acum trupul. Penitenta nu mai era singură, ci înconjurată de o țesătură deasă de solidaritate și de rugăciuni și se bucura îndeosebi de ajutorul spiritual a două dintre cele mai înalte autorități religioase ale epocii, abatele de Rancé și Bossuet, și putea conta pe sfaturile afectuoase și delicate ale mareșalului de Bellefonds.

Abatele de Rancé era cel mai cunoscut dintre convertiți într-un secol de conversiuni exemplare și povestea lui se potrivea în cel mai înalt grad pentru a înflăcăra curajul Louisei. După o tinerețe libertină, zguduit de moartea femeii iubite, de Rancé părăsise „lumea" și, după ce reformase regulamentul mănăstirii al cărei abate „comendatar" era, făcuse din ordinul trapiștilor exemplul suprem al unei religiozități întemeiate pe ispășirea păcatelor și renunțare. Episcop de Meaux și cap spiritual al Bisericii galicane, Bossuet își exercita, în schimb, magistratura în „lume", iar slujba sa de preceptor al Delfinului îl făcea să aibă dese contacte cu regele. El va fi acela care-i va convinge pe Ludovic al XIV-lea și pe doamna de Montespan, chiar dacă *obtorto collo*, să-i dea Louisei permisiunea de a se retrage definitiv la mănăstire și de a se călugări. Unele dintre motivele care îl determinaseră până atunci pe suveran să ceară prezența la curte a fostei amante țineau acum de trecut, dar o opțiune religioasă extremă și, totodată, un gest atât de răsunător de căință pentru păcate pe care el însuși și doamna de Montespan continuau să le comită nu puteau să nu-l pună în încurcătură.

Cel care avea să vegheze asupra Louisei în acei ani și s-o ajute mai mult decât oricine să facă marele pas va fi mareșalul de Bellefonds, prim *maître d'hôtel* al regelui, cunoscut pentru religiozitatea sa profundă și pentru felul său franc de a vorbi și totodată exponent al partidei evlavioșilor. El o sfătuise pe Louise să-și aleagă drept confesor pe

părintele César, un carmelitan descult ce-şi dobândise un mare respect în calitate de îndumător spiritual; tot el o pusese în legătură cu Bossuet; în sfârşit, el fusese acela care servise drept intermediar între La Vallière şi mănăstirea din strada Saint-Jacques, când Louise decisese să îmbrăţişeze regula Sfintei Tereza şi să intre în ordinul Carmelitelor. Mulţumită unei mătuşi a mareşalului, care aparţinea acestui ordin şi acceptase să-i propună candidatura, ducesa de La Vallière reuşi să înfrângă neîncrederea celorlalte călugăriţe. Comunitatea Carmelitelor se bucura de o faimă de sfinţenie şi de rigoare şi obişnuia să primească doar postulante cu o reputaţie fără pată; în cele din urmă, comunitatea se convinsese de sinceritatea convertirii acelei celebre păcătoase, care provocase atâtea scandaluri. Însuşi mareşalul îi comunicase interesatei această încuviinţare.

În primele dintre cele patruzeci şi opt de scrisori scrise de ducesa de La Vallière mareşalului între iunie 1673 şi noiembrie 1693 putem sesiza expresia vie a acelei lupte interioare care avea să îngăduie favoritei Regelui Soare să părăsească dimensiunea istoriei pentru a intra în cea fără timp a ascultării cuvântului lui Dumnezeu. În aceste scrisori momentele de euforie alternează cu cele de descurajare, dar problema e mereu aceeaşi: Louise nu reuşeşte să găsească puterea de a vorbi cu Ludovic al XIV-lea. „Trebuie să mă umilesc, să-l supăr pe Seniorul meu şi dumneavoastră ştiţi ce înseamnă aceasta pentru mine", scria în ianuarie 1674 şi, cu o lună mai târziu: „Trebuie să vorbesc cu regele, iată tot necazul meu; rugaţi-vă lui Dumnezeu pentru mine, ca să-mi dea puterea de a o face. Să mă retrag în călugărie nu mă costă nimic, să-i vorbesc mă costă imens". De altfel, referindu-se la rege şi la rivala ei, nu mărturisise oare Louise guvernantei bastarzilor doamnei de Montespan, viitoarea Madame de Maintenon: „Când am să fiu la carmelite şi o să am necazuri, o să-mi amintesc de cât m-au făcut să sufăr oamenii aceia"?

În sfârşit, către jumătatea lui martie, Louise se hotărî să vorbească cu regele, care-i dădu încuviinţarea. Bellefonds şi Bossuet răsuflară uşuraţi deoarece, până în ultima zi, ezitările penitentei îi ţinuseră cu sufletul la gură. Asupra întregii poveşti curtea era acum atât de sceptică, încât o eventuală răzgândire ar fi făcut-o pe biata Louise să cadă în ridicol. Amândoi erau convinşi de sinceritatea vocaţiei

ex-favoritei regelui și o încurajaseră să i se supună în deplină conștiință, dar cazul ei era prea pilduitor ca să nu vrea să-l folosească. Încăpățânarea regelui de a persevera în concubinajul scandalos cu doamna de Montespan și deriva morală a întregii curți îi tulburau profund pe credincioși și alarmau partida evlavioșilor care, antipatizată de Ludovic al XIV-lea și acum lipsită de protecția reginei-mame, se zbătea în mari dificultăți. În acest cadru, convertirea Louisei ar fi fost, în fapt — „eu vorbesc, ea acționează", exulta Bossuet — cel mai elocvent act de acuzare la adresa comportării suveranului. Ludovic al XIV-lea era perfect conștient de aceasta și, pentru a limita participarea curții la ceremonia luării vălului, dispusese ca plecarea ex-amantei la mănăstire să aibă loc după plecarea lui însuși, în fruntea armatei, în campania militară din Franche Comté.

Presimțirile regelui se realizaseră punctual. Ieșirea din lume a ilustrei convertite avea să fie organizată cu cea mai mare grijă, în cele mai mici detalii, ca o grandioasă alegorie a nimicniciei orgoliului omenesc și a puterii salvatoare a credinței, ca o lungă, emoționantă reprezentație teatrală în stare să tulbure până și sufletele cele mai indiferente. Greu de crezut, cum avea să-i scrie doamna de Sévigné fiicei sale, că în centrul spectacolului se va afla „acea mică violetă ce se ascundea în iarbă și care se rușina de a fi amantă, mamă și ducesă!" Cu toate acestea, biata femeie dorise „să-și bea cupa până la fund, fără a pierde nici un rămas bun și nici o lacrimă".

La 18 aprilie Louise își începu vizitele de adio chiar cu regele, care avu delicatețea să verse câteva lacrimi. Știm însă că Ludovic al XIV-lea plângea cu ușurință. Apoi tânăra femeie trecu în apartamentele reginei și întrucât, așa cum spusese, penitența ei trebuia să fie publică, așa cum îi fuseseră păcatele, se aruncă la picioarele suveranei cerându-i iertare. Emoționată, Maria Tereza o îmbrățișă, spunându-i că o iertase de multă vreme. În sfârșit, ziua se încheie cu o cină de adio oferită de doamna de Montespan. În ziua următoare, Louise se duse la Versailles și, după masă, își luă rămas bun de la curte. Se urcă în trăsură împreună cu cei doi fii ai ei și, înconjurată de prieteni și rude, sosi la intrarea mănăstirii Carmel din strada Saint-Jacques, unde se adunase o mare mulțime de oameni, iar, după un ultim salut, trecu pragul mănăstirii, fără să se mai întoarcă și lăsând ca poarta să se

închidă pentru totdeauna în urma ei. Se putea considera în sfârșit „în siguranță", dar datoria ei nu se sfârșise. La 2 iunie, a treia duminică de Rusalii, în care se citea pilda evanghelică a oii rătăcite, postulanta fu primită ca novice în biserica mănăstirii, plină de credincioși. Nimic însă nu avea să egaleze în frumusețe și emoție ceremonia publică a călugăririi definitive.

În prezența tuturor reprezentanților Curții, cu excepția regelui, Louise ascultă predica lui Bossuet de la tribuna de onoare a bisericii mănăstirii, având-o alături pe regină, și trebuie să ne întrebăm dacă gândul nu i se duse la acea zi în care, cu prilejul slujbei de pomenire a Anei de Austria, avusese îndrăzneala să ia loc lângă aceeași Maria Tereza, ca amantă oficială a lui Ludovic al XIV-lea. Contrar așteptărilor, ilustrul orator nu crezu necesar să amintească trecutul monden al novicei, și-și concentră discursul asupra temei înnoirii sufletești. Țelul pe care-l urmărise împreună cu Bellefonds, cu de Rancé și cu întreaga partidă a evlavioșilor putea fi considerat ca atins: povestea Louisei devenise o poveste exemplară și curtea Franței își dobândise o Marie Magdalenă în care să se oglindească.

Cu solemnitatea de clopot a vorbelor lui Bossuet marea dramă barocă se apropia de epilog: „La încheierea predicii, Louise merse în cor, unde călugărițele stăteau în picioare în fața stranelor, cu vălul coborât, căci cortina clauzurii fusese trasă, cântând antifonul *Veni Sponsa Christi* și Psalmul al XIX-lea *Exaudiat Te*. Monseniorul Harlay de Champvallon [arhiepiscopul de Paris] binecuvântă vălul și-l așeză pe capul Louisei de la Miséricorde". Proaspăta călugăriță nu împlinise încă treizeci de ani și avea să-i petreacă pe cei treizeci și șase care îi mai rămâneau de trăit „așteptând moartea" și dând pildă lumii cu „unul dintre cele mai desăvârșite exemple de penitență pe care Dumnezeu voise să-l arate oamenilor din acea vreme".

ATHÉNAÏS DE MONTESPAN
„O frumusețe triumfătoare“

Bussy-Rabutin povestește în *Memoriile* sale că, invitat să-și citească *Maximele de dragoste* în fața lui *Monsieur*, a fost foarte surprins de prezența de spirit a Françoisei de Rochechouart-Mortemart, viitoarea marchiză de Montespan. Era în 1660 și în saloanele pariziene făcea furori jocul de societate lansat de domnișoara de Scudéry în romanul său *Clélie* și care consta în a răspunde întrebărilor despre dragoste, oferind participanților prilejul de a face dovada că posedau calitățile mondene cele mai cerute: finețea psihologică, rapiditatea reflexelor, ascuțimea minții. Calități pe care Françoise, în ciuda vârstei sale fragede (împlinea atunci douăzeci de ani) le avea în sânge. În afară de titlurile nobiliare care datau din secolul al XII-lea — deviza familiei Rochechouart era *ante mare undae* [înaintea mării au existat valurile] —, această familie se distingea într-adevăr prin cultură, prin deschidere intelectuală și prin acel *ésprit Mortemart* menit să intre în legendă.

Prim gentilom al camerei lui Ludovic al XIII-lea, tatăl ei trecea drept un bărbat irezistibil, în vreme ce mama, doamnă de onoare a Anei de Austria, era admirată pentru virtutea ei. Numit la opt ani *enfant d'honneur* al micului Ludovic al XIV-lea, primul lor născut, Contele de Vivonne, era vesel, strălucitor, caustic și avea să colecționeze onoruri și succese pe câmpurile de luptă. Cât despre surori, cea mai mare, doamna de Thianges, care nu făcea un mister din faptul că se considera pe sine „de esență superioară“, „o capodoperă a naturii“, se dedica vieții mondene, în timp ce mezina, Marie-Madeleine, fusese hărăzită de familie să ocupe un loc proeminent în viața religioasă. Devenită de foarte tânără stareță a importantei abații Fontevrault, ultima dintre surorile Mortemart, deși lipsită de vocație monastică, avea

să-şi împlinească ireproşabil misiunea, câştigându-şi preţuirea unanimă. Foarte frumoasă, virtuoasă, excepţional de cultă, neîntrecută în teologie, cu o minunată stăpânire a limbii greceşti, a latinei şi a ebraicei, doamna de Fontevrault strălucea de asemenea prin graţie mondenă şi nu făcea niciodată paradă de cultura ei.

Cum putuse să constate şi Bussy-Rabutin, Françoise — care adoptase, în consonanţă cu gustul „preţios", şi supranumele de Athénaïs — nu era mai prejos de ceilalţi membri ai familiei şi tocmai însuşirile ei foarte cunoscute îl făcuseră pe Louis-Henry de Pardaillan de Gondrin, marchiz de Montespan, să o ceară de soţie în ciuda zestrei cam modeste. Era ceea ce în epocă se numea „o căsătorie din afinităţi", excepţie de la norma ce reprezenta visul tuturor fetelor şi care nu oferea în mod necesar garanţii de succes mai mari faţă de o căsătorie contractuală. În ciuda arborelui său genealogic demn de tot respectul, marchizul se dovedi un bărbat gelos, violent, risipitor, în căutare permanentă de prilejuri pentru a-şi pune în valoare aptitudinile militare. Naşterea a doi copii nu făcu decât să înrăutăţească situaţia financiară a tinerei perechi. Spre norocul ei, în 1660, cu doi ani înaintea căsătoriei, graţie afecţiunii pe care o nutrea Ana de Austria pentru mama ei, Athénaïs fusese numită domnişoară de onoare a noii regine şi apoi, la recomandarea lui *Monsieur*, intră în grupul de şase doamne de companie ale Mariei Tereza, grup alcătuit din două principese, două ducese şi două marchize ori contese. Îndatoririle ei îi cereau, aşadar, să-şi petreacă bună parte din timp la curte, şi tânăra marchiză de Montespan avea toate însuşirile pentru a se impune acolo.

Judecăţile contemporanilor concordă în a-i recunoaşte o frumuseţe excepţională, perfect corespunzătoare canoanelor estetice ale epocii. „Era blondă — scrie Primi Visconti — cu ochi mari albaştri, cu nasul acvilin dar bine modelat, cu gura mică şi foarte roşie, cu o dantură splendidă, pe scurt un chip perfect. Trupul, de înălţime medie îi era armonios, cu tendinţe spre îngrăşare." Athénaïs nu părea însă prizonieră a frumuseţii sale. Ceea ce îi seducea pe toţi, bărbaţi şi femei, era mai degrabă verva ei irezistibilă şi veselia contagioasă. Ca majoritata persoanelor spirituale, marchiza putea avea şi cruzimi, dar răutatea ei dura de obicei cât un hohot de râs, chiar dacă vorbele ei lăsau în arenă

numeroşi răniţi. „Nu puteai trece nepedepsit pe sub ochii doamnei de Montespan", va spune despre ea doamna de Caylus.

Începând cu primele decenii ale veacului, pe tiparul noii civilizaţii mondene născută în casa doamnei de Rambouillet, capacitatea de a face viaţa plăcută, filtrându-i aspectele urâte şi tristeţile prin sita glumelor şi ironiei, devenise una din trăsăturile distinctive ale comportamentului nobiliar. Era vorba, în primul rând, de o artă a cuvântului în care excelau toţi cei din familia Mortemart, în frunte cu Athénaïs, şi care era impregnată de un stil inconfundabil: un stil al cărui secret îl deţineau doar ei, dar care avea să lase urme în amintirea generaţiilor următoare. „Nimeni nu avea o inteligenţă mai strălucitoare ca ea, un mod de exprimare mai original", avea să scrie Saint-Simon. „Poseda o elocinţă şi o cunoaştere a limbii ce-i confereau un stil cu totul deosebit, dar absolut fermecător." Cu Athénaïs cultura mondenă îşi făcea intrarea triumfală în apartamentele regale. Nimeni altul nu ştia mai bine ca marchiza să alunge plictisul şi monotonia vieţii de curte prefăcând-o într-un prilej de joacă; nimeni nu ştia ca ea, fără umbră de afectare, „să facă plăcute subiectele cele mai serioase şi să le înfrumuseţeze pe cele comune". Avea aceeaşi capacitate de a cataliza atenţia când se producea, frumoasă între frumoase, în complicatele figuri ale baletelor de curte şi când se străduia să anime conversaţia în apartamentele reginei, reuşind s-o facă să râdă cu poveştile ei până şi pe suverană. Iar ceea ce era evident pentru toţi nu putea, în cele din urmă, să scape privirilor regelui.

De altfel, ingenuă şi incapabilă să gândească de rău, dar şi să aprecieze persoanele, Louise de la Vallière fusese prima care căutase compania marchizei pentru a-l distra pe rege. „Dacă măcar ar fi fost prudentă, comenta Domnişoara de Montpensier, s-ar fi păzit de a se adresa unei femei a cărei frumuseţe şi fascinaţie erau pe potriva inteligenţei ei." Curând însă, intenţiile suveranului deveniră atât de evidente încât cea direct interesată trebui să se întrebe ce strategie trebuia să adopte. Prin natura ei, ne spune doamna de Caylus, doamna de Montespan „nu avea înclinaţii către galanterie, ci spre virtute"; „fusese crescută cu cea mai mare grijă de o mamă profund religioasă, care sădise în sufletul ei, din cea mai fragedă copilărie, seminţele religiozităţii, de care nu avea să se lepede niciodată". Saint-Simon însuşi

confirmă că Athénaïs era o catolică fervență, că respecta posturile, că se dedica rugăciunilor și făcea adesea pomeni. Pe de altă parte, căsătoria ei se dovedea tot mai dezastruoasă și poziția ei la curte rămânea singurul punct stabil din viața ei. Bunăvoința regelui îi era așadar indispensabilă și gândul de a exercita o fascinație asupra lui o măgulea. Spre deosebire de ceea ce se întâmplase cu Domnișoara de La Vallière, nu dragostea avea s-o împingă pe Athénaïs în păcat, ci ambiția.

Scopul marchizei, ne spune doamna de Caylus — care nu numai că o cunoștea bine, dar avea în mătușa ei, doamna de Maintenon, o sursă nemijlocită de informații — „era acela de a-l domina pe rege prin ascendentul personalității ei, închipuindu-și astfel de a fi stăpână pe propriile-i înclinații nu mai puțin decât pe pasiunea regelui. Credea că avea să-l facă mereu să dorească ceea ce decisese să nu-i ofere". Comportarea sa, care astăzi i-ar fi atras eticheta superficială de *allumeuse* (provocatoare) era în perfectă armonie cu educația ei și cu ideologia „prețioasă" care îmbiba încă mondenitatea pariziană; dar Athénaïs nu ținuse seama îndeajuns de caracterul imperios al dorințelor regelui.

Ceea ce avea să favorizeze „rezultatul firesc" al poveștii a fost începutul unui nou conflict cu Spania, așa-zisul război de Succesiune, prin care Ludovic al XIV-lea înțelegea să pună stăpânire pe Flandra spaniolă, cu titlul de despăgubire pentru vărsământul neefectuat al zestrei Infantei. În iunie 1667, suveranul plecă în campanie, în fruntea oștirii și-i ceru soției sale să i se alăture, în mare pompă, pe teatrul de operațiuni. În calitate de doamnă de companie, doamna de Montespan făcea în chip firesc parte din suita reginei, în vreme ce domnișoara de La Vallière, care din punct de vedere formal continua să se afle în serviciul Henriettei de Anglia, a rămas la Paris. Disperată de perspectiva unei lungi despărțiri și ieșindu-și din fire de gelozie, timida Louise se hazardă să plece și ea și se alătură, fără nici o autorizație, cortegiului reginei la La Fère. Apariția ei neașteptată o indignă pe Maria Tereza, care refuză să-i adreseze vreun cuvânt și își continuă călătoria cu lacrimi în ochi. Solidare cu suverana, doamnele din suită, în frunte cu Athénaïs, nu-și precupețeau criticile față de purtarea favoritei. „S-a vorbit numai despre ea în trăsură", își va aminti domnișoara de Montpensier, care călătorea împreună cu ele. „Doamna de Montespan spunea: «Sunt uluită de îndrăzneala cu care se afișează în fața reginei,

alăturându-se suitei fără să-i fi fost îngăduit: nu regele a fost, desigur, acela care i-a spus să vină... Dumnezeu să mă păzească să fiu amanta regelui! Dar dacă aș fi, aș încerca o mare rușine să apar în fața reginei».“ Domnișoara de La Vallière avea s-o umilească pe Maria Tereza cu un afront și mai grav. În apropiere de Avesnes, când trupele puteau fi văzute deja, trăsura Louisei se desprinse de cortegiu și, depășind-o pe cea a suveranei, se lansă într-o cursă nebunească peste câmpuri, sosind prima în locul în care se găsea regele. Primirea glacială pe care acesta i-o făcu amantei — „Cum, doamnă? Înaintea reginei?“ — nu lăsa loc nici unui dubiu asupra caracterului inadmisibil al gestului. Pentru Ludovic al XIV-lea morala putea fi subiect de discuție, dar nu eticheta.

Cu aceste premise, prezența bietei La Vallière nu mai reprezenta o piedică pentru intențiile regelui cu privire la doamna de Montespan. Tocmai în timpul etapei de la Avesnes, Ludovic al XIV-lea triumfă asupra rezistențelor lui Athénaïs. Acesteia îi fusese repartizată o cameră dintr-o clădire care comunica cu clădirea unde locuiau suveranii. Potrivit mareșalului de Villeroi, regele „o luă prin surprindere, atunci când ea se aștepta mai puțin. Împreună cu ea dormea totdeauna doamna de Heudicourt, care, special instruită, într-o seară în care Athénaïs se culcase prima, ieși din cameră în timp ce regele intra, travestit în santinelă“.

Să credem oare că, simțind că nu va fi în stare să mai reziste multă vreme presiunilor suveranului, doamna de Montespan se va fi mărturisit soțului ei, cerându-i să o ia de la curte ca să meargă cu el în campanie? Și că marchizul, obișnuit să nu țină seama niciodată de rugămințile soției sale nu voise să-i dea ascultare? Ipoteza e verosimilă, nu numai pentru că o formulează Saint-Simon, ci pentru că, zece ani mai târziu, doamna de La Fayette, care-o cunoștea bine pe doamna de Montespan, va pune în gura protagonistei celebrului său roman *Prințesa de Clèves* o confesiune întru totul asemănătoare.

Sigur este că, începând cu noaptea de la Avesnes, preocupările lui Athénaïs își schimbară semnul: din moment ce regele o târâse în păcat, era ferm hotărâtă să-și păstreze cât mai mult posibil poziția dobândită.

În brațele regelui, tânăra femeie începu descoperirea unei lumi care nu asculta decât de legile plăcerii și a cărei chemare o ignorase până atunci. Deși era conștientă de riscuri, era decisă să împartă cu amantul ei deplina responsabilitate a explorării acelei mări periculoase pe care *La Carte du Tendre* o semnala dincolo de hotarele ei. La rându-i, Ludovic nu se mărginea la a experimenta cu Athénaïs o atracție erotică și o complicitate amoroasă cu totul noi pentru el; pentru prima dată, se găsea în fața unei femei capabile să-i țină piept și cu care se confrunta de pe picior de egalitate. Spre deosebire de Louise, doamna de Montespan nu avea nevoie de el ca să știe cine era și cât valora. La ea, mândria de a aparține unei familii ilustre și certitudinea de a poseda o putere de fascinație ieșită din comun se asociau cu o inteligență strălucită, cu o remarcabilă independență de judecată, cu un gust sigur și cu o perfectă știință de a se comporta în lume. Avea să demonstreze toate acestea înfruntând cu semeție dificila încercare ce o aștepta. Oricare ar fi fost mustrările ei de conștiință, devenise amanta regelui, era mândră de asta și era gata să-și joace rolul cu tot orgoliul și eleganța unei autentice Mortemart.

Ascendentul pe care doamna de Montespan îl exercita asupra suveranului deveni evident în cursul lungii serii de serbări și divertismente care încununaseră succesul expediției militare din Flandra. Până atunci, în ciuda perfectei stăpâniri a mijloacelor expresive de care dădea dovadă în mizanscena de fiecare zi a propriei persoane, în ceremoniile oficiale ca și în echitație și dans, Ludovic se arătase în ocaziile mondene mai degrabă timid, rezervat, tăcut. Stângăcia lui se manifesta mai ales față de femei, cu care nu reușea să lege două vorbe fără să roșească. „Nu mai e așa — remarca, la întoarcerea din război doamna de Longueville, autoritate indiscutabilă în materie de *esprit* și de bune maniere —, acum regele începe și susține conversațiile ca și cum ar fi un alt om."

Mulțumită lui Athénaïs — stimulat de plăcerea de a vorbi cu ea și de a-i ține piept, încurajat de încuviințarea ei, molipsit de verva și umorul ei —, Ludovic al XIV-lea dobândi o siguranță de sine până atunci necunoscută, imprimând extrem de formalei atitudini curtenitoare, învățată de la mama sa, pecetea supremă a naturaleței. Chiar și ducele de Saint-Simon, care îl detesta, era silit să omagieze perfecțiunea

felului său de a se purta: „Niciodată vreun bărbat n-a fost atât de firesc curtenitor, de o curtoazie bine măsurată și gradată, nici mai capabil de a ține seama de vârstă, de merite, de rang... Dar mai cu seamă față de femei n-a existat cineva care să-i poată sta alături: n-a trecut niciodată pe lângă cea mai umilă bonetă fără să-și ridice pălăria, și mă refer aici la cameriste, despre care știa bine că sunt niște ființe oarecare". Doamna de Caylus va compara felul său de a se exprima cu cel al doamnei de Montespan: „Poate că regele nu poseda o artă a vorbirii egală cu a ei, deși se exprima la perfecție. Gândea într-o manieră potrivită și se exprima cu noblețe; chiar și răspunsurile cele mai improvizate cuprindeau, în puține cuvinte, ceea ce era mai adecvat momentului, împrejurărilor și persoanelor. Avea, mult mai mult decît amanta lui, acea inteligență care-i permitea să fie în avantaj asupra celorlalți. Nu se grăbea niciodată să vorbească, ci examina și pătrundea caracterul și gândurile oamenilor; și pentru că era înțelept și știa cât de bine cântărite trebuie să fie cuvintele regilor, păstra pentru sine ceea ce ascuțimea minții lui îl făcuse să discearnă. Dacă trebuia să vorbească despre lucruri importante, uimea cu știința lui persoanele cele mai capabile și mai luminate, convingându-le că știe mai mult decât ele și fascinându-le cu felul lui de a se exprima. Dacă era vorba de glumă, de a da dovadă de spirit, dacă povestea ceva, o făcea cu o grație infinită, într-un stil plin de noblețe și finețe, pe care nu l-am constatat decât la el".

În îndelungata domnie a lui Ludovic al XIV-lea, cei doisprezece ani petrecuți alături de doamna de Montespan au fost totodată anii celor mai de seamă triumfuri ca suveran: anii victoriilor militare și ai succeselor diplomatice care i-au adus apelativul „cel Mare"; anii consolidării autorității monarhice, ai dezvoltării economice promovate de Colbert, ai mecenatismului regal, ai construirii Versailles-ului. Și dacă, dornic să-și păstreze puterea, Ludovic al XIV-lea guverna singur și nu îngăduia nimănui, și mai ales amantelor sale, să se amestece în deciziile lui politice, Athénaïs era cea la care apela pentru a-și pune la punct un stil pe potriva ambițiilor lui.

Nu numai dragostea era aceea care-l determina pe Regele Soare s-o pună în evidență pe doamna de Montespan, ci nevoia de o personalitate feminină deosebită, în stare să dea strălucire vieții de curte. Neavând o soție capabilă să răspundă acestei exigențe, Ludovic

al XIV-lea își promova amanta în prim-plan, investind-o în fapt cu un rol de reprezentare care s-ar fi cuvenit reginei. Regele era desigur mândru să aibă alături de el „o frumusețe triumfătoare, care să fie admirată de toți ambasadorii", în așa măsură încât în timpul unei altercații Athénaïs îi reproșase că ține la ea numai din vanitate, deoarece voia „să fie iubit public de cea mai frumoasă femeie din regat". Funcția ei nu era în mod sigur numai decorativă. Dacă se poate vorbi de o „epocă Montespan" este pentru că marchiza a contribuit în chip relevant la orientarea opțiunilor estetice ale lui Ludovic și la proiectarea parcului și palatului de la Versailles. În rolul de mecena al literelor și artelor pe care i-l conferise amantul ei, Athénaïs „încercă să contrabalanseze utilitarismul lui Colbert, care dădea pensii scriitorilor servili. Îi încuraja pe cei mai buni, chiar dacă gândeau într-un fel nu prea ortodox". Ea a fost cea care i-a comandat lui Molière *Les Amants magnifiques*, ea a pus ca Racine și Boileau să fie numiți istoriografi regali, i-a protejat pe Lulli și Quinault, s-a interesat de La Fontaine, care i-a și dedicat a doua culegere a *Fabulelor*.

Prima preocupare artistică a lui Athénaïs era însă punerea în scenă a aparițiilor ei publice. Îmbrăcămintea somptuoasă, stofele prețioase, broderiile în aur, dantelele delicate, bijuteriile extraordinare erau menite să pună în evidență poziția ei de favorită regală și să-i exalte frumusețea senzuală, amintind tuturor forța de seducție exercitată asupra suveranului. Numai Diane de Poitiers mersese atât de departe, având totuși grijă să-și ascundă ascendența sexuală în spatele măștii amorului curtenesc, în vreme ce Athénaïs etala purtările și stilul unei autentice „sultane". Nimic mai grăitor în acest sens decât atmosfera de intens erotism care răzbate din celebrul ei portret, operă a unui pictor rămas anonim, păstrat în Galeria Palatină de la Florența. Marchiza este reprezentată în manieră barocă, în chip de Venus, culcată pe o parte, cu bustul susținut de un teanc de perne moi. Brațul drept se sprijină în cot și antebrațul desenează o curbă grațioasă, care face ca mâna să atingă ușor cascada de bucle arămii ce încununează capul ușor înclinat al tinerei doamne. *Deshabillé*-ul de mătase, în loc să-i ascundă goliciunea, i-o scoate mai degrabă în evidență. Sânii izbucnesc pe jumătate din decolteul vertiginos, iar gamba stângă, înfășurată doar într-un văl care-i modelează de minune formele, se ivește provocator

din tricliniu, făcând ca un elegant picior gol să se sprijine pe un alt vraf de perne, care zace la picioarele patului. Diferitele tonalităţi de roşu şi castaniu ale ţesăturilor lucrate cu aur, care o înfăşoară ca pe un fel de casetă preţioasă, se întrec în a exalta luminozitatea aurită a pielii. Privirea marchizei nu se încrucişează cu a noastră, ci contemplă intens ceva sau pe cineva care se află dincolo de tablou. Se află probabil în aşteptarea regelui. În spatele ei, îngeraşi înaripaţi ridică, la cele două extremităţi, o imensă draperie care încadrează perspectiva celebrei galerii a palatului ei de la Clagny, asemănător întru totul „palatului Armidei", aşa cum avea să noteze doamna de Sévigné.

Comparând noul lăcaş al doamnei de Montespan cu cel unde magiciana din *Ierusalimul eliberat* izbutise să-l ţină atât de mult timp prizonier pe Rinaldo, ilustra autoare de epistole sesiza din plin natura vrăjii de care se folosea marchiza pentru a-l lega durabil de sine pe bărbatul iubit. Pentru a menţine viu interesul regelui, pentru a continua să-l uimească şi să-l distreze, Athénaïs se pricepea să creeze un univers privat, paralel cu cel oficial, pe potriva dorinţelor lui, oglindindu-i fanteziile, pentru care doar ea avea cheile potrivite.

Operă a lui Jules Hardouin-Mansart, ce costase tezaurul regal imensa cifră de trei milioane de lire, palatul pe care favorita şi-l construise în marginea parcului de la Versailles reprezenta într-adevăr o lume fermecată, sub pecetea luxului şi voluptăţii, unde arhitectura, mobilierul, operele de artă se întreceau cu opulenţa naturii. Privelişte a cea mai extraordinară a grădinii proiectate de Le Nôtre era o lungă alee de portocali, plantaţi în hârdaie mari de lemn, ale cărei laturi erau ascunse de spaliere îmbrăcate într-o cascadă de tuberoze, trandafiri, iasomie şi garoafe parfumate. Pentru proprietatea de la Clagny chiar şi animalele fuseseră cumpărate la preţuri uriaşe şi impuneau superlativul. Un secol înaintea *bergerie*-i Mariei Antoaneta de la Petit-Trianon, „turturelele cele mai pasionale, scroafele cele mai grase, vacile cele mai cărnoase, oile cele mai buclate şi gâsculiţele cele mai gâsculiţe" îşi făceau intrarea veselă în decorul parcurilor regale.

Şi la Palatul regal de la Versailles, în continuă extindere, pe cale să devină reşedinţa definitivă a suveranului, doamna de Montespan îşi rezervase două spaţii, diferite de toate celelalte, unde să se celebreze pe sine şi să-şi oficieze ritualurile de dragoste.

Primul, denumit „Trianonul de porțelan", fusese construit într-un timp record în parcul palatului și fusese gândit pentru a permite regelui și favoritei să facă un popas pe parcursul plimbărilor lor. Proiectat de Le Vau după modelul turnului de porțelan de la Palatul Imperial din Nanjing, era alcătuit din patru pavilioane acoperite cu plăci de faianță albe și albastre, în stil olandez. În interior, pereții și mobilele erau lăcuite în alb și albastru, creând vizitatorului impresia că pătrunde într-o feerie exotică. Ceea ce anula orice îndoială asupra principalei rațiuni de a fi a acestui grandios „capriciu" era incredibilul pat ornat cu aur, argint și oglinzi, care trona în centrul Camerei Amorului. Un *cabinet des parfums*, concentrare extraordinară de esențe de toate felurile, reproducea în interiorul edificiului risipa de parfumuri din grădină. Cele două milioane de glastre cu flori cultivate în serele palatului dădeau grădinarilor prilejul de a sfida legile naturii și de a garanta celor doi nesățioși amanți o eternă primăvară.

Al doilea spațiu, gândit de Athénaïs și destinat să servească drept un autentic „Templu al Venerei" era „Apartamentul băilor", situat la parterul palatului, sub cel al regelui. Se ajungea acolo „printr-un șir de încăperi — o anticameră și o suită de săli de mărimi diferite — bogat decorate cu picturi și colonade, care duceau spre locurile rezervate intimității. Se pătrundea într-o cameră împodobită cu o uriașă oglindă, unde trona un pat mare acoperit cu brocart ornat cu figuri pastorale; de aici se ajungea la centrul secret al complexului, somptuoasa sală a băilor, cu o amplă piscină octogonală — trei metri în diametru și un metru adâncime — scobită într-un unic bloc de marmură, bordată cu trepte și banchete, alimentată de un ingenios sistem de tubaturi care aduceau apă caldă și parfumată cu ierburi, unde goliciunea naturală a trupurilor își regăsea bucuriile primare ce precedaseră izgonirea din Rai și păcatul".

O activitate erotică atât de asiduă nu putea să nu ducă la consecințe de ordin natural, cu atât mai mult cu cât — așa cum spunea, folosind o crudă metaforă militară, ambasadorul ducelui de Savoia — „pulberile marchizei luau foc cu ușurință". Între 1669 și 1674, doamna de Montespan dădu viață la patru copii. Doamna de Caylus relatează că prima dată când descoperise că era însărcinată, Athénaïs încercase o asemenea durere încât „până și frumusețea ei se resimți se",

dar apoi se resemnase repede şi întâmpinasc sarcinile următoare ca pe un atu în plus prin care să-şi ţină amantul regal legat de sine. Faptul că Ludovic recunoscuse cei doi fii avuţi de la domnişoara de La Vallière constituia un precedent favorabil pentru cei ai marchizei. Spre deosebire însă de Louise, Athénaïs era măritată şi, în aşteptarea unei despărţiri legale, marchizul de Montespan rămânea din toate punctele de vedere tatăl copiilor soţiei lui, ceea ce complica destul de mult o situaţie şi aşa foarte încurcată. Aşadar, primele ei sarcini fuseseră tăinuite cu rigurozitate, deşi îmbrăcămintea folosită cu aceste prilejuri — o rochie amplă, fără cordon, poreclită maliţios *Inocenta* — nu lăsa nici o umbră de îndoială. În afară de acesta, abia născuţi, copiii îi erau de îndată luaţi şi Ludovic al XIV-lea îi putea recunoaşte cu condiţia de a-şi declara exclusiv paternitatea şi ascunzând numele mamei. Era o umilinţă destul de mare pentru orgolioasa marchiză, cu atât mai mult cu cât, prin coincidenţă cu recunoaşterea primei ei născute — domnişoara de Blois — domnişoara de La Vallière primise titlul de ducesă. Era evident, pe de altă parte, că Athénaïs nu putea aspira la această onoare, din moment ce domnul de Montespan declarase că nu-şi dorea „coroana ducală pentru servicii aduse de nevastă-sa".

Anul 1674 a adus cu sine rezolvarea mai multor probleme şi s-a dovedit pentru Athénaïs un an deosebit de fast. La sfârşitul lui aprilie, Louise părăsi definitiv curtea pentru mănăstirea Carmel, punând capăt unei coabitări profund dezagreabile. Descotorosită de fosta rivală, marchiza era hotărâtă să limiteze pe viitor riscurile unor noi concurenţe şi puse să fie desfiinţat grupul de domnişoare de onoare ale reginei, din care făcuse şi ea parte într-o vreme, şi care reprezenta pentru rege o comodă rezervă de vânătoare. Cât despre doamnele măritate periculos de frumoase şi de ambiţioase, Athénaïs ştia cum să le ţină la distanţă cu ucigătorul ei sarcasm şi cu un bogat arsenal de calomnii.

În luna iulie a aceluiaşi an, deşi războiul cu Olanda era în toi şi întreaga Europă se coalizase împotriva lui, Ludovic al XIV-lea prezidă la Versailles un nou şi extraordinar ciclu de serbări. În reprezentarea *Serbărilor lui Amor şi ale lui Bacchus* de Lully era evident că de data aceasta cea pe care regele intenţiona să o omagieze era Athénaïs. Mai mult, în cursul verii, marchizul de Montespan se resemnase la o „despărţire legală" consensuală. În sfârşit, anul se încheie în chip triumfal

mulțumită unui cadou grațios al surorii sale. Doamna de Thianges proiectase ca dar pentru întâiul născut al marchizei și al regelui, ducele de Maine, faimoasa Cameră a Sublimului: reproducerea în miniatură a unei încăperi mobilată în cele mai mici amănunte, unde fuseseră dispuse figurine de ceară ce-l reprezentau pe micuțul duce înconjurat de talentele cele mai însemnate ale timpului: Racine, Boileau, Bossuet, La Fontaine. Nu constituia omagiul adus geniului lor o probă evidentă a infailibilității „gustului Mortemart" și a clarviziunii artistice a lui Athénaïs?

Doamna de Montespan domnea așadar netulburată și, cum avea să observe cu severitate Saint-Simon, apartamentul ei devenise „centrul curții, al plăcerilor, al norocului, al speranței și al spaimei miniștrilor și generalilor, și reprezenta umilirea întregii Franțe". Și totuși, în cursul aceluiași fericit an 1674, cerul se întunecă treptat, iar norii aveau să se acumuleze amenințători pe parcursul întregului an următor. Furtuna va izbucni în 1676.

Întărită de profunda impresie suscitată de conversiunea Louisei de La Vallière, partida evlavioșilor ridicase din nou capul și pusese la punct o adevărată ofensivă pentru a pune capăt crescândei imoralități a curții franceze. Că acesta apărea multora ca un loc al viciului și pierzaniei nu era o noutate, și doamna de Motteville însăși, care rezidase acolo timp de douăzeci și cinci de ani, o descria în memoriile sale ca pe o mare alegorie barocă a vanității și a morții, ca pe „un ținut bântuit de vânturi, întunecat și străbătut de necontenite furtuni. Oamenii au o viață scurtă și în răstimpul acordat lor de destin se află în permanență pradă acelei boli contagioase care este ambiția, ce le răpește odihna, le devorează sufletul, le întunecă mințile și adesea îi lipsește de rațiune. Această boală suscită de asemenea în ei un dezgust cronic pentru sentimentele cele mai frumoase. Ignoră valoarea echității, dreptății și bunătății."

Ceea ce îi îngrijora pe evlavioși nu era însă această corupție atemporală, caracteristică pentru toate curțile, cât riscul ca exemplul regelui să spulbere șaizeci de ani de eforturi ale Bisericii și statului francez întru apărarea concepției catolice asupra instituției matrimoniale și familiei. Conciliul din Trento condamnase cu severitate adulterul, atât al bărbaților, cât și al femeilor, și din 1606 un edict regal îi

priva pe fiii nelegitimi ai nobililor de titlul lor şi de calitatea de gentilomi „dacă nu obţineau scrisori de înnobilare pe temeiul recunoaşterii meritelor lor sau ale părinţilor". Şi, într-adevăr, judecând după registrele parohiale, în cursul veacului numărul de bastarzi născuţi din părinţi nobili scăzuse semnificativ.

Nepăsător faţă de preocupările cu caracter religios şi moral care, dincolo de sentimentele ce le erau inspirate de soţii lor, determinaseră atât conduita Mariei de Medici, cât şi pe a lui Ludovic al XIII-lea şi a Anei de Austria, Ludovic al XIV-lea urma exemplul lui Henric al IV-lea şi nu-şi făcu scrupule în etalarea, ca şi înaintaşul său, a unui bogat şir de favorite şi de bastarzi. Dar obiceiurile lui Henric cel Mare erau încă pe potriva celor ale vechii nobilimi feudale, în vreme ce în epoca Regelui Soare prezenţa fiilor naturali în interiorul familiei era pe cale să devină un fenomen depăşit. Şi iată, nu numai că Ludovic al XIV-lea relua public acestă practică, exhibându-şi obiceiurile de sultan şi seraiul de concubine, dar agrava şi mai mult scandalul, recurgând sistematic la procedeul legitimării.

Primul obiectiv al partidei evlavioşilor era acela de a se descotorosi de doamna de Montespan: patima pe care regele o nutrea pentru ea, personalitatea favoritei, ambiţia ei, gustul ei pentru provocări nu permiteau nici o cale de mijloc. Întrucât nu se putea în nici un fel ca marchiza s-o urmeze pe domnişoara de La Vallière pe calea pocăinţei, pentru a scăpa de ea trebuia făcut un apel direct la conştiinţa suveranului. Singurul abilitat în acest sens era confesorul său. Din păcate însă, părintele Jean Ferrier, iezuitul care, începând din 1670, se îngrijea de sufletul regelui şi care de mai multe ori îndrăznise să-i refuze permisiunea de a primi împărtăşania din pricina stării lui adulterine, murise în 1674, lăsând locul părintelui La Chaise. Dar dacă, aşa cum recunoştea însuşi Saint-Simon, care detesta Compania lui Iisus, noul confesor era înzestrat cu multe calităţi, era însă cu totul lipsit de fermitate.

Încă de pe timpul lui Richelieu, înrâurirea confesorilor regali fusese drastic circumscrisă la sfera privată. Ultimul care încercase să orienteze opţiunile politice ale suveranului fusese confesorul lui Ludovic al XIII-lea, celebrul părinte Caussin, care plătise cu ostracizarea sa de către cardinalul Richelieu încercările de a-l convinge pe rege să pună

capăt exilului Mariei de Medici şi să se reconcilieze cu soţia lui. În cazul familiei regale era deosebit de greu de stabilit o linie de demarcaţie clară între sfera strict privată şi cea politică. Nici cei mai bigoţi nu-l cruţau, de pildă, de critici pe confesorul Mariei Tereza, care, fără a ţine seama în nici un fel de temperamentul soţului ei, o instruia în privinţa îndatoririlor conjugale cu o intransigenţă potrivită mai degrabă pentru o călugăriţă de clauzură decât pentru o regină. „Îmi amintesc că auzisem de la unele doamne — scria Primi Visconti — că ori de câte ori regina avea raporturi cu regele, ceea ce în general se petrecea de două ori pe lună, în ziua următoare se împărtăşea pentru a mulţumi lui Dumnezeu şi a-l ruga să-i dea copii." De altfel, în anii bătrâneţii, Ludovic al XIV-lea avea să arate că era pe deplin conştient de influenţa îndrumătorilor spirituali, alegându-i personal pe toţi confesorii membrilor familiei regale.

Oricum, sarcina care îi revenea părintelui La Chaise nu era deloc uşoară. În 1675 regele avea treizeci şi şase de ani şi se afla în culmea gloriei, splendorii şi plăcerilor. Suveran absolut prin drept divin, era temut de toată lumea şi-şi impunea voinţa în orice domeniu. A îndruma conştiinţa unui astfel de monarh era o treabă riscantă, plină de capcane — pe scurt, imposibilă. Regele lua hotărâri numai de capul lui: toţi îi datorau supunere, inclusiv papa şi clerul. Care confesor putea risca să-i reamintească ce îndatoriri avea?

Părintele La Chaise nu avea însă de gând să se sustragă de la această îndatorire, odată ce câştigase încrederea lui Ludovic al XIV-lea şi reuşise să-l influenţeze pe parcursul îndelungat al dificilei lui reîntoarceri pe calea cea dreaptă, ca şi în materie de politică religioasă. Stăpânea armele indulgenţei şi diplomaţiei, împotrivirea făţişă nefăcând parte nici din caracterul său, nici din strategia pe care intenţiona s-o folosească.

Primul lucru care se aştepta de la părintele La Chaise era ca, urmând exemplul predecesorului său şi profitând de sărbătorile pascale, să-l tragă pe rege la răspundere pentru adulter, refuzându-i absoluţiunea. Opinia publică era gata să ierte multe regelui şi de regulă se arăta destul de înţelegătoare faţă de amorurile lui; dar ca de Paşte regele preacreştin, „unsul lui Dumnezeu", Ludovic-Darul-Domnului, să nu primească taina Împărtăşaniei era un fapt extrem de grav.

Însemna că regele se găsea în condiția de păcat mortal, că nu-și putea exercita capacitățile taumaturgice, că atingerea lui nu-i putea vindeca pe cei bolnavi și că se expunea pe sine însuși și expunea astfel întreaga țară mâniei divine.

Mare a fost, prin urmare, deziluzia dreptcredincioșilor când, în preajma Paștelui, hotărât să nu intre imediat în conflict cu enoriașul său regal, noul confesor, luând drept pretext starea lui de sănătate, dispăru pentru câteva săptămâni, căpătând pe drept de la Athénaïs porecla „La Chaise de commodité"[11]. Dar partida evlavioșilor nu era dispusă să se dea bătută. În vreme ce, de la înălțimea amvonului, părintele Bourdaloue tuna și fulgera împotriva adulterului și ajungea să aplice suveranului, în prezența acestuia, pilda povestită de profetul Nathan regelui David, Bossuet profita de funcția sa de preceptor al Delfinului pentru a-l implora pe Ludovic al XIV-lea să renunțe la amorurile lui vinovate. Între timp, Providența se folosi de un modest vicar al parohiei Versailles pentru a-și face auzit glasul. Pe 10 aprilie, atrasă de reputația de om tolerant a acestuia, favorita merse să se spovedească abatelui Lecuyer, contând pe o iertare de păcate ușoară, dar îi fu dat să audă: „Dumneavoastră sunteți acea doamnă de Montespan care scandalizează întreaga Franță? Haideți, doamnă, puneți capăt purtării dumneavoastră scandaloase și abia după aceea întoarceți-vă să vă prosternați la picioarele slujitorilor lui Iisus Hristos".

Indignată de acest afront, marchiza se grăbi să ceară intervenția suveranului, care însă, de data asta, se dovedi neputincios. Interogat de rege, parohul de Versailles se declară de acord cu vicarul, și Bossuet, consultat în privința celor întâmplate, apără cu fermitate atitudinea celor doi preoți, insistând asupra necesității ca regele să pună capăt relației sale cu doamna de Montespan.

Pe punctul de a pleca la război în Flandra și dornic să se împace cu conștiința sa, Ludovic al XIV-lea capitulă, lăsându-i lui Bossuet sarcina de a comunica favoritei că trebuia să plece de la Curte și să se retragă la Clagny. „Cuvintele mele, îi repetă apoi regelui ilustrul prelat, o făcură pe doamna de Montespan să verse multe lacrimi și, credeți-mă, Sire, nu există un motiv mai îndreptățit pentru a plânge decât acela de a afla că unei ființe i-a fost încredințat un suflet pe care Dumnezeu îl vrea pentru sine. Cât este de greu să te sustragi unei

sarcini triste şi funeste! Şi totuşi, Sire, asta trebuie făcut, altminteri nu există speranţă de mântuire." Cert este că în ziua de Paşte regele se împărtăşi la Versailles şi pe 10 mai plecă să se pună în fruntea armatei sale.

Depărţirea celor doi amanţi avea să dureze şase luni. Îndoctrinat de Bossuet, ocupat pe câmpurile de luptă, Ludovic al XIV-lea rămase credincios hotărârii luate, în vreme ce doamna de Montespan continua să etaleze cea mai mare seninătate şi să-şi împodobească pe spezele tezaurului regal reşedinţa de la Clagny, acceptând fără împotrivire îndemnurile entuziaste ale Mariei Tereza de a persevera pe calea virtuţii. Regina împinsese zelul până la a o duce pe Athénaïs să o viziteze pe domnişoara de La Vallière. Interdicţia de a intra în locurile de claustrare nu era, într-adevăr, valabilă pentru suverană şi pentru însoţitoarele ei. „Cele trei regine", pe care în timpul războiului de Succesiune, spre uluirea generală, Ludovic al XIV-lea le integrase suitei sale şi le luase cu el în aceeaşi trăsură, se regăsiră aşadar, după nouă ani, în vorbitorul unei mănăstiri. Şi pentru prima dată „spiritul Mortemat" nu fu în stare să învingă. Doamna de Montespan, scrie doamna de Sévigné, „se întreţinu îndelung cu maica Louise de la Miséricorde şi o întrebă dacă era într-adevăr fericită, aşa cum se spunea. «Nu, îi răspunse Louise, nu sunt fericită, dar mi-am căpătat liniştea.»"

Din moment ce relaţia cu regele era un capitol încheiat, se punea problema dacă doamna de Montespan mai putea să se reîntoarcă la curte. „De ce nu? spuneau rudele şi prietenii, chiar şi cei mai virtuoşi. Prin naştere şi prin titluri, doamna de Montespan îşi are locul aici; şi aici poate trăi creştineşte, ca în oricare alt loc." Episcopul de Meaux, Bossuet, îşi dădu încuviinţarea. Mai rămânea o dificultate. „Doamna de Montespan, se punea întrebarea, se va arăta regelui fără ca el să fie pregătit pentru asta? Pentru evitarea inconvenientelor surprizei, s-ar cuveni să se vadă înainte de a se întâlni în public." Se decise aşadar ca regele să o viziteze pe doamna de Montespan; dar pentru a nu lăsa loc nici celei mai mici bârfe, s-a stabilit că la această întâlnire vor fi de faţă doamnele cele mai respectabile şi mai demne de la curte şi că regele avea s-o vadă pe doamna de Montespan numai în prezenţa lor. Regele merse aşadar la doamna de Montespan, aşa cum fusese convenit, dar încetul cu încetul o atrase în golul unei ferestre; şi vorbiră

îndelung cu voce joasă, plânseră şi-şi spuseră ceea ce se spune în astfel de ocazii; făcură apoi o reverenţă acelor venerabile matroane şi trecură într-o altă cameră: consecinţele acestui fapt au fost mai întâi ducesa de Orléans şi apoi contele de Toulouse[12].

Era în iunie 1676 şi, după luni şi luni de umilinţe, în vreme ce partida evlavioşilor asista înspăimântată la naufragiul tuturor nădejdilor sale, Athénaïs îşi lua revanşa, întorcându-se în centrul tuturor petrecerilor, dictând legea în materie de modă, cheltuind cifre uriaşe la masa de joc şi, mai ales, redevenind amanta oficială a regelui. „Nu vă puteţi închipui bucuria pe care acest fapt o răspândeşte asupra tuturor şi cât de mult s-a înfrumuseţat curtea", scria la 29 iulie doamna de Sévigné, care confirmă cu fiecare dintre scrisorile sale triumful favoritei: „Frumuseţea ei este nemărginită, eleganţa îi e pe potriva frumuseţii, iar veselia pe potriva eleganţei".

Şi totuşi, victoria doamnei de Montespan a fost o victorie à la Pirus, preludiu al unei dizgraţii definitive. Curând, îndrumătorii spirituali aveau să recupereze terenul pierdut, întorcându-se în forţă în apartamentele regale, în urmărirea unei noi favorite, în vreme ce epoca lui Eros era obligată să cedeze locul epocii Virtuţii.

Intensitatea pasiunii pe care o încerca pentru Athénaïs nu-l împiedicase niciodată pe Ludovic al XIV-lea să-şi satisfacă pantagruelicul apetit sexual cu un mare număr de amante ocazionale, care în general nu lăsau urme: „Era mulţumit de oricare... numai femeie să fie; ţărănci, fete de grădinari, cameriste, doamne de rang înalt — doar să se prefacă a fi îndrăgostite de el". Athénaïs era la curent cu obiceiurile amantului şi nu le pusese niciodată piedică, ştiind că acestea n-o puteau pune în umbră; şi totuşi, după ce-şi reluaseră legătura, trebui să constate că suveranul era în căutarea unor distracţii noi şi mai periculoase. Marchiza avea acum treizeci şi şase de ani şi, îngreunată de numeroasele sarcini, căpătase un aspect iunonic. Dar esenţial era altceva: „Regele era obosit de doamna de Montespan, scrie Primi Visconti. Dobândise asupra lui un ascendent care devenise un fel de dominaţie".

În cei patru ani care urmară, Athénaïs a fost aşadar constrânsă să susţină un extenuant război defensiv. Din fericire pentru ea, dacă

„femeile se năşteau toate cu ambiţia de a deveni favorite ale regelui", puţine erau acelea în stare să şi reuşească.

Prima adevărată ameninţare a fost Isabelle de Ludres, o încântătoare fată de douăzeci şi opt de ani din vechea nobilime din Lorena, ajunsă la curtea Franţei în calitate de domnişoară de onoare a Henriettei a Angliei şi trecută apoi în serviciul Prinţesei Palatine, a doua soţie a lui *Monsieur*. De o minunată frumuseţe, necăsătorită, virtuoasă, cu o comportare perfectă, Isabelle — care, în calitate de canonică laică a abaţiei Poussay mai era numită şi *Madame* — era şi extrem de ambiţioasă şi, în toamna lui 1676, după o scurtă rezistenţă, se oferi lui Ludovic al XIV-lea. Barometru infailibil al umorilor suveranului, curtea se prosterna în faţa astrului care urca: „Numai pentru faptul că era iubită de rege, toate prinţesele şi ducesele se ridicau când intra *Madame* de Ludres, chiar în prezenţa reginei, şi se aşezau doar la un semn al ei, întocmai cum se întâmpla cu doamna de Montespan". Cu acel prilej, Maria Tereza dădu dovadă de un umor nebănuit, declarând că „problema o privea pe doamna de Montespan".

Problema putea să devină cu adevărat spinoasă dacă după câteva luni *Madame* de Ludres nu ar fi făcut în aşa fel încât să se scoată singură din joc, dând drept sigură o favoare pe care Ludovic al XIV-lea nu i-o acordase încă. Regele, care detesta să i se forţeze mâna, se înfurie groaznic şi o alungă definitiv. Încă o dată doamna de Montespan, care abia o născuse pe domnişoara de Blois, păru că preia pe de-a-ntregul controlul situaţiei. Doamna de Sévigné nu economiseşte semnele de exclamare pentru a-i descrie fiicei sale noua victorie a lui Athénaïs: „Ah, fata mea, ce triumf la Versailles! Ce revanşă rapidă! Ce consolidare a puterii!"

Şi totuşi, vremurile deveneau tot mai grele pentru favorită. Naşterea unui alt copil — al şaptelea —, în 1678, nu avea să schimbe situaţia. Aşa cum se întâmplase cu Louise de La Vallière, condiţia ei de amantă oficială se redusese la o simplă faţadă şi de data aceasta ameninţarea venea de pe două fronturi diferite.

Pe planul încrederii, al stimei, al confidenţelor, Ludovic al XIV-lea o prefera acum lui Athénaïs pe doamna de Maintenon, guvernanta copiilor lor. A-şi da seama „că regele venea nu pentru a se întreţine cu ea, ci cu o doamnă de companie, ca să nu spunem cu o

servitoare, că regele venea la ea... nereușind să-și ascundă neplăcerea când nu o găsea pe aceasta" era în sine un afront greu de suportat. Dar cel puțin intriganta avea cu cinci ani mai mult ca ea și trecea drept o falsă virtuoasă. Mai înjositor însă, și din păcate ireparabil, era apusul frumuseții sale și declinul ascendentului ei sexual asupra suveranului.

În toamna lui 1678, Ludovic al XIV-lea, care abia împlinise patruzeci de ani, își pierdu literalmente capul pentru domnișoara de Fontanges, o splendidă fată de optsprezece ani, sosită din provincie pentru a deveni domnișoară de onoare a Henriettei, soția lui *Monsieur*. De când o făcuse a sa, întâlnindu-se cu ea pe ascuns, în toiul nopții, la Palais-Royal, unde era găzduită, suveranul nu se mai putea lipsi de ea, o chemase la Curte și după câteva luni de întâlniri clandestine îi rezervă un tratament de favorită. La 1 ianuarie 1680, Domnișoara de Fontanges apăru la Versailles „asemenea unei zeițe, etalând o extraordinară cantitate de pietre prețioase și o rochie cu panglici albastre făcută din același material cu haina Majestății Sale". Tânăra acumulase, într-adevăr, cu mare iuteală semne de distincție încă nemaivăzute și, bineînțeles, o cantitate uriașă de bani, de bijuterii, de beneficii, inclusiv, în aprilie același an, titlul de ducesă. Ca în vremurile domnișoarei de La Vallière, Ludovic al XIV-lea se dedică din nou trigamiei. Evident, formula nu-i displăcea. Dar de data aceasta îi reveni lui Athénaïs interpretarea rolului pe care-l impusese atunci Louisei; să se încline în fața dorințelor regale, să o primească amabil pe noua venită, să se risipească în sfaturi despre toaletele ei, să o ajute să-și facă ultimele retușuri la pieptănătură.

Primi Visconti, care aprecia curtea „ca pe cea mai frumoasă comedie din lume", descrie astfel situația: „Regele trăiește cu favoritele lui, cu fiecare în parte, ca într-o familie legitimă. Regina primește vizitele lor, ca și pe ale fiilor naturali, ca și cum ar fi vorba despre o datorie, deoarece totul trebuie să se petreacă în conformitate cu rangul fiecăreia din ele și în acord cu voința regelui. Când asistă la mesa de la Saint-Germain, se arată vederii regelui astfel: doamna de Montespan și fiii ei în tribuna din stânga, în fața tuturor, iar cealaltă la dreapta, pe când la Versailles doamna de Montespan stă pe latura Evangheliei și domnișoara de Fontanges pe latura Epistolei, pe trepte înălțate.

Amândouă se roagă, cu rozariul şi cartea de rugăciuni în mână, cu o expresie extatică, asemenea unor sfinte".

Curând însă pentru Domnişoara de Fontanges comedia se transformă în tragedie. La numai douăzeci de ani, la 18 iunie 1680, „martiră a plăcerilor regelui", cum spunea Primi Visconti, „preafrumoasa" muri la naştere. Ludovic al XIV-lea încetase deja de câteva luni să se mai intereseze de ea şi numai stupiditatea o împiedicase pe biata fată să-şi dea seama de asta. Amintirea ei avea să fie încredinţată numelui unei pieptănături: „à la Fontanges": într-o zi, pe când galopa în pădurea de la Fontainebleau, părul i se despletise la atingerea de ramurile pomilor şi, fără ca ea să-şi fi dat seama, panglica pe care o purta în păr alunecase în faţă, aşezându-i-se pe frunte; regele găsise treaba asta încântătoare şi capriciul întâmplării devenise modă.

Dar Athénaïs nu mai putea să-şi facă iluzii asupra viitorului. Ştia că legătura ei cu bărbatul cu care avusese şapte copii se încheiase iremediabil. Regele Soare se pregătea, de altfel, pentru o nouă metamorfoză, ultima din viaţa lui, de data aceasta nu sub efectul „spiritului Mortemat", ci dus de mână de doamna de Maintenon. Însă la convingerea Regelui Soare asupra necesităţii de a întoarce definitiv pagina avea să contribuie într-o bună măsură aşa-zisa „afacere a otrăvurilor".

Afacerea otrăvurilor

La momentul 1680, după două decenii de domnie, Ludovic al XIV-lea putea să se considere, cu îndreptățită mândrie, monarhul cel mai puternic din Europa. Supremația politică, militară, artistică și lingvistică a Franței era acum o realitate și noul palat de la Versailles iradia o imagine a regalității fără egal. Și totuși, aflat în culmea gloriei, Regele Soare a fost nevoit să constate că Franța risca și un alt record, mult mai puțin de invidiat, acela al sacrilegiului, al superstițiilor și al crimei.

Ceea ce avea să rămână în istorie sub numele de „afacerea otrăvurilor" a fost descoperit din întâmplare, în cursul unei anchete care, plecând de la câteva personaje marginale din lumea fărădelegii, se extinsese treptat la toate straturile sociale. Dorința lui Ludovic al XIV-lea de a face lumină asupra întregii povești, crearea unui tribunal special, numeroasele arestări, rangul înalt al multora dintre persoanele implicate, durata procesului și, nu în ultimul rând, întreruperea lui bruscă aveau să contribuie la alimentarea scandalului, atât în Franța, cât și în străinătate. Revelațiile rezultate din anchetă — se plângea doamna de Sévigné — au oripilat Europa și „francez" a devenit sinonim cu „criminal".

La drept vorbind, faptele ieșite la iveală încă din 1676 din procesul Brinvilliers ar fi trebuit să reprezinte un fel de clopoțel de alarmă pentru cei ce vegheau la păstrarea ordinii, dar crimele în chestiune erau atât de abominabile, încât păreau scoase din orice context. Fiică a unui înalt magistrat, soție a unui ofițer al regelui, marchiza de Brinvilliers — o fragilă și foarte agreabilă doamnă de patruzeci și șase de ani — fusese condamnată de Parlamentul din Paris, adică de Curtea de Justiție, la pedeapsa capitală — tortură, decapitare și ardere pe rug — pentru că își otrăvise, împinsă de sordide rațiuni de interes, tatăl și pe cei doi frați, intenționând să facă același lucru și cu sora și

cumnatul ei. În afara crimelor, acuzata mărturisise și excesele ei sexuale, printre care figura nici mai mult, nici mai puțin decât incestul. Oribila întâmplare stârnise o mare vâlvă și la executarea criminalei asistase o mulțime enormă. „Gata; femeia Brinvilliers se află în aerul pe care îl respirăm", comenta doamna de Sévigné, cu umorul negru a cărui maestră era, și împreună cu ea, întreaga Franță răsuflă ușurată pentru a fi scăpat de un asemenea monstru. Nimeni nu-și putea închipui atunci că acel monstru avea în spatele său o întreagă lume în care folosirea otrăvii era o practică răspândită. Și totuși, aceasta este realitatea care avea să apară, puțin câte puțin, după doar un an, cu ocazia unei noi anchete judiciare menite să arunce o umbră sinistră asupra splendidei curți a Regelui Soare.

Totul a început în februarie 1677 prin arestarea Magdeleinei La Grange, o ghicitoare acuzată că înscenase, cu ajutorul unui preot, o falsă căsătorie cu un bătrân avocat în casa căruia ajunsese să locuiască și că apoi îl otrăvise ca să-l moștenească. Era vorba despre un banal fapt divers, care n-ar fi suscitat atâta atenție dacă inculpata n-ar fi cerut o întâlnire cu ministrul de Război, puternicul marchiz de Louvois, pretinzând că era la curent cu un complot ce urmărea uciderea regelui și a Delfinului. Informat asupra acestui fapt, Ludovic al XIV-lea ordonă transferarea doamnei La Grange din închisoarea de la Vincennes la Bastilia, în general rezervată prizonierilor de stat, încredințând ancheta unui om de încredere al lui Louvois, Nicolas Gabriel de La Reynie, de zece ani șeful poliției din Paris și responsabil cu siguranța Capitalei. În ciuda caracterului vag al revelațiilor deținutei, care semănau mai degrabă cu un subterfugiu pentru a câștiga timp, La Reynie se convinsese de existența unei vaste rețele criminale, ce amenința stabilitatea statului, și continuase ancheta fără a omite nici cel mai mic indiciu. Printre primii arestați figura cavalerul de Vanens, care, deși se lăuda că poseda secretul fabricării aurului, nu se dădea în lături de la a-și câștiga existența otrăvind la comandă anumite persoane. Urmă apoi o grămadă de ghicitoare, de prezicătoare, de experte în chestiuni amoroase, care până atunci nu avuseseră treabă cu poliția, dar care se dovediră implicate în activități dintre cele mai dubioase, precum vânzarea către clienții lor de afrodisiace, preparate, elixiruri de dragoste și, la nevoie, ajutarea clientelor pentru a se descotorosi de

graviditãţi nedorite. În situaţii care necesitau soluţii mai drastice — soţi prea brutali, amanţi trădători, rivale de succes —, ghicitoarele mai întreprinzătoare mergeau până la a sugera folosirea otrăvurilor.

Odată cu sporirea treptată a numărului persoanelor arestate, Ludovic al XIV-lea decise, la sfatul lui Louvois, instituirea unei comisii formate din paisprezece judecători aleşi dintre vârfurile magistraturii, cu sarcina de a instrui în paralel diferitele procese şi de a le oficia în cel mai mare secret: toate cazurile examinate aveau de-a face, într-un fel sau altul, cu folosirea dezinvoltă a otrăvii şi suveranul nu dorea ca populaţia să fie pusă la curent. Comisia, în care La Reynie avea funcţia de judecător, de procuror şi de coordonator al anchetelor, avea să capete numele de „Camera mortuară", de la aspectul încăperii unde se întrunea — o sală de la Arsenal, în întregime drapată în negru şi luminată doar de flacăra torţelor.

Dacă, în ciuda înverşunării cu care persevera în cercetări şi a metodelor tendenţioase cu care dirija interogatoriile, şeful poliţiei nu reuşea să strângă probele necesare pentru a-şi ilustra teoria unui complot menit să lovească în suveran, aceasta nu însemna că informaţiile ce se acumulau erau mai puţin terifiante. De la o arestare la alta, de la un interogatoriu la altul, de la o mărturisire la alta, nume mereu noi se adăugau listei celor anchetaţi şi, ceea ce era şi mai rău, pe măsură ce rangul persoanelor implicate devenea mai înalt, crimele denunţate deveneau şi ele tot mai înfiorătoare.

În 1679, prin încarcerarea Mariei Bosse, a Catherinei Monvoisin, zisă Voisin, şi a lui Adam Coeuret, care-şi luase numele de Lesage (Înţeleptul), ancheta ajunse la un punct de cotitură. Noii sosiţi, două prezicătoare şi un magician, care lucraseră împreună şi care acum se acuzau fără milă unul pe altul, mărturisiră că ajutaseră un număr foarte mare de femei să avorteze, că otrăviseră la comandă diferite persoane, că practicaseră magia neagră, că organizaseră ritualuri satanice şi celebraseră liturghii nelegiuite în cursul cărora fuseseră sacrificaţi nou-născuţi. Lesage îşi recruta clientele susţinând că se află în contact cu spiritele şi o dovedea folosind un truc foarte eficient. Îi punea pe clienţi să-i aducă o foaie de hârtie sigilată, cu lista dorinţelor lor, şi o închidea, în prezenţa lor, într-o cutie de ceară pe care o arunca în foc, unde aceasta exploda. În realitate, înlocuia cutia cu o alta, plină cu salpetru, iar în

ziua următoare restituia clientului uluit foaia intactă, nu înainte să fi citit ceea ce era scris pe ea. Nu numai că Lesage câștiga astfel deplina încredere a celor ce-i consultau, dar, fiind acum la curent cu aspirațiile lor cele mai tainice, era în măsură să-i țină sub un permanent șantaj. Multe din dorințele înșirate pe acele foi erau, însă, departe de a fi nevinovate și Lesage, Voisin și Bosse, precum și numeroșii lor complici erau dispuși să facă totul ca ele să se înfăptuiască. Dar revelațiile cele mai neliniștitoare priveau identitatea clienților.

De pe vremea Caterinei de Medici teama de otravă, adesea alimentată de numărul mic al medicilor, nu încetase să tulbure imaginarul colectiv, și chiar în anturajul regal moartea neașteptată a Gabriellei d' Estrées, în 1599, precum și, mai recent, aceea la fel de subită a Henriettei a Angliei, în 1670, generaseră nu puține bănuieli. Cu toate acestea, totul făcea să se creadă că, în Franța rațională și carteziană, aflată pe culmile clasicismului, superstițiile, credința în magie, ritualurile satanice nu puteau să supraviețuiască decât în provinciile cele mai îndepărtate, ca rod al ignoranței populare. Și iată că anchetații puneau în cauză unele dintre persoanele cele mai de vază ale curții. Printre cei dintâi, ajunse pentru multe luni la Bastilia mareșalul de Luxemburg, foarte apreciat de Ludovic al XIV-lea pentru capacitățile lui militare și care îi ceruse lui Lesage să-l pună în legătură cu diavolul, pentru a-și adjudeca gloria pe câmpurile de luptă și pentru a scăpa de nevastă. Urma contesa de Soissons, nepoata lui Mazarin, sora mai mare a Mariei Mancini, iubirea de tinerețe a lui Ludovic și superintendentă a casei reginei, care îi împărtășise femeii Voisin intenția de a o otrăvi pe ducesa de La Valliére, care o izgonise din inima regelui. Probele împotriva ei trebuie că erau mai degrabă zdrobitoare, dacă Ludovic al XIV-lea o puse să aleagă între „a merge a doua zi la Bastilia supunându-se rigorilor închisorii și procesului, sau a părăsi imediat Franța". După un consiliu de familie, contesa optă pentru a doua posibilitate și fugi ascunsă într-o trăsură cu însemnele regale „pentru ca poporul să n-o vadă plecând și să nu protesteze că nu se făcea dreptate". Mai sigură de sine, sora ei, ducesa de Bouillon, și ea apropiată suveranului, se descurcă în chip strălucit. Acuzată că voia să se dezbare de soțul său ca să se mărite cu tânărul ei amant, ducele de Vendôme, văr cu regele, ducesa se prezentă la Arsenal la brațul soțului

și al amantului și, escortată de un mare grup de prieteni, răspunse judecătorilor pe un ton semeț, declarând că o consultase de două ori pe ghicitoare din pur amuzament și plecă spunând că nu înțelegea cum oameni atât de inteligenți puteau să pună întrebări atât de prostești.

Indignat de ideea că aceștia și alți intimi din cercul său puteau să constituie obiectul unor astfel de acuzații, Ludovic îi ordonă lui La Reynie să meargă mai departe cu ancheta fără a ține seama de rangul nimănui. Lumea privilegiaților avea de ce să tremure și totuși, tocmai zelul neobosit cu care șeful poliției își continua cercetările determină împotmolirea anchetei.

În februarie 1680, moartea pe rug a vrăjitoarei Voisin dezlegă brusc limbile celorlalți deținuți aflați în așteptarea judecății, care cu toții o puneau în cauză pe doamna de Montespan, la care Lesage se referise de mai multe ori. Ofensiva fu pornită de Marie-Marguerite Monvoisin, fata doamnei Voisin, care o acuză pe marchiză că se adresase mamei sale în trei împrejurări diferite: îi comandase elixiruri de dragoste ca să-l țină pe rege legat de ea, cumpărase de la ea otravă în pulbere ca s-o asasineze pe domnișoara de Fontanges și pe regele însuși și participase la liturghii negre. Declarațiile acesteia, în aparență nedemne de crezare, fură confirmate punct cu punct de doamna Filastre, o altă prezicătoare experță în magie neagră, căzută în plasa lui La Reynie. Potrivit depoziției doamnei Filastre, marchiza recursese deseori la meșteșugurile ei ca să-și procure elixiruri și poțiuni magice menite să-i păstreze dragostea suveranului. Obsedată de teama că va fi înlocuită de o rivală, doamna de Montespan participase de asemenea la liturghii negre, oficiate pe pântecele ei gol de un sinistru prior numit Guibourg și însoțite de sacrificarea unui copil abia născut.

Pus la curent cu aceste acuzații oribile și sfâșiat între dorința de a afla adevărul și teama de a o compromite pe Athénaïs, regele dădu ordin să fie continuate interogatoriile, dar la 14 mai ceru ca dosarul privitor la doamna de Montespan să fie eliminat din actele procesuale, ceea ce îi împiedica, în fapt, pe judecători să-și continue treaba. În 1709, la moartea lui La Reynie, Ludovic al XIV-lea puse să i se aducă documentele referitoare la marchiză și le arse el însuși, fără a ști că șeful poliției păstrase rezumatele interogatoriilor care o incriminau pe favorită.

Şi astfel, în 1682 „Camera mortuară" fu dizolvată din voinţa regelui. Vinovaţi sau nu, toţi cei al căror nume fusese pronunţat în legătură cu o posibilă implicare a doamnei de Montespan în „afacerea otrăvurilor" au fost condamnaţi fără proces la carceră pe viaţă şi închişi, în totală izolare, în închisorile cele mai inaccesibile din regat. Comisia se întrunise de 210 ori şi ordonase 319 arestări; aproximativ douăzeci de persoane reuşiseră să fugă şi 194 fuseseră încarcerate; dintre acestea, 34 fuseseră executate şi două muriseră sub tortură. Dar se putea oare afirma cu îndreptăţire că acea incursiune în străfundurile crimei dusese la aflarea adevărului? În ce măsură trebuia să se ţină seama de mărturisirile delincvenţilor fără scrupule, care foloseau orice mijloc pentru a prelungi un proces al cărui final comporta pentru ei o moarte atroce? Şi instituţia însăşi a „Camerei mortuare" nu contribuise oare la deformarea adevărului, aşa cum susţinuse Colbert când Ludovic al XIV-lea îl consultase, în momentul implicării doamnei de Montespan în anchetă? De altfel, intrarea în arenă a celebrului supraintendent, duşman jurat al lui Louvois, demonstrează limpede că „afacerea otrăvurilor" era şi una politică, un scandal folosit de ministrul de Război şi de omul său de încredere, La Reynie, pentru a slăbi grupurile de putere ostile lui, inclusiv pe cel al doamnei de Montespan, rudă şi prietenă a lui Colbert.

Nu ştim la ce concluzii a ajuns Ludovic al XIV-lea. I-a cerut explicaţii doamnei de Montespan? A fost aceasta înştiinţată de pericolul pe lângă care trecuse? Acuzaţiile formulate împotriva ei erau în cea mai mare parte neverosimile, dar putea regele să excludă faptul că, pentru a-l ţine legat de ea, favorita îl făcuse să înghită substanţe respingătoare şi nocive pentru sănătatea lui? Oricare ar fi fost convingerile sale intime, regele nu avea altă opţiune decât să apere reputaţia mamei copiilor săi şi să se protejeze pe sine şi curtea de un scandal de proporţii nemaiauzite.

Dacă „afacerea otrăvurilor" continuă să-i fascineze pe istorici, pe biografi şi pe romancieri, concluziile la care au ajuns cercetătorii rămân extraordinar de divergente. În privinţa rolului jucat de doamna de Montespan în această poveste, odată cu secolul al XIX-lea a apus epoca celor ce susţineau vinovăţia şi mai degrabă cei care-i susţineau nevinovăţia şi-au făcut auzită de atunci înainte vocea. Procesul, susţin

aceştia din urmă, urmase dinamica tipică proceselor de vrăjitorie: anchetaţii erau obligaţi să mărturisească sub tortură ceea ce judecătorii se aşteptau să audă; pe de altă parte, acuzaţii aveau tot interesul să cheme în cauză personaje importante pentru a tulbura apele şi a prelungi fazele cercetării. În afară de asta, acuzaţiile împotriva doamnei de Montespan erau pline de incoerenţe, referirile cronologice erau adesea greşite şi îndeosebi faptele care i se imputau erau în substanţă absurde. Cum să crezi că o persoană mândră, inteligentă, cultă, cu solide convingeri religioase şi sigură de sine, aşa cum era favorita, ar fi conceput planuri atât de nebuneşti şi de scelerate? Şi chiar dacă ar fi fost aşa, cum ar fi putut ea, în poziţia în care se afla, să cultive relaţii atât de compromiţătoare fără a stârni bănuieli?

Oricum, nu se poate totuşi ignora faptul că doamna de Montespan ţinea mai mult decât la orice să-şi păstreze ascendentul asupra regelui, că practicile magice nu erau în mod necesar pe atunci incompatibile cu credinţa religioasă şi că nu i-ar fi fost deloc imposibil să menţină contacte secrete cu ghicitoarea Voisin şi cu complicii acesteia (aşa cum făcuseră rudele şi prietenii ei) deoarece se bucura de o indiscutabilă libertate de mişcare şi, la nevoie, putea foarte bine să se servească de intermediari. Şi-apoi, dacă multe dintre mărturiile împotriva lui Athénaïs nu par plauzibile, multe altele sunt confirmate de fapte. Cu siguranţă marchiza nu s-a gândit niciodată să-l otrăvească pe rege sau pe domnişoara de Fontanges, dar asta nu însemna că era pe de-a-ntregul nevinovată. „Nu există dubii, scrie Jean-Christian Petitfils trăgând concluziile anchetei sale că doamna de Montespan s-a aflat în legătură cu Voisin, cu Lesage, cu Mariette şi complicii lor, şi asta cu începere de la sfârşitul lui 1667 sau începutul lui 1668. Pentru a obţine favorurile regelui, exilarea (sau poate moartea) rivalei sale, a practicat farmece şi înscenări religioase şi a participat la botezuri simbolice de porumbei. Apoi, pentru a-şi păstra iubirea regelui, a recurs la magicieni, şarlatani, astrologi şi alţi impostori. A cumpărat de la ei pulberi afrodisiace, le-a cerut să facă vrăji, probabil pentru a-şi înlătura rivala de moment... Mai rămân liturghiile negre... Aceste delicte monstruoase nu sunt neverosimile. Priorul, Filastre, Monvoisin fiica — toţi au făcut în acest sens declaraţii în bună regulă. Dar în faţa unor asemenea orori nu poţi să nu şovăi."

Chiar dacă am vrea să dăm drept sigur faptul că doamna de Montespan era străină de întreaga poveste, regele nu putea ignora că „afacerea otrăvurilor" nu ar fi putut să aibă loc fără complicitatea unei societăți profund amorale, căreia, cel puțin în materie de libertinaj sexual, el însuși îi slujise drept exemplu. Trebuia să-și ia neîntârziat măsuri de apărare.

La patruzeci de ani Ludovic, al XIV-lea își schimbă viața și găsi în doamna de Maintenon o amantă virtuoasă, în stare să-l împace cu Dumnezeu. Și, în vreme ce revocarea edictului de la Nantes și reluarea persecuțiilor la adresa hughenoților demonstrau intransigența regelui preacreștin în materie de dreaptă credință religioasă, Versailles se îmbrăca în negru și, supus voinței suveranului, își asuma aparențele virtuții și evlaviei. Trebuia să se mai aștepte încă treizeci și cinci de ani și perioada regenței ducelui de Orléans, un libertin pasionat de alchimie, pentru ca în Franța magii, prezicătorii, chiromanții și codoșii să-și ofere din nou serviciile unei societăți care reîncepea să trăiască fără teamă la lumina unui nou Soare.

DOAMNA DE MAINTENON
Institutoarea Franței

Când, în 1697, la zece ani după *Secolul lui Ludovic cel Mare*, Charles Perrault publica *Cenușăreasa*, mulți francezi trebuie să fi gândit că basmul venea cu o ușoară întârziere față de realitate. Ce putea fi mai extraordinar decât povestea lui Françoise d'Aubigné care, născută într-o închisoare, crescută în sărăcie, văduvă a unui scriitor paralitic, fusese primită cu brațele deschise în lumea bună a Parisului și apoi, după ce-i fusese acordat titlul de marchiză de Maintenon, reușise să cucerească și inima regelui, devenindu-i în cele din urmă soție de taină?

La drept vorbind, în 1697 nu se mai putea crede că perechea regală trăia, așa cum se spune în basme, fericită și mulțumită. De doisprezece ani, prin revocarea edictului de la Nantes, reîncepuse persecutarea hughenoților, Franța era în război cu aproape toată Europa și norocul începea să întoarcă spatele Regelui Soare. Înfrângerile militare, calamitățile naturale, foametea, doliul familial aveau să-i însoțească ultimii șaptesprezece ani de domnie, iar basmul Cenușăresei avea să fie înlocuit cu legenda neagră a unei teribile Maici Stareță. Considerată falsă, ipocrită, bigotă, soția morganatică a lui Ludovic al XIV-lea avea să fie privită ca instigatoarea în ascuns a politicii de intoleranță religioasă și a întunecatului conformism care oprima țara. În acord cu Saint-Simon, janseniștii, protestanții, libertinii și filosofii aveau să jure amintirii ei o ură implacabilă, creând un stereotip foarte persistent.

Numai în aceste ultime decenii interesul pentru doamna de Maintenon a reapărut, eliminând numeroasele prejudecăți cu care fusese întreținută legenda ei. Cea mai bună cale pentru a-i face dreptate ar fi să i se dea din nou cuvântul, printr-o nouă ediție critică a scrisorilor ei. Doamna de Maintenon este într-adevăr o excepțională

autoare de scrisori şi ceea ce a rămas din corespondenţa ei — scrisorile şi indicaţiile adresate profesoarelor de la Saint-Cyr, scrisorile către fratele ei, d'Aubigné, cele adresate abatelui Gobelin, doamnei de Caylus şi doamnei Dangeau, prinţesei des Ursins, ducelui şi cardinalului de Noailles — constituie „unul din monumentele istorice cele mai importante ale secolului al XVII-lea".

Şi totuşi, în ciuda dimensiunilor lui, epistolarul doamnei de Maintenon nu ne oferă informaţii despre multe dintre lucrurile pe care am vrea să le ştim despre ea: fie pentru că stilul marchizei este în general discret şi rezervat, fie pentru că ea însăşi avea să ardă scrisorile primite de la Ludovic al XIV-lea şi pe acelea privind viaţa ei privată: dorea să fie „o enigmă pentru posteritate" şi în mare parte avea să reuşească.

Françoise d'Aubigné se născuse la 14 noiembrie 1635 în închisoarea de la Niort, unde tatăl ei, fiul degenerat al marelui scriitor hughenot Agrippa d'Aubigné, încăput mai demult pe mâinile justiţiei ca asasin, falsificator şi debitor insolvabil, ispăşea o condamnare pentru conspiraţie împotriva cardinalului Richelieu; soţia lui ceruse să împartă cu el detenţia. La trei ani, copila fu încredinţată mătuşii din partea tatălui, Louise-Arthémise d'Aubigné, care locuia, împreună cu soţul ei, Benjamin de Villette, locotenent al regelui, în provincia Poitou, şi cu cei patru copii, în vechiul conac al familiei de la Mursay, lângă Niort. În ciuda jenei financiare, soţii Villette îşi primiră nepoata cu braţele deschise; în această familie austeră şi afectuoasă, pătrunsă de credinţa protestantă, dar fără fanatism, Françoise petrecu o copilărie fericită.

Din păcate, părinţii şi-o luară înapoi, când avea opt ani, târând-o, împreună cu ceilalţi doi copii, într-o sminţită expediţie în Antile, unde d'Aubigné, care ieşise din închisoare, hotărâse că o să facă avere, şi unde, în cele din urmă, îşi părăsise familia. Când, în decembrie 1645, doamna d'Aubigné reuşi, după mari dificultăţi şi eforturi, să se întoarcă în Franţa cu copiii, avea să afle că între timp soţul ei murise, lăsând-o pradă unei sărăcii lucii.

După un alt an petrecut la Mursay, Françoise fu din nou lipsită de afecţiunea unchilor ei pentru a trece sub tutela contesei de Neuillan, Louise-Françoise Tiraqueau, soţia guvernatorului oraşului Niort, a cărei fiică fusese naşa de botez a Françoisei. Avară, bigotă, fără inimă,

contesa ceruse să-i fie încredințată fata numai ca s-o împiedice să se convertească la protestantism sub influența soților Villette.

După ce experimentase mizeria și cerșetoria, tânăra d'Aubigné îndură din partea familiei Neuillan toate umilințele rezervate unei rude sărace: un tratament disprețuitor, îmbrăcăminte uzată, munci de servitoare și apelurile continue la recunoștința pe care o datora. „În casă purtam doar saboți — va povesti ea însăși —, mi se dădeau pantofi numai când venea cineva. Încă îmi amintesc că verișoara mea și cu mine, care aveam cam aceeași vârstă, ne petreceam o bună parte din zi păzind curcanii mătușii." Însă Françoise încetase de mult să se încreadă în alții; era singură și săracă, dar și înzestrată cu un ascuțit simț al realității. Era inutil să se indigneze și să protesteze; mai bine învăța să-și ascundă propriile stări sufletești, să-și tezaurizeze toate experiențele și să fie gata să folosească orice ocazie. Casa neprimitoare a familiei Neuillan avea să reprezinte pentru ea un prim și util observator asupra uzanțelor și obiceiurilor din înalta societate; avea să ajungă la Paris în suita severei ei protectoare.

În atmosfera efervescentă a saloanelor Capitalei de la sfârșitul Frondei, tânăra provincială dobândi deplina conștiință a vocației sale mondene și fu nevoită, totodată, să ia act de faptul că, lipsită de zestre cum era, nu avea altă posibilitate de a scăpa de tutela familiei Neuillan decât intrarea într-o mănăstire. Dar Françoise nu înțelegea să treacă de la o sclavie la alta și voia cu orice preț să fie stăpână pe viața ei. Și astfel, la numai șaisprezece ani, prinse din zbor singurul prilej de evadare pe care soarta i-l oferea și acceptă propunerea de căsătorie a lui Paul Scarron, un scriitor cu douăzeci și cinci de ani mai mare ca ea, plin de datorii, libertin declarat și paralizat de o artrită deformantă. Descrierea pe care el însuși o făcea despre sine nu îngăduie nici o iluzie asupra înfățișării sale: „Gambele și coapsele formează... un unghi ascuțit, coapsele și trunchiul un altul, și capul îmi stă aplecat asupra pântecelui, așa că în ansamblu seamănă cu litera Z. Am brațele, gambele și mâinile chircite și reprezint un compendiu al mizeriei umane".

Pe lângă fizicul lui respingător, Scarron era irascibil, avea gustul provocării verbale și, atât în viața obișnuită, cât și în scris, recurgea adesea la un limbaj trivial și la o revărsare de cuvinte obscene. În schimb, era strălucit, cult, amuzant și întreg Parisul își dădea întâlnire

la Hôtel de l'Impécuniosité, cum își botezase el casa, pentru a-l admira pe *le roi du burlesque* în acțiune.

Dacă pentru Françoise căsătoria cu Scarron reprezenta o loterie, și pentru scriitor ea comporta riscuri. Fata asta drăguță, care, atunci când se aplecase pentru prima dată asupra scaunului său de paralitic, nu-și putuse stăpâni lacrimile, avea oare să-i aducă puțină mângâiere sau avea să-i sporească suferințele înșelându-l și acoperindu-l de ridicol? Era evident pentru oricine că scriitorul nu avea să fie în stare să consume căsătoria și când, în momentul nunții, preotul îi pusese problema, Scarron suscitase ilaritatea celor prezenți declarând că „treaba asta îi privea în exclusivitate pe el și pe doamna".

Françoise își înfruntă cu o calmă determinare noua existență. Nu știm dacă starea fizică a soțului ei o scutea cu adevărat de orice formă de intimitate conjugală sau dacă, așa cum se bănuia, căsătoria ei „albă" tindea mai degrabă spre un cenușiu murdar. E sigur însă că avea grijă de el fără să arate nici cel mai mic dezgust, că nu făcea caz de glumele și de violențele lui de limbaj și că-i ținea departe pe oaspeții prea îndrăzneți, refugiindu-se în spatele unei politeți rezervate. Ea însăși avea să mărturisească, la bătrânețe, ce motivație imperioasă o îndemnase către o purtare atât de virtuoasă: pentru cineva ca și ea, care suferise din fragedă copilărie tot felul de umilințe, nu era nimic mai important decât să-și câștige respectul oamenilor, o „reputație frumoasă", și nu exista sacrificiu de care să nu se simtă în stare pentru a și le asigura.

„Nu mă interesa de nici un fel bogăția, va scrie Françoise la bătrânețe, dar voiam onoarea." Și pentru a-și urma drumul n-ar fi putut alege un loc mai bun decât acel Hôtel de l'Impécuniosité: „Casa lui Scarron, scrie Segrais, era locul de întâlnire a tot ce era mai educat la curte și a tuturor talentelor celor mai strălucite ale Parisului": în rue Neuve Saint-Louis, în Marais, boema literară se întâlnea cu scriitorii afirmați, ex-frondiștii cu slujitorii leali ai coroanei, înalta finanță cu nobilimea de capă și spadă; iar prezența lui Françoise lângă paraliticul asupra căruia se ațintau toate privirile nu putea trece neobservată. „În afară de faptul că era foarte frumoasă, de o frumusețe care nu te obosește, îi scria cavalerul de Méré, *arbiter elegantiarum* al lumii bune pariziene, ducesei de Lesdiguières, pe atunci autoritate indiscutabilă în

materie de bune maniere, e blândă, recunoscătoare, rezervată, fidelă, modestă, inteligentă şi, culme a felului de a fi plăcut, se foloseşte de spiritul ei numai pentru a înveseli şi a se face iubită. Ceea ce apreciez la o persoană atât de tânără este că toţi admiratorii sunt bine primiţi, cu condiţia să fie persoane de calitate. Urmând această regulă, nu mi se pare că riscă mari pericole, cu toate că bărbaţii cu cea mai mare prestanţă şi cei mai puternici de la curte şi din lumea finanţelor o ţin sub asediu. Aşa cum o cunosc, vor fi numeroase asalturile la care va rezista înainte să capituleze. Iar faptul că pare atât de liberă şi că atrage atâţia curtezani nu trebuie să facă pe nimeni să spere că ar putea s-o dovedească: e numai un semn al siguranţei ei de sine şi al faptului că ştie perfect cum să se poarte. Ceea ce mă supără la ea, nu vi-o ascund, este că se arată prea devotată obligaţiilor ei."

Rigoarea morală a tinerei doamnei Scarron nu avea aşadar nimic care să respingă şi era învăluită în toate graţiozităţile culturii „preţioase" pe atunci la modă. În deceniul următor Frondei (1652–1662) — anii căsătoriei lui Françoise cu Scarron — Parisul cunoscu într-adevăr una din stagiunile sale mondene cele mai intense sub semnul galanteriei. Vechiul cod aristocratic al amorului curtenesc suferi o ultimă metamorfoză şi cedă locul unei dorinţe generalizate de a plăcea. Bărbaţii, nu mai puţin decât femeile, erau chemaţi şi ei să facă din ficţiunea amoroasă un joc colectiv menit să genereze armonie şi să consolideze coeziunea socială a unei societăţi în transformare. A captiva, a se face plăcuţi, a se face interpreţii dorinţelor altora erau imperative comune tuturor celor care se recunoşteau în morala mondenă a ceea ce se numeşte *honnêteté*.

La doamna Scarron, perfecta adecvare la modelul galanteriei nu asculta numai de dorinţa de a obţine recunoaşterea socială, ci corespundea şi convingerilor ei de „preţioasă": pentru prima dată în civilizaţia occidentală un grup de femei reflecta în chip sistematic asupra specificităţii condiţiei feminine şi, conştient de propriul „preţ", adică de propria valoare specifică, revendica dreptul de a decide asupra propriei vieţi. Căsătoriilor impuse, naşterilor nedorite, unei educaţii cu mari carenţe, „preţioasele" le contrapuneau bucuriile caste, dar prin asta nu mai puţin intense, suscitate de ceea ce se numea *amitié amoureuse* şi de plăcerile reflecţiei intelectuale, invitându-i pe bărbaţi să le

urmeze în asceza lor. Era vorba, desigur, despre aspirații incompatibile cu ordinea patriarhală și, prin urmare, imposibil de realizat în interiorul familiei; sfera mondenă era deci cea în care „prețioasele", sigure de poziția privilegiată ce le fusese recunoscută de morala nobiliară, puteau să uite condiția lor de inferioritate juridică, să pretindă respectul ce li se cuvenea, să corecteze trivialitatea vieții cotidiene, printr-un limbaj epurat și extrem de metaforic, să facă legea în materie de gust și de bune maniere. Regența Anei de Austria și influența exercitată atunci de un număr de mari doamne în sferele înalte ale puterii, precum și locul pe care femeile erau pe cale să și-l câștige în lumea literelor au sfârșit prin a provoca iritare și ostilitate față de „prețioase", devenite ținta unei campanii satirice virulente, începând cu geniala luare în derâdere din *Prețioasele ridicole* a lui Molière. Apoi, la începutul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea, curtea întoarse definitiv spatele „sectei", care se refugie într-o clandestinitate prudentă.

Apărută pe scena mondenă în momentul în care, mulțumită mai ales medierii unei scriitoare de excepție precum domnișoara de Scudéry, ideologia „prețioaselor" părea să poată coexista armonios, sau chiar să se identifice cu estetica galanteriei, Françoise avea să se recunoască, fatal, în programul „sectei". Dar a fi sigură de sine, a nu ceda chemării simțurilor, a citi, a se cultiva, a se bucura de satisfacțiile curate ale vieții intelectuale, a se impune admirației pentru ceea ce valora efectiv, reprezenta pentru doamna Scarron un ideal de înțelepciune care, dincolo de cultura „prețioasă", își avea rădăcinile în stoicismul eroic exaltat de teatrul lui Corneille și în tradiția epicureană scumpă gândirii libertine. Și era de asemenea o disciplină în stare să-i asigure singura formă de autonomie la care putea efectiv aspira.

Adevărata libertate sosi pentru Françoise în octombrie 1660, odată cu moartea soțului ei. Credincios sieși până la sfârșit, în ciuda groaznicelor dureri care îl torturau, Scarron nu încetase niciodată să râdă și se despărțise de viață cu un epitaf plin de grație:

Passant, ne fais icy de bruit:
Garde bien que tu ne l'esveille,
Car voicy la première nuit
Que le pauvre Scaron sommeille.[13]

Bătrânul libertin lăsa în urmă, printre numeroasele lui scrieri, o adevărată capodoperă, *Le Roman Comique* și o mulțime de datorii. Imediat după moartea lui, soția sa abandonă Hôtel de l'Impécuniosité în mâinile creditorilor, luând cu sine doar câteva obiecte personale. La douăzeci și cinci de ani, după ce petrecuse opt din ei ca să îngrijească un soț invalid, Françoise se găsea în aceeași stare de mizerie dinaintea măritișului, dar de data aceasta știa cum să se descurce și condiția de văduvă o elibera de orice dependență. Mai mult, acum cunoștea lumea și era foarte frumoasă. Asupra acestui fapt, toate mărturiile sunt de acord: „Avea o înfățișare încântătoare, era mai înaltă decât media și bine proporționată, fața de un oval frumos, o carnație frumoasă, deși puțin închisă, cu un colorit fin, ochi mari negri, foarte frumoși, părul și el negru ca pana corbului, gura mai degrabă mare, de un roșu aprins și cu dinți frumoși, nasul bine modelat, sâni frumoși, brațe și mâini frumoase... Pe scurt, o evlavioasă mai degrabă apetisantă".

„Evlavia" lui Françoise era în primul rând o opțiune strategică. Văduva lui Scarron, care se gândise din timp să se pună sub protecția partidei evlavioșilor, obținu o pensie de la Ana de Austria, se dedică operelor de caritate și, folosindu-și capitalul de cunoștințe dobândit la Hôtel de l'Impécuniosité, își începu ascensiunea mondenă în înalta societate pariziană. Amabilă, disponibilă, spirituală, Françoise atrăgea bărbații cu frumusețea și le liniștea pe femei cu virtutea sa. Poseda în cel mai înalt grad arta de a plăcea fără a se compromite, de a fi extrem de sociabilă, rămânând totuși de nepătruns. Toată lumea știa că nu rămăsese insensibilă la curtea asiduă a frumosului marchiz de Villarceaux, dar nimeni n-ar fi putut spune care din cei doi, prețioasa ori libertinul, avusese ultimul cuvânt; singurul lucru sigur era că Françoise știuse să cucerească simpatia marchizei de Villarceaux. Și nici măcar prietenia ei cu Ninon de Lenclos, celebra curtezană care scandaliza atât de mult partida evlavioșilor, deși prilejuise unele întrebări asupra naturii relațiilor lor, nu-i umbrise reputația. Ninon declarase, se pare, lui Saint-Évremond: „Scarron era prietenul meu, nevastă-sa mi-a procurat mii de plăceri cu conversația ei, dar, cu timpul, am găsit-o prea stângace pentru amor".

După ce câștigase bunăvoința ducilor de Richelieu și d'Albret și ale soțiilor acestora și devenise prietenă intimă cu marchiza de

Montchevreuil, Françoise își văzu deschise toate ușile lumii bune pariziene. Mai târziu își va aminti de acele vremuri — când nu-și dorea altceva decât „să fie un personaj frumos și ca *honnêtes gens* să-i dea încuviințarea" — ca de cele mai bune din viața ei. În fiecare seară cina la marchiza de Sévigné, sau la doamna de Coulanges; cu acest prilej, conversa cu doamna de La Fayette și cu La Rochefoucauld, cu Guilleragues și cu abatele Têtu și era admirată pentru „spiritul ei amabil și minunat de cinstit", pentru capacitatea ei de a povesti, pentru marele tact cu care „știa să aduleze". Tocmai aceste calități îi vor asigura doamnei Scarron prietenia doamnei de Montespan încă înainte ca marchiza să devină amanta regelui.

Françoise și Athénaïs se întâlniseră la Hôtel d'Albret și deveniseră prietene într-un echilibru precar între admirație și rivalitate. Ceea ce le unea, peste diferența de condiție socială, era pasiunea comună pentru duelul verbal practicat cu armele inteligenței, fineței, ironiei și eleganței: în văduva Scarron imbatabila Mortemart descoperise o adversară demnă de ea. Dorința de a străluci a lui Françoise nu era probabil mai puțin intensă decât cea a lui Athénaïs, de vreme ce confesorul ei îi atrăgea atenția: „Sunteți obsedată de propria voastră inteligență. Dacă nu mi-ar fi milă de această slăbiciune, ar trebui să vă poruncesc ca mâine, la Hôtel Richelieu, s-o lăsați pe doamna de Montespan să strălucească singură, fără să-i țineți piept". Nici una dintre cele două doamne nu și-ar fi putut închipui atunci că peste doar câțiva ani rivalitatea lor avea să se transforme într-o ură implacabilă.

În 1668, pentru a-și consolida cumpătarea mondenă și a se pune la adăpost de ispite, Françoise se încredințase unui îndrumător spiritual: alegerea ei se orientase spre austerul abate Gobelin. Sincer credincioasă, devotată preceptelor Bisericii, nu reușea totuși să facă din credință centrul de greutate al vieții sale și, mai mult se temea de Dumnezeu decât să-L iubească.

Cu încuviințarea lui Gobelin, Françoise începu un nou capitol din viața ei, acceptând, în primele luni ale lui 1670, să se ocupe de copiii regelui și ai doamnei de Montespan. Primul dintre aceștia, care văzuse lumina zilei în primăvara lui 1669 și avea să moară la numai trei ani, fusese deja încredințat unei doici, dar al doilea, ducele de Maine, îi fu pus în brațe abia născut; tot așa se întâmplă, într-un ritm aproape

anual, cu contele de Vexin, cu domnișoara de Nantes și domnișoara de Tours. Așa cum am mai spus, de teama represaliilor din partea marchizului de Montespan, existența copiilor trebuia să fie ținută ascunsă, așa că între 1670 și 1674 Françoise avea să fie constrânsă să ducă o viață dublă: frecventa în continuare saloanele Capitalei, evitând întrebările stânjenitoare și punând să i se ia sânge ca să nu roșească, dar își păstra cea mai mare parte din energie pentru a organiza viața micuților ei protejați, chinuiți, între altele, de diferite probleme de sănătate. Ludovic al XIV-lea, care se preocupa mult mai mult decât Athénaïs de copii, obișnuia să facă incognito incursiuni în casa izolată de la periferia Parisului, unde fusese plasată acea *nursery* și în cele din urmă începu să se intereseze și de doică.

„La început, regele se simți mai degrabă respins decât atras de doamna de Maintenon, avea să precizeze doamna de Caylus în *Memoriile* sale, dar această antipatie se datora unui fel de teamă față de talentul ei și faptului că o bănuia de a fi pătrunsă de spiritul «prețios» de la Hôtel Rambouillet, pe care Hôtel d'Albret și Hôtel Richelieu, unde ea strălucea, îl imitau și îl continuau... Curtea lua în derâdere acele cercuri de otioși ocupați numai cu analizarea unui sentiment și cu evaluarea unei opere literare. Și doamna de Montespan, în ciuda plăcerii pe care o încercase în trecut de pe urma acelor conversații, le ridiculiza ca să-l amuze pe rege."

Ceea ce avea să-i schimbe atitudinea a fost în primul rând devotamentul cu care doamna Scarron se ocupa de copiii lor. Françoise iubise întotdeauna copiii și mai avusese și înainte grijă de cei ai marchizei d'Heudicourt, una dintre doamnele de onoare ale Mariei Tereza, care, tocmai în temeiul experienței sale personale, o recomandase lui Athénaïs. Tandrețea maternă pe care o arăta micilor creaturi a căror deplină responsabilitate îi fusese încredințată era, în epocă, un sentiment destul de puțin răspândit în lumea aristocratică și cu atât mai puțin în familiile regale. Dar suveranul care, dimpotrivă, încercase toate bucuriile acestui sentiment și care o răsplătise pe Ana de Austria „cu o afecțiune mult mai mare decât cea pe care vlăstarele de rangul lui obișnuiau s-o nutrească pentru mamele lor" rămase impresionat: „Știe să iubească frumos; este plăcut să fii iubit de ea", avea să observe regele.

Îl impresionaseră și demnitatea, și siguranța calmă cu care guvernanta îi primea vizitele. Doamna Scarron nu făcea nimic ca să se pună pe ea în evidență: ceea ce o interesa era binele copiilor. În ciuda faimei ei de „prețioasă", în conversațiile pe care le avea cu suveranul nu încerca să fie spirituală, amuzantă, sclipitoare, afectată, ca Athénaïs; la ea, meșteșugul cuvântului se afla în slujba bunului simț și al cumpănirii și era însoțit de o extremă discreție. Așadar, doamna Scarron apărea, probabil, regelui surprinzător de diferită față de celelalte femei, alături de care era obișnuit să trăiască. Nu era impulsivă și capricioasă ca doamna de Montespan, nici docilă ca domnișoara de La Vallière, nici ambițioasă și gata să i se ofere precum numeroasele doamne de la curte, care se întreceau în a-i atrage atenția. De aceea, el încerca o anumită curiozitate față de acea femeie singulară, care, nepoată a unui camarad de luptă al marelui său strămoș Henric al IV-lea și soție a unui scriitor libertin, după ce recoltase succese în lumea bună, se dedica acum copiilor lui ca unui sacerdoțiu. Dar impresia de blândețe și calm pe care o iradia ființa ei nu ascundea oare o voință de fier și o mândrie ieșită din comun?

Și totuși, pentru că nu stătea în obiceiul suveranului să arate interes pentru o femeie fără a o dori, fie chiar și în treacăt, iar frumusețea brună a văduvei de treizeci și patru de ani trebuie s-o fi făcut și mai atrăgătoare, Ludovic nu făcuse un mister din poftele lui.

Era greu să reziști fascinației Regelui Soare și știm sigur că doamna Scarron era sensibilă la prestanța lui fizică. Françoise fusese orbită de Ludovic al XIV-lea când, cu zece ani în urmă, de la o fereastră de pe rue Saint-Antoine, unde se găsea împreună cu biata Maria Mancini, a cărei prietenă era, îl văzuse intrând în Paris împreună cu soția sa. „Nu cred să existe cineva mai frumos, îi scrisese ea marchizei de Villarceaux, și aseară cred că regina s-a dus la culcare foarte mulțumită de soțul pe care și l-a ales."

Dar „a merge la culcare" era singurul aspect al dragostei pe care o adevărată „prețioasă" nu înțelegea să-l ia în considerație și doamna Scarron, care era maestră în arta de a se sustrage fără a răni vanitatea adoratorilor ei, se expuse dificilei încercări de a-l convinge pe Ludovic să se limiteze doar la plăcerile conversației. De data aceasta însă, fu silită să ia în seamă și propria-i slăbiciune și pentru a găsi puterea de

a rezista aplică „cele două principii a căror eficacitate o experimentase deja: să privească dincolo de plăcerea imediată şi să aprecieze dacă ceea ce putea ea accepta se potrivea cu proiectele ei de viitor". Corespondenţa cu abatele Gobelin dezvăluie totuşi tulburarea crescândă a lui Françoise, teama de a se lăsa copleşită de evenimente şi conştiinţa precarităţii condiţiei sale. Şi când, în decembrie 1673, Ludovic al XIV-lea îşi recunoscu odraslele făcute cu doamna de Montespan şi le chemă la curte, lăsă în seama confesorului ei să decidă dacă trebuia sau nu să-şi continue serviciul.

Era în 1674, anul în care domnişoara de La Valliere se retrăgea la mănăstirea Carmel şi în care partida evlavioşilor îşi începea lupta pentru a-l readuce pe Ludovic al XIV-lea pe calea cea dreaptă: abatele Gobelin socoti aşadar nimerit ca o persoană de încredere precum doamna Scarron să supravegheze educaţia religioasă a micilor prinţi recunoscuţi; de aceea, hotărî să-şi supună penitenta la o încercare ce se anunţa pentru ea plină de primejdii.

La curte, Françoise trebui mai întâi să-şi măsoare puterile cu doamna de Montespan. De când recunoaşterea copiilor ei îi consolidase poziţia de favorită, Athénaïs le dădea o atenţie mai mare, ceea ce o făcu să intre repede în conflict cu guvernanta. Ciocnirile cele mai violente priveau sănătatea copiilor şi îndeosebi dificultăţile motorii ale ducelui de Maine, ce suferea de o gravă deformare la şold. Doamna de Montespan, care nu suporta imperfecţiunile fizice, continua să-l supună la torturile inutile ale unor şarlatani, dar în cele din urmă Françoise câştigă şi, în octombrie 1675, după multe luni de tratament într-o staţiune termală din Pirinei, îşi făcu intrarea triumfală în camera regelui de la Saint-Germain-en-Laye ţinându-l de mână pe „Mignon", în sfârşit capabil să meargă singur. Succesul călătoriei nu reduse tensiunea dintre amanta oficială şi guvernantă şi nu reuşi nici să „transforme inimile", deoarece adevărata problemă era acum prietenia regelui pentru doamna Scarron. Nu numai că el avu grijă de independenţa ei economică printr-o serie de donaţii importante, dar o şi ridică la rangul de marchiză de Maintenon, după numele moşiei unde se afla castelul pe care ea îl cumpărase în apropiere de Paris. Dar îi cedase Françoise cu adevărat regelui (aşa cum susţin unii biografi), chiar dacă în fugă în vara lui 1674? Desigur, Athénaïs avusese naivitatea să se

încreadă prea mult în virtutea prietenei sale; cât despre aceasta, era mai mult decât conştientă de riscurile la care o expunea o eventuală cedare: a capitula însemna a coborî de pe piedestal, a se pune într-o poziţie de slăbiciune faţă de rivală şi, foarte probabil, a-şi pierde stima regelui. Doamna de Maintenon ştia că legătura lui Ludovic cu Athénaïs intrase într-o fază de oboseală; dar regele era un om comod şi, dincolo de faptul că era mama copiilor lui, marchiza constituia una din axele în jurul căreia se rotea complexul angrenaj al vieţii de la curte. Când, însă, în toamna lui 1678, cele două foste prietene au fost constrânse să facă front comun împotriva domnişoarei de Fontange, diferenţa dintre reacţiile lor fu lămuritoare. În faţa fulminantei ascensiuni a noii venite, Athénaïs îşi pierdu capul, pe când Françoise se dovedi de un calm olimpian. În aprilie 1680, când regele decise să acorde domnişoarei de Fontanges titlul de ducesă, doamna de Sévigné, care lua totdeauna pulsul adevărat al situaţiilor, raporta fiicei ei din depărtare că „Montespan nu face altceva decât să plângă", ultragiată, desigur de favoarea obţinută de fata cea blondă, dar şi mai mult de prietenia profundă pe care regele o arăta doamnei de Maintenon, împreună cu care petrecea după-amieze întregi. E mai mult ca sigur, de altfel, că în vara precedentă, după opt ani de lupte şi incertitudini, „preţioasa" de patruzeci şi patru de ani se hotărâse să facă pasul cel mare, abandonându-se plăcerilor dragostei.

Cedând lui Ludovic al XIV-lea, doamna de Maintenon era perfect conştientă că făcea un păcat, şi totuşi nu voia să renunţe la a fi fericită cu singurul bărbat în stare să împace în ea aspiraţia către onoare şi idealul iubirii sublime. Reţinerea ei în a face publică favoarea regală, practicile religioase, operele de caritate — toate acestea erau menite să atenueze un scandal de a cărui gravitate îşi dădea seama cea dintâi. Faptul că devenise promotoarea reapropierii dintre Ludovic al XIV-lea şi Maria Tereza este o dovadă a dorinţei ei de a limita cât mai mult posibil efectele unei culpe căreia, de altfel, nu avea nici o intenţie să-i pună capăt. Prin urmare, îşi făcu o regulă „din a urma o conduită opusă celei pe care o văzuse la doamna de Montespan". La rândul său, regele conta pe susţinerea psihologică şi morală a lui Françoise pentru a depăşi oroarea „afacerii otrăvurilor" şi pentru a-şi repune ordine în

viață: mulțumită ei putea în sfârșit să-și împace dorințele cu propria-i conștiință.

Era așadar un amor „profan" — între două persoane mature și experte în ale vieții, care își descoperiseră afinitățile și capacitatea de a se face fericite reciproc —, ceea ce doamna de Maintenon și Regele Soare se pregăteau să trăiască împreună, repropunând formula clasică de *amitié amoureuse* pentru a se justifica în fața lumii. Dar, în urma morții neprevăzute a Mariei Tereza, la 30 iulie 1683, confesorii și îndrumătorii spirituali aveau să hotărască altfel, iar raporturile dintre ei aveau să sufere prefaceri profunde.

După trei ani de stabilitate, situația lui Françoise devenise dintr-odată teribil de nesigură: odată cu dispariția reginei dispărea și paravanul care-i permisese doamnei de Maintenon să ascundă relația atât cât era necesar pentru a salva aparențele. Dar Ludovic al XIV-lea era prea tânăr ca să renunțe să aibă alături de sine o femeie și Françoise era prea credincioasă ca să susțină public rolul de concubină. „În timpul călătoriei la Fontainebleau, îndată după moartea reginei, își va aminti doamna de Caylus, care avea atunci zece ani, am văzut-o pe doamna de Maintenon într-o asemenea stare de neliniște, încât mai târziu, gândindu-mă din nou la asta, am înțeles că era pricinuită de o mare incertitudine în legătură cu statutul, cu gândurile, cu temerile, cu speranțele ei... În cele din urmă, către sfârșitul șederii la castel, calmul a înlocuit agitația."

Într-adevăr, tocmai în cursul acelei luni de august, Ludovic al XIV-lea luă hotărârea de a o lua în căsătorie pe marchiză, consultându-se în această privință cu miniștrii săi și cu cele mai înalte autorități religioase. „Ah, Sire... cel mai mare și mai glorios rege din lume căsătorindu-se cu văduva Scarron! Vreți să vă dezonorați?", pare să fi exclamat Louvois aruncându-i-se la picioare, și chiar foarte prudentul părinte La Chaise se declarase, probabil, împotriva unei alegeri care dăuna prestigiului monarhiei franceze. Soluția propusă de Bossuet, de arhiepiscopul de Paris și în cele din urmă de însuși părintele La Chaise era aceea a unei „căsătorii de conștiință", fără urmări civile, menită să rămână secretă; aceasta a fost până la urmă opțiunea precumpănitoare. Pe temeiul a numeroase indicii, istoricii cred că ceremonia a avut loc realmente la Versailles, în octombrie sau noiembrie

al aceluiași an, în prezența arhiepiscopului de Paris, a părintelui La Chaise și a lui Bontemps, prim camerist al regelui.

Ultimul și cel mai glorios capitol din viața lui Françoise d'Aubigné, care începea în acest fel neașteptat, în pragul vârstei de patruzeci și opt de ani, nu era totuși vestitorul acelei fericiri în care putea să spere cu îndreptățire. Noua ei condiție o lipsea pe marchiză de libertatea pe care și-o dorise toată viața, o făcea prizonieră într-o poziție falsă, lăsând-o la cheremul nesfârșitului egoism al bărbatului pe care-l iubea, și mai presus de orice, o silea la o metamorfoză care trăda idealul de *honnêteté* care-i călăuzise tinerețea și căreia îi datora afirmarea.

Doamna de Maintenon se văzu așadar victima unei logici perverse. Căsătoria de conștiință, cerută de autoritățile religioase ca gest reparator pentru un păcat comis mai înainte, era în totală contradicție cu așteptările ei sentimentale; totodată, caracterul secret al acesteia continua să facă din ea un obiect de scandal. Nici soție, nici amantă declarată, marchiza de Maintenon apărea în ochii curții și ai întregii țări drept o intrigantă periculoasă care-și ascundea legătura vinovată înapoia unei măști de cumsecădenie. Cea care știuse să-și dobândească stima generală devenea în acest fel simbolul ipocriziei și era atacată ca o falsă cucernică, o falsă *honnête femme*.

Cum să poată rezista atunci tentației de a da ascultare confesorilor care îi repetau mereu că trebuie să se considere o umilă unealtă pe care Providența o alesese pentru a obține mântuirea regelui? Nu era oare singurul mod de a-și suporta deziluziile, de a reda coerență vieții sale, de a-și răscumpăra orgoliul, de a-și propune un scop demn de cea mai înaltă ambiție? Françoise reuși să se convingă retrospectiv „că devenise amanta regelui pentru a-l salva de alte femei și pentru a-i salva sufletul" . Și se convinse de asemenea că se căsătorise cu regele „pentru a sluji mântuirii lui, fiind sigură că acesta era țelul către care Dumnezeu îndreptase lucrurile, până la stadiul în care se aflau". Marchiza avea să încredințeze mai târziu doamnelor de la Institutul Regal de la Saint-Cyr, creat de ea, sarcina de a promova cu zel această legendă, la edificarea căreia avea să contribuie însuși Racine. Acceptând invitația doamnei de Maintenon de a scrie pentru elevele colegiului o tragedie axată pe figura Estherei, scriitorul o interpela pe eroina biblică cu versuri în care era ușor de ghicit o aluzie la marchiză:

Que dis je? Votre vie, Esther, est-elle à vous?
N'est-elle pas à Dieu, dont vous l'avez reçue?
Et qui sait, lorsqu'au trône il conduisit vos pas,
Si pour sauver son peuple il ne vous gardait pas?[14]

Ca să fie la înălțimea acestei misiuni salvatoare, trebuia însă să-și câștige, cu orice preț, o religiozitate fervență și integră. „Nu sunt o cucernică, îi scrie fratelui ei în iulie 1684, dar vreau să devin astfel și sunt convinsă că acesta este izvorul oricărui bine, în prezent și în viitor." În 1689, Françoise îl înlocuise pe abatele Gobelin, acum foarte bătrân, cu abatele Godet des Marais, un îndrumător spiritual și mai intransigent și, în căutarea ei neliniștită de plenitudine sufletească, se lăsă ispitită, la începutul anilor nouăzeci, sub influența lui Fenélon și a doamnei Guyon, de aventura mistică a quietismului, riscând să fie copleșită de acesta.

Oricât de sinceră, angajarea religioasă a doamnei de Maintenon se preta la multe interpretări greșite, cu atât mai mult cu cât în materie de morală, marchiza era uneori dură și autoritară, iar intransigența ei a făcut multe victime. Însă nu merită, desigur, acuzația cea mai gravă, ce avea să apese statornic asupra memoriei sale: aceea de a-l fi determinat pe rege să revoce edictul de la Nantes. Pe plan politic, deși supusă față de autoritatea regală, pragmatismul lui Françoise nu se potrivea cu intoleranța; pe plan teologic, continua să creadă, așa cum o învățase doamna de Villette pe când era copilă, că mântuirea era o chestiune de credință și nu de doctrină.

Spre deosebire de mulți contemporani iluștri — de la oameni ai Bisericii, ca Bossuet și Rancé, la mari scriitori precum Racine și La Bruyère — Françoise nu aplaudă hotărârea lui Ludovic al XIV-lea de a eradica prin violență erezia protestantă. Am putea căuta în zadar în corespondența ei o frază ca aceea scrisă de doamna de Sévigné vărului ei Bussy-Rabutin în vara lui 1685: „Ați văzut cu siguranță edictul prin care regele îl revocă pe cel de la Nantes... nicicând un suveran n-a făcut și nu va face ceva atât de memorabil". Cu ani în urmă, Françoise scria fratelui său Charles d'Aubigné, numit grație ei guvernator de Amsfort, cuvinte care nu lasă nici un dubiu asupra convingerilor sale în materie de toleranță religioasă: „ți-i recomand pe catolici și te rog să

nu fii inuman cu hughenoții: oamenii trebuie atrași cu blândețe; însuși Iisus ne-a fost exemplu în acest sens". Și totuși, în decembrie 1680, pentru că nu reușise să-l determine pe domnul de Villette, hughenot convins, să-și schimbe religia, Françoise, nu cu blândețe, ci prin înșelătorie, avea să-i ia sub autoritatea ei pe doi dintre fiii acestuia pentru a-i converti la catolicism și a veghea asupra educației lor. Așa cum avea să explice ea însăși vărului său, nu doar motivația religioasă o determinase să acționeze („În ochii lui Dumnezeu, îi scria, sufletele copiilor voștri nu sunt mai valoroase decât altele, pe care le-aș fi putut converti mai ușor"), ci chiar prietenia pe care ea o nutrise totdeauna față de el.

Inițiativa marchizei, așa cum ea însăși era gata să recunoască, nu asculta atât de o preocupare religioasă, cât de logica strict profană a intereselor de familie.

A putea conta pe o rețea de rude și prieteni cu poziții de prestigiu la curte, în administrație și în armată, era o exigență comună tuturor favoritelor, dar în cazul doamnei de Maintenon aceasta se potrivea perfect cu înclinația ei naturală de a-i ajuta, a-i educa și a-i dirija pe oameni. În primul rând, trebuiau redate demnitatea și prestigiul numelui de d'Aubigné, pe care tatăl ei îl târâse în noroi; îndată ce a fost posibil, marchiza își concentrase eforturile asupra singurului frate care-i rămăsese. Din păcate însă, Charles d'Aubigné era persoana cea mai puțin potrivită pentru a reda strălucire blazonului familial. Vanitos, profitor, cartofor, risipitor, era pentru sora lui, extrem de legată de el, un izvor nesecat de griji și neplăceri. Dar cel puțin era catolic și marchiza reușise să-i facă o carieră militară și să-i procure slujba de guvernator de Coignac, după aceea de la Amsfort.

Cu preaiubiții veri Villette lucrurile mergeau altfel. Inteligent, curajos, *honnête homme*, cu un fiu (primul născut) care, la numai doisprezece ani se acoperise de glorie luptând alături de el, Philippe avea toate calitățile pentru a se afirma: era însă hughenot și, cu toate că soția lui era catolică, nu avea nici o intenție să se convertească; nici familiile în care intraseră prin căsătorie surorile lui, Anne și Marie — Saint-Hermine și Caumont d'Adde — nu se arătau mai înțelegătoare. Întrucât știa că nici unui protestant nu-i va mai fi îngăduit să-și facă o carieră, frustrată în „dorința ei arzătoare" de a-l vedea pe Philippe „avansând" în Marină, unde se angajase, doamna de Maintenon se

hotărî să asigure cel puţin viitorul copiilor lui, scoţându-i de sub tutela paternă. Băiatul, Philippe de Valois-Villette, conte de Mursay, avea să facă o strălucită carieră militară şi avea să moară în 1706, prizonier de război în timpul asediului oraşului Torino. Fata — viitoare doamnă de Caylus — de numai şapte ani când venise la curte, avea în schimb să crească sub ochiul vigilent al mătuşii. Marchiza nu avea să „neglijeze nimic din ceea ce putea să contribuie la formarea intelectului ei şi la cultivarea ei spirituală", făcând din ea capodopera ei pedagogică. În memoriile sale, doamna de Caylus va evoca fără ranchiună aparentă, dar cu o uşoară ironie, violenţa pe care trebuise s-o suporte. Desigur, în clipa când fusese încredinţată doamnei de Maintenon, plânsese cu disperare. „Dar în ziua următoare, va povesti ea, am găsit că mesa regală era atât de frumoasă, încât am consimţit să trec la catolicism cu condiţia să asist în fiecare zi la această slujbă şi să nu fiu niciodată bătută cu biciul." Chiar şi tatăl, în urma unei crize spirituale, avea să se convertească ulterior, dar conduita lui a continuat să dezamăgească speranţele verişoarei. „Ajuns la curte, îşi aminteşte cu mândrie doamna de Caylus, când regele, cu obişnuita-i bunătate, îi făcu onoarea să-i vorbească despre convertire, marchizul îi răspunse sec că era vorba despre singura împrejurare din viaţa lui în care nu avusese ca obiectiv să-l mulţumească pe Majestatea Sa."

Aroganţa cu care doamna de Maintenon îşi luase dreptul de a tutela viitorul alor săi mergea în acelaşi sens cu docilitatea cu care consimţea la persecuţiile împotriva huguenoţilor. În ciuda milei pe care aceştia i-o stârneau, n-ar fi spus niciodată un singur cuvânt în apărarea lor: ştia că destinul lor era pecetluit, iar trecutul ei era prea jenant pentru a-i permite să se expună acuzaţiei de a nu-şi fi renegat originile protestante. De altfel, morala „onestităţii" nu consta chiar în a se conforma, cel puţin aparent, uzanţelor, religiei, sistemului de guvernare ale ţării în care trăia? Desigur, odată devenită soţie morganatică a Regelui Soare, situaţia doamnei de Maintenon se schimbase radical, dar însemna asta, în mod necesar, că ea era în măsură să influenţeze deciziile soţului ei? Detractorii ei, începând cu implacabilul Saint-Simon, nu au dubii în această privinţă. Pentru ei, la văduva Scarron orice lucru, inclusiv devoţiunea, trebuia să servească unei

ambiții nemăsurate de a guverna: „Aceasta a fost rațiunea ei de a fi; tot restul i-a fost sacrificat fără rezerve".

În realitate, Ludovic al XIV-lea își iubea prea mult autoritatea pentru a o împărți cu altcineva, cu atât mai puțin cu o exponentă a sexului frumos. În lunga sa domnie n-ar fi revocat cu nici un preț cele două măsuri care, la moartea lui Mazarin, însoțiseră instalarea lui la putere: eliminarea figurii primului-ministru și scoaterea reginei-mame din Consiliu. Locul pe care femeile îl ocupaseră mereu în viața lui nu avea să depășească niciodată hotarele sferei afective, sentimentale, erotice și de fiecare dată el fusese acela care decisese limitele de libertate de care acestea puteau dispune. Lucrurile se petrecuseră la fel și în cazul doamnei de Maintenon. Rânduiala pe care Ludovic o stabilise în relațiile lor era perfect consonantă cu exigențele lui, nu și cu ale ei: căsătoria secretă îl scutea de orice gest de recunoaștere formală, o lipsea pe soția lui de orice garanție și o făcea să depindă exclusiv de bunăvoința lui, ca orice amantă. Dacă ar fi vrut, n-ar fi avut nici o problemă să se descotorosească de ea. Într-o asemenea stare de subordonare și de veșnică incertitudine, singura ambiție permisă lui Françoise era aceea de a trăi în umbra soțului ei, încercând să țină treaz în sufletul lui afecțiunea și stima din care se născuse prietenia lor. Vreme de treizeci și cinci de ani, Ludovic al XIV-lea avea să-și primească miniștrii în camera doamnei de Maintenon, hotărând destinele regatului dinaintea unei mese, pe o latură a căminului, în vreme ce ea stătea în fața lui, de cealaltă parte a mesei, și citea, scria, broda, abținându-se în mod riguros de a interveni. Françoise, care ura violența și războiul și suferea pentru suferințele impuse oamenilor sărmani, nu avea nici o altă opțiune decât să tacă.

Chiar și profundul devotament pe care-l nutrea pentru familia regală era pentru ea o sursă de permanente neplăceri: Ludovic al XIV-lea îi încredințase sarcina de a supraveghea numerosul lui trib de descendenți, legitimi sau nu, însă aceștia erau adesea insubordonați sau, încă și mai rău, nepotriviți cu însărcinările care-i așteptau. Dar încercarea cea mai grea avea să fie lungul șir de decese care au lovit familia regală: în răstimpul a doi ani (1711–1712) au dispărut aproape toți descendenții legitimi ai Regelui Soare. În 1715, la succesiune avea să rămână un singur strănepot, în vârstă de abia cinci ani.

E greu de imaginat, desigur, că pe întreaga durată a acestei lungi simbioze doar Ludovic al XIV-lea influențase comportamentul soției lui. În ultima parte a domniei (anii teribili ai dezastruosului război spaniol) ea era mereu consultată asupra deciziilor politice și asociată la putere, așa cum arată corespondența ei diplomatică cu doamna des Ursins, eminența cenușie a regelui Spaniei, Filip al V-lea. În măsura în care îi era de folos și îi slujea interesele, Françoise nu putea să nu-l influențeze din punct de vedere psihologic și moral pe consortul ei regal, dar în această alchimie conjugală el era, în ultimă instanță, cel care opera transformarea, deoarece numai el decidea și comanda.

Singurul loc unde doamna de Maintenon se bucura de o poziție absolut legitimă era Institutul Regal Saint-Louis de la Saint-Cyr. Înaugurat în 1686, colegiul care-i datora existența și funcționarea, realizat într-un timp foarte scurt și cu mare risipă de mijloace, constituia unicul omagiu oficial pe care i-l adusese Ludovic al XIV-lea, „singurul semn vizibil al acelui angajament reciproc contractat în secret". Ideea de a se ocupa de educația și de zestrea a două sute cincizeci de fete din familii nobile sărace se copsese probabil în mintea ei plecând de la propria experiență: și ea aparținea unei familii din aristocrația decăzută și își dăduse seama de importanța pe care educația și felul de a se comporta în lume puteau s-o aibă în viața unei fete lipsite de mijloace materiale. În afară de asta, în anii în care fusese guvernanta bastarzilor regali, își descoperise o autentică vocație pedagogică.

Saint-Cyr era prima instituție de stat menită să se ocupe sistematic de educația fetelor de familie, din copilărie până la vârsta adultă. Cu o intuiție genială, inspirându-se din ideile pe care Fénelon avea să le expună peste puțină vreme în tratatul *De l'éducation des filles* (1687), doamna de Maintenon fixă, până în ultimele detalii, un model pedagogic de avangardă menit unui lung succes. Le-a ales personal pe educatoare — treizeci și șase de doamne laice, ajutate de douăzeci și patru de asistente; a împărțit elevele pe grupe de vârstă în patru clase deosebite între ele prin tot atâtea culori — roșu, verde, galben, albastru; a decis asupra organizării timpului, materiilor celor mai importante, lecturilor, distracțiilor. Marchiza nu voia să le supună pe eleve rigorilor vieții mănăstirești și dorea ca ele să-și păstreze spontaneitatea și bucuria de a trăi. Redacta personal, pentru învățătoare și eleve,

scrisori, dialoguri, precepte prin care își ilustra ideile despre religie, morală, familie, căsătorie și despre rolul femeii în viața socială. Dacă deprinderea bunelor maniere, grația, eleganța ținutei, perfecțiunea vorbirii erau cerințe obligatorii ale condiției lor sociale, ceea ce conta cu adevărat era de a căpăta forța, credința, caritatea necesare pentru a înfrunta, cu stoicism creștin și în deplină bucurie sufletească, un viitor de supunere și de sacrificiu.

Cu blândețe, cu o evidentă participare afectivă și cu o implacabilă fermitate, doamna de Maintenon le pregătea pe eleve pentru îndatoririle grele care le așteptau dincolo de porțile colegiului.

Utopie a unei vieți perfecte prin care să poată combate corupția lumii, Saint-Cyr era de asemenea pentru regina secretă un antidot la otrăvurile vieții de curte, deoarece, așa cum constata ea însăși, „Când te bucuri de favorurile regale, nu mai ai prieteni: locul pe care îl ocupi devine obiect de invidie și toți vor să profite de el; nu mai exista nici umbră de sociabilitate, de libertate, de simplitate; totul devine viclenie, calcul, amabilitate forțată, adulare nemăsurată și duritate de fond".

Tocmai la Saint-Cyr, doamna de Maintenon avea să-și sfârșească zilele după dispariția lui Ludovic al XIV-lea. În seara de 30 august 1715, Françoise părăsi Versailles-ul înainte ca suveranul să-și dea sufletul. Întrucât căsătoria sa nu fusese oficializată, nimic n-ar mai fi putut justifica prezența ei la curte după moartea regelui și ea, știind bine că regentul desemnat, Filip de Orléans, o detesta, nu voia să-și ia riscul de a fi supusă tratamentului umilitor rezervat, în situații asemănătoare, favoritelor.

Regele Soare își luase rămas bun de la viață printr-o moarte exemplară, care constrânsese la admirație chiar și pe cei mai mari dușmani ai lui. Niciodată Versailles-ul nu asistase la un spectacol atât de exemplar: în timp ce cangrena îi devora picioarele, bătrânul despot dădea dispoziții amănunțite cu privire la funeraliile lui și își lua adio de la micul strănepot menit să-i urmeze, de la principii recunoscuți și de la întreaga curte, adresând fiecăruia fraze nobile și solemne în care demnitatea și curajul monarhului se îmbinau cu credința sinceră a creștinului.

Doamnei de Maintenon îi ceru iertare, plângând, cum avea să povestească ea însăși, „pentru a nu fi trăit în destulă armonie" cu ea.

Se gândea, poate, „la situaţia falsă, intolerabilă, în care o ţinuse prizonieră", căsătorindu-se cu ea fără a o recunoaşte de soţie şi impunându-i să joace în faţa curţii un rol jenant şi ambiguu? Sigur, Françoise rezistase alături de el mai mult decât celelalte femei pe care le iubise şi era singura căreia simţise vreodată nevoia de a-i cere iertare.

Doamna de Maintenon avea să petreacă la Saint-Cyr cei trei ani şi jumătate care-i mai rămâneau de trăit. Atmosfera din colegiu era mult diferită de cea a primilor ani, când floarea curţii venea să le admire pe elevele care, sub îndrumarea lui Racine, interpretau *Esther* şi *Athalie*, piese scrise special pentru ele, cu sensibilitatea şi graţia celor mai bune actriţe. Aflată în culmea gloriei în şcolile iezuite, folosirea pedagogică a teatrului era o metodă amplu experimentată, dar succesul spectacolelor şi suflul de mondenitate care îi urmase generase contradicţii violente între educatoare, încurajând vanitatea şi insubordonarea elevelor, provocând nemulţumirea oamenilor Bisericii şi criticile partidei evlavioşilor. Sub influenţa noului ei confesor, Godet de Marais, doamna de Maintenon îşi luă măsuri de apărare şi, în 1692, procedă la reformarea colegiului. În ciuda rezistenţei lui Ludovic al XIV-lea, educatoarele laice au fost înlocuite cu altele religioase, disciplina a devenit mai rigidă şi instrucţia se concentră asupra religiei, moralei şi economiei casnice. Viaţa din colegiu — izolare, tăcere, orare, alimentaţie şi îmbrăcăminte spartane — nu se mai deosebea acum de aceea din cele mai austere mănăstiri. Sentimentul tragic al existenţei, care o domina acum pe doamna de Maintenon, se răsfrângea asupra felului în care erau tratate elevele de la Saint-Cyr: ea le îndemna pe învăţătoare să le educe cu asprime, cu convingerea că acest lucru va contribui la fericirea lor. Fetele acelea, adolescentele în care se regăsea pe sine şi pe care voise să le smulgă unui destin de mizerie şi umilinţe, erau acum sacrificate pentru a-şi face iertate propriile păcate de vanitate, de orgoliu, de ambiţie care o duseseră atât de sus şi de care avea să răspundă curând în faţa lui Dumnezeu.

Şi totuşi, deşi despuiat de graţiile mondene şi învăluit în austeritate şi modestie, colegiul de la Saint-Cyr a trasat calea care avea să ducă, în cursul celor două secole care urmară, la emanciparea femeilor. Aşa cum se temea ilustrul ei strămoş Agrippa d'Aubigné, o femeie instruită

nu putea, în cele din urmă, să nu se revolte împotriva subordonării conjugale.

Basmul cu fetița care păzea curcanii devenită regină nu fusese oare cu putință tocmai pentru că, având drept călăuză experiența, eroina poveștii intrase în posesia unei cunoașteri lumești care îi permisese să înfrunte cu succes încercările vieții? Întemeind colegiul Saint-Cyr, doamna de Maintenon înfăptuia un gest inaugural, întrucât punea bazele instrucției feminine moderne și, în ciuda tuturor scrupulelor sale, transmitea generațiilor viitoare o promisiune de libertate.

MARIA LESZCZYŃSKA
Regina poloneză

„Duminică 27 mai, după prânz, regele a anunţat căsătoria sa cu alteţa regală a Poloniei, Maria Leszczyńska, fiica regelui Stanislav. Această căsătorie uimeşte pe toată lumea, deoarece în realitate nu se potriveşte de nici un fel cu regele Franţei", nota în jurnalul său avocatul parizian Edmond-Jean-François Barbier, dând glas nemulţumirii din ţară. Probabil însuşi viitorul soţ nutrea această convingere, dar, prea tânăr pentru a-şi impune voinţa, învăţase, de la vârsta cea mai fragedă, să nu lase să i se ghicească gândurile. Nu-i ceruse oare doamna de Maintenon guvernantei lui încă înainte de dispariţia Regelui Soare şi pentru a-l pregăti pentru viitoarea meserie de rege, să „îl obişnuiască că puţin câte puţin cu discreţia"? În mai 1725 Ludovic nu avea decât cincisprezece ani şi cel care hotăra în locul lui era vărul său, ducele de Bourbon, fiul prinţului de Condé, care la moartea lui Filip de Orléans luase în mâini frâiele guvernării. Iniţiativa, dictată de preocuparea de a-l pune pe Ludovic al XV-lea în condiţia de a avea în cel mai scurt timp moştenitori, era mai mult decât justificată, deoarece seria de dispariţii făcuse din strănepotul lui Ludovic al XIV-lea singurul descendent legitim încă în viaţă al familiei regale franceze. Iar gândul că, în cazul dispariţiei tânărului rege, coroana ar fi trecut în mâinile familiei Orléans, rivala principilor de Condé, nu-i putea fi străin lui *Monsieur le Duc* care, după ce zădărnicise proiectul căsătoriei cu infanta spaniolă, o copilă de şapte ani, încă departe de a putea fi mamă, trecuse în revistă pe toate prinţesele europene în stare să-i ia locul. Şi pentru că raţiunile de vârstă, de confesiune religioasă, de oportunitate politică nu permiteau să fie luate în consideraţie variantele mai prestigioase, alegerea căzuse asupra Mariei Leszczyńska. Familia Leszczyński nu aparţinea nici măcar marii aristocraţii, n-avea nici un ban şi avea la activ doar un capital de împrejurări nefericite, înfruntate cu demnitate şi

curaj: tatăl Mariei, Stanislav I, ales rege de către Dietă în 1705, avea să domnească asupra Poloniei doar patru ani; detronat în 1709 de August al II-lea, elector de Saxonia, trăia de șaisprezece ani în exil, la Wissemburg, la câțiva kilometri de Strasbourg.

Primul care a fost uluit de cererea franceză a fost chiar Stanislav, care, imediat după ce a primit vestea, a năvălit în camera unde soția și fiica lui se îndeletniceau cu broderia, strigând: „Fata mea, să cădem în genunchi și să-i mulțumim lui Dumnezeu!" „Ce se întâmplă, tată, oare te recheamă pe tron?" „Cerul ne dăruiește mult mai mult: ești regina Franței!"

Maria avea cu șase ani și jumătate mai mult decât Ludovic și, în ciuda faptului că nu putea fi numită frumoasă, avea un aspect plăcut. Înfățișarea ei era grațioasă, fața, cu trăsături bine marcate, avea luminozitatea fetelor slave și totul în ea revela o natură blândă și amabilă. Era într-adevăr înzestrată cu o mare bunătate și cu o religiozitate profundă, care-i permiseseră să înfrunte cu o resemnare senină nenorocirile abătute asupra familiei sale. Inteligentă și sensibilă, Maria vorbea mai multe limbi, se ocupa cu muzica și lecturile și primise de la tatăl ei, care o iubea cu tandrețe, o educație destul de bună.

Entuziasmul cu care Maria acceptase extraordinara cerere în căsătorie era dictat înainte de toate de bucuria de a-și putea consola părinții pentru pierderea tronului. Lipsită de ambiție, se abandonase cu toată încrederea în voia Providenței, deja plină de recunoștință și de dragoste pentru tânărul rege care-i făcuse cinstea să o ceară de soție. Era la curent, desigur, cu dificultățile care o așteptau și fusese informată despre caracterul închis și bănuitor al lui Ludovic; plecase totuși de la Strasbourg, unde nunta fusese celebrată prin procură, însuflețită de un mare optimism și de încredere în învățăturile tatălui ei.

Dar entuziasmul ei nu părea să găsească ecou în țara căreia îi devenise regină. „Această căsătorie, insista Barbier, nu place nimănui. Toți sunt curioși să vadă ce primire îi va face regele, care e rece, care e încă un copil și nu arată nici un interes pentru femei, cu atât mai mult cu cât ea nu e frumoasă, nici măcar drăguță, și e timidă. Ne putem întreba dacă această căsătorie va fi sau nu consumată." Prima întâlnire dintre cei doi soți avu loc la 4 septembrie, nu departe de Fontainebleau, și, în ciuda previziunilor, avu loc în condițiile cele mai bune. „Când

coborî din trăsură, regina încercă să îngenuncheze, dar regele, care era jos, nu-i lăsă timp, o ridică și o sărută pe amândoi obrajii cu o vioiciune pe care n-o mai arătase până atunci"; apoi, luând loc în trăsura Mariei, se întreținu cordial cu aceasta. În ziua următoare, după cina care urmase căsătoriei, „soțul așteptă cu nerăbdare ca regina să se culce și, după ce se dezbrăcă, se strecură lângă ea în pat cu o impetuozitate extraordinară. Au rămas împreună de miercuri seara de la unsprezece până în ziua următoare la zece dimineața". Natura își urmase cursul în chip fericit și timidul adolescent care nu știa nimic despre femei îi dăduse soției sale, în acea primă noapte de nuntă, așa cum ducele de Bourbon se grăbea să-i comunice lui Stanislav, „șapte dovezi ale afecțiunii sale". Nu-i rămânea lui Barbier decât să reflecteze „asupra nemăsuratului noroc al acestei prințese care, pe parcursul a șase luni trece de la cea mai tristă și nenorocită la cea mai minunată condiție. Ea urcă, împotriva oricărei probabilități, pe cel mai important tron din lume, primește drept soț pe prințul cel mai frumos și mai atletic de la curte și mai are și norocul să-i placă".

De patruzeci și doi de ani Versailles aștepta o nouă regină și Maria, deși însuflețită de cel mai mare zel și dotată cu o deosebită demnitate firească și cu un simț instinctiv al reprezentării, se măsura cu dificila sarcină care o aștepta fără a avea nici cea mai vagă idee despre nesfârșita gamă de nuanțe din care era țesută viața de curte și despre conflictele ascunse care colcăiau sub eleganta ei aparență. Ar fi avut nevoie de cineva s-o sfătuiască, dar soțul ei era încă prea tânăr și lipsit de experiență pentru a o face și nu mai exista nici o regină-mamă sau un alt exponent cu autoritate al familiei regale care să fi fost în stare să-i îndrume primii pași. În schimb, regina găsea toate caracteristicile negative ale unei soacre reunite în persoana cardinalului Fleury, bătrânul preceptor al soțului ei care, autoritar, ambițios, intransigent în materie de morală și de religie, dar înzestrat cu o remarcabilă inteligență politică era extrem de preocupat să-și păstreze influența asupra regelui și nu înțelegea să o împartă cu nimeni.

Singura posibilitate pe care Maria ar fi avut-o de a-i intra în voie era să-i dea ascultare orbește, însă tânăra femeie era, la rândul ei, preocupată să-și aprere propria intimitate conjugală și arăta că nu aprecia amestecul cardinalului în această privință. Lucru încă și mai grav,

regina nu ascundea gratitudinea pe care o încerca pentru cei mai răi dușmani ai lui Fleury, ducele de Bourbon și amanta acestuia, frumoasa și intriganta doamnă de Prie, căreia îi era îndatorată pentru acea prestigioasă căsătorie. Tocmai recunoștința pentru cei doi avea s-o determine să facă, după numai patru luni de la nuntă, primul pas greșit. În încercarea de a scăpa de prezența incomodă a lui Fleury, care-și urmărea ca o umbră pupilul regal, chiar și în reuniunile de Consiliu, domnul Duce îi ceruse Mariei să-i mijlocească o întrevedere privată cu regele: iar ea, în ciuda recomandării exprese primite de la Stanislav de a se abține riguros de la orice amestec în politică, nu îndăznise să-i refuze ajutorul cerut.

Astfel, invitat de soție în apartamentele ei, Ludovic al XV-lea se trezise în fața primului-ministru, care îi citise un adevărat act de acuzare împotriva cardinalului. Regele rămăsese impasibil și nu scosese nici o vorbă; apoi, când vărul lui îi ceruse părerea, refuzase să răspundă. Atunci, neștiind ce să facă, ducele îl întrebase dacă avusese ghinionul să-i displacă, primind ca răspuns doar un da foarte sec. După care, nemaiadăugând nimic, suveranul plecase, fără să-i arunce nici măcar o privire soției sale. Fatal pentru domnul Duce — care la puțină vreme după aceea avea să primească un ordin de exil, fiind înlocuit de Fleury în funcția de prim-ministru —, episodul avea să aibă consecințe dezastruoase și pentru regină. Timid și nesigur pe sine, tânărul rege detesta conflictele și discuțiile care îl obligau să ia neîntârziat poziție și trebui să constate că tocmai soția lui abuzase de încrederea lui atrăgându-l într-o capcană: avea să-i poarte pică multă vreme pentru aceasta și nu avea să se mai abandoneze niciodată unei relații de confidențialitate cu ea. Mai mult încă, îi porunci, printr-un bilet umilitor în pur stil Ludovic al XIII-lea, să se supună riguros ordinelor preceptorului său: „Vă rog, doamnă, și dacă e nevoie vă poruncesc să faceți tot ceea ce cardinalul vă va comunica din partea mea, ca și cum v-aș fi poruncit-o eu însumi. Ludovic". La rându-i, Fleury nu-i iertă Mariei că plecase urechea la rugămințile rivalului lui și nu arătă nici o indulgență față de ea, interpunându-se sistematic între ea și rege.

În anii următori, regina descoperi că acel preafrumos soț adolescent, pentru care încercase din impuls o pasiune autentică, nu era numai timid și rezervat, dar și distant, alunecos și, la nevoie, neiertător.

Din acel moment, raporturile cu el aveau să fie umbrite de frica de neînvins pe care soțul i-o provoca și care îi înnăbușea și cele mai atrăgătoare calități — spontaneitatea și naturalețea. Înfrângerea ei, din păcate, era una definitivă: avusese câteva luni la dispoziție pentru a găsi calea prin care să ajungă la inima soțului ei și ratase încercarea.

Nu era desigur ușor de depășit zidul de impenetrabilitate înapoia căruia Ludovic al XV-lea învățase să-și ascundă solitudinea afectivă. Foarte devreme, moartea făcuse vid în jurul lui. Se născuse la 15 februarie 1710 și părinții lui, ducele de Borgogne și Maria Adelaide de Savoia, dispăruseră împreună cu ceilalți doi copii ai lor, răpuși de o formă virulentă de pojar, când Ludovic avea doar doi ani, lăsându-l singur și fără amintiri. „Am avut nenorocul de a nu ști ce înseamnă să-ți pierzi mama", avea să scrie el mult timp după aceea, destăinuindu-și rana incurabilă. La cinci ani avea să cunoască dureroasa experiență a despărțirii de străbunic. Regele Soare îl iubise cu duioșie pe acel strănepot care întrupa ultima speranță a dinastiei, iar pentru copil trauma dispariției patriarhului ce reprezentase pentru el toată familia lui fusese amplificată de faptul că trebuise să-i urmeze ca suveran. „Micuțul meu, fuseseră ultimele cuvinte ale străbunicului pe care și le amintea, ai să fii cel mai mare rege din lume." Pe deasupra, Ludovic trebuise să se smulgă din brațele guvernantei sale, doamna de Ventadour, care-i fusese ca o mamă, pentru a intra într-o lume exclusiv masculină. Și se naște întrebarea dacă, „știind că-și datora coroana numai unei imprevizibile succesiuni de morți, Ludovic al XV-lea nu era câteodată înclinat în mod inconștient să-și perceapă regalitatea ca pe o nenorocire personală". Poate, așa cum a scris Roberto Calasso, „era ca și cum existența lui s-ar fi desfășurat înainte ca el să fi trăit".

Rege la cinci ani, orfanul singuratic se găsise dintr-odată prizonier într-un labirint de contradicții. Pe de o parte era adulat, i se cultiva conștiința superiorității, era respectat, era obișnuit să prezideze ceremonii publice și să trăiască de ca și cum s-ar fi aflat în permanență pe o scenă. Pe de altă parte, era tratat cu o extremă severitate, hotărârile care-l priveau corespundeau, adesea, mai degrabă decât interesului său, logicii ambițiilor altcuiva, iar el se vedea constrâns la o obediență intolerabilă pentru orgoliul lui. Credincios îndatoririlor sale, micul rege

încerca să-şi dea curaj, dar când povara realităţii devenea insuportabilă, se închidea într-un mutism obstinat sau se cufunda în melancolie, provocînd panică în jurul său. Lucrurile se schimbaseră când, în pragul adolescenţei, regentul iniţiase educaţia lui politică, arătându-i o mare consideraţie şi pregătindu-l cu tact şi răbdare pentru viitoarele lui obligaţii de guvernare. De altfel, Filip de Orléans nu făcea nici un secret din aceea că-l prefera pe nepot propriului său fiu. Dar moartea îl lovi încă o dată pe Ludovic, lipsindu-l de un unchi pentru care avea stimă şi afecţiune „şi în care îşi recunoştea călăuza care-l ajutase să se nască definitiv pentru sine". Îi rămânea bătrânul său preceptor, cardinalul Fleury, de care nu se putu dispensa. Însă spre deosebire de Filip de Orléans, cardinalul făcea totul ca elevul lui să nu înveţe să zboare cu propriile-i aripi. Abia spre moartea lui, Ludovic al XV-lea se decise să ia puterea în propriile-i mâini, renunţând să se servească de un prim-ministru, dar simţindu-şi mereu responsabilităţile ca pe tot atâtea poveri. Ludovic al XV-lea nu-şi identifica, precum Regele Soare, condiţia de om cu cea de suveran şi, încă de copil, cum observa doamna de Ventadour, „simţea o uşurare că nu trebuia să fie rege".

Aceasta nu însemna că Ludovic al XV-lea nu avea o inteligenţă ieşită din comun — „cel mai inteligent dintre Bourboni, alături de Henric al IV-lea" — şi o memorie uluitoare. Un program intens de studiu îi procurase de altfel o cultură excepţională pentru un suveran. Preferinţele lui Ludovic mergeau către geografie, ştiinţe şi medicină, ale căror progrese le urmărea cu pasiune. Dar capacitatea lui de analiză şi multiplele lui cunoştinţe contribuiau la a accentua sciziunea ce caracteriza întregul său fel de a fi. Luciditatea, care-l făcea să ia în seamă, înainte de avantaje, riscurile şi necunoscutele proprii oricărei acţiuni politice, se adăuga unei nesiguranţe congenitale, cu efect paralizant; în acelaşi timp, fidelitatea faţă de absolutismul monarhic şi dorinţa de a rămâne credincios exemplului lui Ludovic al XIV-lea, pentru care avea un adevărat cult, erau în totală contradicţie cu cultura şi cu înţelegerea lui profundă pentru lumea modernă. În loc să fie un stimulent pentru a trăi în armonie cu timpul său, interesele lui intelectuale însemnau o evadare din meseria de suveran. Dar evadarea prin excelenţă, singura pasiune la care n-ar fi putut renunţa niciodată şi pe care suveranul şi-o manifestase încă din fragedă tinereţe, era vânătoarea. Cunoştea toate secretele

artei cinegetice şi de două sau trei ori pe săptămână, liber în sfârşit să-şi manifeste exuberanţa fizică, îşi istovea oamenii, caii şi câinii urmărind vânatul până în străfundul pădurilor regale.

Fugind de el însuşi, Ludovic fugea totodată şi de cei din jur. În afară de ceremoniile oficiale, unde, la adăpostul etichetei, îşi îndeplinea scrupulos şi cu competenţă toate obligaţiile, suveranul evita, cât mai mult posibil, să se expună în public, să aibă de-a face cu persoane necunoscute, să fie silit să răspundă la plângeri şi cereri. Prefera să rămână în singurătatea camerei de lucru, să-şi formuleze instrucţiunile în scris şi să-i lase pe miniştri să vorbească.

Aceeaşi timiditate ce definea comportamentul lui Ludovic al XV-lea în toate împrejurările vieţii publice caracteriza şi raporturile lui cu sexul frumos. Şi în acest domeniu tânărul rege se zbătea într-un ghem de contradicţii. În copilăria lui, cu excepţia guvernantei, nu existaseră prezenţe feminine. Femeile reprezentau pentru el un arhipelag necunoscut, din care moartea mamei îl alungase şi în care avea să se reîntoarcă abia la vârsta maturităţii virile, şi nu sub semnul dragostei filiale, ci al erotismului. Totul concura însă pentru a face ca această explorare să fie dificilă, periculoasă şi vinovată. Nimeni nu-i dăduse niciodată nici măcar un rudiment de informaţie despre viaţa sexuală. La unsprezece ani, la pubertate, Ludovic se crezuse „bolnav" şi-şi mărturisise îngrijorarea unuia dintre servitori, care îl liniştise spunându-i că „acea boală era un semn de sănătate". Fanteziile lui în legătură cu femeile apăreau din interdicţiile religioase, din teama, foarte puternică la el, de păcat şi din apariţia unei exigenţe fiziologice care la bărbaţii din neamul lui tindea spre excese. Unica măsură luată de cardinal pentru ca, în aşteptarea căsătoriei, Ludovic să nu se orienteze către pajii săi fusese aceea de a pune să fie atârnate pe pereţii unui culoar pe unde regele trecea adesea desene erotice care nu lăsau loc nici unei confuzii între sexe.

Cât despre iubirea de care povesteau poeţii şi romancierii şi care constituia subiectul splendidelor scene ilustrate pe tavane şi tapiserii, în tablouri şi pe mobilierul superbelor lui palate, Ludovic ştia desigur că aceasta era una dintre marile plăceri ale vieţii şi că se afla în centrul preocupărilor atâtor tinere, frumoase, preaelegante doamne care îi împodobeau curtea şi bănuia, probabil, şi că cele mai dezinvolte şi

întreprinzătoare dintre ele ar fi fost fericite să-l implice în acest joc — dar numai ideea de a vorbi cu ele îi provoca panică. Şi-apoi, la ce i-ar fi servit să ştie mai mult în materie de sentimente, având în vedere că, deşi era stăpân pe viaţa altora, nu era totodată stăpân şi pe propria-i viaţă şi că nu el avea să decidă pe cine avea să ia de soţie?

Cu Maria Leszczyńska, Ludovic îşi începuse călătoria spre insula Cythera fără să trebuiască să ia nici cea mai mică iniţiativă, urmărind doar calea trasată timp de secole pentru soţii regali. Iniţierea lui sexuală se petrecuse cu binecuvântarea Bisericii şi plăcerea pe care i-o provocase coincidea cu exigenţa de a procrea cât mai repede. Simţindu-se în sfârşit adult, pusese să i se taie părul şi adoptase peruca, iar rutina conjugală făcea parte din viaţa lui. O parte destul de însemnată, judecând după numărul de naşteri: între august 1727 şi iulie 1737, Maria adusese pe lume opt fete şi doi băieţi. La douăzeci de ani, Ludovic era deja tatăl a cinci copii şi la treizeci şi unu era bunic. Orfanul se transformase repede într-un patriarh modern, afectuos şi tolerant, însă, în ciuda acestui fapt, căsătoria nu reuşise în nici un fel nici să vindece singurătatea lui afectivă, nici să împlinească exigenţele lui erotice. Religioasă şi pudică, Maria făcea faţă îndatoririlor ei de soţie, dar prefera să urmeze instrucţiunile confesorilor ei decât să-i satisfacă dorinţele tânărului ei soţ. Pe de altă parte, lăsând de o parte exigenţele sexuale, Ludovic căpătase curând pentru prolifica lui soţie poloneză un profund dezinteres, aceasta şi pentru faptul că biata Maria reprezenta pentru orgoliul lui o rană mereu deschisă.

Ludovic pricepuse repede ceea ce era limpede pentru toţi, şi anume că pe plan dinastic alegerea Mariei constituia pentru el o umilitoare mezalianţă. În afară de asta, cu toate virtuţile ei de necontestat, soţia nu-i era de nici un ajutor. Prea bună, prea timidă, prea influenţabilă, prea evlavioasă, Mariei îi lipsea o personalitate destul de puternică pentru a se putea impune unei curţi sofisticate şi dificile, cum era cea de la Versailles. „Regina, scria marchizul de Argenson, nu cunoaşte arta de a-şi atrage persoanele din propria-i curte; ea nu este nici detestată, nici iubită; atrage printr-o oarecare amabilitate, respinge făcând din prietenia ei ceva prea banal. Inimii ei îi lipseşte subtilitatea." Din aceleaşi motive, Maria îşi plictisea şi soţul, şi chiar feritilitatea ei contribuia, paradoxal, la a o îndepărta de el. Deşi îi

consolidau poziția de regină, nașterile apropiate între ele șterseau treptat orice urmă din prospețimea ei tinerească, transformând-o prea devreme într-o matroană și făcând mereu mai evidentă diferența de vârstă față de soțul ei. Fiind mai tot timpul însărcinată, Maria nu putea să-l urmeze pe Ludovic la vânătoare, la baluri și la permanentele deplasări ale curții de la o reședință la alta, și chiar patul conjugal, care rămânea principalul lor loc de întâlnire, devenea adesea impracticabil pentru suveran: potrivit indicațiilor medicinei din acea vreme, fiecare sarcină comporta pentru soți o abstinență forțată de șase luni (trei înainte și trei după naștere). Dacă trebuie să credem în celebra lui lamentație — „Mereu în pat, mereu însărcinată, mereu gata să nască!" —, pentru regină acest regim însemna probabil o ușurare, dar o lipsea totuși de singura rațiune pe care o avea regele de a se interesa de ea.

Cu toate acestea, Ludovic rămase credincios soției sale timp de șapte lungi ani: frica de blamul cardinalului Fleury, teama de păcat, puterea obișnuinței, stângăcia lui față de femei îi dominaseră nevoia de evadare. Apoi, în 1733, neliniștea, senzația de a-și fi risipit anii tinereții ignorându-le toate emoțiile, chemarea plăcerii și în primul rând hotărârea doamnei de Mailly îl determinară să îndrăznească. În ciuda ezitărilor, a remușcărilor și a căinței, nu i-ar mai fi fost cu putință să dea înapoi. În speranța de a mai face un copil de parte bărbătească, care să stea alături de Delfin — al doilea născut murise la numai trei ani —, Ludovic avea să continue să viziteze patul conjugal, dar sosirea altor trei fetițe îi epuiză simțul datoriei. Când, la 15 iulie 1737, i se spuse că i se născuse o altă fată și fu întrebat ce nume voia să-i dea, regele răspunse: „Madame la Dernière" (Doamna Ultima). O butadă care nu lăsa să se întrevadă nimic bun pentru regină.

Informată despre infidelitățile soțului, Maria fu disperată, luptase, plânsese, se rugase și în cele din urmă se resemnase. Nu îi fusese ușor, pentru că făcuse greșeala de a-și iubi nebunește soțul și avusese naivitatea de a se crede iubită de el. Mai înțelepte decât ea, reginele care o precedaseră pe tronul Franței îi arătau comportamentul de urmat: și totuși, acel soț egoist și indiferent îi rezervase un tratament mai bun decât le fusese hărăzit suveranelor din trecut. Spre deosebire de străbunicul lui, Ludovic al XV-lea nu era un tiran: avea să i le impună cu

nerușinare Mariei pe favoritele lui, dar nu avea să repete scandalul bastarzilor; avea să ducă o existență paralelă din care soția lui era exclusă, dar în schimb avea să-i lase o libertate fără precedent pentru o regină a Franței. Maria, care, asemenea lui, nu iubea viața de curte, își putu forma un cerc de prieteni credincioși, aleși în mod liber în funcție de afinități și simpatii și reuși să uite alături de ei de constrângerile etichetei. Jurnalul ducelui de Luynes, soțul doamnei de companie a reginei și prietena ei de suflet, ne descrie obiceiurile aproape burgheze ale soției lui Ludovic al XV-lea: „Dimineața petrece în apartamentul ei cel puțin două ore și alte trei sau patru după masă, în zilele în care nu merge la biserică după prânz: în aceste ore aflate la dispoziția ei, vede pe cine vrea..." Dacă ne gândim la aglomerarea de îndatoriri care în aceiași ani secătuiau puterile amantei oficiale a soțului ei, doamna de Pompadour, nu putem să nu ne gândim că la urma urmei Maria nu era atât de demnă de compătimire. În afara plăcerilor prieteniei, regina putea cultiva bucuriile familiei. Spre deosebire de suveranele dinaintea ei, care fuseseră constrînse să taie orice punte cu trecutul, Maria avea cel puțin consolarea de a păstra legături foarte strânse cu părinții ei, iar în 1765 putuse chiar să-și viziteze tatăl la Lunéville și să vadă țara unde acesta domnea acum. Deoarece, rechemat pe tronul Poloniei, Stanislav acceptase cererea ginerelui său de a face schimb între regatul lui și ducatul de Lorena, consimțind de asemenea să-l lase pe acesta din urmă moștenire coroanei franceze.

În cele din urmă, grație căsătoriei cu săraca principesă poloneză care venise fără dotă, fără bijuterii, fără suită, Ludovic al XV-lea reuși să lărgească în chip pașnic hotarele teritoriului național, anexându-i o regiune de mare importanță strategică. Din timpurile Anei de Bretania o regină nu mai adusese Franței o zestre atât de frumoasă.

SURORILE MAILLY-NESLE
Amoruri în familie

LOUISE-JULIE

Au fost necesare eforturile a cinci surori, susţinute de o vastă reţea de intrigi, pentru a-l face pe Ludovic al XV-lea apt de a depăşi bariera de timiditate care-l separa de sexul frumos, de a-şi trăda o soţie de care era legat prin obişnuinţă şi prin datorie, de a înfrunta reproşurile confesorilor şi de a se emancipa de sub tutela unui bătrân preceptor tiranic, prea puţin dispus să renunţe la influenţa pe care o avea asupra lui.

Descinzând dintr-o familie din vechea nobilime de spadă, originară din Picardia, cu un patrimoniu ruinat şi cu părinţi de o moralitate extrem de elastică, Louise-Julie, contesă de Mailly, Pauline-Félicité, marchiză de Vintimille, Diane-Adélaïde, ducesă de Lauraguais, Hortense-Félicité, marchiză de Flavacourt şi Marie-Anne, marchiză de La Tournelle, au contribuit toate, într-o manieră mai mult sau mai puţin directă, la iniţierea tânărului rege în erotism, în dragoste, în politică, dar şi la crearea acelui climat de scandal care avea să-l lipsească de respectul supuşilor.

După şapte ani de căsătorie, plictisit de serile petrecute în compania soţiei, Ludovic începuse să frecventeze *cercul* care se reunea în apartamentul amabilului şi rafinatului conte de Toulouse, ultimul fiu al lui Ludovic al XIV-lea şi al doamnei de Montespan. Pentru prima dată, în compania unora dintre cei mai mari seniori ai curţii sale, regele se simţise în sfârşit în largul său şi învăţase să râdă şi să glumească. În lumina acestei sociabilităţi aristocratice, prietenoasă şi complice, nevoia lui de o femeie pe care s-o iubească apăruse tuturor atât de evidente încât domnişoara de Charolais, frumoasa, independenta şi lipsita de prejudecăţi soră a ducelui de Bourbon, care

făcea parte din micul clan, se hotărâse să-i vină în ajutor. Mult prea în vârstă față de Ludovic pentru a se propune pe sine, începu să caute, cu ajutorul fostului ei amant, ducele de Richelieu, o candidată care să nu fie nici intrigantă, nici ambițioasă, și care să nu sfârșească prin a acapara în exclusivitate prietenia suveranului, iar alegerea căzuse asupra fiicei mai mari a marchizului de Nesle, contesa Louise-Julie de Mailly.

În 1733, doamna de Mailly avea douăzeci și trei de ani, aceeași vârstă ca a regelui. Măritată foarte de tânără cu un văr fără parale și libertin, de care trăia despărțită, tânăra contesă îi luase locul soacrei sale în rolul de doamnă de palat a reginei și avea darul de a se face iubită. „E bine făcută, tînără, dar nu frumoasă, cu o gură mare, bine garnisită cu dinți frumoși, și pe deasupra e amuzantă. Nu e inteligentă și e lipsită de ambiții", nota marchizul de Argenson în jurnalul său. Iar dacă tocmai lipsa de ambiții și dezinteresul ei față de luptele pentru putere îi câștigaseră simpatia curții și neutralitatea cardinalului Fleury, afinitatea ei cu sensibilitatea și cu gustul timpurilor noi o făceau, în schimb, seducătoare. „Totul, în aspectul ei, în ovalul slăbuț al feței brune, avea acel farmec picant și senzual care-i atrage pe tineri", vor scrie un secol mai târziu frații Goncourt, maeștri în arta evocării istorice întemeiată pe erudiție și empatie. „Era una dintre acele frumuseți provocatoare, cu obrajii fardați și sprâncenele bine marcate: avea strălucirea razelor de soare la apus. Era una dintre acele femei tipice înfățișate în toate portretele pictorilor din vremea regenței, cu amplul guler din organdi și cu steaua pe frunte, care, cu obrajii aprinși, cu sângele fierbinte, cu ochii strălucitori și mari ca ai Iunonei, cu purtarea îndrăzneață, cu îmbrăcămintea șocantă, ne întâmpină din trecut cu grațiile lor nerușinate și superbe, ca zeitățile dintr-o bacanală ... Fața doamnei de Mailly exprima în întregime felul ei de a fi. Entuziastă, pasională, mândră și cum nu se poate mai fericită de a cuceri... un rege al Franței «frumos ca iubirea», se arătase desigur hotărâtă și dispusă la orice avans, la orice concesie."

Bine instruită de Bachelier, servitorul personal al suveranului, asupra comportării de urmat, doamna de Mailly fu așadar introdusă într-un mezanin de sub apartamentele regale, unde se întâlni cu Ludovic al XV-lea. Urmă o scenă penibilă pentru amorul propriu al

amândurora: într-o epocă în care, după chipul și asemănarea lumii bune, atât libertinii lui Crébillon-fiul cât și îndrăgostiții lui Marivaux se întreceau, în romane și pe scenă, în arta cuvântului, Ludovic și Louise, prizonieri ai propriei lor stânjeneli, renunțară la galanteriile de limbaj pentru a lăsa să vorbească faptele. „Regele era încurcat, povestește d'Argenson, și o trase de rochie; ea spuse că-i era foarte frig la picioare și se așeză lângă foc. Regele îi prinse gamba și piciorul, care erau foarte frumoase, și de acolo urcă spre jartieră; întrucât primise instrucțiuni să nu opună rezistență unui bărbat atît de timid, ea spuse: «Ah, Doamne! Dacă știam că Majestatea Voastră m-a chemat pentru asta, n-aș fi venit». În acel moment, regele se repezi la ea..."

În ciuda începutului prea puțin glorios, a unei reputații deja destul de compromisă și a unei disperate nevoi de bani, Louise era mândră, dezinteresată și sentimentală. Timp de nouă ani avea să-l iubească pe rege fără nici o rezervă, preocupată numai să se facă interpreta dorințelor lui și să mențină treaz interesul pe care el i-l arăta. Legătura lor a fost ținută multă vreme secretă și doamna de Mailly suferi umilința unei lungi serii de întâlniri clandestine în garderoba regelui. Apoi, Ludovic dezertă definitiv din patul conjugal și, începînd cu Paștele anului 1738, nu mai participă la sfintele taine, renunțînd să-i mai atingă pe bolnavii leproși. Prea credincios ca să adopte, după modelul predecesorilor lui, soluția de compromis a unei pocăințe de câteva săptămâni, cu scopul de a salva aparențele cu prilejul marilor sărbători religioase, Ludovic prefera să recunoască public condiția lui de adulter.

Ceea ce l-a determinat să-și asume această vină nu a fost atât pasiunea pentru doamna de Mailly, cât faptul că plăcerea ocupa acum în viața lui un loc la care nu voia să mai renunțe. În amanta care-i fusese împinsă în brațe, găsise o femeie liberă și pasională, care nu practica sexul printre scrupule și rugăciuni și care îi permitea să reia ca adult călătoria spre Cythera începută în momentul căsătoriei. O călătorie care părăsea calea intimității conjugale și adopta drept călăuză imperativul lui *amour goût*, cuvânt de ordine al întregii sale generații.

Punct de plecare a ceea ce avea să devină o neobosită explorare a ţinuturilor lui Eros, şi deşi nu epuiza curiozitatea lui Ludovic, doamna de Mailly deveni pivotul în jurul căruia se rotea noua lui existenţă. Veselă, amuzantă, înţelegătoare, Louise poseda într-adevăr arta de a face viaţa plăcută. Ştia perfect să se poarte în lume şi se pricepea, cu tact şi răbdare, să-şi distreze amantul, să-l determine să iasă din muţenia lui şi să îndulcească asprimile caracterului său. Timidă, prudentă şi terorizată de posibilitatea de a pierde favoarea regelui, contesa avea grijă să-şi câştige simpatia anturajului regal, risipindu-se în favoruri şi gentileţi şi evita să cadă în dizgraţia cardinalului Fleury, ţinându-se departe de politică. Deşi situaţia ei rămânea precară şi Ludovic al XV-lea, hotărât să limiteze scandalul, refuzase să o recunoască oficial drept favorită, contesa se bucura de un număr tot mai mare de ore, pe care regele le răpea ritualului de curte. Intrase, de pildă, în obişnuinţă ca partidele de vânătoare ale lui Ludovic să se încheie cu o cină pentru puţini intimi în acele *petits appartements* care fuseseră construite din porunca lui la Versailles, iar suveranul îşi luase şi obiceiul să petreacă una sau două zile pe săptămână la reşedinţele regale din apropierea Parisului, în compania unui cerc restrîns de prieteni.

Începea astfel o viaţă paralelă cu cea oficială, care permitea regelui să se sustragă privirilor curtenilor şi să trăiască în palatul regal ca un om obişnuit în casa lui. Era o alegere riscantă şi în evidentă contradicţie cu tradiţia monarhică franceză. Din vremea lui Francisc I de Valois eticheta regală nu se mai limita să exalte doar măreţia suveranului, ci garanta fiecărui supus un rol bine precizat. Spectacolul regalităţii avea nevoie de actori ca şi de spectatori şi se baza pe un acord tacit între suveran şi curteni: aceştia din urmă îşi sacrificau libertatea pentru a-l omagia pe suveran, iar suveranul renunţa la libertatea sa pentru a trăi în mijlocul lor. Spre deosebire de monarhii spanioli sau de împăraţii austrieci, care duceau o existenţă extrem de retrasă, regii francezi îşi petreceau întreaga zi în public, se întreţineau familiar cu marii seniori ai regatului şi chiar şi cel mai umil dintre curteni avea posibilitatea să se apropie de ei. De nepătruns şi inatacabil în opţiunile sale politice, în privinţa tuturor celorlalte aspecte ale vieţii sale, regele Franţei nu avea secrete faţă de supuşii

lui şi nu exista gest care să poată scăpa controlului lor. Astfel, dincolo de curiozitatea şi de voyeurismul al căror obiect era, această existenţă desfăşurată tot timpul în public, în care pînă şi funcţiile fiziologice făceau parte din spectacol, era în primul rînd o garanţie de transparenţă şi comporta un avantaj reciproc: dacă suveranul îi supraveghea pe curteni, şi aceştia, la rîndul lor, erau în măsură să-i verifice conduita, se bucurau de vecinătatea lui şi puteau să pretindă atenţia lui.

Însă Ludovic al XV-lea arăta clar că nu voia să respecte regulile jocului: adesea nu participa la distracţiile prevăzute în calendarul săptămânal de la Versailles, mânca rareori în public şi prefera să dispară în culisele camerelor de ceremonie. Şi ca şi cum acest lucru n-ar fi fost prin sine ofensator, aducea cu el şi câte un privilegiat ales pe baza procedeului, puţin spus insultător, numit *débotté*: la întoarcerea de la vânătoare, în timp ce i se scoteau cizmele, regele dicta lista celor pe care dorea să-i invite la cină, iar numele acestora erau citite cu voce tare în anticamera unde curtenii aşteptau să-şi afle soarta. Puţini erau şi acei norocoşi aleşi să-l urmeze în diferitele deplasări în afara Versailles-ului. Nemulţumirea suscitată de arbitrarul unei discriminări care nu ţinea cont nici de rang, nici de etichetă, ca şi umilinţa încercată de cei excluşi, erau totuşi mai puţin grave decât deducţiile care se făceau asupra a ceea ce se petrecea dincolo de uşile închise ale *micilor apartamente*. Pe de altă parte, aşa cum va arăta un deceniu mai târziu ducele de Croÿ, înşişi privilegiaţii care erau admişi acolo ştiau că „adevăratul privilegiu era reprezentat de accesul în *petits cabinets*, unde puteau intra doar foarte puţini dintre cei mai vechi şi mai intimi curteni". Dacă regele nu-şi respecta îndatoririle şi se ascundea, însemna că avea ceva de ascuns, că încălcarea protocolului era dictată de nevoia de a tăinui infracţiuni încă şi mai grave. Iar asupra naturii acestora din urmă, fantezia se dezlănţuia.

Primele şi cele mai grave bănuieli priveau conduita morală a „unsului lui Dumnezeu". Regele se sustrăgea controlului curtenilor săi pentru a se abandona la tot felul de excese, începînd, firește, cu cele sexuale. Abia formulate, aceste supoziţii se răspândeau din gură în gură, de la Versailles la Paris şi în cele mai îndepărtate provincii, coborând toate treptele societăţii pînă la „bunul popor francez",

luând proporții nemăsurate și deformându-se pe măsură ce se depărtau de curtea unde apăruseră și prinzând rădăcini drept certitudini absolute în opinia oamenilor. Gravitatea acuzelor putea să difere, dar verdictul era unanim: cea care îl ducea în ispită pe suveran și-l îndepărta de la îndatoririle lui era totdeauna o femeie.

Iar atunci când, în decursul primei aventuri extraconjugale a lui Ludovic al XV-lea, se descoperi că nu era o singură femeie, ci erau mai multe, scandalul a fost fără precedent.

PAULINE-FÉLICITÉ

În 1738, când legătura ei cu regele ajunsese de domeniu public, doamna de Mailly comise imprudența fatală de a o primi la Versailles pe sora ei mai mică, Pauline-Félicité, o copilă de șaisprezece ani abia ieșită din mănăstire. Louise avusese totdeauna o slăbiciune pentru ea și întrucît mama lor murise, se lăsă impresionată de rugămințile ei și o luă la curte în ideea de a-i găsi un bărbat. Cum și-ar fi putut închipui, de altfel, că încă demult, în izolarea mănăstirii unde fusese crescută, Pauline îi pusese gând rău? „Am să merg la curte, la sora mea, îi mărturisise ea unei colege, regele o să mă vadă, regele o să se îndrăgostească de mine, și eu am s-o conduc pe soră-mea, pe rege, Franța și Europa."

Visul de a deveni amanta regelui era comun multor fete, iar tinerețea și înfățișarea plăcută a lui Ludovic al XV-lea contribuiau la a le aprinde închipuirea; dar visul tinerei Mailly-Nesle era un scop urmărit cu o foarte lucidă hotărâre.

Foarte urâtă, „cu o înfățișare de grenadier, un gât de cocostârc și un miros de maimuță", Pauline nu-și făcea iluzii asupra propriului ei aspect, dar asta nu-i provoca îngrijorări: ceea ce intenționa să domine ea era mintea lui Ludovic, nu simțurile lui. Și din moment ce era sigură pe superioritatea ei intelectuală, ea adoptase drept unică strategie pe aceea de a fi până la capăt ea însăși.

Năbădăioasă, spirituală, lipsită de respect, micuța Nesle nu se lăsase subjugată de Ludovic al XV-lea, ci îl amuzase cu impertinența ei de *enfant terrible* și îl uimise cu ascuțimea și originalitatea

observațiilor ei, ajutându-l să-și depășească timiditatea și făcându-l să lege cu ea o complicitate glumeață. Curând, suveranul avea să nu se mai poată dispensa de ea: vitalitatea ei avea asupra lui un efect tonic și libertatea ei de gândire îl incita să-și exprime opiniile. Pe de altă parte, profunda prietenie pe care Pauline-Félicité era pe cale să o lege în acei ani cu marchiza du Deffand, care era socotită, pe drept cuvânt, una dintre femeile cele mai inteligente din Paris, demonstra că regele nu era singurul care-i aprecia calitățile intelectuale.

La un an după sosirea ei la Versailles, Pauline era oaspete permanent al cinelor din *petits appartements* și participa la toate călătoriile de plăcere ale suveranului. Într-un prim moment, doamna de Mailly fusese convinsă că atențiile regelui pentru sora ei erau dictate de dorința de a-i face ei plăcere. Dar când își dăduse seama că, pentru a părăsi Versailles-ul, Ludovic al XV-lea alegea tocmai zilele în care ea trebuia să-și facă datoria de doamnă de companie a reginei, Louise fu silită să deschidă ochii: regele se amorezase de Pauline și prezența ei devenise o piedică.

Realitatea era mult mai rea decât își putea închipui contesa. Pentru prima și poate singura dată în viața lui, Ludovic al XV-lea era cu adevărat îndrăgostit și, pus cu spatele la zid, nu ezită să-i spună că o iubea pe sora ei tot atât cât o iubea pe ea.

Spectacolul a două favorite fusese deja impus supușilor de către Ludovic al XIV-lea, dar până atunci nici un rege al Franței nu se exhibase într-un *ménage à trois* cu două surori. Faptul că acestea păreau să se înțeleagă de minune și că, peste toate astea, trăiau în cea mai mare intimitate contribuia la adâncirea scandalului și la a-i conferi un neliniștitor parfum de incest.

Într-adevăr, toți cei trei participanți la acest trio optaseră, deși din motive diferite, pentru simbioză. Regele era un om comod, nu-i plăceau soluțiile radicale și spera că vechea lui legătură cu doamna de Mailly putea să-i servească drept paravan pentru o relație care prezenta circumstanța agravantă de a implica o fată nemăritată. Cât despre Louise, pusă în fața evidenței că amantul ei încetase să-i mai acorde interes, nu avusese curajul să iasă din scenă și se resemnase la o coabitare umilitoare, cu improbabila speranță că pasiunea lui Ludovic se va reaprinde. Logic vorbind, singura care ar fi trebuit să

dorească o schimbare era Pauline. Bazându-se pe ascendentul ce-l căpătase asupra suveranului, ea putea să râvnească la înlăturarea soră-sii și la a-și asuma poziția de amantă oficială; dar nu acestea îi erau obiectivele. Doar pasiunea pentru politică avea, într-adevăr, darul de a face să-i vibreze până la ultima fibră trupul mare și dizgrațios și proiectele ei nu erau de natură sentimentală. Ea voia să-i inculce lui Ludovic al XV-lea pasiunea de a comanda, emancipându-l de sub tutela cardinalului Fleury, inițiindu-l în responsabilitățile guvernării, pe scurt, ajutându-l să devină un mare monarh. Bine instruită de ea, soră-sa putea să o susțină în acest sens și puțin îi păsa dacă regele îi mai hărăzea Louisei din când în când câte o atenție. Dinspre partea sa, Ludovic înțelesese că tânăra femeie credea în el și în grandoarea lui de suveran și tocmai de aceea o răsplătea cu o dragoste pasionată.

Visurile de glorie ale Paulinei coincideau cu ale tinerilor reprezentanți ai nobilimii de la curte, nerăbdători să-și facă auzit glasul după lunga tăcere impusă de Regele Soare. Obosiți de politica prudentă și pacifistă a bătrânului prim-ministru, ei doreau să se remarce în meșteșugul armelor și să recupereze pe câmpurile de luptă timpul pierdut. Prilejul nimerit pentru a reafirma prestigiul Franței în Europa apăru în 1740, la moartera împăratului Carol al VI-lea. Dispariția ultimului Habsburg deschidea o dublă succesiune: aceea a regatelor ereditare ale dinastiei sale — Boemia, Ungaria și posesiunile austriece —, care, în temeiul Pragmaticei Sancțiuni, trebuiau să revină primei lui născute, Maria Tereza; și pe aceea, electivă, a coroanei imperiale. Doar cu trei ani înainte, în momentul schimbului între Lorena și Polonia, Franța se obligase să respecte Pragmatica Sancțiune*, și politica de conciliere urmată de Fleury față de casa de Austria dădea de presupus că Franța avea să susțină candidatura la demnitatea imperială a soțului Mariei Tereza, Francisc de Lorena, devenit mare duce de Toscana. Cardinalul știa că Habsburgii nu mai

* Dispoziție emisă de Carol al VI-lea de Habsburg în 1713, care stabilea că succesiunea se poate efectua și pe linie feminină, precum și în divizibilitatea teritoriului monarhiei. Contestată în 1740, a rămas totuși în vigoare până în 1919. (n.e.)

reprezentau o amenințare pentru Franța și că pe plan internațional provocarea o reprezenta acum controlul coloniilor de peste mări. Conflictele multiseculare cu casa de Austria lăsaseră însă o urmă adâncă în opinia publică franceză, iar dispariția lui Carol al VI-lea și disputele iscate în jurul succesiunii acestuia ofereau partidei belicoase susținută de Pauline o splendidă oportunitate de revanșă.

Când, în acord cu linia politică a cardinalului, Ludovic al XV-lea comentase moartea împăratului declarînd că voia „să rămână pe muntele Pagnote" (altfel spus, „să rămână în expectativă"), unuia dintre cei prezenți îi scăpase o replică simptomatică pentru așteptările belicoase ale multor curteni: „Majestății Voastre îi va fi frig, deoarece strămoșii Voștri n-au construit nimic acolo." Presiunile conjugate ale Paulinei, ale Louisei și ale întregului lor anturaj sfârșiră prin a-l convinge pe rege să abandoneze înțeleapta lui poziție de așteptare și să opteze pentru o soluție de compromis: Franța consimțea ca Maria Tereza să intre în posesia moștenirii ei, dar susținea candidatura la coroana imperială a lui Carol Albert de Bavaria. Era un pas greșit, pe care numirea contelui de Belle-Isle ca ambasador francez la Dietă pentru alegerea împăratului îl făcea ireparabil. Nepot al celebrului supraintendent Fouquet, asupra căruia se abătuse mânia Regelui Soare, strălucitor, intrigant, peste măsură de ambițios, contele, care se putea bizui pe sprijinul Paulinei, își asumase conducerea partidei antiaustriece. Odată ajuns în Germania, nesocotise instrucțiunile de prudență primite de la rege și de la cardinal și avea să târască Franța într-un război cu rezultate dezastruoase. Tânăra femeie însă nu va mai avea timpul să vadă consecințele politicii pe care o sprijinise cu atâta pasiune.

Întâlnirile amoroase ale lui Ludovic al XV-lea cu Pauline se desfășurau în lăcașul fermecat de la Choisy. În 1739 regele cumpărase pentru amanta lui micul castel construit în epoca lui Ludovic al XIV-lea, celebru pentru minunata lui grădină proiectată de Le Nôtre, care cobora într-o suită de terase pînă la Sena. Ca și La Muette, un castel de vânătoare în Bois de Boulogne achiziționat de rege cu doi ani înainte, Choisy era o simplă *maison de plaisance* care, spre deosebire de marile reședințe regale de la Marly, Compiègne sau

Fontainebleau, putea primi doar un număr limitat de persoane. Ludovic îi încredinţase modernizarea acestui loc arhitectului Gabriel, supraveghind, cu un gust desăvârşit, mobilarea lui şi se refugia deseori acolo cu Pauline, Louise şi câţiva prieteni intimi, ca să se bucure de plăcerile vieţii private. El fusese cel ce comandase pentru prima dată unul dintre acele mecanisme reprezentând o culme a rafinamentului atins în secolul al XVIII-lea în arta de a trăi comod: o masă de prânz, aranjată cu tot ce trebuia, care se ridica de la etajul inferior, făcând inutilă prezenţa servitorilor.

Castelană la Choisy, Pauline ştiuse să profite de această *retraîte* idilică pentru a se dedica, departe de ochii lui Fleury, educaţiei politice a suveranului, începând cu „a-l învăţa să vrea". Între timp, pentru a salva aparenţele şi a justifica prezenţa ei la Curte, Ludovic îi făcuse rost de un soţ complezent. Consistenţa zestrei şi garanţia favorurilor regale i se păruseră marchizului de Vintimille — care, deşi nepot al arhiepiscopului de Paris, nu strălucea prin virtute — motive mai mult decît suficiente pentru a o duce pe Pauline la altar.

Oficiată la arhiepiscopia de Paris la 4 septembrie 1739, nunta se încheiase cu o cină somptuoasă oferită de domnişoara de Charolais la Madrid, frumoasa locuinţă pe care principesa o avea în Bois de Boulogne şi unde regele adăsta deseori în timpul partidelor lui de vânătoare. Suveranul, sosit anume de la Muette pentru ceremonia *coucher*-ului, îi făcu mirelui deosebita onoare de a-i întinde cămaşa de noapte în momentul în care acesta se pregătea să meargă la culcare. Apăruse şi zvonul că Ludovic îi luase locul în patul nupţial, dar domnul de Vintimille se bucurase în mod sigur de drepturile lui conjugale din moment ce după câteva luni avea să se întrebe asupra paternităţii copilului pe care nevastă-sa îl aştepta.

Manifestată la începutul lui 1740, sarcina Paulinei a fost dificilă, dar faptul acesta n-o împiedică pe tânăra femeie să-l ţină în continuare în mână pe rege şi să persevereze în ofensiva ei contra lui Fleury, folosindu-şi sora ca pion strategic. Dinspre partea lui, Ludovic al XV-lea, mai îndrăgostit ca niciodată, urmărea cu îngrijorare evoluţia sarcinii, o înconjura cu atenţii pe femeia iubită şi pusese să fie construită o lectică specială pentru a o transporta de la Choisy la Versailles în momentul naşterii. Începând cu luna august,

starea Paulinei se înrăutăți mult: doborâtă de o febră de care nu avea să mai scape, favorita refuză să se îngrijească și se cufundă într-o adâncă melancolie. Regele, arată ducele de Luynes în *Memoriile* sale, „era singurul care ar fi putut s-o convingă să respecte prescripțiile medicilor" și se străduia să o scoată din mutismul ei. Odată, exasperat de tăcerea ei, îi strigase chiar că „leacul care ar fi trebuit folosit ca s-o vindece era să-i taie capul..., să i se scoată tot sângele și să-i fie înlocuit cu al unui miel, atât era de aspră și de rea". Era însă clar că din extraordinara ei energie nu mai rămăsese nici urmă.

La 24 august, însoțită de un cortegiu de prieteni, doamna de Vintimille se întoarse la Versailles și se reinstală în apartamentul ei, unde regele venea s-o vadă în fiecare seară, la cină, iar pe 2 septembrie dădu naștere unui copil pe care arhiepiscopul de Paris veni imediat să-l stropească cu apă sfințită, târând după el pe nepotul recalcitrant. Încă de multă vreme la cuțite cu nevasta, marchizul de Vintimile se complăcea să pună în circulație povești infamante despre ea, iar Pauline, care îi arăta aceeași aversiune, hotărâse să doarmă în paturi separate.

Regele reacționă cu o bucurie evidentă la nașterea copilului și manifestă pentru el un interes pe care nu-l arătase pentru copiii lui. Cu trecerea timpului, asemănarea micuțului Vintimille cu suveranul avea să devină atât de mare, încât îi atrase porecla de „demi-Louis", după numele monedei cu efigia monarhului, aflată pe-atunci în circulație. Dacă însă nou-născutul era sănătos, starea lăuzei se înrăutățea văzând cu ochii. Pasionat de medicină și cu o atracție morbidă pentru boală, regele chemase mai mulți medici s-o consulte, dar aceștia, nereușind să se pună de acord asupra naturii bolii care-o măcina pe pacientă, se mărginiseră să-i ia sânge. Pentru a evita ca zgomotul cailor și al trăsurilor să tulbure odihna iubitei, suveranul, punând în aplicare o dispoziție excepțională, la care se apelase numai în ultimele zile ale Regelui Soare, ordonase ca pavajul de sub ferestrele ei să fie acoperit cu fân. În ziua de 8 septembrie, seara, stătu de veghe la căpătâiul bolnavei până la două noaptea; apoi, liniștit din pricina unei efemere ameliorări, se retrase în apartamentul lui. Puțin mai târziu, doamna de Vintimille fu cuprinsă de dureri atroce care o făcură să creadă că fusese otrăvită și trimise după un

confesor, dar acesta nu ajunse la timp ca să-i dea sfânta împărtășanie. La șapte dimineața, la numai nouăsprezece ani, Pauline încetă din viață.

Tragicul ei sfârșit avea să apară și mai sinistru în lumina a ceea ce se întâmplă imediat după aceea. Însărcinat să transmită ultimele dorințe ale dispărutei, preotul care o asistase se duse la doamna de Mailly, dar, doborât de o sincopă, se prăbuși în pragul camerei acesteia. Însă răul cel mai mare abia de acum încolo urma să se producă. Deoarece nu era îngăduit ca regele să se găsească sub același acoperiș cu un mort, trupul doamnei de Vintimille fu transportat în mare grabă, abia acoperit cu un cearșaf, de la palat la casa Villeroy, unde servitorii îl lăsară nepăzit și se duseră la cârciumă să se îmbete. Atrași de curiozitate și de ura pentru o femeie care avea faima că îl corupsese pe suveran, plebea de la Versailles pătrunse în palat și puse stăpânire pe cadavru, supunîndu-l la tot felul de ultragii. Sinistru preaviz pentru ferocitatea de care era în stare bunul popor francez când se erija în judecătorul conduitei principilor săi.

Ludovic al XV-lea află de moartea doamnei de Vintimille la trezire și, după ce dădu dispoziție să se oficieze mesa în camera lui, trase draperiile patului, sustrăgându-se astfel oricărei priviri. Ușile apartamentului său rămaseră închise până la cinci după-amiaza, apoi regele se sculă și, luându-i cu sine pe doamna de Mailly, pe ducele d'Ayen, pe ducele de Noailles și pe marchizul de Meuse, plecă la Saint-Léger, casa de țară a familiei Toulouse, fără să spună când avea să se întoarcă la Versailles. Acolo, în prezența câtorva prieteni credincioși, regele se lăsă pradă durerii: nu numai că fusese din nou lovit de moartea care-i răpea ceea ce avea mai scump, dar în plus această moarte îi arunca în spate responsabilități înspăimântătoare. Femeia iubită fusese ucisă de o sarcină de care era vinovat și, poate, tot din vina lui fusese damnată pe vecie. „Judecând după atitudinea serioasă a regelui, nota Luynes, și după felul atent în care asculta mesa, părea că înăuntrul lui se dădea o mare luptă între meditațiile religioase și tendințele sale naturale."

Pentru a umple teribilul gol lăsat de Pauline, lui Ludovic nu-i rămâneau decât lacrimile și amintirile și nimeni nu era mai în măsură să le împărtășească mai bine cu el decât doamna de Mailly.

Într-adevăr, gelozia n-o împiedicase pe Louise să continue să-şi iubească sora, să o asiste în timpul bolii şi să fie greu lovită de dispariţia ei. Şi iată că, precum în poveştile moralizatoare, tocmai noblețea purtării ei o făcu să recâştige poziţia pierdută.

Împins de o veche obişnuinţă şi de doliul comun, regele se reîntoarse la Louise, reluă cu ea vechile deprinderi, cinele din *les petits appartements* şi excursiile la Muette şi la Choisy şi sfârşi chiar prin a împărţi din nou cu ea şi patul. La începutul lui 1742, în ciuda unei recrudescenţe a scrupulelor religioase, Ludovic decise chiar să-şi aranjeze fosta amantă într-un mic apartament legat de al său printr-o scară interioară, deşi, pentru ca gestul să nu fie interpretat drept o recunoaştere oficială, se folosi de marchizul de Meuse ca paravan. Fidelitatea totală a Louisei nu ajungea, totuşi, ca să împrăştie tristeţea şi plictisul ce continuau să-l apese pe suveran, iar semnele vârstei, pe care ea le purta pe faţă, nu contribuiau la reaprinderea dorinţelor lui. Ne putem întreba cât timp avea să se mai împace Ludovic al XV-lea cu această legătură de repliere; fără voia ei, tocmai doamna de Mailly avea să-i grăbească sfârşitul. Şi încă o dată, cea care avea să-i înfigă pumnalul în spate îi era soră.

MARIE-ANNE

Către sfârşitul lui 1742, cu generozitatea ce o caracteriza, Louise sări în ajutorul celor două surori mai tinere, Hortense-Félicité şi Marie-Anne, amândouă foarte frumoase şi cu o conduită impecabilă. Prima, născută în 1715, se măritase cu marchizul de Flavacourt, care servea pe atunci în armată, departe de capitală; a doua, cu doi ani mai mică, era văduva marchizului de La Tournelle şi amândouă beneficiau de ospitalitatea unei mătuşi din partea mamei, prestigioasa ducesă de Mazarin, cu care doamna de Mailly rupsese legăturile. Dar, întrucât doamna de Mazarin murise pe neaşteptate, cele două surori fuseseră gonite cu brutalitate de către moştenitorul ducesei, contele de Maurepas, şi făcuseră apel la sora lor pentru a le găsi un aranjament la Versailles. În numele solidarităţii de familie, Louise le iertase pentru că se plasaseră de partea mătuşii; îi cedă doamnei de

Flavacourt demnitatea de doamnă de palat a reginei, pe care o ocupase ea, iar marchiza de la Tournelle obținu, mulțumită interesului manifestat chiar de rege, pe aceea lăsată vacantă de ducesa de Mazarin. Aceste slujbe nu numai că le permiteau stabilirea de raporturi directe cu familia regală, ci le dădeau dreptul și la un apartament la curte.

La drept vorbind, pentru a se mobiliza în favoarea marchizei de La Tournelle, regele nu avusese nevoie să fie rugat. O văzuse prima dată în 1740, acasă la ducele d'Antin, la Petit-Bourg, și nu-și putuse reține exclamația: „Doamne... cât e de frumoasă!". „Acest lucru era atât de adevărat, preciza ducesa de Brancas în *Memoriile* ei, că părea să fie o simplă constatare, fără să arate vreun sentiment din partea regelui", care, de altfel, mereu intimidat de femeile prea arătoase, „nu mai avea chef să recunoască de cine era atras". Doi ani mai târziu, ducele de Richelieu avea să fie cel care își dădu osteneala să-i deschidă ochii asupra ei.

Născut în 1696, Louis-François-Armand du Plessis, duce de Richelieu și stră-strănepot al unei surori a celebrului cardinal, trecea deja drept „cuceritorul secolului" și avea să fie de asemenea maestrul întru libertinaj al lui Ludovic al XV-lea. Dacă ilustrul Don Juan urmărea de multă vreme, cu extrem interes, poveștile de alcov ale regelui, o făcea ca să se poată servi de ele, la momentul potrivit, pentru ambițiile lui politice. Modestia nefiind trăsătura distinctivă a ducelui, acesta intenționa, după exemplul ilustrului său strămoș, să devină ministru și, eventual, chiar prim-ministru. În 1742, odată cu înrăutățirea stării de sănătate a cardinalului Fleury și cu sosirea la curte a frumoasei Marie-Anne, părea să fi sosit momentul oportun.

Scurta domnie a doamnei de Vintimille arătase în ce măsură putea fi influențat Ludovic al XV-lea de o femeie: era deci de o importanță capitală pentru Richelieu să se descotorosească de contesă care, dincolo de orice, nu avea încredere în el, și să-i facă rost regelui de o nouă amantă, în stare să-i orienteze opțiunile. Văduvă, frumoasă, inteligentă și cu o voință puternică, marchiza de La Tournelle era o candidată perfectă; nu rămânea decât să-l încurajeze pe rege să îndrăznească. Ducele mai avea și motive rafinat-sentimentale de a se interesa de amorul lor: prima și cea mai glorioasă

ispravă din cariera lui de seducător nu era oare aceea de a fi înduioşat, la numai cincisprezece ani, inima ducesei de Borgogna, acea mamă despre care Ludovic nu păstra nici o amintire? Iar mama lui Marie-Anne nu se bătuse la timpul ei în duel pentru el cu doamna de Polignac?

Proiectul lui Richelieu nu era totuşi lipsit de obstacole şi primele dificultăţi veneau din partea doamnei de La Tournelle. Marchiza era îndrăgostită nebuneşte de un nepot al lui Richelieu, contele de Agenois, viitorul duce de Aiguillon, şi nu avea deloc de gând să se despartă de el ca să devină amanta regelui. Richelieu trebuise să facă în aşa fel încât Agenois să plece la armată, să se lase prins în mrejele unei intrigante şi să-i scrie acesteia scrisori compromiţătoare care să fie arătate lui Marie-Anne, pentru ca marchiza, rănită în orgoliul ei, să se decidă să-l părăsească. Nici când fusese convinsă să sprijine proiectul lui Richelieu, tânăra femeie nu se arătă mai maleabilă. Pentru că nu-l iubea pe rege şi pentru că ceea ce o mâna era numai ambiţia, era dispusă să-i cedeze numai cu anumite condiţii precise: cerea ca sora ei să plece de la Versailles, ca ea să fie recunoscută oficial drept favorită, să capete titlul de ducesă şi să se bucure de tratamentul rezervat odinioară doamnei de Montespan; cerea inclusiv angajamentul ca eventualii copii rezultaţi din această legătură să fie recunoscuţi ca legitimi. În primul rând, însă, trebuia ca regele să-i facă curte şi o declaraţie de dragoste în toată regula, căci n-ar fi acceptat pentru nimic în lume, aşa cum i se întâmplase surorii sale, doamnei de Mailly, umilinţa unei întâlniri clandestine lăsată în grija unui servitor. Pe de altă parte, dacă lui Richelieu îi fusese uşor să-l încurajeze pe Ludovic al XV-lea să se intereseze de doamna de La Tournelle şi să aprindă în el o violentă dorinţă de posesie, a-l face să acţioneze efectiv avea să se dovedească o treabă destul de anevoioasă.

Suveranul nu avusese niciodată nevoie să curteze femeile şi îi era deosebit de greu să înceapă s-o facă cu o zeiţă trufaşă, în faţa căreia se simţea şi mai timid şi mai încurcat decât de obicei. Nu o pictase oare Nattier, cu doi ani în urmă, rozalie şi strălucitoare ca zeiţa Aurora, cu un braţ întins în semn de autoritate şi ţinând în mână o torţă cu capul în jos, gata să incendieze inimile? Dar Richelieu aţâţa focul: „Doamna de La Tournelle, frumoasă ca Amorul însuşi, trebuie

cucerită; şi nu generalii Voştri trebuie s-o cucerească pentru Voi; dacă nu o cuceriţi Voi înşivă, nu va fi cucerită de nici un fel... Pentru început, va trebui să-i spuneţi că sunteţi îndrăgostit de ea".

Niciodată destul de explicite pentru a satisface exigenţele lui Marie-Anne, intenţiile lui Ludovic al XV-lea apăreau, dimpotrivă, ca prea evidente pentru întreaga curte, începând cu biata contesă de Mailly. Încă o dată, Louise îşi dăduse seama de greşeala pe care o făcuse din pricina naivităţii ei abia atunci când era deja prea târziu pentru a mai face ceva. Încă o dată, cu brutalitatea timizilor, amantul o anunţa: „V-am promis, doamnă, că am să vă vorbesc cu sinceritate; sunt îndrăgostit nebuneşte de doamna de La Tournelle; nu e încă a mea, dar o să fie". Şi încă o dată era gata să îndure orice umilinţă, numai să nu-l piardă pentru totdeauna pe bărbatul iubit. Dar, spre deosebire de doamna de Vintimille, Marie-Anne nu era dispusă la coabitare şi nu cunoştea sentimentul de milă. Mai mult, cedându-i doamnei de Flavacourt demnitatea de doamnă a reginei pe care o deţinuse, Louise îşi tăiase craca de sub picioare şi de atunci înainte prezenţa ei la curte depindea exclusiv de bunăvoinţa regelui.

Rezistenţa disperată a doamnei de Mailly avea să se prelungească de la sfârşitul lunii septembrie 1742 până în prima săptămână din noiembrie, timp în care Parisul şi Versailles-ul urmăreau cu răsuflarea tăiată evoluţia situaţiei. Toată lumea, inclusiv cardinalul Fleury, cunoştea rolul jucat de Richelieu în această intrigă şi tot ducele a fost cel care avea s-o ducă la bun sfârşit. În faţa atitudinii hotărâte a Louisei, a amânărilor tot mai riscante ale lui Marie-Anne şi a nehotărârii regelui, „profesorul de nebunii" al lui Ludovic al XV-lea se hotărî să ia situaţia în mâinile lui: îi smulse doamnei de La Tournelle promisiunea unei întâlniri nocturne cu adoratorul ei şi se duse imediat s-o informeze pe doamna de Mailly despre asta. Spre deosebire de Ludovic, Richelieu ştia cum să vorbească cu femeile: „Nu ştiţi cât de mult îmi displace, îi spuse, de acum înainte trebuie să vă gândiţi numai la onoarea voastră. Eu nu m-am mai gândit la altceva, din moment ce pe rege nu mai puteţi să-l iubiţi. El merita prea puţin inima Voastră; trebuie să renunţaţi la rege, care vă neglijează. Am să vă duc la Paris atunci când veţi dori". „Sacrificiile mele s-au terminat, îi spuse ea ducelui, din asta o să mi se tragă moartea. Dar în seara

asta am să fiu la Paris". Şi într-adevăr, în seara de 3 noiembrie, după o ultimă şi melancolică masă în compania lui Ludovic al XV-lea şi a marchizului de Meuse, doamna de Mailly părăsi pentru totdeauna Versailles-ul. Legătura ei cu regele durase nouă ani.

Louise nu era o evlavioasă şi în trecut făcuse tot ce-i stătuse în putere ca să încerce să-şi elibereze amantul de scrupulele lui religioase şi de teroarea infernului; dar în acea nefericită împrejurare fu impresionată de elocinţa părintelui Renaud, un predicator oratorian mult preţuit la Paris, care, devenit îndrumătorul ei spiritual, „aduse mângâierea în inima ei sfâşiată". Din acel moment, ea avea să se dedice rugăciunii şi operelor de caritate, frecventând bisericile îmbrăcată modest şi strecurându-se printre oamenii simpli. Unui om care, văzând-o intrând în parohia Saint Roche, spusese cu voce tare: „Cât zgomot pentru o curvă!", se mărgini să-i răspundă: „De vreme ce o cunoaşteţi... rugaţi-vă pentru ea".

Deşi austeritatea nu mai era la modă, convertirea Louisei produse un oarecare efect la curte şi pentru câteva luni cazul ei păru să-l amintească pe cel al domnişoarei de La Vallière; curând însă, peste numele ei se aşternu uitarea. Se mai vorbi în treacăt despre ea în primăvara lui 1751, în momentul morţii ei. Contesa îl desemna drept legatar universal pe fiul doamnei de Vintimille şi al lui Ludovic al XV-lea şi cerea să fie înmormântată în cimitirul Inocenţilor, printre săraci.

„Biata doamnă de Mailly a murit, fu epitaful doamnei de Pompadour, şi îmi pare foarte rău; era nefericită; regele este adînc mişcat de moartea ei." Dar tocmai această nefericire îi redase Louisei demnitatea, îngăduindu-i să-şi regăsească credinţa pierdută. Avea să fie ultima dintre amantele regale care să fi purtat un ciliciu.

După ce, învingătoare, se descotorosise de sora ei, doamna de La Tournelle îşi planifică luarea în stăpânire a inimii lui Ludovic al XV-lea cu o luciditate, un cinism şi un sânge rece care-l surprinseră până şi pe Richelieu. Adevărul este că în legătură cu inima aceea Marie-Anne nu-şi făcea nici o iluzie. Ştia că regele este ascuns, inconstant, egoist, tot aşa de bine cum ştia că, incapabil să-şi înfrâneze nerăbdarea simţurilor, se lăsa apoi copleşit de plictisul ce urma

posesiunii. Exemplul celor două surori care o precedaseră era foarte instructiv pentru ea: ca să-l țină legat de ea pe suveran, trebuia ori să mizeze pe puterea obișnuinței, ori să-l subjuge sufletește.

La câteva zile după plecarea Louisei, Marie-Anne vru să-și proclame triumful, impunându-i suveranului o excursie la Choisy în compania oaspeților obișnuiți din *les petits appartements*, adică a celor mai buni prieteni ai surorii ei. Se putea crede că în schimbul acestei oficializări avea să-l primească în sfârșit pe rege în patul ei, dar n-a fost așa. Ludovic „zgreptănase" în zadar la ușa ei, nu fusese singurul indignat de refuz. Mustrărilor ducelui de Richelieu, enervat de reticențele ei, marchiza le răspundea cu o insolență calmă: „Mânia voastră, *mon cher oncle*, nu mă miră. Mă așteptam la asta, și totuși nu prea mi se pare justificată. Nu văd în ce constă greșeala de a refuza cu onestitate *la petite visite*. Singurul lucru care ar putea să mă facă să-mi pară rău este că aceasta îi va spori pofta". Asemenea personajelor feminine pe care Crébillon-fiul le descria tocmai în acei ani în romanele sale, cea mai tânără dintre surorile Mailly-Nesle demonstra de minune că morala libertină nu era monopolul bărbaților și că uneori îngăduia și femeilor „să-și răzbune sexul".

Abia în cursul celei de-a treia călătorii la Choisy, pe 9 decembrie, marchiza se hotărî să cedeze dorințelor monarhului îndrăgostit. În așteptarea acelei clipe, Ludovic dăduse deja dovadă de hotărâre: ținuse piept vitejește cardinalului Fleury care, făcând apel la sentimentele lui religioase și la responsabilitățile lui de suveran, încercase să-l pună în gardă asupra gravității scandalului în care legătura sa cu o a treia soră Mailly-Nesle avea să arunce monarhia. La Paris circulau, într-adevăr, epigrame ca aceasta:

L'une est presque en oubli, l'autre presque en poussière,
La troisième est en pied; la quatrième attend
Pour faire place à la dernière.
Choisir une famille entière,
Est-ce être infidèle ou constant?[15]

Anul 1742 se încheia cu victoria doamnei de La Tournelle; și 1743 începea cu moartea cardinalului Fleury. În ciuda recentelor neînțelegeri, Ludovic al XV-lea plânse sincer la dispariția celui care-i

ținuse atâția ani loc de tată și, urmând exemplul lui Ludovic al XIV-lea, anunță că nu avea să se mai slujească de ajutorul unui prim-ministru și că va guverna singur. Întrebarea era cine avea să-l guverneze pe el: mai mulți dintre membrii cabinetului Consiliului — de la contele de Maurepas la contele d'Argenson și la cardinalul Tencin — aspirau la acest rol, dar și doamna de La Tournelle și „dragul ei unchi" erau hotărâți să acționeze.

Pe tot parcursul anului 1743, Marie-Anne avea să rămână fidelă tacticii de a-și ține amantul în nesiguranță. Cu o cochetărie desăvârșită, arătându-se când veselă, când melancolică, ea alterna momentele de răceală cu cele de tandrețe și de abandon și ațâța gelozia lui Ludovic lăsându-l să creadă că mai era încă îndrăgostită de contele de Agenois; se abținea de asemenea să-i amintească de promisiunile lui și afișa un foarte mare dezinteres pentru intrigile de curte. Între timp, se debarasa de mulți dintre vechii frecventatori ai „micilor apartamente", înlocuindu-i cu persoane agreate de ea, apoi îl izola pe rege de curte și-l lega tot mai mult de ea. În sarcina de a-l întreține pe Ludovic era ajutată de două surori: frumoasa marchiză de Flavacourt, supranumită afectuos *la poule*, care oferea garanția unui bărbat foarte gelos, și durdulia, vesela, joviala ducesă de Lauraguais, cu trei ani mai mare decât Marie-Anne, ce avea meritul că-l distra pe rege și-l făcea să se simtă în largul lui. Cu prima e foarte probabil că Ludovic nu a avut niciodată raporturi intime, dar nu se poate spune același lucru despre ducesă, care exercita asupra suveranului o atracție neîndoielnică. Dar pentru marchiza de La Tournelle era doar un detaliu fără importanță, care nu punea sub semnul întrebării locul ei de favorită și nu-i încurca de nici un fel proiectele.

La sfârșitul anului, Marie-Anne culegea roadele „iscusinței ei feminine" printr-o dublă și răsunătoare victorie: în octombrie, regele „renunțând la mască, fără reținere și fără să arate nici o remușcare" o distinsese cu titlul de ducesă de Châteauroux, iar la 28 decembrie îi acorda ducelui de Richelieu demnitatea de prim gentilom al camerei sale.

Ducatul de Châteauroux, cu rentele aferente, nu rezolva numai încurcăturile financiare ale lui Marie-Anne, ci îi conferea și „onorurile *tabouret*-ului — dreptul de a se așeza în prezența suveranilor —

și o investea oficial cu rolul de favorită. Ceremonia de prezentare avu loc la 22 octombrie în chip informal, apoi Marie-Anne merse să-și ia în primire *tabouret*-ul de la regină. Maria Leszczyńska, ce învățase de multă vreme să-și ascundă indignarea, o felicită politicos pentru „privilegiul acordat de rege" și o puse să se așeze la stânga ei, alături de ducesa de Lauraguais. Ca să-și desăvârșească triumful, Marie-Anne obținu ca brevetul să-i fie redactat de nesuferitul conte de Maurepas, același văr care-o alungase din casa ducesei de Mazarin și care răspândea la adresa ei cuplete defăimătoare.

Nu-i mai rămânea decât să se bucure de pozițiile câștigate și să concureze vechea glorie a doamnei de Montespan. Avea frumusețea, trufia, verva intelectuală, grația aristocratică ale favoritei Regelui Soare; și după două decenii de servitute sub dominația unui preot bătrân și avar, Versailles avea nevoie mai mult ca oricând de o adevărată regină, în stare să redea curții franceze eleganța, fastul, animația de altădată. Pe măsură ce își realiza intenția de a-i deveni necesară amantului ei, Marie-Anne descoperea și laturile ascunse și seducătoare ale personalității lui — solitudinea interioară, sensibilitatea acută, vulnerabilitatea afectivă, pudoarea —, sfârșind prin a se îndrăgosti de el. Totul, așadar, părea să prevestească o domnie lungă și liniștită pentru a treia dintre surorile Mailly-Nesle. Însă, fără ca ea să știe, de luni și luni de zile, într-un apartament parizian din rue Saint-Honoré, o aventurieră genială, înzestrată cu o energie fără egal și cu o inteligență vizionară, prevedea pentru ea o soartă diferită și mult mai glorioasă.

În acel moment, celebra Claudine-Alexandrine de Tencin avea șaizeci de ani, reușise să lase în urma ei un lung șir de scandaluri și făcuse din salonul ei, frecventat de Fontenelle, Marivaux, Montesquieu, Helvétius, centrul intelectual cel mai însemnat al capitalei. Dar ceea ce o preocupa în mod deosebit pe fosta stareță era cariera fratelui ei, cardinalul Tencin, de care o lega o foarte puternică afecțiune. Protejat de Fleury și admis, după o misiune strălucită la Roma, ca membru al Consiliului cu rang de ministru fără portofoliu, Tencin crezuse că va putea lua locul bătrânului cardinal. În realitate, nu numai că lucrurile nu se desfășuraseră așa, dar Ludovic al XV-lea nu-l aprecia deloc. În vreme ce Tencin părea dispus să se

întoarcă în dioceza lui de la Lyon, sora lui nu se dăduse bătută şi pusese în mişcare o strategie complexă de alianţe. Se adresase ducelui de Richelieu, fostul ei amant şi vechi prieten, implorându-l să facă presiuni asupra favoritei, ca s-o convingă să uzeze de influenţa ei ca regele să-l accepte pe Tencin. Odată ajuns la putere, cardinalul avea să facă front comun cu protectoarea lui împotriva lui Maurepas şi avea să-i deschidă lui Richelieu uşile Consiliului.

Dar această ţesătură de ambiţii nu se baza numai pe interesele fiecăruia dintre membrii trioului, ci şi pe o preocupare comună: Franţa era o ţară lăsată de izbelişte, unde domnea nevolnicia, oportunismul, corupţia şi care risca să „să sară în aer". Politica de susţinere a împăratului Carol al VII-lea de Bavaria, căruia Austria i-l contrapunea pe soţul Mariei Tereza, se îndrepta spre un eşec răsunător din cauza insuficientelor forţe desfăşurate şi a incapacităţii comandanţilor. „Ştirile care parvin din Bavaria sunt tot mai proaste", îi scria doamna de Tencin lui Richelieu, care, la rândul său, îi spunea lui Marie-Anne: „După cum ştiţi, nu se fac decât prostii; şi eu cred că se vor face tot mai multe, până când, în cele din urmă, o să vină o răsturnare de situaţie. Se vorbeşte chiar că regele evită până şi să fie informat despre ceea ce se întâmplă şi că ar fi afirmat că e mai bine să nu ştii nimic decât să primeşti veşti neplăcute. Cât sânge rece!". Cuvinte profetice, având în vedere că la 29 iunie 1743, în timpul operaţiunilor de retragere din Bavaria, neînţelegerile dintre generali şi indisciplina soldaţilor le-au îngăduit austriecilor să impună Franţei sângeroasa înfrângere de la Dettingen.

În ciuda neîncrederii ei iniţiale şi a reputaţiei dubioase a doamnei de Tencin, Marie-Anne se lăsase încetul cu încetul antrenată în jocul politic al celor doi complici, convinsă fiind că avea o misiune de îndeplinit: îi revenea ei sarcina să-l determine pe rege să pună capăt ezitărilor, să se impună în faţa miniştrilor săi, să ia energic în mână treburile statului şi să preia conducerea armatelor sale. Aşa cum făcuse la timpul ei sora Pauline, ducesa de Châteauroux începu să se intereseze de toate numirile şi să se amestece în negocierile care se purtau cu Prusia pentru campania militară din 1744 — în aşa măsură, încât primi de la Frederic al II-lea o scrisoare de mulţumiri pentru contribuţia ei la „strângerea legăturilor durabile ale unei

alianțe eterne". Nu-i dădea pace lui Ludovic al XV-lea, îndemnându-l zilnic la acțiune: „O să mă ucideți, doamnă" se plângea regele. „Întocmai, sire, trebuie ca un rege să moară ca să poată reînvia."

În martie 1744, Franța declara oficial război Angliei și, o lună mai târziu, reginei Boemiei și a Ungariei, iar la 3 mai 1744 Ludovic al XV-lea pleca să-și asume comanda supremă a armatei, care avea ca prim obiectiv invadarea Flandrei catolice, ce aparținea Mariei Tereza. Reginei, care, neîndrăznind să-i vorbească, îi ceruse în scris permisiunea de a-l urma, îi răspunse că din rațiuni de economie era preferabil ca ea să rămână la Versailles. Cât despre Delfin, ar fi fost deplasat să se expună unor riscuri înaintea căsătoriei sale, prevăzută pentru anul următor.

Campania începu sub cele mai bune auspicii: sosit la Lille în entuziasmul armatei și al populației, regele îi învinse imediat pe Wervik și pe Menin și dădu ordin mareșalului de Noailles să se îndrepte spre Ypres. La 8 iunie, cînd se întoarse la Lille, i se alăturară, spre nedumerirea generală, ducesa de Châteauroux și sora acesteia, ducesa de Lauraguais.

Deși toți prietenii ei dezaprobaseră o asemenea inițiativă, Marie-Anne îi smulsese lui Ludovic al XV-lea permisiunea de a-l urma. Tot mai geloasă, suporta cu greu ideea unei lungi despărțiri și se temea că-și pierde ascendentul asupra lui. Și-apoi, cum să reziste ispitei de a împărtăși cu regele succesele unui război pe care ea îl dorise atât de tare și ce ocazie mai bună avea de a mărturisi public forța iubirii sale pentru suveran și pentru Franța? Gândul îi zbura probabil la campania militară pe care o dusese tot în acele locuri Ludovic al XIV-lea, având în suita lui trăsura în care se aflau regina și doamnele de La Vallière și de Montespan... Cu diferența că, de această dată, ea avea privilegiul de a fi singura care să-l însoțească pe rege.

Francezii, însă, se schimbaseră mult față de epoca Regelui Soare. Poveștile de alcov ale lui Ludovic al XV-lea cu surorile Mailly-Nesle scandalizau de multă vreme opinia publică și soldații erau mândri să-și rişte viața pentru un rege războinic, nu pentru un sultan înamorat. Primite cu o ostilitate ce se manifesta prin cuplete obscene și comentarii insultătoare, cele două ducese se instalară

într-un edificiu legat cu acest prilej printr-o galerie de palatul unde locuia suveranul. Pentru a evita să aţâţe şi mai mult nemulţumirea trupelor, regele plecase singur la Ypres şi tot singur vizitase principalele oraşe ale Flandrei. Apoi se deplasase în Alsacia, unde se deschisese un nou front, dar, de data aceasta Marie-Anne refuzase să se despartă de el. La fiecare etapă, suveranul şi amanta lui erau găzduiţi în edificii separate, comunicând între ele prin coridoare construite special, iar primirea era mereu aceeaşi: aplauze pentru rege şi insulte pentru favorită. La 4 august, perechea ajunsese la Metz; sătui să se ascundă mereu şi obişnuiţi deja cu antipatia populară, suveranul şi amanta lui lăsară deoparte orice prudenţă şi petrecură cea mai mare parte din timp împreună. Nu-şi puteau închipui că zilele dragostei lor erau numărate.

Duminică 9 august Ludovic al XV-lea se trezi cu febră şi cu o puternică durere de cap; în zilele următoare, cu toate luările de sânge, vomitivele şi purgaţiile, starea lui continuă să se înrăutăţească. Pe 11 seara, La Peyronie, primul chirurg al regelui, credincios favoritei, care până atunci minimalizase situaţia, crezu de datoria lui să-i spună lui François de Fitz-James, episcop de Soissons şi Mare Capelan al regelui, că era îngrijorat pentru viaţa suveranlui.

Încă de la începutul bolii, Marie-Anne şi sora ei rămăseseră neclintite la căpătâiul lui Ludovic şi, cu ajutorul lui Richelieu, tare pe poziţia lui de prim gentilom al camerei, interziseseră oricui să se apropie de suveran. Chiar şi principii de sânge şi marii ofiţeri ai coroanei nu puteau intra în camera bolnavului decât atunci când se oficia slujba religioasă.

Barajul era destinat să nu permită nimănui să-l informeze pe rege de pericolul în care se găsea, căci aceasta l-ar fi făcut să se spovedească şi, prin urmare, să se despartă de favorită.

În dimineaţa zilei de 12 august, la rugăminţile fierbinţi ale episcopului de Soissons, Ludovic refuză spovedania, spunând că se simţea prea slăbit şi confuz pentru aşa ceva. După-amiaza, totuşi, păru că-l cuprinde angoasa şi-i spuse, suspinând, doamnei de Châteauroux că poate ar fi bine să se despartă. Şi, întrucât starea bolnavului continua să se înrăutăţească, favorita şi Richelieu nu se mai putură împotrivi ca principii de sînge şi înalţii funcţionari din

suită să intre liber în cameră. Venise în sfârșit momentul pentru Marele Capelan și pentru episcopul de Metz să restabilească autoritatea Bisericii și să-l determine pe rege să facă un act exemplar de pocăință.

În dimineața zilei de 13, Ludovic ceru Marelui Șambelan să-l cheme pe confesor. La sosirea părintelui Pérusseau, ducesa de Châteauroux se retrase împreună cu sora ei într-o cameră de lângă cea a bolnavului, așteptând neliniștită să-și cunoască soarta. În cele din urmă, ușa se deschise larg și episcopul de Soissons tună: „Doamnelor, regele vă ordonă să plecați neîntârziat". Anunțată public, concedierea nu putea să fie mai umilitoare; și totuși, pentru favorită ce era mai rău încă nu se consumase.

Imediat după alungarea celor două surori, Marele Capelan dădu ordin să fie distrusă galeria care lega palatul unde stătea doamna de Châteauroux de cel al regelui; în zorii zilei următoare nu mai era nici urmă de galerie, „în așa măsură, scria de Luynes, încât cei care-o văzuseră în ziua dinainte și în cele precedente puteau să creadă că se înșelaseră". Aflând că cele două ducese se mai aflau încă în oraș, Soissons se opuse ca regele să primească împărtășania și porunci ca toate tabernacolele din biserici să fie închise până când concubina nu dispărea de-acolo. Regele îi puse în vedere lui Marie-Anne să părăsească imediat orașul. Dar nici plecarea nu avea să se dovedească ușor de realizat.

Încurajată de comportarea autorităților religioase, populația se dezlănțui împotriva favoritei, mai-mai s-o linșeze, și doar cu mare greutate fu găsită o trăsură care, cu perdelele lăsate, părăsi orașul cu cele două surori. Drumul de întoarecere la Paris fu înspăimântător. La fiecare popas, în orice mic burg, în orice oraș, orgolioasa ducesă de Châteauroux, ferecată în trăsură, auzea aceleași insulte, aceleași amenințări, trăia aceleași spaime, și totuși gândul îi era îndreptat spre Metz, de unde aștepta cu sufletul la gură buletinele despre starea bolnavului.

După confirmarea plecării ei, episcopul de Soissons îi administră regelui împărtășania, impunîndu-i un inutil și umilitor act de căință publică prin care el își cerea iertare pentru scandalul revărsat asupra poporului său și se obliga să se pocăiască. La 15 august

regele primi sfântul maslu, dar din ziua următoare starea sănătății lui începu să se îmbunătățească și în data de 17, când sosi regina, era în afară de orice pericol. Ludovic își primi soția cu afecțiune și-i ceru iertare pentru toate neplăcerile pe care i le pricinuise: paralizată de emoție și de teama de a nu greși, Maria o lăsă pe ducesa de Villars, *dame d'atour*, să răspundă în locul ei și se mărgini să îngenuncheze lângă pat și să se roage. „Regele, înghețat de un asemenea mod de a răspunde emoționantelor lui cuvinte, îi vorbi de atunci înainte numai despre chestiuni indiferente."

Douăzeci de zile mai târziu, în vreme ce Franța în delir îi atribuia supranumele de „cel Iubit" (*le Bien Aimé*), Ludovic reuni din nou Consiliul. Pe măsură ce-și recupera forțele, avusese timp să-și dea seama de gravitatea umilinței la care fusese supus și de rușinoasa instrumentare a bolii sale. Ordinele de exil care aveau să-i lovească la scurtă vreme pe principalii responsabili ai acestei „cabale evlavioase" dovedeau că regele nu era dispus să ierte. Iar doamna de Châteauroux, ajunsă în sfârșit la Paris, începea din nou să spere.

„Stați liniștit, dragă unchiule, îi scria ea pe 13 septembrie lui Richelieu. Ne așteaptă vremuri mai bune. Am trăit clipe grele, dar acum au trecut: așa cum îl cunosc eu, regele nu e un evlavios, ci un *honnête homme* foarte credincios în prieteniile sale și, orice raționamente ar face, nu cred că mă înșel spunând că nu pot fi decât în favoarea mea."

Doamna de Châteauroux nu se înșela. Pe 13 noiembrie Ludovic al XV-lea își făcu intrarea solemnă în Paris, întâmpinat de poporul în sărbătoare, și în noaptea de 15, incognito și escortat de Richelieu, se strecură afară din palatul Tuileries pentru a bate la ușa favoritei, în rue du Bac. Copleșită de emoție, Marie-Anne leșină, după care continuă să repete obsesiv: „Vai, cum ne-au tratat!"

Dorința regelui era ca ea să se întoarcă de îndată la Versailles, dar ducesa declară că își va relua oficial postul numai cu condiția de a obține deplină satisfacție pentru umilințele îndurate. Primul cap cerut de Marie-Anne era cel al ticălosului ei văr Maurepas, care se bucurase public de dizgrația ei. Și, deoarece Ludovic nu era dispus să se lipsească de ministrul său, ducesa pretinse ca cel puțin să-i fie dată posibilitatea de a-i aplica contelui o umilire exemplară. Și așa se

și întâmplă: la 25 noiembrie, Maurepas primi de la suveran ordinul de a se duce personal în rue du Bac pentru a-i comunica doamnei de Châteauroux că era rechemată la curte.

Favorita nu avea să se bucure multă vreme de triumful ei. Puțin după ce ministrul plecă, fu doborâtă de o febră mare, de dureri de cap și de crampe foarte violente; iar pe 8 decembrie, după zece zile de suferințe groaznice, își dădu sufletul. Avea douăzeci și șapte de ani. Trupul îi fu înhumat pe ascuns, la șase dimineața, de teamă ca mulțimea să nu pună stăpînire pe el și să-l batjocorească.

Așa cum se întâmplase și în cazul doamnei de Vintimille, nimeni nu a crezut că acea moarte fusese naturală; ca și atunci, mulți au fost convinși că adevărata cauză a fost tot otrava.

MARCHIZA DE POMPADOUR
O burgheză la putere

Înaltă, zveltă, „foarte bine făcută, cu fața rotundă și trăsăturile regulate, cu o carnație splendidă, mâini și brațe magnifice, ochi minunați, deși nu foarte mari, dar cu o lumină, o vioiciune și o îndrăzneală în ei cum n-am mai văzut la nici o femeie", doamna de Lenormant d'Étiolles era atât de frumoasă, încât „nu exista bărbat care să nu și-o fi dorit ca amantă". Dar bărbatul asupra căruia se concentraseră, încă din adolescență, toate așteptările ei sentimentale, singurul pe care se simțea menită să-l iubească, era regele Franței.

De altfel, întâlnindu-l pentru prima dată pe Ludovic cel Iubit la Versailles, Giacomo Casanova nu-i dăduse oare dreptate, recunoscând că „nu puteai să nu te fi îndrăgostit la prima vedere de acel chip"? „Ludovic al XV-lea, scria el, avea un cap foarte frumos... și nu a existat un pictor atât de iscusit încât să redea cu suficientă forță acea mișcare a capului sau atunci când se întorcea să privească pe cineva."

Împărtășit, așa cum am mai avut ocazia să vedem, de multe tinere din nobilime care trăiau la curte, acest vis de dragoste nu se potrivea unei fete burgheze, care avea prea puține ocazii să se apropie de suveran și să-i atragă atenția. Jeanne-Antoinette însă, în afară de faptul că era frumoasă, era extraordinar de tenace, iar ambițiile ei coincideau cu cele ale cercurilor din marea finanță, unde fusese educată. Acei bancheri, colectori de taxe care, lucrând în linia a doua a vieții publice, alimentau vistieria regală, cei împotriva cărora La Bruyère își lansase anatemele și pe care Montesquieu îi definea ca „deasupra altora prin bogăție" și „sub nivelul tuturor prin naștere" — se deciseseră să ocupe la Versailles o poziție de prestigiu și, după ce contaseră pe sprijinul ducesei de Châteauroux, își găsiseră acum în doamna d'Étiolles ambasadorul ideal. Și astfel, în aceeași perioadă

în care o obscură burgheză ca doamna Geoffrin reușea să spargă monopolul aristocratic asupra vieții mondene pariziene și să dea viață unui salon destinat să devină emblema sociabilității exponenților Luminilor, fiica unui om de afaceri fără scrupule și a unei femei de moravuri ușoare acapara inima lui Ludovic al XV-lea, smulgând nobilimii privilegiul favorurilor regale. Ascensiunea ei fulgerătoare nu se limita, așadar, la a da exemplul unui excepțional succes individual, ci devenea simbolul mobilității sociale a Stării a Treia. În mod fatal, Versailles-ul a reacționat la dublul afront jurându-i intrusei o ură de nestins.

Trebuie recunoscut că, începând de la nume, pe care avea să-l exploateze satira, familia Poisson (Pește) se preta foarte bine la bârfe. Om de încredere al fraților Pâris (unul, Pâris de Montmartel, bancher al coroanei, celălalt, Pâris-Duveney, furnizor al armatei), tatăl lui Jeanne-Antoinette fusese condamnat pentru fraudă în dauna administrației publice și constrâns să fugă pentru câțiva ani în Germania. Pe deasupra, bănuiala că fata nu era a lui nu pleda în favoarea nevesti-sii. Dintre cei doi posibili tați, Pâris de Montmartel și Lenormant de Tournehem, cel din urmă avea să furnizeze cele mai bune argumente presupunerilor, având în vedere interesul pe care-l arătase totdeauna pentru micuța Poisson.

În ciuda contextului familial puțin spus lipsit de prejudecăți, Jeanne-Antoinette, zisă Reinette, era iubită cu duioșie de amândoi părinții și primise o educație excelentă. Mândră de frumusețea ei, maică-sa visa pentru ea un mare viitor și îi sădi ideea că era „o bucățică regală", în vreme ce Lenormant de Tournehem îi încuraja calitățile artistice, procurându-i cei mai buni profesori de dans și punând-o să ia lecții de recitare și de canto de la două autorități recunoscute în respectivele domenii — celebrul dramaturg Crébillon-tatăl și marele virtuoz Jélyotte. Dovedindu-se o elevă extraordinară, Jeanne-Antoinette ar fi putut deveni una dintre cele mai bune actrițe ale epocii, dacă Lenormant n-ar fi avut pentru ea alte proiecte. Într-adevăr, văduv și fără copii, bogatul colector de taxe o hărăzi pe Reinette nepotului său Charles-Guillaume Lenormant d'Ètiolles, pe care-l desemnă în același timp drept legatar universal.

Oficiată la 9 martie 1741, căsătoria începea sub cele mai bune auspicii. Mirele avea douăzeci şi patru de ani — cu patru mai mult decât mireasa —, era inteligent, cult, îndreptat spre o carieră sigură de om de afaceri şi, cu toate că ar fi putut pretinde o partidă de mii de ori mai bună, se îndrăgosti până peste cap de tânăra lui soţie. După ce primul copil le muri în faşă, perechea fu dăruită cu o fetiţă, căreia îi dădură numele de Alexandrine.

Oricare ar fi fost sentimentele pe care Reinette le nutrea pentru soţul ei, căsătoria îi deschidea porţile unei vieţi plăcute şi sclipitoare, care părea să i se potrivească de minune. Devenită stăpâna fastuoasei case Lenormant de Tournehem, unde venise să locuiască împreună cu bărbatul ei, introdusă în saloanele cele mai importante ale Capitalei, ea avu prilejul să cunoască scriitori iluştri precum Fontenelle, Montesquieu, Marivaux, Voltaire şi să preţuiască atmosfera intelectuală a Parisului din primii ani ai deceniului cinci, profund marcată de revoluţia Luminilor. Repede însă ea va fi aceea care va reprezenta o surpriză pentru lumea bună pariziană. După ce o întâlnise la Operă, preşedintele Hénault se grăbea să-şi comunice entuziasmul doamnei du Deffand, care-şi făcea cura de ape minerale la Forges, descriind-o în aceşti termeni: „Este una dintre cele mai frumoase femei pe care le-am văzut vreodată; cunoaşte muzica la perfecţie, cântă o mulţime de melodii cu toată strălucirea şi bunul gust posibile şi joacă la Ètiolles într-un teatru, tot atât de frumos ca Opera, unde există şi maşinării şi scene mobile".

Reinette îşi putea manifesta talentul de actriţă tocmai pe frumoasa proprietate a lui Lenormant de la Ètiolles, în apropiere de pădurea Sénart. Societatea mondenă, căreia nu-i ajungea doar mersul aproape cotidian la teatru, se distra montând spectacole de amatori în nenumărate mici teatre private răspândite atât în casele pariziene, cât şi în reşedinţele de la ţară. Ceea ce o distingea pe doamna d'Ètiolles nu era, aşadar, atât pasiunea pentru teatru, cât nivelul excepţional al interpretărilor ei. Ea însăşi era atât de conştientă de asta încât, în primăvara lui 1745, se hotărî să părăsească scena şi să pornească la cucerirea regelui.

Tânăra femeie nu aşteptase dispariţia doamnei de Châteauroux ca să încerce să atragă atenţia lui Ludovic al XV-lea. Când regele

mergea la vânătoare în pădurea Sénart, ea făcea în așa fel încât să se găsească în drumul lui, ori îmbrăcată în roz într-o caleașcă albastră, ori îmbrăcată în albastru într-o caleașcă roz, și se pare că aparițiile ei erau destul de sugestive ca s-o alarmeze pe favorită.

Nu știm, totuși, cum a reușit Reinette în cele din urmă să intre în contact cu suveranul. E foarte probabil ca primele întâlniri *tête-à-tête* cu Ludovic să fi fost rezultatul eforturilor reunite ale unei vaste conspirații care-i cuprindea pe frații Pâris, pe Lenormant de Tournehem, pe doamna de Tencin — iarăși ea! —, pe Binet de Marchais, văr cu Reinette și *valet de chambre* al Delfinului și pe cel mai important dintre toți, Dominique-Guillaume Le Bel, prim *valet de chambre* al regelui și fost amant al doamnei Poisson. Fiecare dintre aceștia avea, bineînțeles, motivele lui pentru a dori ca locul doamnei de Châteauroux să fie ocupat de o persoană de încredere pentru ei. Mai mult chiar, în săptămânile cruciale în care începea legătura lui Reinette cu regele, Lenormant se îngrijise ca nepotul său să fie îndepărtat din Paris, punându-l să întreprindă o călătorie de afaceri.

În februarie 1745, serbările organizate cu prilejul nunții Delfinului cu fiica regelui Spaniei oferiseră cadrul ideal pentru primele lor întâlniri galante, permițând suveranului o marjă de libertate neobișnuită pentru el. În joia dinaintea postului avusese loc la curte un mare bal mascat, și către miezul nopții regina, Delfinul și Delfina ieșiseră din apartamentele regale travestiți în păstori și urmați de un grup de șapte persoane costumate în pomișori de tisă, din care trebuia să facă parte și regele. Identici între ei, „pomișorii" se răspândiseră în mulțime și regele avusese posibilitatea să se întrețină cu doamna d'Étiolles fără a fi deranjat. Pe 28 februarie, ultima duminică din carnaval, Ludovic plecă de la palat pentru a-și face o scurtă apariție la balul oferit de orașul Versailles și apoi, incognito, escortat numai de ducele d'Ayen, se întâlni cu Reinette la Paris, la balul ce se ținea la Hôtel de Ville, ca să petreacă apoi noaptea în casa ei.

În săptămânile următoare, vizitele doamnei d'Étiolles la Versailles nu trecură neobservate. „Dacă este adevărat, scria cu mare siguranță de sine ducele de Luynes, e vorba probabil doar de o aventură, nu de o amantă": una ca Poisson nu putea ținti atât de sus. Dar peste câteva săptămâni era constrâns să-și schimbe părerea:

„Se spune că este îndrăgostită nebunește de rege și că pasiunea e reciprocă". Același lucru îl descoperi Domnul d'Étiolles la întoarcerea lui din călătorie, când îl găsi acasă, așteptându-l, numai pe unchiul Lenormant, căruia îi reveni ingrata sarcină de a-i aduce la cunoștință că nevastă-sa plecase pentru totdeauna.

Nu-i mai rămânea lui Reinette decât să învețe uzanțele și obiceiurile acelei lumi necunoscute pentru ea și unde se pregătea să trăiască. Spre norocul ei, tânăra femeie avu cinci luni răgaz pentru a se pregăti. De la începutul lui mai și pînă la sfârșitul lui septembrie, în timp ce Ludovic al XV-lea era angajat în cucerirea Flandrei, ea petrecu luni întregi fericite la Étiolles, asistată de mentori de excepție: ducele de Gontaut, prieten intim al regelui, un mare senior înzestrat cu cel mai rafinat *usage du monde*, și abatele de Bernis, curând după aceea ministru și cardinal, perfectă încarnare a ceea ce se numește *esprit*, a versatilității intelectuale, a jovialului hedonism din secolul al XVIII-lea. Îndată ce pricepu din ce parte bătea vântul, și Voltaire, numit la 1 aprilie istoriograf regal, se grăbise să ajungă la Étiolles, precedat de versuri jenant de adulatorii, în care o felicita pe noua Cleopatră pentru strălucita victorie repurtată de Ludovic al XV-lea la Fontenoy.

Între timp, în vreme ce Reinette studia cu aplicație genealogiile și regulile de etichetă și întreținea o intensă corespondență cu regele aflat la război, tribunalul de la Châtelet decreta despărțirea legală de soțul ei și la 11 iulie Ludovic al XV-lea îi trimitea brevetul de marchiză de Pompadour. Pâris de Montmartel plătise vistieriei regale cele 200 000 de lire necesare pentru cumpărarea domeniului al cărui nume avea să-l poarte ea, iar Voltaire profita ca să-i trimită un nou omagiu, și mai explicit:

Sincère et tendre Pompadour,
Car je peux vous donner d'avance
Ce nom qui rime avec l'amour,
Et qui sera bientôt le plus beau nom de France...[16]

La 14 septembrie, exact la cinci zile după întoarcerea lui Ludovic al XV-lea la Versailles, proaspăta marchiză era prezentată oficial regelui și reginei. „O dată destinată să intre în analele curții:

fetişcana Poisson, nevastă despărţită a unui colector de taxe, şi-a făcut intrarea oficială în sanctuarul monarhiei, unde aveau drept de cetăţenie numai aristocraţii care erau în stare să demonstreze, cu dovezi, o noblețe atestată încă din 1400!". Se mai aflau la curte, e drept, şi mulţi exponenţi ai unei nobilimi de dată mai recentă, înălţată în rang din dispoziţia regelui, dar promovarea lor avusese loc cu cel puţin două generaţii înainte. O anecdotă faimoasă ne permite să ne dăm seama de violenţa indignării care cuprindea curtea în faţa scandalului stârnit de noua venită şi, totodată, de incapacitatea acesteia de a rezista ademenirilor puterii regale. La început, nu fusese uşor să se găsească o doamnă dispusă să accepte să fie naşa marchizei la ceremonia prezentării la curte, dar propunerea lui Ludovic al XV-lea de a-i plăti datoriile la jocul de cărţi sfârşise prin a o convinge pe bătrâna prinţesă de Conti, nepoata Regelui Soare şi a orgolioasei Athénaïs, să accepte ingrata sarcină. Şi când un abate care nu era la curent cu situaţia întrebase, în prezenţa ei: „Care-i târfa care o să poată să prezinte reginei o astfel de femeie?", principesa izbucnise în râs, spunând: „Nu mai spuneţi nimic, părinte: eu sunt aceea".

Ceremonia prezentării la curte a decurs minunat: foarte frumoasă, foarte elegantă, sigură pe sine şi în acelaşi timp modestă, în faţa unei mulţimi ostile, doamna de Pompadour a urmat la perfecţie complicatul ceremonial. Prezentată mai întâi regelui, apoi reginei, ea execută cele trei reverenţe obligatorii, susţinu un scurt schimb de fraze, pentru a se retrage, la sfîrşit, cu alte trei reverenţe, făcute mergând cu spatele. Nimic nu o mai putea împiedica acum pe marchiză să se instaleze în mod oficial în apartamentul care până cu un an în urmă fusese al ducesei de Châteauroux şi să participe cu drepturi depline la viaţa de la Versailles. Mai rămânea speranţa ca regele să se plictisească de ea cât mai repede şi să se decidă să-şi distribuie cu mai multă demnitate atenţiile.

Lucrurile însă aveau să se desfăşoare cu totul altfel, iar doamna de Pompadour avea să rămână alături de Ludovic al XV-lea pentru un foarte lung răstimp — nouăsprezece ani. Nici o amantă regală n-a fost vreodată atât de puternică şi nici una n-a atins un asemenea grad de celebritate. Chiar dacă e vorba de o celebritate controversată, minată de multe stereotipuri şi care lasă fără răspuns mai multe întrebări.

Dacă pe de o parte avem impresia că știm totul despre marchiză (frumosul ei chip pictat la vârste diferite de Boucher, Nattier, La Tour, Drouais, îmbrăcămintea scumpă, gusturile ei rafinate care aveau să imprime o marcă personală stilului unei epoci), pe de altă parte cantitatea mare de știri, comentarii, anecdote transmise de contemporanii ei pare să ne dezvăluie un chip amenințător și rapace, descriind-o ca pe o persoană avidă, perversă și setoasă de putere — și mai ales atribuindu-i responsabilitatea pentru dezastrele militare din timpul Războiului de Șapte Ani, pentru persecutarea celor mai buni miniștri, pentru nemulțumirea populară, pentru decăderea prestigiului monarhiei. Acuze mult prea grave ca să nu trezească anumite bănuieli, dar în același timp sprijinite pe indicii mult prea certe ca să poată fi respinse doar ca simple răutăți. De aceea istoricii și biografii moderni se străduiesc să descifreze personalitatea doamnei de Pompadour, să reconstituie atât motivațiile ei comportamentale, cât și pe acelea ale denigratorilor ei, să confrunte imaginea ei publică și rolul efectiv pe care ea l-a avut în conducerea treburilor statului.

Prima cauză a ostilității pe care i-o arăta Versailles-ul era pur și simplu extracția ei socială: marchiza — era un fapt incontestabil — uzurpa un rol ce fusese totdeauna apanajul femeilor din aristocrație și deschidea o breșă prin care aveau să pătrundă la curte oameni din finanțe cu origini obscure. „Astăzi este mai riscant să insulți un colector de taxe decât pe cineva de rang înalt", constata locotenentul general al poliției. Și, într-adevăr, la numai o lună de la sosirea doamnei de Pompadour la Versailles, Philibert Orry, integrul controlor de finanțe, care rostise cuvinte umilitoare la adresa fraților Pâris, era sacrificat resentimentelor prietenilor favoritei. Ca și cum nu ar fi fost de ajuns, desprins din mandatul lui Orry, importantul post de Directeur des Bâtiments du Roi — un fel de minister al Artelor Frumoase din epocă — fu atribuit lui Lenormant de Tournehem, pentru a trece apoi la fratele lui Reinette, Abel Poisson, numit marchiz de Vandières (care, de altfel, avea să dea viață uneia dintre perioadele cele mai bune ale mecenatismului artistic al coroanei).

Acestei ostilități foarte explicabile i se adăuga o alta, mai gravă și mai puțin justificată. Marchiza era considerată vinovată de a-l fi încurajat pe Ludovic al XV-lea să se izoleze de curtea lui pentru a

putea să-l domine mai bine și de a fi influențat alegerea puținilor norocoși admiși să împartă intimitatea cu el, ceea ce echivala cu a-și însuși pe ascuns o prerogativă exclusivă a suveranului: dreptul de a acorda favoruri.

În realitate, după cum știm, regele își manifestase de multă vreme dorința de a avea o viață privată, paralelă cu cea oficială și, în momentul sosirii doamnei de Pompadour, cinele din *les petits appartements*, excursiile la Muette și la Choisy erau deja o instituție consolidată. Obligațiile care o așteptau pe doamna de Pompadour nu erau altele decât cele ce reveniseră în trecut precedentelor favorite și constau, în esență, în satisfacerea exigențelor erotice ale suveranului și în grija de a-l distra. Dar, întrucât marchiza — înzestrată cu un temperament erotic mai degrabă călduț și cu o sănătate precară — știa că nu era cea mai potrivită pentru a împlini cu brio prima obligație, își concentra inteligența și fantezia asupra celei de-a doua.

Nu era ușor „să-l distrezi pe bărbatul cel mai greu de distrat din întregul regat", dar Reinette avea multe săgeți în tolba ei. În primul rând, departe de a fi un dezavantaj, faptul că venea dintr-o altă lume, că aducea cu sine gusturile, interesele și opiniile capitalei reprezenta în ochii suveranului o noutate plină de prospețime. Veselă, cultă, curioasă, plină de resurse, marchiza învățase în saloanele pariziene o artă a conversației ce nu suferea comparații și tocmai acel ton burghez împotriva căruia se năpustea cu ferocitate curtea, împreună cu folosirea unor expresii care nu aveau dreptul să fie rostite la Versailles, contribuiau la a o face vag exotică. Ar fi fost de ajuns și atâta pentru a constitui o plăcută variație față de lumea închisă de la Versailles, de doamnele ei elegante și cu nasul pe sus, dar favorita mai avea și alte atuuri, nu mai puțin prețioase: ca o bună burgheză ce era, doamna de Pompadour știa să fie disciplinată, tenace, aplicată pe concret, prudentă și echilibrată în judecăți, respectuoasă față de ierarhie, constantă în sentimente, credincioasă în prietenie. „Votre Solidité" o numea în glumă suveranul, știind bine că era primul care beneficia de aceste virtuți.

În timp ce Ludovic se abandona plăcerilor pe care i le oferea noutatea, Reinette făcea totul ca „noutatea" să capete o poziție stabilă. Și pentru că ea nu avea susținători și simțea toată ostilitatea

curtenilor, era fatal să încerce să-şi facă o fortăreaţă din *les petits appartements* şi din cercul restrâns de persoane care se adunau acolo. La 30 ianuarie 1747, invitat pentru prima dată la cină, ducele de Croÿ se grăbea să înregistreze astfel în jurnalul său ceremonialul utilizat: „După ce am urcat, am aşteptat în salonaşul cel mic. Regele a sosit numai pentru a se aşeza la masă împreună cu doamnele. Sufrageria era încântătoare şi cina a fost plăcută şi fără pretenţii. Ne serveau doar doi sau trei valeţi, care se retrăgeau imediat după ce-i dădeau fiecăruia ce-i trebuia. Mi se pare că libertatea şi decenţa erau respectate cu sfinţenie acolo: regele... nu părea deloc timid, ci foarte în largul lui, vorbea mult şi foarte bine şi părea să se distreze după placul inimii. Părea foarte îndrăgostit de doamna de Pompadour şi o dovedea spontan, liber de orice stângăcie, şi părea că-şi făcuse alegerea". La încheierea cinei se trecuse în salonul alăturat şi restul serii se scursese la masa de joc; apoi, ca într-un adevărat cuplu burghez, doamna de Pompadour fusese cuprinsă de somnolenţă şi insistase ca regele să se retragă; acesta, ridicându-se, „îi spuse cu voce înceată... şi cu veselie: «Hai să mergem! Să mergem! Hai la culcare!»" Deoarece numai în acele *maisons de plaisance* reuşea marchiza să-şi păstreze amantul doar pentru sine, ea susţinea şi tendinţa suveranului de a fugi de la Versailles şi de a prefera La Muette şi Choisy. Istoricii semnalează că în 1750 Ludovic petrecuse efectiv la palat cincizeci de nopţi şi anul următor şaizeci; potrivit ducelui de Croÿ, în 1752 curtenii avură ocazia să-l vadă la Versailles doar duminica. Dar oare desprinderea lui Ludovic de curte era într-adevăr o fugă, aşa cum credeau contemporanii lui? Sau era mai degrabă, potrivit unor ipoteze recente, o strategie conştientă, folosită de suveran pentru a stabili „noi rânduieli în a preţui sau a înlătura pe cineva, care-i permiteau să ţină treaz spiritul de emulaţie printre curteni şi să păstreze controlul asupra sistemului", pentru a lua din nou în stăpânire o putere care îi scăpa din mâini?

Abia începând din 1747 atacurile împotriva doamnei de Pompadour se mutară pe terenul moralei. Mulţi speraseră, după episodul Metz, că regele îşi va relua viaţa conjugală şi, în faţa instalării definitive la Versailles a noii favorite, dezamăgirea coalizase familia regală cu iezuiţii şi cu partida evlavioşilor. Primul care-i declarase război

fusese Delfinul, care-o poreclise pe marchiză „târfa târfelor". Astfel, în vreme ce confesorii încercau să-l recheme la ordine pe rege și predicatorii tunau împotriva adulterului, Delfinul și surorile lui refuzau să i se adreseze amantei tatălui lor și un potop de satire, de versuri obscene, de cuplete — așa-numitele *poissonnades* — asmuțeau opinia publică împotriva favoritei. Chemat la raport, șeful poliției din Paris se apăra declarând că nu era la curent cu ce se petrecea la Versailles. Era evident că multe detalii privitoare la viața intimă a marchizei nu puteau proveni decât de la curteni bine informați. Veni atunci rândul contelui de Maurepas, responsabil al Casei Regale, să trebuiască să dea explicații. Decan al miniștrilor, din 1718 secretar de Stat, contele o detesta pe Pompadour nu mai puțin decât o detestase pe Châteauroux și nu suporta ca favoritele să se amestece în treburile publice. Extrem de spiritual și versificator neobosit, el se folosea de verva lui satirică pentru a lovi în persoanele care-i stăteau în cale și era suspectat pe drept de a fi fost la originea *poissonade*-elor. Așa cum arată d'Argenson, la întrebarea marchizei: „În sfârșit, când o să aflați numele autorilor acestor cuplete?", Maurepas răspunsese: „Când o să le aflu, doamnă, am să i le spun regelui"; iar la observația ei înțepată: „Dumneata, domnule, nu prea pui preț pe amantele regelui", replicase cu un ton insultător: „Doamnă, le-am respectat întotdeauna, de orice specie ar fi fost ele".

Ministrul se considera de neatins, dar excesul de siguranță și gustul pentru provocări îl determinară să facă un pas greșit. La puține zile după ciocnirea cu favorita, începu să circule la adresa ei, nu numai la Paris, ci chiar la Versailles, o nou catren infamant. Marchiza tocmai se restabilea după un avort — al treilea în câțiva ani — și suferea de tulburări ginecologice; versurile nemiloase care făceau public un amănunt al vieții sale intime, despre care puțini știau, făcând aluzie la "florile pure" pe care favorita le semăna în urma ei, nu puteau să fie decît ale lui Maurepas. Două zile mai tîrziu, o scrisoare a regelui îi cerea ministrului demisia și îi poruncea să se retragă la moșiile lui; exilul lui avea să dureze douăzeci de ani.

Izgonirea lui Maurepas era prima demonstrație incontestabilă a puterii câștigate de doamna de Pompadour: nici măcar ducesa de Châteauroux, pe valul dramei de la Metz, nu reușise atât de mult.

Provocată cu duritate, favorita lăsase de-o parte bonomia și-și scosese ghearele.

Nu se lăsa intimidată nici de regină. Reinette manifestase întotdeauna cel mai mare respect pentru Maria Leszczyńska și încă de la sosirea ei la Versailles se străduise ca suveranul să fie mai gentil cu soția lui. Obișnuită cu aroganța surorilor Mailly-Nesle care, mândre de vechimea familiei lor, o tratau cu condescendență, regina îi fusese recunoscătoare noii favorite și, singura din familia regală, se abținuse să-i arate ostilitate. Dar, prea nerăbdătoare de a plăcea soției amantului ei și nu încă perfect stăpână pe eticheta de la curte, marchiza se lansa în excese de zel nelalocul lor. Deoarece Mariei îi plăceau florile, doamna de Pompadour, neștiind că protocolul interzicea orice cadou pentru suverani, o copleșea cu omagii campestre, până-ntr-atât încât într-o zi îi dusese ea însăși un coș mare cu trandafiri. Iritată de acest gest de o insultătoare intimitate, regina voise s-o pună la punct și, fără a-i da timp să pună coșul jos, îi ceruse să-i dea o mostră din atât de apreciatele ei daruri de cântăreață. După o clipă de stânjeneală, Reinette intonase aria din *Armida* de Lully în care magiciana exulta pentru că-l prinsese pe Rinaldo în mrejele ei:

Enfin, il est en ma puissance,
Ce fatal ennemi, ce superbe vainqueur...[17]

După ce terminase de cântat, pusese florile jos și plecase, făcând o reverență adâncă și lăsând-o pe biata Maria albă ca varul.

Doamna de Pompadour nu avea, de altfel, nevoie de nici o încurajare pentru a-și etala talentele artistice. Timp de cinci ani, între 1747 și 1752, favorita avea să se ocupe de o treabă memorabilă, cunoscută sub numele de „théâtre des cabinets". Cu intenția de a-l distra pe rege, marchiza înjghebă o mini-companie de actori dilletanți, aleși dintre curtenii cei mai fideli ei și puse în scenă vreo patruzeci de spectacole — comedii, balete, opere — în care, nu numai că făcea treaba de impresar, dar figura și ca actriță și cântăreață. Extraordinarul nivel al inițiativei, harul ei interpretativ, frumusețea și avântul ei, valorificate cu rafinament de o alegere perfectă a rolurilor ce i se potriveau cel mai bine, au însemnat pentru

marchiză o incontestabilă afirmare a talentelor ei personale, dar totodată au oferit dușmanilor un nou prilej de a se coaliza împotriva ei.

Numărul foarte limitat de persoane admise la reprezentațiile teatrale o punea încă o dată pe doamna de Pompadour „în situația de a se erija în arbitră a favorurilor", intensificînd resentimentele curtenilor excluși, iar proiectul marchizei de a construi o sală de spectacole mai mare se lovi de rezistențele ducelui de Richelieu, răspunzător, în calitate de Intendant des Menus-Plaisirs et affaires de la Chambre du Roi (Intendent al Micilor Plăceri și al treburilor Camerei Regelui), pentru tot ce privea serbările, balurile, concertele și spectacolele Casei Regale. Neconsultat în alegerea noii favorite, plin de dispreț pentru extracția ei socială, ducele folosea orice prilej pentru a o umili public punând piedică cererilor ei. Ceea ce stârnea indignarea conformiștilor era însă chiar natura inițiativei. Ostilitatea pe care autoritățile ecleziastice o nutreau dintotdeauna față de teatru găsea o confirmare răsunătoare în repertoriul ales de marchiză, în care adulterul, amorul, plăcerea ocupau locul de onoare. Punând cu nerușinare în scenă propriile atracții fizice, declarând explicit voința de a-l distra pe rege, favorita arăta natura nefastă a ascendentului pe care-l exercita asupra acestuia. Nemulțumită să-l subjuge sexual, marchiza se arăta capabilă și să-l distragă de la plictisul lui existențial, condiționându-l din punct de vedere psihologic și obișnuindu-l să depindă de ea. Încă de pe timpul surorilor Mailly-Nesle presa clandestină îi reproșa lui Ludovic al XV-lea că se purta ca un sultan asiatic, iar acum acuzațiile împotriva amantei Pompadour contribuiau la consolidarea imaginii unui suveran moale, indolent, dominat de femei, înclinat să guverneze Franța ca un despot.

În realitate, nu atât exhibițiile nerușinate ale favoritei, cât convingerile ei personale alarmau partida evlavioșilor. Cultura și gusturile ei, interesele și prieteniile ei, persoanele pe care le proteja, în frunte cu Voltaire, purtau amprenta timpurilor noi: celebrul pastel al lui Quentin de La Tour, expus la Luvru în august 1755, n-o arătau oare înconjurată de cărți, printre care, foarte la vedere erau, *Histoire naturelle* a lui Buffon, poemul lui Voltaire, *La Henriade*, al treilea tom din *L'Esprit des Lois* al lui Montesquieu și al patrulea tom din l'*Encyclopédie*?

Memoriile lui Marmontel descriu aparițiile doamnei de Pompadour în mezaninul situat deasupra apartamentului ocupat de ea la Versailles, unde locuia medicul și confidentul ei, François Quesnay, cel mai reputat fiziocrat al timpului: „Acolo se luau hotărâri în problemele păcii și războiului, ale alegerii miniștrilor, iar noi, la mezanin, discutam despre agricultură, calculam produsul național brut și câteodată stăteam veseli la masă cu Diderot, d'Alembert, Duclos, Helvétius, Turgot, Buffon; doamna de Pompadour, neputând să convingă tot acest grup de filosofi să coboare în salonul ei, venea ea însăși să stea cu ei la masă și să se întrețină cu ei". Scriitorul nu ne spune care erau opiniile exprimate efectiv de marchiză în cursul acelor conversații, dar disprețul ei pentru evlavioși iese la iveală cu claritate într-o scrisoare către Diderot, care îi ceruse să intervină în sprijinul *Enciclopediei,* atacată, în februarie 1752, de cenzura regală. „Hotărârea de a condamna *Enciclopedia*, scria ea, a fost luată în baza caracterizărilor făcute de evlavioși, care nu sunt totdeauna sinceri și demni de încredere. Dacă această carte nu este cum o descriu ei, pot doar să vă plâng și să blestem ipocrizia și falsul zel, în speranța că o să-mi dați ocazia de a vă fi utilă." De altfel, ea însăși alesese drept piesă de debut pentru „théâtre des cabinets" tocmai *Tartuffe*, comedia în care Moliere ridiculiza ipocrizia bigoților.

Printre acuzațiile aduse marchizei exista, într-un moment în care guvernul punea la punct un plan de însănătoșire a finanțelor și aceea de a delapida vistieria regală, inventând în fiecare zi alte distracții și cultivând o pasiune deșănțată pentru case, tablouri, sculpturi, mobile, stofe, obiecte prețioase. Dar pentru doamna de Pompadour dragostea pentru lux și pentru lucrurile frumoase nu era un viciu, ci un semn de civilizație și de progres. Gusturile ei erau cele ale mediului în care crescuse; tocmai acest mediu orientase, încă din epoca regenței, producția artistică a țării. Marii bancheri au fost cei care au pus să li se construiască la Paris locuințele cele mai elegante, care au cumpărat colecțiile de artă cele mai bogate, care au reluat tradiția princiară a mecenatului artistic. Ca și ei, marchiza se pricepea să administreze și avea simțul afacerilor și dacă nu rezista tentației de a cumpăra un număr impresionant de case — să amintim, printre acestea, cel puțin Palatul Elysée — știa și să le vândă avantajos pe cele

de care voia să scape. Şi totuşi, deschiderea de mereu alte şantiere şi campania de defăimare orchestrată împotriva ei consolidară în opinia publică imaginea unei favorite lacome şi fără scrupule. Trebuie spus şi că pasiunea ei pentru arhitectură şi pentru decoraţiile interioare era pe deplin împărtăşită de suveran, făcând loc unei fericite, vesele colaborări între cei doi amanţi. O colaborare ale cărei scopuri mergeau mult mai departe de exclusiva lor plăcere.

Încurajarea pe care marchiza o arăta tuturor tinerelor talente ale epocii, sprijinul pe care-l acorda artelor minore şi diferitelor forme de artizanat de lux, participarea ei la alegerile mecenatismului regal, interesul ei pentru politica artistică a lui Lenormant de Tournehem şi a marchizului de Vandières aveau să aducă o contribuţie de prim-plan la înflorirea civilizaţiei artistice din Franţa secolului al XVIII-lea. Ea va fi de pildă aceea care va determina manufactura de la Vincennes să-şi perfecţioneze tehnicile în aşa fel încât să poată concura cu porţelanurile de Meissen. Transferată la Sèvres din voinţa explicită a marchizei, fabrica realizase culori — printre care celebrul „roz Pompadour" — şi motive decorative de o asemenea calitate şi eleganţă, încât se impusese admiraţiei întregii Europe. Şi tot ea, dorind s-o întreacă pe doamna de Maintenon cu o iniţiativă asemănătoare celei de la Saint-Cyr, înfiinţase École Royale Militaire, un institut care avea să se ocupe de educaţia gratuită a cinci sute de tinere vlăstare ale nobilimii, destinate carierei armelor. Realizat de Gabriel*, superbul complex arhitectonic pe care-l putem admira şi astăzi la capătul vastei pieţe Champ-de-Mars arată cât de bine ştia gustul doamnei de Pompadour să îmbine exigenţa utilului cu un ideal de eleganţă clasică.

Ambiţia, energia, tenacitatea nu erau însă suficiente ca s-o facă pe favorita regelui să uite obsesia precarităţii propriei sale poziţii. Pe de o parte, Ludovic al XV-lea suferea din pricina şantajului afectiv al Delfinului, al Delfinei şi al fiicelor sale, de care era foarte legat, şi continua să fie chinuit de scrupule religioase care transformau orice sărbătoare de Paşte într-o necunoscută; pe de altă parte, el reînce-

* Jacqus-Ange Gabriel (1698–1782), membru al unei ilustre familii de arhitecţi. A mai construit Opera şi Micul Trianon. (n.e.)

pea să se uite cu evident interes la alte femei, ceea ce o constrângea pe marchiza la o vigilență neobosită. Dacă la această stare de tensiune permanentă adăugăm și corvoada cotidiană impusă de viața de curte, nu este surprinzător că atât sistemul nervos al marchizei, cât și sănătatea ei extrem de delicată se resimțeau destul de tare, lăsând ca deprimarea să apară în prim-plan: „Viața pe care o duc e teribilă, îi scria ea în 1749 contesei de Lutzelbourg. „Găsesc cu greu un minut doar pentru mine: repetiții, reprezentații și veșnicele călătorii de două ori pe săptămînă atât la micul castel, cât și la La Muette etc. Îndatoriri dificile și absolut obligatorii: regina, Delfinul, Delfina... trei fete, doi băieți — judecați și dumneavoastră dacă e posibil să respiri; puteți să-mi plângeți de milă".

Dar la această viață, oricât ar fi costat-o, doamna de Pompadour nu avea de gând să renunțe. E inutil să ne întrebăm dacă extraordinara ei determinare era dictată de o dragoste dezinteresată pentru rege sau de o exacerbată sete de putere: în situația ei, cele două sentimente erau greu de despărțit.

Și totuși, tocmai lucrul de care se temea atâta doamna de Pompadour — sfârșitul legăturii ei sexuale cu Ludovic al XV-lea — avea să-i consolideze definitiv poziția și să-i confere un rol politic fără precedent. În 1750, după numai cinci ani de la începutul relației lor, doamna de Pompadour încetă să mai fie amanta suveranului; excitantele și afrodisiacele se dovediseră ineficiente în fața frigidității ei și marchiza nu reușise să împiedice cronicizarea tulburărilor ginecologice; de aceea, convenise cu regele să pună capăt legăturii lor fizice. În acel moment, Ludovic al XV-lea abia împlinise patruzeci de ani și nu avea nici vârsta, nici temperamentul ca să considere încheiat anotimpul amorurilor; și totuși, se arătă hotărât să o păstreze pe favorită lângă el. Marchiza devenise parte integrantă din viața lui; ea știa cum să combată crizele lui de descurajare, angoasele, ipohondria, îi cunoștea gusturile și obiceiurile. Dar mai era — marfă rară la Versailles — și o prietenă loială, afectuoasă și tandră, ale cărei interese coincideau perfect cu ale lui.

Conștient de toate acestea, Ludovic îi permitea favoritei să înfăptuiască o dublă metamorfoză (cu consecințe dezastruoase în timp pentru propria-i reputație, ca și pentru cea a marchizei). Consecvent

cu comportarea strămoşilor lui şi cu concepţia despre căsătoria aristocratică, după ce părăsise patul soţiei sale, regele sfârşise prin a-şi face publice trădările conjugale, lăsând Mariei rolul care-i revenea ca regină. Faţă de favorită, se purtă însă diferit: oficializând încetarea intimităţii sexuale, el dădu legăturii lor o nouă legitimitate şi, spre deosebire de felul cum procedase cu soţia, Ludovic al XV-lea avu grijă să nu arate lipsă de respect faţă de marchiză, afişând relaţii care ar fi putut să pună din nou în discuţie rolul ei. Un rol — acela de prietenă fidelă şi de complice devotată — cu totul inedit la curtea Franţei, incompatibil cu morala aristocratică şi destinat să provoace, prin însăşi incongruenţa lui, un lung lanţ de scandaluri.

A doua metamorfoză a doamnei de Pompadour era în schimb de natură publică. Nu numai că, începînd din 1750, a fost evident pentru toţi că regele lua în consideraţie numai cererile curtenilor care îi parveneau prin intermediul favoritei, dar marchiza îşi extindea tot mai mult puterea în sfera politicului, de care, prin tradiţie, amantele fuseseră totdeauna ţinute deoparte. Era vorba de o ulterioară şi mai periculoasă infracţiune la ordinea societăţii patriarhale, iar doamna de Pompadour nu avea însuşirile necesare pentru a dezminţi vechile locuri comune misogine: catastrofa Războiului de Şapte Ani avea să arunce o lumină tragică asupra incapacităţii ei politice.

S-a observat că „la Versailles, Ludovic al XV-lea s-a servit de arhitectură pentru a-şi face cunoscute sentimentele lui de amant, de soţ şi mai ales de tată, instaurând o ierarhie potrivit căreia apropierea fizică era proporţională cu intimitatea afectivă". În complexa strategie care funcţiona cu privire la atribuirea diferitelor apartamente ale palatului, chiar şi schimbarea locuinţei efectuată de doamna de Pompadour în 1751 căpăta o valoare simbolică precisă. Cu transferarea marchizei din apartamentul situat deasupra celui regal, ocupat mai înainte de doamna de Châteauroux, prima lui amantă declarată, în cel de dedesubt, la parter, unde locuise până atunci contesa de Toulouse, prietena şi confidenta lui din copilărie, regele, anunţând în acest fel curţii încheierea relaţiei sale amoroase cu favorita, îi dădea în acelaşi timp acesteia un atestat public de stimă, conferindu-i „o legitimare oficială a noului său statut oficios de consilier şi de ministru". Gestul avea valoarea unei despăgubiri şi o investea

public pe marchiză cu acea „putere feminină" care timp de secole operase din culise.

Doamna de Pompadour era gata să interpreteze noul ei rol. Își luase de multă vreme obiceiul de a se lăsa îndelung rugată înainte de a acorda audiențe, de a-și primi vizitatorii șezând — prinți, ambasadori, înalți funcționari, curteni — și de a utiliza „pluralul majestății" pentru a sublinia și mai apăsat simbioza ei cu regele. „Nu se mai vorbește despre altceva decât despre discursurile burgheze și absurde ale marchizei, care se poartă de ca și cum ar avea depline puteri și ar fi primul-ministru", scria la 23 ianuarie 1751, orbit de ură, marchizul d'Argenson. „Unui ambasador care-și ia rămas bun îi spune «Continuați tot așa, sunt foarte mulțumită de dumneavoastră; știți că sunt de mult prietena dumneavoastră». Ea decide, dispune și îi tratează pe miniștrii regelui de ca și cum ar fi ai ei." Mai concis, ducele de Croÿ nota în jurnalul său: „Doamna marchiză e mai despotică decât oricând, totul trece pe la ea", iar anul următor constata din nou: „creditul ei nu face decât să crească" și „nu numai chestiunile importante, ci și cele de relevanță infimă treceau prin mâinile ei".

În ciuda siguranței pe care o afișa, doamna de Pompadour continua să trăiască cu teroarea unei schimbări neprevăzute de atitudine a suveranului. În 1752 riscase să fie sacrificată ambițiilor frumoasei contese de Choiseul-Beaupré și reușise să scape de rivală numai grație intervenției contelui de Stainville, mai târziu duce de Choiseul. Ca să-i ceară iertare, Ludovic al XV-lea îi acordase titlul de ducesă, dar cu toate astea viitorul se anunța încărcat de pericole. Și, deoarece grijile doamnei de Pompadour nu țineau atât de păcatele carnale ale regelui, cât de problemele lui de conștiință, mereu aduse cu meșteșug în prim-plan de confesori și de membrii familiei, ea încercase să-și legitimeze prezența la curte devenind cucernică. Din moment ce concubinajul ei cu Ludovic se încheiase și relația lor era acum o prietenie perfect licită, de ce să nu-i îngăduie regelui să se reapropie de sfintele taine? Proiectul nu era lipsit de îndrăzneală și avea în doamna de Maintenon — „pe care marchiza o imita de mult" — un precedent cu autoritate, iar prietena filosofilor se străduia să-l realizeze cu toate mijloacele aflate la dispoziția ei. Sub îndrumarea părintelui Dominique de Sacy, ea începu să meargă regulat la mesă, să țină

zilele de post, să se îmbrace mai sobru, să-şi intensifice operele de caritate: criza spirituală care urmă după moartea fiicei sale Alexandrine contribui să dea comportamentului său un caracter sincer. Şi pentru că unicul reproş care i se mai putea face era acela de a fi o femeie despărţită, ea chiar îi scrisese soţului ei, propunându-i o reconciliere — propunere pe care Domnul d'Étiolles o respinsese, spre marea ei uşurare.

În ianuarie 1756, după ce obţinuse demnitatea de doamnă de palat a reginei (ceea ce justifica prezenţa ei la palat), marchiza anunţă oficial „intrarea ei în devoţiune" şi „în marţea următoare îi primi pe ambasadori şezînd nu în faţa mesei de toaletă, ci în faţa gherghefului".

Climatul religios al epocii nu era înclinat spre indulgenţă: atacaţi de jansenişti şi de Parlament, care-i acuzau de liberalism, iezuiţii se postară pe linia intransigenţei, cerând celor doi ex-adulteri să facă un gest public de căinţă pentru un păcat care fusese într-adevăr un păcat. Pentru ca regele să poată primi iertarea şi să-i poată atinge din nou la sărbători pe bolnavi nu ajungea ca raporturile lor să nu mai fie vinovate: trebuia ca doamna de Pompadour să plece de la curte. Dar aceasta era unica eventualitate pe care marchiza nu era dispusă să o ia în consideraţie.

Atentatul comis de Damiens dădu încă o dată marchizei senzaţia de fragilitate a poziţiei sale. La 5 ianuarie 1757, către şase seara, în timp ce se pregătea să urce în trăsură, Ludovic al XV-lea fu înjunghiat cu pumnalul de către un fanatic care se strecurase printre persoanele din suită. Crezând că viaţa îi este în pericol, regele se spovedi, ceru iertare familiei, îi predă însemnele puterii Delfinului, apoi dădu ordin să-i fie închise perdelele patului şi timp de cîteva zile, deşi medicii îl declaraseră în afara oricărui pericol, se închise în sine, sub pavăza unui mutism absolut. Era într-adevăr, aşa cum avea să susţină Choiseul, comportamentul unui ipohondru laş, pradă spaimei provocate de un „pericol imaginar"? Poate că dimpotrivă, în acele ore regele se gândise la episodul ruşinos de la Metz, la familia lui în lacrimi şi atât de dornică să şi-l recâştige, la şantajele al căror prizonier era din nou şi la „teama că purtarea lui privată îl făcuse să piardă prietenia poporului său", la comportamentul pe care trebuia să-l aibă în viitor...

Între timp, retrasă în apartamentul situat sub cel al suveranului, asistată de un mic grup de prieteni credincioşi, doamna de Pompadour trăia zile de angoasă. Nu numai că Ludovic al XV-lea părea s-o fi uitat, dar un complot condus de Delfin urmărea să o îndepărteze de el: familia regelui îl convinsese pe un protejat al marchizei, ministrul Marinei, Machault, să-i ordone ca, în numele suveranului, să părăsească Versailles-ul. Disperată, marchiza se pregătea deja să-şi facă bagajele, când doamna de Mirepoix, o intimă din cercul de la *petits appartaments*, o convinse să nu abandoneze lupta. Înţeleaptă decizie, din moment ce la 13 ianuarie, scăpând de sub controlul Delfinului şi al surorilor acestuia, Ludovic cobora din nou scara ce lega apartamentul lui de cel al marchizei şi reîncepea să o viziteze ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. „Parcă era zeul din spectacolele de la Operă, coborât cu o maşinărie de teatru ca să calmeze toate îngrijorările ei. Marchiza fu atât de bucuroasă că îl vede, încât nu-i reproşă tăcerea, ba chiar îl făcu să se simtă în largul lui; iar el fu fericit să dea de linişte în locul avalanşei de reproşuri la care se aştepta şi din acel moment îşi reluă obiceiurile zilnice."

Atât Machault cât şi ministrul de Război d'Argenson, vinovat pentru că o jignise pe marchiză, au fost sacrificaţi resentimentelor favoritei: în acest fel, regele se lipsi de doi dintre cei mai buni colaboratori ai săi tocmai în momentul în care i-ar fi fost mai necesari ca oricând. Într-adevăr, anul 1757 nu a fost numai anul în care gestul lui Damiens, instigat de campania defăimătoare dezlănţuită împotriva suveranului atât de cercurile parlamentare, cât şi de cele religioase, dădea măsura lipsei de comunicare instaurate între Ludovic al XV-lea şi poporul său, dar a fost şi anul în care s-au înregistrat primele insuccese răsunătoare ale Franţei, angajată din mai 1756 într-un conflict european ale cărui rezultate aveau să se dovedească fatale pentru prestigiul monarhiei.

Ţara abia trecuse peste războiul de Succesiune la tronul Austriei cu un sentiment de profundă frustrare. În ciuda unor sacrificii financiare semnificative şi a unor victorii militare importante, din pacea încheiată la Aix-la-Chapelle în 1748 Franţa ieşise cu mâinile goale şi cu conştiinţa că „lucrase pentru regele Prusiei": o expresie devenită proverbială.

În ceea ce privește războiul de Șapte Ani, lucrurile au stat infinit mai rău. Găsindu-se de data aceasta alături de Austria și de Rusia, împotriva Angliei și a Prusiei, Franța și-a pierdut aproape în întregime imperiul colonial construit pe parcursul a mai bine de un secol de eforturi în America de Nord, în Africa și în India. Bilanțul european n-a fost mai puțin dezastruos: costurile ultimului război fuseseră și mai mari decât cele ale războiului precedent, acțiunea militară în ansamblu mai puțin strălucită, iar politica „răsturnării alianțelor" se dovedise a fi exclusiv în dezavantajul Franței. Pe frontul advers, Anglia ieșea întărită din conflict, iar Prusia neatinsă, în vreme ce aliații, Austria și Rusia o scoseseră la capăt aproape fără pierderi.

E greu de spus în ce măsură doamna de Pompadour ar trebui considerată și ea responsabilă pentru lunga serie de erori care, în cursul acestui război catastrofal, sfârșiseră prin a slăbi grav prestigiul internațional al Franței și a-i submina coeziunea internă.

Neîndoielnic, propunerea de a încheia o alianță între Franța și Austria a fost transmisă lui Ludovic al XV-lea de către contele Kaunitz, cancelar și ministru de externe al Mariei Tereza, prin intermediul marchizei. Kaunitz o cunoștea pe favorită de pe vremea când fusese ambasador la Versailles și avusese prilejul să constate că în Franța „trebuia ținut foarte mult seama de opinia amantei regelui". În august 1755, ambasadorul austriac, contele Starhemberg, înmâna deci doamnei de Pompadour o scrisoare a lui Kaunitz adresată ei, și o scrisoare a împărătesei, adresată regelui. În tratativele care începeau astfel, se mărginea oare marchiza doar la rolul de „căsuță poștală"? Nu tocmai, din moment ce Ludovic al XV-lea încredința sarcina de a negocia în secret cu Austria unor protejați ai favoritei, abatele de Bernis și contele de Stainville, curând după aceea duce de Choiseul și pe atunci ambasador la Viena. Întâlnirile dintre acesta din urmă și ambsadorul austriac, cărora li se vor adăuga ulterior doi miniștri, aveau să se desfășoară, în prezența marchizei, la proprietatea ei de la Bellevue: așadar, ea era permanent informată despre desfășurarea tratativelor. „Ei trebuie să ne adresăm în viitor, îi scria lui Kaunitz abilul Starhemberg după semnarea tratatului de la Versailles. Ea vrea să fie stimată și o merită cu adevărat." Sprijinul

entuziast dat de marchiză casei de Austria avea să probeze exactitatea diagnosticului.

Ştirea că alianţa cu Prusia — care de altfel încheiase deja un acord secret cu englezii, cu care Franţa era în război — era abandonată în favoarea Vienei stârni o reacţie nu mai puţin ostilă în cercurile curţii, tradiţional antiaustriece, ca şi în cele progresiste din capitală, puternic favorabile lui Frederic al II-lea. Pentru a discredita un pact ce reprezenta o gravă ameninţare pentru proiectele sale de expansiune teritorială în dauna Mariei Tereza, „regele filosof" se străduise să incite opinia publică franceză împotriva doamnei de Pompadour. Profund misogin, obişnuit cu o viaţă spartană numai printre bărbaţi, Frederic o dispreţuia pe favorită, îi dispreţuia ambiţia şi mijloacele de care se slujise ca să ajungă atât de sus şi găsea nedemnă slăbiciunea lui Ludovic al XV-lea faţă de femei. Ca să-i convingă pe francezi că opţiunile politice ale regelui lor erau dictate în primul rând de vanitate, de setea de putere şi de lăcomia ignobilei lui amante, Frederic al II-lea avea să pună în circulaţie scrisori apocrife în care împărăteasa o adula în chip deşănţat pe doamna de Pompadour, numind-o *ma cousine* şi *ma princesse* şi să răspândească ştiri tendenţioase despre cheltuielile favoritei, precum şi anecdote scandaloase despre depravările sexuale ale regelui.

Marchiza era inteligentă şi cunoştea toate dedesubturile intrigilor de curte, ca şi ale strategiilor diferitelor grupuri de putere de la Versailles, dar nu avea nici o pregătire politică şi era lipsită de acea viziune de ansamblu indispensabilă pentru a face faţă situaţiei dificile în care Războiul de Şapte Ani era pe cale să azvârle Franţa.

Desigur, strategiile de urmat în cursul conflictului nu le decidea ea, dar, oricât de limitată, influenţa ei avea să se dovedească dezastruoasă.

Orbită de ura împotriva lui Frederic al II-lea şi de dorinţa de revanşă, înspăimântată de insuccesele militare ale francezilor şi preocupată să protejeze echilibrul emoţional al lui Ludovic al XV-lea în faţa unei realităţi prea dezagreabile, marchiza, frenetic de activă, nu făcu decât să acumuleze greşeală după greşeală. Aşa cum obişnuise totdeauna, se strădui să pună în posturi de comandă persoane ce se bucurau de încrederea ei — ceea ce nu făcea neapărat din ei şi nişte

buni generali. Dorind să compenseze inerția suveranului, se amesteca în toate, își dădea cu părerea în orice situație și atinse chiar grotescul atunci când începu să se folosească de aluniţele ei false ca să sugereze manevrele militare de executat pe câmpul de luptă. Ingenuu convinsă că noii generali și noii miniștri aveau puterea magică de a schimba realitatea, doamna de Pompadour contribui să determine felul în care se învârtea neîncetat morișca numirilor, până la a-l sacrifica chiar pe Bernis, care fusese chemat în 1757 la ministerul de Externe.

De această dată însă, alegerea unei persoane de încredere fidelă ei se dovedi fericită: desemnat să-i succeadă lui Bernis în decembrie 1758 și înălțat la rangul de duce, Étienne-François de Choiseul, fost conte de Stainville, era omul de care Ludovic al XV-lea și favorita lui aveau nevoie. Din totdeauna adversar al alianței cu Austria și perfect la curent cu politica dusă de curtea de la Viena, Choiseul reuși, deși cu prețul unor enorme sacrificii, să pună capăt războiului și să păstreze pentru Franța un rol de prim-plan în politica europeană. Și, odată cu pacea readuse la Versailles un dram de optimism. De pe vremea lui Maurepas, Ludovic al XV-lea nu mai avusese un ministru atât de tonic, atât de plăcut, și care știa să-i redea încrederea. Aparținând unei vechi familii din Lorena, extrem de inteligent, înzestrat cu un adevărat geniu diplomatic și cu o mare putere de muncă, Choiseul avea o excelentă părere despre sine — „Încă din copilărie... am considerat că numai regele și familia lui sunt mai presus de mine și că toți ceilalți îmi sunt inferiori sau cel mult egali" — și știa să îmbine fără prejudecăți etica onoarei cu aceea a plăcerii. Ducele iubea viața sub toate formele ei și părea că la el cinismul avea în chip esențial rolul de a-i face existența mai ușoară. „N-am cunoscut niciodată un om care să știe să răspândească în jurul lui bucuria și buna dispoziție așa cum o făcea el", avea să scrie un foarte bun prieten al său, baronul Gleichen. „Când intra într-o încăpere se scotocea în buzunare și părea să extragă de acolo o cantitate inepuizabilă de glume și de veselie." Doamna de Pompadour găsise în sfârșit persoana cu care să împartă dificila sarcină de a-l face pe rege să zâmbească.

Dramele războiului nu erau singurele motive de supărare ale favoritei. De când încetase să-l mai primească pe Ludovic al XV-lea în patul ei, marchiza trebuise să țină cont de necesitatea de a-i procura regelui amante ocazionale care să-i satisfacă exigențele erotice. În aprilie 1753, marchizul de Argenson dădea activitatea de proxenetă a marchizei drept un fapt verificat: „Această adevărată comediană se consideră supraintendenta plăcerilor monarhului și pretinde ca statul să-i fie recunoscător pentru faptul că face rost de prospături de tot felul ca să vină în întâmpinarea felului de a fi al regelui: irascibil, întunecat, melancolic și leneș". Nu era vorba de o treabă ușoară, și cu atît mai puțin plăcută, dar, ca o bună burgheză ce era, Reinette era realistă și avea remarcabile aptitudini organizatorice. Și pentru că nu se putea recurge la doamne din înalta societate, care, mai devreme sau mai târziu, ar fi vrut să iasă din umbră și să intre în competiție cu favorita, iar din motive de securitate și de igienă prostituatele profesioniste erau excluse, s-a optat pentru fete tinere, bine educate, atrăgătoare, a căror virginitate reprezenta o garanție împotriva bolilor venerice și pe care lipsa de experiență le făcea maleabile. Viața care le aștepta, cel puțin atâta vreme cât își făceau treaba, era însă teribil de monotonă și semăna cu o claustrare. Discreția și obligația de a păstra secretul, cerute de operațiunea respectivă, le impunea să rămână închise, pentru multe luni, în tovărășia doar a câtorva servitori, într-o locuință mai degrabă modestă, situată în rue Saint-Médéric, într-un cartier periferic al comunei Versailles, fără altă distracție decât aceea de a se culca, de două-trei ori pe săptămână, cu amantul — al cărui rang adesea nu-l cunoșteau — într-o încăpere de la mezaninul labirinticului palat. Dacă li se întâmpla să rămână însărcinate, erau trimise înapoi acasă și căpătau asistență la naștere, după care ori își reluau slujba, ori li se asigura o zestre, li se găsea un soț și se avea grijă de viitorul copilului. Sarcina de a găsi fete potrivite era încredințată lui Le Bel, prim servitor al regelui, care, contrar a ceea ce se putea crede, nu era obligat să coboare prea jos pe scara socială. În lumea micii nobilimi și a burgheziei modeste nu lipseau familiile dispuse să-și îmbunătățească situația economică și să le asigure un viitor fetelor determinându-le să accepte contra cost o „onoare" pe care cele mai mari doamne de la curte și-o

disputau cu înverşunare. Zona în care se afla casa destinată să primească aceste fete se numea Parc-aux-cerfs (Parcul cu cerbi): o denumire parcă făcută să stârnească imaginaţia şi care, în ciuda tuturor precauţiilor luate, avea să devină în scurtă vreme simbolul josniciei morale a Regelui Preacreştin. Subiectul era prea gras pentru ca să scape neexploatat. Şi astfel, duşmanii lui Ludovic al XV-lea şi ai doamnei de Pompadour, fie că erau ei evlavioşi ori *philosophes*, iezuiţi ori jansenişti, curteni ori parlamentari, se folosiră de el ca să dezlănţuie resentimentele populare, iar scribălăii vânduţi, care o scoteau la capăt scriind romane pornografice, cronici de scandal şi pamflete la comandă, dădură frâu liber fanteziei, aţâţând cu viclenie curiozitatea morbidă a cititorilor şi suscitându-le în acelaşi timp indignarea. Şi curtea, şi oraşul contribuiau în mod egal la îngroşarea subiectului cu detalii sordide, iar poveştile cu orgii, cu fete răpite, cu excese sardanapalice ricoşau de la palat spre oraş şi invers. Parc-aux-cerfs era văzut ca „un abis al inocenţei şi ingenuităţii care înghiţea nenumăratele victime iar acestea odată restituite societăţii aduceau cu ele corupţia, gustul pentru orgii şi pentru toate viciile cu care fuseseră infectate fără voia lor prin contactul cu josnicii agenţi ai unui asemenea loc". Prima dintre „josnici", adevăratul *deus ex machina* al acelui loc de „abjecţie demnă de dispreţ", unde de altfel banul public se scurgea în valuri, era, firește, doamna de Pompadour. Încă în timpul Revoluţiei franceze mai erau persoane care susţineau că Parc-aux-cerfs s-ar fi aflat la originea „înspăimântătorului deficit" lăsat de monarhie, iar în secolul următor istoriografia antimonarhică — în frunte cu Michelet — nu va ezita să-şi însuşească aceste legende.

Trebuie spus, în acest moment, că în casa din rue Saint-Médéric nu s-a găsit niciodată mai mult decât un oaspete în acelaşi timp, că este foarte probabil că Ludovic al XV-lea nu a pus niciodată piciorul acolo şi că întâlnirile cu fetele care aşteptau la rând se petreceau toate în camera lui Le Bel, denumită cu umor *trébuchet*, sau „capcană pentru păsărele". Dacă n-ar fi fost rege, Ludovic ar fi putut să se lipsească de această organizare şi obiceiurile lui n-ar fi fost diferite de cele ale marilor seniori de la curte şi ale celor mai mulţi locuitori ai capitalei (s-a calculat că pe la jumătatea secolului al XVIII-lea numărul prostituatelor active din Paris era de circa treizeci de mii). Ar fi

putut aşadar să frecventeze în liniştе casele de toleranţă, să-şi asigure favorurile exclusive ale uneia sau mai multor ţiitoare şi să participe la „partide de plăcere" în elegantele *petites maisons* răspândite în parcurile de la periferia pariziană.

Dar Ludovic al XV-lea nu era un bărbat ca toţi ceilalţi, el avea obligaţii morale şi religioase diferite de cele ale supuşilor săi; după cum scria Pierre de Nolhac, soluţia Parc-aux-cerfs era „discretă, ignobilă şi decentă". Desigur, dacă regele ar fi putut să continue să întreţină relaţii cu doamnele de la curte, Parc-aux-cerfs n-ar fi existat niciodată. Aceasta însă, cum am mai spus, ar fi fost prea riscant pentru doamna de Pompadour, care alesese să se ocupe ea însăşi de necesităţile suveranului, legându-l astfel şi mai mult de ea graţie unei perverse logici conjugale a infracţiunilor tolerate. Apoi, decizia de a le caza pe tinerele amante ale suveranului în afara palatului i se impusese ca obligatorie în urma unui episod care o alarmase destul de tare.

La începutul primăverii lui 1753, regele găsise aşteptându-l în „capcana" lui Le Bel o fată de o frumuseţe extraordinară: avea paisprezece ani, pielea rozalie şi forme voluptoase şi era sora mai mică a celei care servise drept model pentru unul dintre cele mai celebre nuduri ale lui Boucher, semănându-i, după părerea contemporanilor, ca două picături de apă. Fiica unor meşteşugari de origine irlandeză, Marie-Louise O'Murphy, zisă Morphise, pe care maică-sa o cedase lui Le Bel contra unei sume frumuşele, se debarasase de virginitatea ei cu o neruşinare jucăuşă, declarând regelui că-l recunoscuse după chipul lui imprimat pe monezi. Spontaneitatea şi veselia lui Morphise îl seduseră pe suveran şi dacă la sfârşitul anului fata trebui să cedeze locul unei înlocuitoare pentru că rămăsese însărcinată, după ce născuse fu invitată să-şi reia din nou slujba şi să locuiască la palat. Era mult mai mult decât era dispusă doamna de Pompadour să tolereze. Prin urmare, Morphise căpătă o zestre substanţială şi fu măritată cu un gentilom care o duse la castelul lui din Auvergne. La 25 noiembrie 1755, în aceeaşi zi şi în faţa aceluiaşi notar care asistase la semnarea contractului ei matrimonial, un interpus al regelui procedă la cumpărarea casei din rue Saint-Médéric. Începând din acel moment, nici una dintre fetele destinate plăcerilor

suveranului nu avea să mai locuiască în palatul regal, iar vizitele lor aveau să fie strict supravegheate.

Precauţiile luate de marchiză şi eficacitatea sistemului ei de organizare nu ajungeau însă ca să o pună cu totul la adăpost de surprize; printre cele opt concubine identificate până acum de către istorici, cele mai mari emoţii i le provocă marchizei o ambiţioasă de douăzeci de ani venită din provincie. Anne Coupier, zisă domnişoara de Romans, se născuse în 1737 la Grenoble, într-o bună familie burgheză. Primul impresionat de drăgălăşenia ei fusese Giacomo Casanova, care o cunoscuse copilă: „doi ochi negri atât de frumoşi, că nu-mi amintesc să fi văzut alţii la fel... pielea uimitor de albă, părul negru uşor pudrat, destul de înaltă şi cu nişte dinţi superbi". Nici regele n-avea să rămână insensibil la frumuseţea ei statuară şi avea să-i rezerve un tratament special: Anne (*ma grande*, o numea Ludovic) nu avea să locuiască, precum celelalte concubine, în rue Saint-Médéric, ci avea să fie cazată într-o casă frumoasă, toată numai a ei, de pe strada principală din Passy, unde era liberă să ducă viaţa pe care-o dorea. Şi nu a fost numai asta: copilul pe care-l adusese pe lume în ianuarie 1762 fusese înscris în registrele parohiei Chaillot cu numele Louis-Aimé de Bourbon, fiu al lui Ludovic de Bourbon şi al domnişoarei Coupier de Romans. Era singurul dintre cei opt fii naturali născuţi în decursul anilor pe care, deşi cu precauţiile cuvenite, Ludovic accepta să-l declare ca al său; dar nu va merge mai departe de-atât. Scandalul copiilor recunoscuţi de Ludovic al XIV-lea adusese prea multe dezastre pentru ca nepotul lui să vrea să-i urmeze exemplul.

Pentru marchiză, domnişoara de Romans era, obiectiv vorbind, o adversară de temut. Arogantă, neruşinată, mândră de ascendentul dobândit asupra regelui, tânăra femeie — aşteptând să se arate la Versailles — îşi etala maternitatea în Bois de Boulogne. Ascultând de sfaturile lui Rousseau, radioasă, îmbrăcată după ultima modă, ea îşi luase obiceiul să-şi alăpteze copilul aşezată sub un copac, spre uimirea tuturor. Nici doamna de Pompadour nu rezistase tentaţiei de a merge să vadă spectacolul. Cu capul acoperit cu un văl şi cu o batistă la gură, marchiza se apropiase de domnişoara de Romans fără să fie recunoscută, în compania credincioasei sale doamne du Hausset,

care ne-a lăsat despre această întâlnire o descriere care ar putea figura într-un roman foileton:

Doamna o salută și, făcându-mi semn cu cotul, îmi spuse: „Vorbiți-i". M-am apropiat și i-am spus:

„Ce copil frumos!"

„Da, doamnă, chiar dacă sunt mama lui, sunt de acord cu dumneavoastră."

Doamna marchiză, care mă strângea de braț, tremura, iar eu eram foarte îngrijorată... Am privit de jur împrejur, de teamă că ar fi putut apărea cineva care ne cunoștea. M-am hazardat s-o întreb dacă tatăl copilului era un bărbat frumos.

„Foarte frumos, mi-a răspuns, și dacă v-aș spune numele lui, ați spune același lucru."

„Am deci onoarea să-l cunosc, doamnă?"

„E foarte probabil."

Când se întorsese la Versailles, doamna de Pompadour nu-i suflase o vorbă regelui despre acest episod. Îmbătrânită înainte de vreme, cu o sănătate grav compromisă, atacată pe toate fronturile, constrânsă la o „luptă perpetuă", marchiza nu putea să nu se întrebe îngrijorată care va fi viitorul ei; dar acest lucru o îndemna să se agațe de prezent mai mult ca niciodată.

Moartea avea să o elibereze de toate incertitudinile, luând-o pe când era încă în culmea unei puteri pe care nici o altă favorită înaintea ei nu o deținuse. Roasă de multă vreme de tuberculoză, doamna de Pompadour se stinse la Versailles pe 15 aprilie 1764; imediat după aceea, trupul său, acoperit doar cu un simplu giulgiu, părăsi pentru totdeauna palatul unde trăise timp de douăzeci de ani. La aflarea veștii despre moartea ei, Ludovic al XV-lea anulase ceremonia numită *grand couvert* și se retrăsese în apartamentele sale. Două zile mai târziu, regele adresă vechii lui prietene un ultim, solitar omagiu, urmărind de departe, de pe o terasă a palatului, cortegiul funerar care o conducea, sub o ploaie torențială, spre lăcașul ei veșnic. Întors în apartamentul său, cu fața brăzdată de lacrimi, suveranul îi mărturisise cu amărăciune lui Champlost, servitorul care-l însoțea: „Iată singurul omagiu pe care i l-am putut aduce".

DOAMNA DU BARRY
Un „înger" din lumea interlopă

Moartea nu se năpustea numai asupra amantelor lui Ludovic al XV-lea, ci reîncepuse să bântuie și familia regală. În răstimp de nouă ani, între 1759 și 1768, dispărură Doamna Infantă, fiica măritată cu ducele de Parma, fiul cel mare al Delfinului — ducele de Bourgogne, un copil foarte frumos, de numai zece ani —, Delfinul însuși, Delfina Maria Jozefina de Saxonia și, în cele din urmă, Maria Leszczyńska.

Lovit în ceea ce avea mai scump, lipsit de susținerea morală a doamnei de Pompadour, pradă unei adânci melancolii, torturat de scrupule religioase și din ce în ce mai puțin iubit de popor, în pragul vârstei de șaizeci de ani, suveranul simți nevoia să-și schimbe viața. Schimbarea se impunea cu atât mai mult cu cât la asta contribuia și diminuarea calităților lui de amant, care-i permiseseră mult timp să caute în plăcerea imediată a simțurilor uitarea urâtului existențial și eliberearea de obsesiile morții, al căror prizonier era.

După moartea marchizei, Ludovic al XV-lea nu mai avusese copii nelegitimi, se debarasase de ultimele *petites maîtresses* și, poate sub influența noului său confesor, abatele Maudoux, încetase să mai provoace scandaluri. În toamna lui 1766, ducele de Croÿ putea să constate că timpul lui era ocupat mai ales de ședințele de Consiliu, de partidele de vânătoare, de călătorii și de viața de familie. Parc-aux-cerfs ținea de-acum de trecut. Credinciosul Le Bel continua, e adevărat, să-i aranjeze, în cel mai mare secret, întâlniri galante, deși nu totdeauna suveranul era în stare să mai rezerve vizitatoarelor sale primirea pe care ar fi dorit-o.

Dar la începutul anului 1768, chiar în ultimele luni de boală ale Mariei Leszczyńska, Ludovic păru dintr-odată să iasă din indiferență și să recapete interes pentru viață. Curând după aceea, curtea avea să

afle că această transformare se datora unei prostituate de înaltă clasă, cunoscută în cercurile libertine ale capitalei sub numele de domnişoara Lange, sau mai bine zis l'Ange (Îngerul): se zvonea că maică-sa, care locuia într-un orăşel de provincie de la hotarele Lorenei, o concepuse la o vârstă foarte fragedă cu un călugăr franciscan numit fratele Ange.

Născută la Vaucouleurs pe 19 august 1743, fiică a amorului, Jeanne Bécu — acesta era adevăratul ei nume — îşi urmă mama la Paris şi petrecu nouă ani în austera mănăstire a Adoratoarelor Sacrei Inimi a lui Iisus, unde primi o educaţie destul de bună. Dar, când veni momentul ca ea, având de-acum cincisprezece ani, să se întoarcă în familie, se trezi că trebuia să se întreţină singură. Maică-sa, după ce fusese croitoreasă, era acum bucătăreasă într-o casă de bancheri şi, odată cu trecerea anilor de tinereţe, putea conta din ce în ce mai puţin pe generozitatea amanţilor ocazionali care o ajutaseră până atunci să se descurce. Urmându-i exemplul, Jeanne practică diferite meserii. Mai întâi, a fost servitoare, apoi vânzătoare într-un magazin de modă, apoi ajutoare de coafeză: nu-i lipsea bunăvoinţa şi nu era zgârcită cu numeroşii admiratori ai graţiilor ei, dar frumuseţea ei strălucitoare sfârşea mereu prin a-i aduce necazuri. Astfel, ea îşi dădu repede seama că pentru a-şi fructifica preţiosul capital de care dispunea, avea nevoie de ajutor. Şi, pentru că virtutea nu era partea ei forte şi singura ei ambiţie era să ducă o viaţă plăcută şi să aibă haine frumoase şi bijuterii, „Îngerul" se încredinţă aşa-zisului conte Jean-Baptiste du Barry care, după ce-i fusese amant, făcu din ea o prostituată de înaltă clasă.

Du Barry se născuse într-o familie de mici notabili de provincie şi debutase ca avocat la Toulouse, luând de soţie o femeie blândă şi virtuoasă; mai târziu însă, fanfaron şi megaloman cum era, făcuse datorii peste datorii şi plecase să-şi ia revanşa în Capitală. Dar, fiindcă nici unul dintre planurile lui nu părea sortit să se realizeze, lăsă deoparte orice reţinere şi făcu din practica sistematică a desfrâului o profesie bănoasă. Însăşi porecla lui, *Roué*[18], evoca extremul libertinaj ce caracterizase epoca regenţei. Strălucit causeur, înzestrat cu o imaginaţie aprinsă şi cu o energie nestăpânită, violent şi dominator, du Barry se lăuda cu propria ticăloşie şi cu viciile lui; gustul pentru

provocare și totala lui lipsă de scrupule se asociau la el cu etalarea unui stil de viață de mare senior. Locuia într-o casă fastuoasă unde atrăgea libertini, mondeni fără ocupație, curioși și scriitori de succes, frecventa teatre și locuri de întâlnire *à la page*, unde apărea în tovărășia tinerelor și frumoaselor lui protejate, ale căror favoruri le vindea la prețuri piperate, în așteptarea unei mari ocazii care să-i permită să facă avere. Și ocazia se ivi odată cu sosirea „Îngerului".

Când, spre sfârșitul lui 1764, du Barry o descoperi pe Jeanne, înțelese imediat că fata, care pe atunci avea douăzeci și unu de ani, deținea atuuri extraordinare și puse imediat mâna pe ea. O aduse să locuiască împreună cu el și, după o scurtă lună de miere în timpul căreia se îngriji să-i completeze educația erotică, începu să-i procure primii clienți. Apoi, pentru că „Îngerul" se preta cu extremă docilitate la exigențele lui și obținea mari succese, *le roué* mări numărul de întâlniri amoroase pe care i le fixa în fiecare zi, impunându-i, așa cum nota la 27 septembrie 1765 inspectorul de poliție Mathieu Marais în jurnalul său, o existență „infamă": „Pentru el este exact ca o vacă de muls. Ca să-și procure protecție și bani, o dă oricui, numai să fie nobil sau plin de bani".

Du Barry nu uitase să i-o propună pe Jeanne ducelui de Richelieu care, acum trecut de șaptezeci de ani, ca să-și mențină obiceiurile sexuale, trebuia să recurgă la partenere extrem de experimentate. Tânăra femeie se dusese la el de mai multe ori în celebrul „pavilion Hanovra" — construit cu banii din prada de război a ultimei lui campanii militare — și bătrânul libertin se arătase entuziasmat de prestațiile profesionale ale lui Jeanne. Ducele îl pusese apoi la curent cu intrigile care se țeseau la curte ca să i se găsească regelui o nouă favorită, declarându-se hotărât să aibă, ca și în cazul doamnei de Châteauroux — și spre deosebire de ce se întâmplase cu doamna de Pompadour —, un rol hotărâtor în această alegere. Ascultându-l, du Barry a fost fulgerat e o intuiție: „Îngerul" era amanta ce trebuia propusă lui Ludovic al XV-lea; ea era cartea câștigătoare care avea să-i permită „să joace totul pentru tot"; dar numai Richelieu putea să-l ajute în realizarea proiectului.

„Mareșalul — putem citi în biografia ducelui, apărută anonim imediat după moartea lui — povesti de nenumărate ori că la cina

aceea se distrase teribil cu toate nebuniile lui du Barry şi că îi spusese în glumă: «Ei bine, du-te şi caută-l pe Le Bel; poate că, prin el, favorita ta o să obţină pentru o zi onorurile Luvrului.»" Du Barry nu aşteptă să i se spună de două ori şi, tot insistând, reuşi să-l convingă pe atotputernicul *valet de chambre* al lui Ludovic al XV-lea să o plaseze pe Jeanne cât mai la vedere pe drumul pe care suveranul îl parcurgea spre Versailles. Sprijinindu-l, Le Bel risca mult, căci contravenea unei reguli de fier care le excludea pe curtezanele de profesie. Se pare că ceea ce îl făcuse să capituleze pe bătrânul servitor a fost o întâlnire cu direct-interesata şi o demonstraţie practică de ceea ce era ea în stare.

Totul decurse potrivit aşteptărilor: regele o remarcă pe Jeanne şi, aflând de la Le Bel că era vorba despre o tânără care contractase o căsătorie „în alb", ceru s-o cunoască. Perfect potrivită cu canoanele estetice ale epocii, frumuseţea ei excepţională trebuie să-i fi făcut regelui o impresie cu totul deosebită: „E înaltă, bine făcută, cu părul blond încântător, va nota principele de Ligne, are fruntea înaltă, ochi frumoşi, sprâncene armonioase, faţa ovală, cu mici gropiţe în obraji, care o fac nemaipomenit de provocatoare; gura gata să râdă, pielea fină şi bustul care înfrânge orice concurenţă..." Dar pentru suveran adevărata revelaţie se produse în momentul primei lor întâlniri: urmând instrucţiunile primite de la du Barry, „Îngerul" nu se lăsă intimidat de regalul său client şi se purtă cu nerušinata siguranţă a unei profesioniste a amorului, decisă să se folosească de toate secretele meseriei. Începând cu celebrul ei *baptême d'ambre* (obiceiul de a-şi parfuma sexul), care nu dădea niciodată greş.

În ciuda bogatei lui practici amoroase, Ludovic al XV-lea nu avusese niciodată de-a face cu o adevărată curtezană; nici doamnele din lumea bună, gata să-şi lase pudoarea deoparte, nici tinerele chiriaşe de la Parc-aux-cerfs, cele mai multe la prima lor experienţă, nu-i procuraseră senzaţii asemănătoare celor pe care le încerca acum, în pragul bătrâneţii, cu noua venită. „Cu o sinceritate de care alţii n-ar fi fost în stare", ducele de Noailles, căruia regele îi mărturisise stupoarea lui extatică, îi răspunsese: „Majestatea Voastră n-a fost niciodată într-un bordel". Asta nu schimba însă lucrurile: Ludovic găsise în

Jeanne „o femeie care poseda arta de a-i reanima dorințele; și se văzu transportat într-o lume necunoscută."

Când, spre marea lui consternare, ceea ce trebuia să fie doar o întâlnire fără viitor se transformă într-o legătură stabilă, Le Bel fu constrâns să-l informeze pe Ludovic al XV-lea despre adevărata identitate a „Îngerului". Suveranul nici nu vru să audă: trecutul fetei nu-l interesa și pentru a o face respectabilă ajungea să i se găsească un soț-paravan. Neputându-se propune pe el însuși, du Barry îl aduse repede drept candidat pe fratele lui burlac, care, la 23 iulie 1768, în schimbul unei mari sume de bani, o duse pe Jeanne la altar, pentru a se întoarce imediat după aceea în Languedoc. În aceeași toamnă, regele o instală pe tânăra femeie, care primise între timp titlul de contesă du Barry, la Versailles, în apartamentul lăsat liber de Le Bel: credinciosul *valet de chambre* murise în urma unei crize hepatice — după spusa multora, pentru că nu reușise să-și împiedice stăpânul să se expună batjocurii generale.

Scandalul n-ar fi fost poate atât de trivial dacă ministrul în care de mulți ani regele își pusese toată încrederea nu s-ar fi străduit din răsputeri să-i dea acest caracter. Încă de la început, ducele de Choiseul îi arătase doamnei du Barry o ostilitate implacabilă și, folosindu-se de puterea pe care i-o dădea postul lui, ceruse poliției să cerceteze „scăpările" din viața „Îngerului" și ale protectorului ei, grăbindu-se apoi să le facă publice. Nu numai doamna du Deffand, prietenă intimă cu Choiseul, vorbea despre doamna du Barry ca despre „o nimfă provenită din cele mai faimoase mănăstiri ale Cytherei și Afroditei": curtea și orașul erau hrănite deopotrivă cu o nesecată bogăție de amănunte picante despre isprăvile adevărate sau presupuse ale „Îngerului".

Cea care îl asmuțise pe Choiseul împotriva favoritei era sora acestuia, aroganta și autoritara ducesă de Gramont, care, de când murise doamna de Pompadour, nutrea speranța să-i urmeze marchizei în funcția de amantă oficială a regelui: apariția doamnei du Barry venea să-i încurce periculos de mult proiectele. Orbită de ură, doamna de Gramont își incitase fratele să-i declare război intrusei, susținută fiind atât de amanta, cât și de soția ducelui. Ceea ce le unea pe cele trei doamne, care de altfel se detestau între ele, era convingerea că refuzul de a face compromisuri cu „Îngerul" avea să sporească gloria mi-

nistrului. Dinspre partea lui, acesta avea ocazia să sfideze autoritatea monarhului în numele onoarei aristocratice şi totodată, să etaleze o indignare morală în realitate foarte puţin potrivită cu propria-i comportare: nu era oare el însuşi un libertin incorigibil care, aşa cum arătau duşmanii lui, se folosise de favorurile unei alte „târfe" regale pentru a face carieră şi al cărui ataşament pentru sora lui părea să fie de natură incestuoasă?

Campania denigratoare a clanului Choiseul avea drept scop să-l constrângă pe rege să ia act de abjecţia amantei lui şi să-l determine să se descotorosească de ea, mizând pe sentimentul lui de ruşine. Orbit însă de prezumţia că era indispensabil suveranului, ducele dovedea o memorie cam scurtă: metodele la care recurgea el erau, într-adevăr, cele folosite, la timpul său, de contele de Maurepas împotriva doamnei de Pompadour; cu toate că acuzele împotriva doamnei du Barry erau mult mai grave şi de data aceasta ministrul fu cel care pierdu partida. Atacurile pornite împotriva tinerei femei reuşiră pentru început să legitimeze prezenţa ei la Versailles şi să-l facă pe rege să-i vină în ajutor. Ludovic detesta să trebuiască să dea explicaţii, dar în cazul „Îngerului" fu explicit: „E frumoasă, îmi place şi asta ajunge; când am să vreau, o să fie toţi la picioarele ei", îi scrise el lui Choiseul. Avertismentul era clar, şi totuşi ducele îşi permise să nu ţină seama de el.

Pasul următor a fost prezentarea doamnei du Barry la curte: indignarea pe care o suscitase, cu douăzeci şi patru de ani înainte, sosirea unei favorite burgheze la Versailles nu fusese nimic pe lângă consternarea nobilimii franceze, constrânsă să primească în rândurile ei o prostituată. Până în ultimul moment complotul organizat de clanul Choiseul încercă să împiedice această supremă decădere, dar, după un an de euforie erotică, regele nu se mai putea lipsi de Jeanne şi o voia alături de el în fiecare clipă a zilei. Du Barry dădu din nou dovadă de inventivitate, producând dovezi prestigioase de noblețe, iar Richelieu reuşi să descopere o bătrână contesă scăpătată dispusă să servească drept naşă în schimbul banilor. În sfârşit, după multe amânări, la 22 aprilie 1769, sosi şi ziua cea mare. Nici una dintre marile doamne de la curte nu era prezentă, dar palatul era plin până la refuz de persoane cărora nu le venea să creadă, regele era vizibil nervos şi

ceremonia riscă să fie amânată pentru a nu ştiu câta oară. Favorita sosi cu o întârziere enormă, ca să permită celebrului coafor Legros să-i desăvârşească pieptănătura. Ea ştia că singura recunoaştere pe care o putea pretinde era cea a frumuseţii şi când venise momentul să se arate în faţa unei mulţimi ostile, se hotărâse să nu facă economie de efecte. Apariţia ei lăsă pe toată lumea fără suflare: splendidă în veşmântul de ceremonie ce-i fusese sugerat de Richelieu, cu o pieptănătură extraordinară din bucle naturale montate în piramidă şi împodobite cu dantele, pene şi flori proaspete, etalând diamantele coroanei, tânăra contesă depăşi cu maximă naturaleţe etapele unui ceremonial complicat, care cerea zile întregi de pregătire. Proba cea mai dificilă era aceea a celor trei reverenţe pe care trebuia să le facă mergând cu spatele, riscând să se împiedice în trena grea a rochiei de ceremonie: „Îngerul" se descurcă de minune, dând la o parte poalele rochiei cu o singură şi hotărâtă lovitură de toc, ca şi când n-ar fi făcut altceva toată viaţa.

Dar nici măcar noua poziţie de amantă oficială a regelui nu o pusese pe doamna du Barry la adăpost de provocările insultătoare ale clanului Choiseul şi cu timpul tânăra femeie, deşi nu dorea decât să se bucure de incredibilul noroc care-i fusese sortit, fu constrânsă să reacţioneze. Deşi era total lipsită de ambiţii politice, „Îngerul" deveni în chip inevitabil, în virtutea ostilităţii pe care i-o arăta Choiseul, punctul de referinţă al duşmanilor ducelui: de la marchizul de Richelieu, care spera, graţie ei, să acceadă în sfârşit la cabinetul Consiliului, la ducele d'Aiguillon şi chiar la partida evlavioşilor, care nu socotea nepotrivit să se slujească de o păcătoasă notorie pentru a se răzbuna pe ministrul care-i expulzase pe iezuiţi din ţară. Şi dacă soarta lui Choiseul a fost până la urmă decisă de raţiuni eminamente politice (pe de o parte, ducele sprijinea în secret opoziţia parlamentară în vederea unei reforme a monarhiei pe model englez, pe de alta voia să arunce Franţa într-un alt război cu Anglia), comportarea lui insolentă faţă de doamna du Barry — şi prin reflex şi faţă de rege — a contribuit cu siguranţă la slăbirea poziţiei lui şi la pierderea favorurilor lui Ludovic al XV-lea. Ordinul de exil care-l lovi în ajunul Crăciunului din 1770, îi îngădui, totuşi, să sfideze pentru ultima oară autoritatea regală, transformându-şi dizgraţia într-un autentic triumf. La 26 decembrie

circulația în Capitală era blocată de interminabilele șiruri de trăsuri care se îndreptau spre Hôtel de Choiseul; și nu numai înalta societate pariziană voia să-și demonstreze solidaritatea cu ministrul demis: mii de persoane se înșiraseră în semn de omagiu de-a lungul drumului pe care ducele trebuia să-l parcurgă ca să ajungă la proprietatea sa de la Chanteloup. Trebuie să ne întoarcem cu mult timp în urmă, la 30 octombrie 1632, când la Toulouse, la ordinul cardinalului Richelieu, securea călăului se abătuse asupra ducelui de Montmorency, vinovat de a se fi ridicat împotriva tiraniei cardinalului ministru, pentru a mai găsi o demonstrație de indignare generală și de ostilitate față de stăpânire comparabilă cu aceea provocată de vestea exilului lui Choiseul. Era o hotărâre, susțineau public prietenii ministrului în exil, dictată de simplul capriciu al unei târfe.

De la instalarea ei la Versailles, doamna du Barry devenise ținta preferată a tuturor celor care aveau ceva de reproșat politicii lui Ludovic al XV-lea. Legătura regelui cu o femeie de moravuri ușoare, care concentra în sine viciile tipice ale profesiei ei, precum desfrâul, aviditatea, vulgaritatea, ignoranța, nu era oare dovada cea mai evidentă a cinismului și a corupției „Preaiubitului" rege? Iar degradarea morală a suveranului nu era oare reflexul degradării morale a monarhiei înseși?

Acestea sunt întrebările sau, mai bine zis, capetele de acuzare formulate de *Anecdotes sur Mme la comtesse du Barry*, a doua clasată între cărțile interzise care circulau nestingherit *sous le manteau* pe sub nasul cenzorilor și polițiștilor în Franța secolului al XVIII-lea. Apărute sub anonimat în 1775, *Anecdotele* reprezentau tot ceea ce se spusese sau se scrisese în decursul anilor împotriva favoritei și, punând laolaltă pornografia și politica, își câștigară un public extrem de larg.

Timp de secole, francezii fuseseră mândri de performanțele amoroase ale suveranilor lor. Opinia publică se putea dezlănțui împotriva uneia sau alteia dintre favorite, dar, așa cum scria Robert Darnton, „a te ocupa de sexualitatea regelui nu era în sine un lucru subversiv. Amantele lui Francisc I, Henric al IV-lea și Ludovic al XIV-lea (cu excepția doamnei de Maintenon) erau salutate drept cuceriri, aproape ca trofee de război. Ele demonstrau virilitatea suve-

ranului căruia îi dădeau prilejul să desfăşoare o nobilă «activitate sportivă», fiind ele însele nobile, doamne din aristocraţie de tipul celor omagiate încă de pe vremea trubadurilor". În secolul Luminilor însă, lucrurile se schimbaseră. De când, în *Lettres Persanes*, Montesquieu se folosise de romanul de serai pentru a ilustra despotismul asiatic, sexul devenise o metaforă politică la modă şi literatura clandestină de scandal avea să recurgă tot mai des la aceasta pentru a-l pune sub acuzare pe Ludovic al XV-lea. Încă de la începutul carierei sale amoroase, exigenţele lui erotice fuseseră denunţate ca dovezi, nu de vigoare, ci de slăbiciune. Precum sultanii asiatici, Regele Preacreştin se lăsa dominat de pasiuni, îşi neglija responsabilităţile şi, părăsind orice decenţă, se înzestra, prin Parc-aux-cerfs, chiar cu un autentic serai. Alunecarea progresivă a stilului său de guvernare de la absolutismul monarhic la „despotismul ministerial" se reflecta şi în treptata degradare a gustului său în alegerea partenerelor: de la aroganţa aristocratică a surorilor Mailly-Nesle regele trecuse la pretenţiile burgheze ale doamnei Poisson, ca să se arunce apoi, după lungul şir de *petites maîtresses*, în braţele unei prostituate ieşite din drojdia societăţii.

Prin aventurile sexuale ale antieroinei lor, între bârfe şi cântecele, *Anecdotele* aduceau un mesaj de o nemaipomenită violenţă, care ataca înseşi bazele legitimităţii monarhiei bourbone. Desacralizarea regelui atingea culmea cu o parodie la *Tatăl nostru*: „Tatăl nostru carele eşti la Versailles. Fie blestemat numele tău. Ruinează-ţi-se domnia ta. Să nu se mai facă voia ta, nici în cer, nici pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele, pe care ne-ai furat-o, dă-ne-o nouă înapoi..." Bătrânul rege depravat, impotent, încovoiat, pe care du Barry îl prefăcuse într-un obiect de batjocură, nu mai putea să fie considerat de francezi nici „ca un tată, nici ca o figură divină. Pierduse acum şi ultimele rămăşiţe de legitimitate".

Şi totuşi, în perioada de după exilarea lui Choiseul, departe de a renunţa la responsabilităţile lui de suveran, Ludovic al XV-lea avea să guverneze Franţa cu o energie neobişnuită, schimbând în chip radical politica pe care o dusese în ultimele două decenii. Cancelarul Maupeou dădu o adevărată lovitură de stat suprimând tribunalele şi punând bazele unui nou sistem judiciar; ministrul de Finanţe, abatele Terray, inaugură o politică dură de rigoare fiscală şi administrativă,

în vreme ce ministrul de Externe, ducele de Aiguillon, urmă o politică hotărâtă în favoarea păcii. Era, în ansamblu, un program coerent de reforme, niciodată practicat înainte în timpul domniei suveranului, și care ar fi putut avea rezultate benefice pentru monarhia franceză dacă moartea lui Ludovic al XV-lea nu i-ar fi pus capăt mult prea repede.

Cât despre doamna du Barry, mărturiile celor ce o cunoscuseră sau care strânseseră informații directe despre ea concordă în a o descrie ca pe o persoană încântătoare: de la principele de Ligne la Talleyrand, de la marchizul de Belleval la contele Dufort de Cheverny, de la Sénac de Meilhan la doamna Vigée Le Brun, toți pun accentul pe generozitatea ei, pe gentilețea și marea ei bunătate. „Viața infamă" ce-i fusese impusă de du Barry nici nu o degradase, nici nu o înăsprise, și capacitatea ei de a iubi supraviețuise murdăriilor meseriei. Toți îi recunosc acestei fiice a poporului o eleganță naturală și un fel aristocratic de a se purta, în perfectă armonie cu frumusețea ei delicată. Extrem de grăitoare în acest sens este comparația făcută de Talleyrand în *Memoriile* sale între ea și cea care o precedase în rolul de favorită: „Deși crescuse și trăise în lumea finanțelor din Paris, care era în acele timpuri mai degrabă distinsă, doamna de Pompadour nu avea maniere frumoase și vorbea într-un mod vulgar, pe care nu reușise să-l corecteze nici măcar la Versailles. Era cu totul diferită de doamna du Barry, care, mai puțin educată, folosea o limbă mai degrabă curată... îi plăcea să vorbească și învățase arta de a povesti cu vivacitate". Desigur, nu putem ști ce vocabular folosea „Îngerul" în intimitatea cu amantul ei și dacă într-adevăr, așa cum spuneau cronicile de scandal, suveranului îi plăcea „să se destrăbălează" în compania ei, dar în public favorita a vorbit totdeauna cu el și despre el cu infinit respect.

De când devenise *maîtresse en titre*, singura slăbiciune a contesei, care putea efectiv să o facă vulnerabilă la critici, era pasiunea ei pentru lux — acea dragoste pentru îmbrăcăminte, pentru bijuterii, pentru case frumoase, care, precum Manon Lescaut a abatelui Prévost, o făcuse să se vândă fără remușcări unor bărbați bogați, în stare să-i garanteze un nivel de trai conform cu aspirațiile ei și pe care acum putea s-o satisfacă din plin. Iar suveranul, care în trecut nu strălucise

niciodată prin generozitatea față de favoritele lui, se arăta gata să-și bage mâinile până la cot în tezaurul public pentru a satisface dorințele iubitei.

În ultimii ani ai domniei sale, de altfel, Ludovic al XV-lea avea să mizeze pe fast și măreție ca strategie politică, răspunzând nemulțumirii suscitate de reformele lui cu o imagine triumfală a monarhiei. Serbările organizate cu prilejul căsătoriilor celor trei nepoți ai săi — a Delfinului cu Maria Antoaneta de Austria în 1770, a contelui de Provența în 1771 și a contelui de Artois în 1773 — aveau să readucă Versailles-ul la vechea splendoare de pe vremea Regelui Soare. În acele grandioase puneri în scenă ale regalității, suveranul dorea ca tocmai favorita lui, atât de aspru criticată, să dețină întâietatea în frumusețe și eleganță.

Doamna du Barry se arătă la înălțimea așteptărilor regelui, demonstrând că are un gust sigur și un neîndoielnic simț estetic. Grație calității alegerilor făcute, imensele sume de bani cheltuite de ea nu aveau să se volatilizeze fără să lase urme, ci dimpotrivă, aveau să impulsioneze unul din momentele de grație ale artei franceze din secolul al XVIII-lea, așa-numitul stil „du Barry": un stil eclectic, o oglindă fidelă a itinerarului parcurs de „Înger", „excepțional tocmai pentru că se situează la încrucișarea mai multor medii sociale. Erau arta de curte și cea a cetății puse în slujba amorului venal".

Pe planul modei feminine, contesa era o inovatoare și miza pe o simplitate rafinată. Bazându-se pe perfecțiunea ei fizică, ce nu avea nevoie de expediente ca să fie pusă în valoare, își lega cu nonșalanță splendidele ei bucle blonde, renunță la orice formă de machiaj și de ruj, abandonă întăriturile, corsetele și amploarea nemăsurată a jupoanelor bufante de la veșmintele de gală, favorizând liniile moi și fluctuante care puneau în valoare formele naturale ale trupului. Îi plăceau mătăsurile deschise la culoare, brodate cu flori și lansă moda dungilor, atât de caracteristică pentru epocă, ca să treacă apoi, după ce părăsise curtea, la țesături de bumbac și de muselină albă. Jeanne anticipa, așadar, cu circa un deceniu idealul de frumusețe feminină, naturală și rafinată, senzuală și inocentă, care va găsi în doamna Vigée Le Brun pe reprezentanta ei cea mai importantă. Nu întâmplător

pictorița avea să-i facă portretul de trei ori, reabilitând-o de asemenea în *Memoriile* sale.

În cei cinci ani pe care i-a petrecut la Versailles, doamna du Barry n-a avut timp să influențeze, ca doamna de Pompadour, evoluția gustului, dar a încurajat prin mecenatismul ei diferitele forme ale creației artistice contemporane, de la arhitectură la pictură și sculptură, de la ebenisterie la porțelan, de la decorațiunile interioare la artizanatul de lux. Contesa nu se mărgini doar să acumuleze ceea ce produceau mai de calitate artiștii reputați, ci deveni o îndrăzneață promotoare a noului. Avea s-o demonstreze în frumoasa ei proprietate de la Louveciennes, primită în uzufruct de la rege, încredințând proiectul pavilionului din parc nu deja celebrului Gabriel, ci unui arhitect mai puțin cunoscut, de treizeci și trei de ani, Claude-Nicolas Ledoux, care imaginâ o minunată construcție cu un peristil cu trei coloane, ce anunța arta neoclasică. Acest pavilion, „capodoperă a spiritului novator unde principalii artiști ai timpului vor putea aduce cele mai bune idei ale lor... va fi un fel de *templu al dragostei*, destinat nu să trăiască, ci să-l învăluiască pe regele cel mai rafinat din lume; este una dintre cele mai frumoase nebunii câmpenești din epocă, un «sanctuar al voluptății», cum notează Pidansat de Mairobert".

Apreciind picturile executate de Fragonard pentru pavilion ca fiind de un gust depășit („à la Boucher"), doamna du Barry decise să le înlocuiască, comandând lui Joseph-Marie Vien, un promotor al întoarcerii la antichitate, compoziții de un stil mai academic. Astăzi, la Frick Collection din New York, cele patru mari panouri ale lui Fragonard demonstrează că uneori pasiunea pentru modernitate impune sacrificii de o mare cruzime.

Dar „Îngerul" își încheie cariera de favorită nu la Louveciennes, ci la Petit-Trianon, splendida construcție a lui Gabriel comandată de doamna de Pompadour în parcul de la Versailles. Aici le plăcea amanților să se întâlnească în intimitate, lăsând deoparte, măcar pentru cîteva ore, constrângerile vieții de curte și tot aici, la 27 aprilie 1774, Ludovic al XV-lea s-a simțit rău. Adus în mare grabă înapoi la palat, unde a fost luat în primire de medici și pus sub strictă observație, suveranul păru că-și revine; dar în ziua de 29 starea lui se agravă din nou și apărură primele semne de variolă. Vegheat ziua de

fiicele lui și noaptea de amantă, regelui nu i se spuse nimic despre natura bolii sale, de teamă că divulgarea gravității pericolului care-l amenința îi putea grăbi sfârșitul. Ducele de Richelieu îi făcu suveranului un ultim serviciu, încercând să-l protejeze de „ororile ceremonialului" religios. De trei ori se opuse arhiepiscopului de Paris bătrânul libertin neînfricat, împiedicându-l să se apropie de patul bolnavului. „Dacă vreți cu tot dinadinsul să spovediți pe cineva, îi spuse sfidător, veniți aici într-un colț. Vă asigur că spovedania mea o să vă distreze nu mai puțin decât cea a regelui." Între timp, în fața camerei monarhului muribund, așteptând cu sufletul la gură buletinele medicale, curtea neliniștită, împărțită în facțiuni, se distanța de favorită.

La 4 mai, privindu-și mâinile acoperite de pustule, Ludovic al XV-lea înțelese că avea variolă și seara își luă rămas bun de la amantă: „Acum, că știu ce am, îi spuse, nu trebuie să se mai repete scandalul de la Metz. Dacă aș fi știut ceea ce știu acum, nu v-aș fi lăsat să intrați. De-acum trebuie să mă dedic numai lui Dumnezeu și poporului meu. Așadar, mâine trebuie să vă retrageți. Spuneți-i lui Aiguillon să vină la mine la ora zece". În ziua următoare, la ordinul regelui, „Îngerul" părăsi pentru totdeauna Versailles-ul și plecă la Rueil, castelul ducelui de Aiguillon. Îngrijindu-se să-și plaseze amanta în siguranță, în casa unui prieten, Ludovic al XV-lea nu ținuse seama de intransigența Bisericii și de înverșunarea familiei lui. Printre condițiile ce-i fuseseră impuse pentru a obține iertarea păcatelor sale și împăcarea cu Dumnezeu, în a cărui îndurare nu încetase niciodată să spere, se găsea, într-adevăr, și aceea ca el să dispună trimiterea favoritei la mănăstire. La două zile după moartea lui, la 12 mai, *lettre de cachet** semnată de Ludovic al XV-lea o deporta pe doamna du Barry la mănăstirea Pont-aux-Dames, la multe mile de Paris, cu ordinul de a nu i se permite nici un contact cu lumea exterioară. Maria Antoaneta, care încă de la sosirea ei în Franța încercase pentru ea o profundă aversiune, se grăbea să comunice vestea mamei sale: „Regele s-a mărginit să o trimită pe creatură la mănăstire și să izgonească de la curte pe oricine purta acest nume scandalos!". Tânăra regină nu putea să-și închipuie ce amenințări ascundea pentru ea adjectivul

* Scrisoare cu valoare de ordin purtând sigiliul regal. (n.e.)

„scandalos" şi nici că, doar peste câţiva ani, la originea scandalului avea să fie ea însăşi.

Închisă într-o celulă dintr-un lugubru edificiu în ruină, unde era tratată ca o criminală, doamna du Barry demonstra întreaga ei forţă de caracter. După ce se arătase generoasă şi blândă în clipele de triumf, după ce sfidase moartea asistându-l pe regele bolnav, „Îngerul" înfrunta cu demnitate şi curaj dizgraţia. După un prim moment de disperare, se adaptă vieţii de mănăstire, căutând consolarea în practicile religioase şi reuşi să se facă iubită de maici.

Dar brutalitatea tratamentului care-i era rezervat, deşi dictat din raţiuni de discreţie, suscită indignarea prietenilor care n-o uitaseră. Unul dintre cei mai mari seniori ai timpului, principele de Ligne, care nutrea pentru fosta favorită admiraţie şi prietenie, avea să intervină pe lângă Maria Antoaneta. „Ce frumoasă misiune v-aţi luat!", observă Ludovic al XVI-lea, informat de iniţiativa lui; principele răspunse că fusese constrâns la asta „deoarece nimeni altul nu avusese curajul să o facă".

În primăvara anului 1775, doamna du Barry fu autorizată să părăsească mănăstirea cu condiţia să locuiască la nu mai puţin de zece mile de Versailles şi de Paris şi numai în toamna anului următor Ludovic al XVI-lea îi restitui libertatea deplină şi îi recunoscu dreptul de a rămâne în posesia bunurilor şi bijuteriilor ei şi de a continua să se bucure de renta viageră.

Instalată definitiv în draga ei Louveciennes, acum liberă să dispună de ea însăşi, fosta favorită începu o nouă existenţă. La numai treizeci şi trei de ani, foarte bogată şi mai frumoasă ca oricând, contesa se feri de a-şi mai căuta un soţ şi alese independenţa. După ce întrupase cu minunată graţie esenţa spiritului libertin, „Îngerul" descoperi bucuriile naturii şi deveni o elevă a lui Jean-Jacques Rousseau: se îmbrăca extrem de simplu, petrecea mult timp în aer liber, în marele ei parc englezesc, participa la viaţa satului, îi ajuta pe săraci şi făcea faţă exigenţelor micii comunităţi ca o autentică filantroapă. Dragostea pentru simplitate nu o împiedica însă să se bucure de tablourile, statuile, piesele de mobilier şi obiectele preţioase pe care le strânsese în anii ei de glorie şi să continue să-şi înfrumuseţeze proprietatea, făcând şi mai frumos celebrul ei pavilion. Pe de altă

parte, ruptura de curte nu o izolase de lume; casa ei de *retraîte* era plină de prieteni vechi şi noi, iar Louveciennes se transformase repede în loc de pelerinaj pentru mulţi străini iluştri în trecere prin Paris. Chiar şi împăratul Iosif al II-lea, care în 1777 venise să o viziteze pe Maria Antoaneta, îşi exprimase, spre marea neplăcere a surorii sale, dorinţa de a o cunoaşte pe ex-favorită. Şi, întrucât contesa se declară tulburată de acel „exces de onoare", împăratul îi răspunse galant că „frumuseţea este mereu regină". Graţie distanţei, chiar şi ura pe care i-o jurase Versailles-ul îşi căpăta adevărata semnificaţie. Chamfort povesteşte, mulţi ani după moartea lui Ludovic al XV-lea că doamnei du Barry, care-i reproşa ura al cărei obiect fusese, doamna de Beauvan, fostă amantă a ducelui de Choiseul, într-o vreme una dintre cele mai dure adversare ale ei, îi răspunse că acei duşmani nu aveau nimic cu ea, ci cu locul pe care îl ocupa. Şi, deoarece chiar şi dragostea îşi păstrase drepturile ei, în cele din urmă doamna du Barry avea să lege o lungă şi fericită relaţie cu galantul şi atrăgătorul duce de Brissac, de multă vreme admiratorul ei înfocat.

Însă utopia campestră de la Louveciennes nu putea să reziste violenţelor Istoriei. La izbucnirea Revoluţiei, doamna du Barry, cu generozitatea ce o caracteriza, se dedică ajutării prietenilor aflaţi în nevoie, ascunzându-i pe cei urmăriţi în castelul ei şi oferindu-şi serviciile tocmai acelei familii regale care o tratase cu atâta asprime. În ciuda a tot ceea ce se întâmpla, contesa se simţea încă în siguranţă la Louveciennes, aşa protejată cum era, de dragostea şi de gratitudinea micului ei sat; dar pasiunea ei pentru bijuterii, cea mai veche şi poate cea mai puternică din viaţa ei, avea să sfârşească prin a o trăda.

La începutul lui ianuarie 1791 i-au fost furate celebrele ei diamante, pe care, o lună mai târziu, poliţia engleză le găsi la Londra. Ca să le recupereze, doamna du Barry fu nevoită să se ducă de mai multe ori în Anglia şi repetatele ei călătorii într-o ţară inamică o făcură suspectă în faţa autorităţilor revoluţionare. În februarie 1793 contesa se găsea la Londra când află că îi fusese pus sub sechestru castelul. Să rămână în Anglia, aşa cum o sfătuia toată lumea, ar fi însemnat să fie înscrisă în lista emigranţilor, cu confiscarea automată a bunurilor, iar Jeanne nu avea de gând să renunţe la Louveciennes. Şi astfel, la sfârşitul lui martie, se hotărî să se întoarcă în Franţa, unde prietenii

poporului avură grijă să țească în jurul ei o rețea tot mai deasă și amenințătoare de calomnii și de bănuieli.

La 21 septembrie 1793, doamna du Barry primi un ordin de arestare și fu aruncată în închisoarea Sainte-Pélagie; la 19 noiembrie fu dusă la Palatul de Justiție și compăru pentru prima dată înaintea Tribunalului revoluționar; la 4 decembrie fu transferată la Conciergerie, unde începu procesul. Martori ai acuzării fură ingrații locuitori din Louveciennes și câțiva servitori pe care îi acoperise cu daruri. Cel mai mult se înverșună împotriva ei Zamor, servitorul indian care, intrat în serviciul ei încă de copil, îi slujise drept paj în anii triumfului de la Versailles, acoperit de bijuterii, de pene și îmbrăcat în mătăsuri prețioase. Întregul ei trecut se întorcea, implacabil, în rechizitoriul lui Fouquier-Tinville: „Infama conspiratoare care se găsește în fața noastră ar fi putut trăi, în opulența câștigată grație viciilor ei, în sânul unei patrii care părea să fi îngropat, odată cu tiranul a cărui demnă complice fusese, amintirea prostituării ei și a scandalului ascensiunii ei sociale. Dar în ochii ei libertatea poporului a fost o crimă... Lovind într-o Mesalină vinovată de conspirație împotriva patriei, nu numai că veți răzbuna Republica pentru ofensele ce i-au fost aduse, dar veți smulge din rădăcini un scandal public și veți afirma domnia moralei".

Condamnată la ghilotinare, doamna du Barry fu supusă la „ultima și cea mai crudă dintre torturi", aceea a speranței. În dimineața executării sentinței, judecătorii o făcură să creadă pentru o clipă în posibilitatea grațierii, dacă s-ar fi dovedit dispusă să spună unde se găseau bijuteriile ei. Timp de trei ore, nefericita înșiră nenumăratele ascunzători în care își dosise comorile și când fu urcată, totuși, în careta condamnaților, care o aștepta, crezu că era vorba de o greșeală.

„Îngerul" dovedise, în momentul bolii lui Ludovic al XV-lea, că nu se temea de moarte, dar în ochii ei moartea la care fusese condamnată era nebunească, nedreaptă și crudă. Fată din popor, nu știuse niciodată ce însemna orgoliul aristocratic și, pînă la sfârșit, în caretă și în fața ghilotinei, ea avea să plângă, să urle, să facă apel la sentimentele mulțimii: o ultimă dovadă de lipsă de demnitate, sau pur și simplu firească dorință de a trăi care le unește și le face egale pe toate ființele umane?

Să lăsăm ultimul cuvânt doamnei Vigée Le Brun, o altă fiică a Stării a Treia, care o cunoscuse atât pe contesa du Barry, cât și drama Revoluției: „Între atâtea femei pe care în acele zile teribile le-am văzut pierind, ea este singura care n-a reușit să reziste cu fermitate la vederea eșafodului; striga, implora grația mulțimii oribile care o înconjura și acea mulțime se emoționă într-atât, încât călăul se grăbi să pună capăt supliciului. Și din această cauză sunt tot mai convinsă că dacă victimele acelor vremuri de detestabilă memorie n-ar fi avut nobilul orgoliu de a muri cu curaj, teroarea ar fi încetat cu mult mai devreme".

MARIA ANTOANETA
Regina martiră

În dimineaţa de zilei 16 octombrie 1793, în timp ce careta condamnaţilor, făcându-şi loc încet prin mulţime, o ducea pe văduva Capet, cu mâinile legate la spate, de la închisoarea Conciergerie la Piaţa Ghilotinei, de la fereastra unei case de pe parcursul drumului, Louis David schiţa în creion ultima imagine a aceleia care fusese regina Franţei. Dar cine ar fi putut recunoaşte în acel profil de femeie severă şi fără vârstă, cu o bonetă care nu reuşea să acopere dezastrul abia făcut de foarfecele călăului dintr-o bogăţie de păr altădată legendară, cu buza inferioară împinsă înainte, într-o grimasă de dispreţ, pe radioasa arhiducesă austriacă sosită cu douăzeci şi trei de ani înainte la Versailles ca „să aducă Franţei fericirea"?

Între aceste două imagini se desfăşoară întreaga existenţă a Mariei Antoaneta. De două secole, o mulţime de istorici şi biografi nu a încetat să-şi pună întrebări despre ea, chiar dacă, aşa cum deseori se întâmplă când este pusă în discuţie Revoluţia Franceză, cei mai mulţi au preferat certitudinile partizane de neclintit în locul surprizelor unei cercetări imparţiale.

În tot secolul al XIX-lea judecăţile asupra Mariei Antoaneta au fost puternic influenţate de două stereotipuri opuse: cel creat de Restauraţie, care a idealizat-o ca regină martiră, ascunzând înapoia unui văl de pudoare şi de respect tot ceea ce putea apărea în contradicţie cu icoana ei sacralizată; şi cel al suveranei nedemne, căreia îi erau imputate responsabilităţi foarte grave, construit de istoriografia republicană şi antimonarhică. Unii, ca Thomas Jefferson, au susţinut chiar că fără ea Revoluţia Franceză n-ar fi existat. Unul dintre primii care au extras-o pe Maria Antoaneta din aceste scheme deformante şi care i-au recunoscut dreptul de a fi ea însăşi a fost un scriitor din ţara ei de origine, romancierul austriac Stefan Zweig. Apărută la Viena în 1932,

biografia elaborată de acesta, cea mai pasionantă scrisă vreodată despre nefericita regină, nu a contribuit doar la redeşteptarea interesului pentru Maria Antoaneta, ci a condiţionat într-o mare măsură şi interpretările ulterioare. Şi totuşi, „secretul" personalităţii Mariei Antoaneta ne scapă în continuare.

Dacă Zweig a trasat portretul de neuitat al unei tinere femei, nici bună, nici rea, dar frivolă, superficială, fără însuşiri deosebite şi cu totul nepotrivită pentru rolul de suverană, care s-a transformat într-o adevărată regină doar în momentul când îi era smulsă coroana, Antonia Fraser şi Simone Bertière, autoare a două biografii monumentale dedicate ei, preferă să vorbească de o evoluţie, mai degrabă decât de o metamorfoză. Biografa engleză avansează ideea unei maturizări lente a personalităţii nefericitei suverane, în decursul căreia aceasta devine treptat conştientă de îndatoririle ei; pentru cercetătoarea franceză, nu s-a schimbat atât caracterul Mariei Antoaneta, cât mai degrabă realitatea cu care a trebuit să se confrunte în diferite momente ale vieţii ei.

Maria Antonia Josepha Johanna văzuse lumina zilei la Viena, la 2 noiembrie 1755, ca penultima născută dintre cei şaisprezece copii — unsprezece fete şi cinci băieţi — ai Mariei Tereza de Austria, moştenitoarea tronului Ungariei, şi ai lui Francisc de Lorena, împărat al Sfântului Imperiu Roman. Toate ursitoarele păreau să-şi fi dat întâlnire în jurul leagănului ei pentru a o înzestra din plin cu darurile lor: unei familii afectuoase şi unite şi unui arbore genealogic în care se încrucişau numele celor mai ilustre dinastii din Europa, ele adăugaseră vivacitate, drăgălăşenie, graţie, precum şi talentul de a cuceri inimile. Destinul ei fusese hotărât de acea revoluţie diplomatică la scară europeană pe care ambasadorii mamei sale o puneau tocmai atunci la cale, în mare secret, cu Franţa, graţie bunelor oficii ale marchizei de Pompadour. Ascultând de această nouă politică de alianţe, la 21 aprilie 1770 Maria Antonia părăsea oraşul ei natal ca să se mărite cu Ludovic August, Delfinul Franţei: din acel moment avea să devină „Marie Antoinette".

În ciuda caracterului grandios al festivităţilor, premisele căsătoriei, celebrată la Versailles la 16 mai, nu erau deloc favorabile. Cea care dorise această uniune fusese îndeosebi Maria Tereza; ea fusese aceea

care obținuse avantaje din pactul cu Franța în timpul Războiului de Șapte Ani, iar acum intenționa să-l consolideze pentru a-și continua nestânjenită politica de hegemonie. Pentru Franța, dimpotrivă, alianța produsese până atunci rezultate dezastruoase și Ludovic al XV-lea, împins de ministrul lui de Externe, ducele de Choiseul, se resemnase să o ducă mai departe numai din lipsa unei alternative mai bune. Așa cum era de prevăzut, nu doar curtea primise cu ostilitate vestea căsătoriei, ci întreaga țară; iar familia regală însăși nu uitase recomandarea făcută pe patul de moarte de Ludovic al XIV-lea urmașilor săi, de a nu se înrudi cu casa de Austria. Nici cele patru fiice, rămase nemăritate, ale lui Ludovic al XV-lea, n-ar fi putut fi în nici un caz favorabile unei alianțe matrimoniale patronată de Choiseul, vinovat de a-i fi izgonit din Franța pe iezuiți; ele aveau să fie primele care s-o numească pe Maria Antoaneta „Austriaca".

Lucru și mai grav, primul avertizat împotriva soției sale era însuși Delfinul, crescut de părinți și apoi de preceptorul său în ura față de casa de Austria. Era de dorit, firește, ca Delfina să-și uite cât mai repede originile și să se transforme, potrivit obligației clare a unei viitoare regine, într-o franțuzoaică autentică, dar nu acestea erau intențiile Mariei Tereza: pentru ea, căsătoria Mariei Antoaneta reprezenta un succes în măsura în care fata ei era capabilă să servească interesele Vienei (scrisorile împărătesei demonstrează insistența împinsă până la intimidare cu care avea să-i amintească mereu de fidelitatea pe care o datora casei de Austria).

Pe lângă toate astea, Delfina înfrunta dificilul rol care o aștepta fără să fie în nici un fel pregătită. Cu toată bunăvoința ei, abatele Vermond, sosit la Viena în 1768 pentru a-i preda rudimente de cultură franceză, se găsise în fața unei misiuni disperate. Mica arhiducesă era încântătoare, dar extrem de ignorantă, leneșă, nedisciplinată și incapabilă de cea mai slabă concentrare. Atitudinea ei nu avea să se schimbe deloc după sosirea în Franța, așa cum putuse constata foarte curând doamna ei de onoare, contesa de Noailles, însărcinată cu rolul delicat de a o iniția pe Delfină în uzanțele și obiceiurile de la Versailles. Maria Antoaneta avea să-i dea imediat porecla de „Doamna Etichetă" și să-și bată permanent joc de ea.

Mai era apoi problema caracterului pe care-l avea Delfinul; Ludovic îşi datora poziţia lui de moştenitor al tronului unor nenorociri care-l marcaseră puternic: moartea fratelui său cel mare, răpus de tuberculoză când Ludovic avea şase ani şi jumătate (iar disperarea părinţilor, care-l idolatrizau pe întâiul născut, îl făcuse să se simtă vinovat că-i luase locul); a doua nenorocire fusese moartea tatălui său, secerat trei ani mai târziu de aceeaşi boală. Mai mult, după cincisprezece luni avea să se prăpădească şi mama. Doborât de durere, speriat de responsabilităţile ce-l aşteptau, Ludovic, care prin natura lui era din fire timid şi nesigur, se retrăsese şi mai mult în el. În loc să-l ajute să se deschidă faţă de alţii, preceptorul lui, ducele de La Vauguyon, un bigot intrigant, tipic exemplu de Tartuffe de curte, profita de timiditatea discipolului pentru a-şi păstra intact ascendentul asupra lui. În momentul căsătoriei, Ludovic avea cincisprezece ani şi jumătate, iar înfăţişarea lui era a unui adolescent aflat în plină vârstă ingrata, incapabil să se descurce cu un trup devenit dintr-odată prea mare, cu gesturi stângace şi o faţă durdulie, căreia ochii albaştri mari, cu privirea mioapă îi dădeau o expresie tâmpă. E greu de imaginat că Ludovic ar fi putut să-şi impresioneze la prima vedere soţia prin prestanţa lui fizică, iar calităţile lui morale — seriozitatea, integritatea, dragostea pentru studiu, o inteligenţă de netăgăduit — nu erau dintre acelea la care, prin natura ei, Maria Antoaneta să fi fost sensibilă.

Amândoi ştiau, însă, că ceea ce se aştepta de la ei nu era să se îndrăgostească unul de celălalt, ci să aducă pe lume copii. Problema era că nici unul dintre ei nu era pregătit pentru asta: Delfinul nu era încă la pubertate, iar dezvoltarea fizică a Delfinei era de-abia la început. Cu toate astea, ţinând seama de implicaţia politică a căsătoriei, în loc ca mirii să fie ţinuţi despărţiţi unul de celălalt, aşa cum se obişnuia în asemenea cazuri, au preferat să încerce ca uniunea să devină definitivă. Prima noapte se soldă cu un fiasco total, dar nici unul nu se sinchisi prea tare de asta. Întreaga răspundere pentru ceea ce *nu* se întîmplase revenea mirelui, dar exista o întreagă cazuistică gata să probeze că nu toţi bărbaţii puteau să dea dovadă de virilitate cu o necunoscută întâlnită abia cu câteva ore înainte. Tatălui Delfinului, de pildă, îi trebuiseră şase luni până să se hotărască să consume căsătoria cu soţia pe care apoi o iubise cu multă tandreţe. Trebuia să li se

dea celor doi tineri timp să se cunoască și să aștepte cu răbdare ca natura să-și urmeze cursul.

Nu știm ce gândea Delfina despre prima întîlnire cu soțul său, dar este sigur că balurile, spectacolele, focurile de artificii de la Versailles au entuziasmat-o. Însă la 30 mai, când a mers pentru prima dată la Paris ca să asiste la noi focuri de artificii prin care capitala se alătura festivităților, sărbătoarea se transformă în tragedie: cel puțin treizeci și cinci de persoane au murit strivite în înghesuială. Incidentul a părut un semn de rău augur, și nu era singurul. Puține zile înainte ca Maria Antoaneta să fie încredințată delegației franceze care venise s-o întâmpine la frontieră, tânărul Goethe, care avea pe atunci douăzeci și unu de ani, vizitase, împreună cu alți turiști, locul unde avea să se desfășoare ceremonia. Era un pavilion de lemn construit pe Insula Mirodeniilor, în mijlocul apelor Rinului, asemănător celor care găzduiseră în trecut pe Infantele spaniole pe râul Bidassoa, dar Goethe nu-și putuse stăpâni un strigăt de groază când își dădu seama că tapiseriile care împodobeau sala reprezentau mitul Medeei: cum să nu fi văzut în acele imagini o premoniție sinistră pentru tânăra mireasă?

În răstimpul primilor zece ani petrecuți la Versailles, Maria Antoaneta trimitea mamei sale o scrisoare pe lună: Maria Tereza îi cerea s-o țină la curent cu felul cum se înțelegea cu soțul ei și cu ceilalți membri ai familiei regale, cu îndeletnicirile ei, cu gândurile ei cele mai intime, precum și cu toate informațiile ce-i puteau fi de o oarecare utilitate pentru politica externă. Maria Antoaneta nu bănuia, însă, că afabilul și paternul ambasador austriac ce-i fusese atașat de maică-sa, contele Mercy-Argenteau, o informa în amănunt pe suverană asupra a tot ceea ce fata ei încerca să-i ascundă: dezinteresul ei pentru soț, antipatia pentru protocol, încăpățânările, pofta de a se distra, de a râde, de a dansa, de a amâna cât mai mult posibil grelele responsabilități care-i erau amintite mereu. Contele o informa de asemenea pe împărătească și asupra comentariilor răuvoitoare care începeau să circule cu privire la Delfină.

Neliniștea pedagogică a Mariei Tereza era direct proporțională cu grija pe care iresponsabilitatea fiicei ei i-o suscita, iar comportarea Mariei Antoaneta față de doamna du Barry avea să-i confirme destul de repede temerile. Delfina adoptase imediat față de amanta lui

Ludovic al XV-lea o atitudine insultătoare, refuzând să i se adreseze, iar contesa i se plânsese regelui. Cînd împărăteasa află că Maria Antoaneta, fără să-şi dea seama de gravitatea comportamentului ei şi fără să asculte de avertismentele mamei, se lăsase implicată în mod nesăbuit în războiul dus din umbră de fiicele lui Ludovic al XV-lea în speranţa de a-l readuce pe tatăl lor pe calea virtuţii, mânia ei fu teribilă: ce nebunie prostească o împingea pe Delfină să se facă antipatică monarhului căruia îi datora totul şi de care depindea întru totul? (Maria Tereza se abţinea să adauge că ea însăşi avea nevoie de bunăvoinţa lui Ludovic al XV-lea pentru a trece, împreună cu Prusia şi Rusia, la împărţirea Poloniei, legată de Franţa prin vechi raporturi de prietenie.) Instrucţiunile împărătesei — care în statele ei punea să fie biciuite prostituatele — erau clare: fiica ei trebuia să împărtăşească gusturile regelui şi să se abţină de la judecăţi morale nepotrivite.

Pentru prima dată, în ciuda terorii şi panicii pe care i le insufla mamă-sa, Maria Antoaneta contraveni acestor ordine. Aversiunea ei pentru „Înger" provenea din cele ce-i spuseseră mătuşile soţului ei — oricum, singurul punct de referinţă familială pe care-l avea la Versailles — şi din convingerea că du Barry era responsabilă de dizgraţia suferită de Choiseul, artizanul căsătoriei ei. Educaţia ei puritană, tinereţea şi inocenţa ei contribuiau şi ele la sporirea acestei antipatii. Dar o animozitate atât de mare nu venea oare şi din faptul că acea femeie fără origine nobilă era infinit mai frumoasă şi mai elegantă ca ea, şi că, spre deosebire de ea, părea fericită de dragostea pe care i-o arăta suveranul? Iar disprețul, legitimul dispreţ pe care ea, Maria Antoaneta, o arhiducesă austriacă destinată să devină regina Franţei, îl încerca pentru acea fiinţă inferioară nu era oare un fel de a-şi face curaj şi de a-şi găsi o raţiune de a fi, care uneori îi scăpa?

Situaţia se agravă şi mai mult atunci când presiunilor Mariei Tereza li se adăugară cele ale lui Ludovic al XV-lea şi ale Delfinului. Ceea ce i se cerea era să pună capăt bârfelor suscitate de comportamentul ei, printr-un mic gest de politeţe faţă de favorită: ar fi ajuns ca măcar o singură dată să i se adreseze în public. Dar asta echivala pentru Maria Antoaneta cu o capitulare umilitoare, la care simţul onoarei o împiedica să consimtă. Vreme de şapte luni se încăpăţânase să nu dea ascultare acestor sfaturi, timp în care situaţia devenea tot mai

tensionată. La fiecare ceremonie, la fiecare recepție oficială, se aștepta ca Delfina să dea un semn de bunăvoință, dar acest semn nu venea și doamna du Barry decisese să reducă la minimum necesar aparițiile ei în public. La 1 ianuarie 1772, cu prilejul ceremoniei felicitărilor, Maria Antoaneta se resemnase în sfârșit și, când se găsi în fața favoritei, îi spuse: „E multă lume astăzi la Versailles". Era maximum pe care putea să i-l acorde. Ambiția ei nemaiauzită durase șapte luni, iar aceasta era doar prima demonstrație răsunătoare de nesocotință, dar și de hotărâre de a nu renunța la opțiunile pe care le făcuse.

Cele de la care nu se putea în nici un chip sustrage Maria Antoaneta erau însă vizitele conjugale, care fuseseră reluate la un an după nuntă. Amândoi soții se schimbaseră: vânător pasionat precum bunicul lui, Delfinul devenise foarte puternic și robust, iar Maria Antoaneta crescuse și părea mai puțin fragilă: și totuși, cu toate tentativele, căsătoria lor continua să fie o căsătorie albă. Maria Tereza adusese pe lume șaisprezece copii și își iubise soțul cu pasiune; Ludovic al XV-lea avusese nenumărate amante; amândoi aparțineau unei civilizații în care se vorbea fără nici o jenă despre probleme fiziologice. Atât unul, cât și celălalt atacaseră așadar deschis problema cu cei doi interesați. Ludovic al XV-lea își întrebase nepotul, care îi mărturisise că ceea ce îl făcea de fiecare dată să renunțe la actul sexual era o senzație de durere, dar medicii care îl examinaseră găsiseră că totul era perfect normal. În ce o privește, Maria Tereza nu obosea să-i recomande fiicei ei răbdare, blândețe, înțelegere, îndemnând-o să adopte obiceiul — de altfel impracticabil la Versailles — de a împărți patul cu soțul ei. În iulie 1773, raporturile intime dintre cei doi soți făcură un pas decisiv înainte. „Pot să-i spun dragei mele mame, scria Maria Antoaneta împărătesei, că problemele mele au avansat mult și căsătoria, cred, a fost consumată, chiar dacă nu sunt încă însărcinată." Ceea ce echivala cu a spune că Delfinul reușise s-o defloreze pe soția lui, fără să ducă însă actul sexual la bun sfârșit. A fost nevoie de încă patru ani și de intervenția personală a împăratului Iosif al II-lea pentru ca această căsătorie să poată fi considerată cu adevărat consumată.

Ludovic al XVI-lea era rege de doi ani și ceva când fratele Mariei Antoaneta se hotărî să ia situația în mâinile sale. Era înclinat să împărtășească certitudinea mamei sale, care credea că responsabilitatea

eşecului revenea exclusiv ginerelui ei şi că acesta suferea de o uşoară imperfecţiune fizică ce putea fi rezolvată printr-o mică intervenţie chirurgicală. O intervenţie la care scrisorile Mariei Antoaneta făceau vagi aluzii şi pe care soţul ei nu părea dispus să o înfrunte. Dar până la ce punct toate acestea erau adevărate? Împăratul voia să vadă exact cum stăteau lucrurile, şi nu numai din raţiuni afective. Fratele mai mic al cumnatului său, contele de Artois, avea deja un fiu, asigurând astfel continuitatea dinastică şi dacă se dovedea cumva că Ludovic al XVI-lea nu întâmpina cu alte femei aceleaşi dificultăţi pe care le avea cu soţia lui, nimic nu o punea pe Maria Antoaneta la adăpost de eventualitatea unei repudieri şi Austria de pierderea unui aliat preţios.

În aprilie 1777, Iosif al II-lea sosi în Franţa incognito pentru un sejur de şase săptămâni. Întâlnirea lui cu Maria Antoaneta fu extrem de afectuoasă: sora lui îl câştigă de îndată şi, sigură că-l avea de partea ei, sfârşi prin a i se mărturisi în cu totul alţi termeni decât cei pe care-i folosea cu maică-sa. Şi Ludovic al XVI-lea îi făcu o primire foarte frumoasă şi îi vorbi deschis despre problemele lui sexuale. Din conversaţiile cu cei doi soţi reieşi că nu era nevoie de nici o operaţie, că regele era perfect normal şi că doar timiditatea lui, lipsa de experienţă şi teama, la care se adăugau rezistenţele opuse de soţia lui, îl împiedicau să treacă pragul durerii prin care trecea iniţierea lui sexuală pentru a putea ajunge la plăcere. Durerea era probabil accentuată de „calea foarte strâmtă" a soţiei în raport cu dotarea virilă a lui Ludovic, dar nu era vorba nicidecum de un obstacol de netrecut: tatăl lui întâmpinase aceeaşi problemă cu amândouă soţiile sale şi în amândouă cazurile îi trebuise ceva timp ca să o rezolve.

La 11 mai şi la 9 iunie, Iosif al II-lea îi expusese rezultatele observaţiilor lui fratelui, marele duce Leopold de Toscana, în două scrisori mai degrabă explicite: „[Ludovic] are erecţii puternice, care ţin bine: îşi introduce membrul, rămâne acolo câteva minute fără să se mişte, se retrage fără să ejaculeze de fiecare dată, tot în erecţie, şi spune noapte bună... Se mulţumeşte cu asta, declarând pur şi simplu că o face numai din datorie şi că nu încearcă nici o plăcere. Ah, dacă aş fi putut fi de faţă măcar o dată, i-aş fi arătat eu! Ar trebui biciuit ca să ejaculeze de furie, ca asinii. Acestea fiind spuse, nici soră-mea nu are cine

ştie ce temperament, iar amândoi fac împreună o frumoasă pereche de nevolnici."

Dacă această situaţie supărătoare dura de atâta vreme, Ludovic al XVI-lea nu era, într-adevăr, singurul vinovat. Şi în trecut Jean-Marie Lassonne, medicul consultat de Ludovic al XV-lea, atribuise problemele nepotului său cu soţia lui „marii stângăcii şi inexperienţe atât a unuia, cât şi a celuilalt", iar Iosif al II-lea îşi dăduse perfect seama că sora lui încerca pentru soţul ei un sentiment de înstrăinare foarte apropiat de aversiune. Spre deosebire de ceea ce îi scria mamei sale, Maria Antoaneta nu se străduia deloc să fie o soţie blândă, răbdătoare, înţelegătoare şi nu-şi dădea nici o silinţă ca să-şi ajute bărbatul să-şi depăşească dificultăţile.

După toate probabilităţile, şi în ciuda brutalităţii limbajului, împăratul ştiuse să găsească acele cuvinte potrivite ca să-şi convingă cumnatul şi pe soră-sa să-şi schimbe atitudinea, având în vedere că la 30 august, la exact trei luni de la plecarea lui, Maria Antoaneta putea să scrie Mariei Tereza o scrisoare care suna ca un strigăt de triumf: „Fericirea pe care o încerc în aceste zile este cea mai importantă din viaţa mea. De mai bine de o săptămână căsătoria noastră a fost consumată; proba a fost repetată ieri într-o manieră mai completă decât prima oară... Nu cred că sunt încă însărcinată, dar am cel puţin speranţa că am să pot să fiu dintr-un moment într-altul."

Trecuseră exact şapte ani şi trei luni din ziua căsătoriei: prea mult ca să nu lase o urmă greu de şters.

Faptul că biografii moderni, şi nu numai „mica istorie", se încăpăţânează să dea o mare atenţie vieţii intime a lui Ludovic al XVI-lea şi a Mariei Antoaneta, se datorează în primul rând importanţei enorme pe care o avea acest lucru în ochii contemporanilor lor şi implicaţiilor politice precise. Într-o monarhie ereditară de drept divin, ca monarhia franceză, funcţia unei căsătorii regale era să garanteze continuitatea dinastică şi legitimitatea descendenţei, cu respectarea legii salice şi în baza a două premise: virilitatea regelui şi neprihănirea reginei. Naşterea unui Delfin se petrecea în public şi privea întreaga ţară. Franţa aşteptase cu răbdare zece ani ca regina Caterina de Medici să-i dăruiască moştenitori lui Henric al II-lea şi douăzeci de ani înainte ca Ana de Austria să-l aducă pe lume pe Regele Soare, dar de-atunci

vremurile se schimbaseră profund şi viaţa sexuală a suveranilor devenise un subiect arzător. Ludovic al XVI-lea era pios şi virtuos, soţia lui încânta pe oricine se apropia de ea, amândoi erau foarte tineri şi continuitatea dinastică era asigurată de fraţii regelui: se putea deci spera ca violenta campanie de defăimare ce însoţise lunga domnie a lui Ludovic al XV-lea să se încheie odată cu moartea acestuia. Însă monarhia nu-şi dăduse încă seama că pierduse pe drum vălul sacru care timp de secole îi acoperise mizeriile. Pe de altă parte, literatura pamfletară dovedise că exercita un impact prea puternic asupra opiniei publice, servea prea multe interese şi conta pe un număr de cititori şi pe o cifră de afaceri prea mari ca să rămână inactivă. Aşa că, în vreme ce domnia precedentă lăsa în urmă, prin *Anecdotes sur Madame du Barry*, epopeea ei sordidă, se iniţia o altă epopee, mai tragică. De data aceasta nu se mai pleca de la excesele sexuale ale regelui, ci de la impotenţa lui, nu de la aventurile scandaloase ale favoritei, ci de la viciile secrete ale reginei. Şi deoarece, spre deosebire de impotenţă, viciile nu impun limite imaginaţiei, era fatal ca Maria Antoaneta să fie protagonista absolută a farsei obscene care avea s-o însoţească până la ghilotină.

Delfinul şi Delfina care, de când se îmbolnăvise Ludovic al XV-lea, fuseseră izolaţi în apartamentele lor pentru a-i proteja de riscurile contaminării cu variolă, aflaseră ştirea morţii suveranului datorită zgomotului care creştea în intensitate pe măsură ce se apropia: era mulţimea de curteni care veneau în fugă din toate colţurile palatului ca să le aducă omagiul. Copleşiţi de emoţie, spune tradiţia, Ludovic August şi Maria Antoaneta căzuseră în genunchi murmurând: „Doamne, apără-ne! Urcăm pe tron mult prea tineri!" Aveau douăzeci, respectiv nouăsprezece ani şi se pregăteau să-şi înfrunte noile responsabilităţi în maniere total diferite.

În vreme ce Ludovic al XVI-lea încerca să suplinească totala lui lipsă de experienţă străduindu-se cu mare seriozitate să înveţe meseria de suveran, Maria Antoaneta respira plăcerea de a fi liberă, hotărâtă să joace rolul de regină în felul ei. Spre deosebire de soţul ei, ea purta pecetea regalităţii şi în ochii ei asta era de-ajuns ca să-i legitimeze orice gest. „Ea avea ceea ce pe tron contează mai mult decât frumuseţea perfectă, va scrie contele de Tilly, care în acei ani făcea parte din suita ei

de paji, ținuta distinsă a unei regine a Franței, chiar și în momentele în care încerca să pară nu mai mult decât o femeie frumoasă. Ochii ei nu erau neapărat frumoși, dar erau capabili să capete orice expresie, iar bunăvoința sau aversiunea se citeau în privirea ei într-un mod extraordinar; nu sunt prea sigur că avea nasul potrivit pentru fața ei. Gura îi era cu siguranță neplăcută; buzele groase, proeminente, cea de jos adesea căzută au fost considerate ca o trăsătură nobilă și distinctivă a fizionomiei sale și ar fi putut doar să sublinieze expresia de mânie sau de indignare, dar aceasta nu era expresia obișnuită a frumuseții ei; avea o piele minunată, ca și umerii și gâtul; pieptul îi era puțin cam plat, iar bustul ar fi putut să-i fie ceva mai elegant; însă mâini și brațe atât de frumoase eu nu aveam să mai întâlnesc niciodată. Avea două feluri de a păși : unul hotărât, puțin mai repezit, și altul mai moale și mai unduios, aș spune aproape mângâietor, chiar dacă nu-ți permitea să uiți de respectul ce i se cuvenea. Nimeni nu era în stare să facă o reverență cu atâta grație, reușind să salute zece persoane dintr-odată, acordând fiecăruia, printr-o singură înclinare a capului, sau o singură privire, ceea ce i se cuvenea. În puține cuvinte, dacă nu mă înșel, așa cum altor femei îți vine să le oferi un scaun, ei îți venea *aproape totdeauna* să-i oferi un tron."

Pe tron, însă, Maria Antoaneta dorea să stea cât mai puțin posibil; ceea ce dorea era să dispună de enormele privilegii pe care le avea o regină ca să fie o femeie ca oricare alta: „Voia în același timp lumina și obscuritatea, onorurile și singurătatea", și pe firul acestui paradox avea să trăiască anii cei mai lipsiți de griji din viața ei.

Avea să se distreze așa cum se distrau tinerii eleganți din epocă, în compania unor persoane de vârsta ei, glumind, dansând, recitând, cântând, cheltuind adevărate averi la masa de joc, plimbându-se sub clar de lună. Ce sens ar fi avut să stea închisă la Versailles și să nu meargă, așa cum făceau cei mai mari seniori ai Europei, să descopere Parisul, cu nenumăratele lui distracții? Și cum Parisul era capitala modei, stătea în puterea ei să-i dicteze legile prin felul ei de a se îmbrăca și de a se pieptăna, prin bijuteriile ei.

Dar distracțiile nu-i ajungeau ca să-i umple viața și nimeni, în acei ani șaptezeci, care consacraseră triumful lui Rousseau, nu putea să renunțe la a fi sentimental. De prea multă vreme singură, greu

încercată de experiența căsătoriei, Maria Antoaneta redescoperea plăcerile prieteniei în simbioza ei cu principesa de Lamballe și cu contesa de Polignac. Totuși, chiar dacă sentimentul prieteniei asculta în ea de vocea inimii, felul ei de a o arăta era întotdeauna cel al unei regine: ploaia de daruri, demnități și onoruri pe care ea le revărsa asupra celor două favorite și mai ales asupra lacomului clan Polignac nu putea să nu suscite indignarea întregii curți. Și, deoarece pentru a se putea manifesta, prietenia avea nevoie de intimitate și de spontaneitate, Maria Antoaneta se bucura de plăcerile ei departe de saloanele de ceremonie, în incinta apartamentelor ei și în încântătorul Petit-Trianon, pe care Ludovic al XVI-lea i-l oferise în dar. Și Maria Leszczyńska avusese aceleași exigențe, dar le manifestase cu o discreție și o moderație necunoscute tinerei regine. Maria Antoaneta se mărginea să dispară cât de des avea ocazia în Petit-Trianon cu puțini prieteni intimi, fără ca măcar doamnele ei de companie să o poată urma. Pe de altă parte, numai uitând de rolul ei și de responsabilitățile ce-i reveneau putea să se dedice celui mai recent joc la modă, comedia campestră, travestindu-se în păstoriță, bând din superbe porțelanuri de Sèvres lapte abia muls, bucurându-se de emoțiile estetice ale unei naturi re-create pentru ea de mâinile pricepute ale grădinarilor și de talentul de arhitect al lui Mique, în perfectă armonie nu cu modelul curții, ci cu acela al orașului, în care nobilimea franceză știa să se facă interpreta moralei, a sensibilității și a gusturilor epocii. „Aici — spunea Maria Antoaneta cu o frază revelatoare — nu mai sunt regină, sunt eu însămi." „Aici — va scrie Gouverneur Morris — monarhia a cheltuit sume uriașe pentru a se ascunde de propriii ei ochi, însă fără să reușească."

S-a observat că, alegând să trăiască precum supușii ei, Maria Antoaneta anticipa timpurile, comportându-se adică precum „o prințesă modernă". Și totuși, valorile din care se inspira Maria Antoaneta nu erau desigur cele democratice, pe care aveau să-și modeleze conduita reginele veacurilor următoare. În orice caz, nu era ceea ce îi cereau supușii ei. Monarhia franceză a Vechiului Regim cerea suveranelor sale să fie soții credincioase, rezervate, inaccesibile, conștiente de semnificația simbolică a oricărui gest, cât de mic, și să nu se arate singure la teatru și în locurile publice, să nu se amestece cu mulțimea, ca niște femei oarecare. Dacă trebuiau să fie frumoase, elegante, surâzătoare,

amabile, asta era numai în funcție de spectacolul atemporal al regalității și nu de aspirațiile lor private.

În loc să se străduiască să țină în viață o curte sclerozată și divizată în tot felul de bisericuțe, în loc să înțeleagă că, oricât de tiranică, de învechită și de extravagantă ar fi fost, etichета de la curte nu era doar o aparență vană, golită de orice semnificație, ci constituia singura modalitate de a obține respectul, acordându-i fiecăruia ceea ce i se cuvenea, începând cu suveranul, Maria Antoaneta avea să slăbească și mai mult echilibrul complex pe care se baza Versailles-ul. N-o interesa să-i câștige de partea ei pe principii de sânge regal, indispensabili susținători ai tronului, și umilea orgoliul unora dintre cele mai puternice familii din Franța — Noailles, Rohan —, transformându-le în dușmani implacabili ai coroanei. „Cu disprețul ei și-a îndepărtat marile nume, făcând ca vechea aristocrație să plece la Paris sau să se îndrepte spre provincie... Cercul ei privat crea un spațiu închis, în vreme ce o curte, fiind prin excelență o scenă, ar fi trebuit să rămână un loc de deschidere, de emulație și de promovare. La ce mai servea să te afli la Versailles dacă nu puteai *face curte* suveranilor?" Nu e deci de mirare că Versailles-ul hotărâse să-i întoarcă spatele.

Însăși autoritatea regelui era pusă sub semnul întrebării din cauza comportamentului nesăbuit al Mariei Antoaneta. Convinsă că era mai inteligentă decât soțul ei și că putea să-l manevreze așa cum voia (ceea ce de altfel curtea de la Viena o încurajase întotdeauna să facă), plictisită de stângăciile lui sexuale, regina îl eliminase încet-încet din viața ei. Își organizase zilele pe baza unui orar incompatibil cu cel al regelui, ca să reducă la minimum vizitele lui nocturne, îl ridiculiza în fața prietenilor lui, căutându-le apoi complicitatea pentru a-l descuraja să participe la distracțiile lor, nu-și ascundea puțina considerație pe care o avea pentru el și, mai ales, se abandonase unor confidențe indiscrete despre nepotrivirea lor sexuală. „Gusturile mele nu sunt aceleași cu ale regelui, îi scria în aprilie 1775 unui diplomat austriac, contele de Rosenberg, care nu ezită să arate scrisoarea familiei sale, căruia îi plac doar vânătoarea și mecanismele [Ludovic al XVI-lea avea un mic laborator unde se distra cu forjarea fierului și unde fabrica încuietori de uși]. Trebuie să recunoașteți că eu nu m-aș potrivi într-o fierărie! N-aș putea fi Vulcan, iar rolul Venerei i-ar putea displăcea lui mai mult

decât gusturile mele, pe care, la drept vorbind, nu le dezaprobă." Mai grav decât iresponsabilitatea sarcasmului ei era faptul că afirmaţiile Mariei Antoaneta corespundeau pe deplin realităţii: de când devenise rege, Ludovic al XVI-lea se purta cu soţia lui cu o indulgenţă vinovată şi asta nu numai pentru că eşecurile lui sexuale îl puneau într-o condiţie psihologică de inferioritate şi pentru că ea îl intimida, ci mai ales pentru că în ochii lui prioritatea absolută era să aibă grijă s-o împiedice să se amestece în treburile politice şi, ştiind bine la ce presiuni era supusă din partea familiei ei, prefera să o lase să se distreze după pofta inimii. Maria Antoaneta era perfect conştientă de asta: într-adevăr, alintăturile şi rugăminţile nu serviră deloc ca să-l aducă din nou pe ducele de Choiseul la ministerul lui şi toate strădaniile ei de a fi ţinută la curent cu hotărârile importante păreau sortite eşecului. Oricât ar fi considerat ea că era vorba doar de înfrângeri întâmplătoare, dorinţa ei de revanşă, ataţată de amorul propriu rănit, creştea nemăsurat.

Şi totuşi, nu lipseau semnalele neliniştitoare. La 3 noiembrie 1775, Maria Antoaneta îşi informa nemijlocit mama despre catrenele infamante care circulau pe seama ei: „Suntem în plină epidemie de cuplete satirice. Asemenea cuplete s-au scris despre toate persoanele de la curte, bărbaţi şi femei, iar lipsa de consideraţie a francezilor s-a extins chiar până la persoana regelui. Nici măcar eu n-am fost cruţată. Oricât de mult ar plăcea răutăţile în Franţa, de data asta ele sunt atât de plate şi de prost gust, încât nu au succes nici la public, nici la *bonne compagnie*". Scrise fără îndoială pentru a o linişti pe împărăteasă, aceste puţine rânduri ilustrează însă, cum nu se poate mai bine, dispreţul suveran cu care Maria Antoaneta înfrunta mojiciile agresorilor ei. De ce să o preocupe efectul pe care asemenea vulgarităţi îl aveau asupra unei opinii publice de care puţin îi păsa? Pentru ea, singurul criteriu de evaluare era acela de *bon ton*, şi singura judecată care o interesa era cea admisă de *bonne compagnie*. Regina încă nu ştia că tocmai curtea ei era cea care-i declara război şi că acuzaţiile care aveau să stea la originea legendei ei întunecate proveneau de la Versailles şi nu de la Paris.

Aşa cum se întâmplase şi în cazul lui Ludovic al XV-lea, poveştile josnice care circulau pe seama ei se bazau pe fapte pe care doar curtenii puteau să le cunoască. Şi primii suspectaţi erau chiar fraţii regelui.

Atât contele de Provența, primul în ordinea succesiunii la tron, cât și contele de Artois, care avea deja un băiat, aveau într-adevăr tot interesul să-l discrediteze pe Ludovic al XVI-lea și să iște bănuieli asupra autenticității unei eventuale paternități a lui. Maria Antoaneta nu avea nici o simpatie pentru primul dintre ei, dar era intimă cu Artois și se lăsa târâtă de el în aventurile cele mai extravagante. Oricine ar fi fost cei care le comandau, cupletele, anecdotele, pamfletele țeseau canavaua literaturii de scandal ulterioare: regele era impotent, inept și sub papucul nevestei, care își satisfăcea poftele cu servitori și rândași și care întreținea totodată raporturi safice cu prietenele ei de suflet. Iar când, în octombrie 1781, după nașterea primei ei fetițe, Maria Antoaneta dădu viață mult doritului Delfin, răul era deja făcut. Lumea era înclinată să plece urechea la insinuările ce atribuiau copilul ducelui de Coligny și fredona:

Louis, si tu veux voir
Bâtard, cocu, putain,
Regarde en ton miroir,
La reine et le dauphin.[19]

Dacă Maria Antoaneta se încăpățâna să nu țină seama de josnicele zvonuri care circulau despre ea, scandaloasa „afacere" a colanului o sili să deschidă bine ochii.

La 9 august 1785, Charles-Auguste Böhmer, unul dintre cei mai cunoscuți bijutieri parizieni, se ducea la Versailles, la Maria Antoaneta, ca să-i solicite plata unui colan pe care regina l-ar fi cumpărat prin intermediul cardinalului Rohan. Era vorba despre o bijuterie unică în lume, compusă din 647 diamante alese dintre cele mai mari, cele mai frumoase și cele mai pure care se văzuseră vreodată și pentru achiziționarea căruia bijutierul își consumase tot capitalul pe care-l avea. Colanul fusese livrat cu șase luni înainte cardinalului, care ar fi trebuit să-l achite în două tranșe, dar care până atunci nu-și onorase obligațiile, expunându-l pe bijutier riscului de faliment. Într-adevăr, colanul costa amețitoarea sumă de 1.600.000 de lire.

Regina căzuse din cer. Cunoștea colanul, care îi fusese propus cu mai mult timp în urmă de însuși Böhmer, dar ea îl refuzase pentru că-l găsise prea scump. Cât despre cardinalul Rohan, Mare Capelan al

Franței, era un personaj pe care nu-l putea suferi pentru că fusese obraznic cu ea și căruia nu-i mai adresa nici un cuvânt de mai mulți ani de zile. Imprudentă în simpatiile ei, suverana era imprudentă de asemenea și în antipatii și tocmai ura pe care i-o arăta prelatului avea să creeze un gigantic scandal, care până la urmă avea să se întoarcă împotriva ei și împotriva prestigiului monarhiei.

Umilit de tratamentul pe care i-l aplicase regina și în speranța de a o îmbuna, Rohan căzuse în plasa lui Jeanne de Saint-Rémy, contesă de La Motte, o aventurieră mitomană, ultima descendentă dintr-o ramură nelegitimă a familiei Valois. Înzestrată cu o fantezie debordantă și cu o viclenie diabolică, contesa îl convinsese pe cardinal că Maria Antoaneta voia să cumpere colanul fără ca soțul ei să afle și că, prin urmare, avea nevoie de un intermediar care să avanseze banii. Drept dovadă, ea îi arătase niște scrisori cu semnătura falsificată a reginei; dar ceea ce reușise să-l convingă pe Rohan să se lanseze în această operațiune fusese o întâlnire nocturnă în parcul de la Versailles, la care, i se spusese, avea să se prezinte chiar suverana în persoană. Și într-adevăr, la locul și la ora indicate de contesă, o figură înfășurată într-un văl — care era de fapt o prostituată oarecare tocmită să joace rolul reginei — se apropiase de cardinal oferindu-i un trandafir și dispărând imediat după aceea. După ce-și pusese semnătura pe contractul de cumpărare, Rohan îi înmânase colanul doamnei de la Motte care, cu ajutorul soțului ei, se grăbise să demonteze diamantele și să le vândă la Londra, dispărând apoi în neant.

Maria Antoaneta, în schimb, era convinsă că intriga fusese pusă la cale de către cardinal ca s-o împroaște cu noroi și, cu sprijinul deplin al lui Ludovic al XVI-lea, ceruse ca Rohan să fie arestat în fața întregii curți și să fie închis la Bastilia. La insistențele reginei, care cerea să se facă lumină în mașinațiile cărora le căzuse victimă, regele se decisese să ceară instruirea, în fața Parlamentului din Paris, a unui proces în toată regula împotriva vinovaților. „Am constatat cu îndreptățită indignare — scria el magistraților — în ce măsură au îndrăznit să se folosească de un nume august și din multe motive atât de drag nouă și să violeze cu o nemaiauzită obrăznicie respectul datorat majestății regale." Era în afara oricărei discuții ca regina să fi putut fi chemată ca

martor, dar avea să trimită tribunalului un memoriu cu informațiile ce puteau fi utile.

În ciuda excelentelor intenții care o animaseră, „majestatea regală" ieși din proces făcută fărîme. Suveranii ceruseră maximă transparență, dar monarhia absolută se bazase până atunci pe păstrarea secretului și pe selecția atentă a știrilor destinate publicului. Nu întîmplător, după cum se știe, Ludovic al XIV-lea încredințase ancheta asupra afacerii otrăvurilor „Camerei mortuare".

Parlamentul*, repus în vechile lui drepturi după moartea lui Ludovic al XV-lea, nu lăsase să-i scape un minunat prilej de a umili autoritatea regală; puternicul clan Rohan îl apărase din răsputeri pe cardinal, înfățișându-l ca pe o victimă a Mariei Antoaneta; Biserica se arătase indignată din pricina ultrajului public la care-l supusese regele pe unul dintre principii săi și procesul se încheiase cu achitarea deplină a prelatului (care fu scutit până și de a cere iertare reginei pentru lipsa de respect) și cu condamnarea doar a doamnei de La Motte. Întreaga Franță însă se pasionase pentru romanul-foileton care avea drept protagoniști o regină, un cardinal, un mag — printre imputați figura și Cagliostro, prieten intim cu Rohan — și o aristocrată decăzută, și care se învârtea în jurul colanului cel mai prețios al secolului. Ar fi fost de ajuns ca acest proces să fie comparat cu povestea nobilă și cavalerească a Anei de Austria și a ducelui de Buckingham pentru a constata cât de mult decăzuse monarhia. De altfel, nimeni nu se îndoia că adevărata vinovată era regina: pasiunea ei nemărginită pentru lux, pentru îmbrăcăminte și bijuterii era bine cunoscută, ca și dezinvoltura cu care se folosea de banul public. De aceea, părea evident că în locul ei erau judecați alții. În vreme ce la Paris judecătorii erau aclamați de mulțime și zece mii de persoane sărbătoreau eliberarea cardinalului de la Bastilia, la Versailles Maria Antoaneta nu-și ascundea disperarea: „Durerea reginei a fost nemăsurată, va povesti prima ei cameristă, doamna Campan. Îndată ce am aflat rezultatul procesului, m-am dus la ea și am găsit-o singură în salonaș; plîngea. «Vino, îmi spuse, vino să-ți

* Parlamentul din Paris, cu o scurtă întrerupere datorată lui Ludovic al V-lea, a avut, în timpul monarhiei franceze, funcțiile unui tribunal și nu cele ale unui parlament de azi. (n.e.)

compătimești regina insultată și victimă a intrigilor și nedreptății. La rândul meu, am să te compătimesc și eu, pentru că ești franțuzoaică. Dacă eu n-am găsit judecători imparțiali într-un proces care era o ofensă personală la adresa mea, ce poți nădăjdui dumneata, într-un proces care ar privi averea și onoarea dumitale?»"

Campania de defăimare la adresa reginei, care se intensificase deja după nașterea primilor ei copii, deveni și mai dură în urma afacerii colanului. Dacă primele atacuri lansate de la Versailles împotriva Mariei Antoaneta urmăreau să-l discrediteze pe rege atât ca bărbat, cât și ca suveran, ținta următoarelor atacuri era fără îndoială ea însăși. Scriitorii anonimi făceau să fuzioneze, prin intermediul pornografiei, două retorici până atunci distincte și care se alternaseră vreme de secole: aceea a contestării politice clar declarate, rezervată, încă din vremea Caterinei de Medici, reginelor aflate la putere, și aceea de sorginte moralistă, destinată favoritelor. Din prima retorică literatura pamfletară reactualiza vechile teme xenofobe și misogine, făcând din Maria Antoaneta „străina" prin excelență. Austriaca, ce pusese în mod abuziv mâna pe frâiele puterii folosindu-se de vicleșugurile sexului ei, asculta la rândul ei de o scorpie și mai mare, maică-sa împărăteasa, care complota să ducă Franța la pieire. Dar pentru că, înainte de sosirea Mariei Antoaneta, nu reginele, ci amantele ținuseră prim-planul scenei, iar după moartea lui Ludovic al XV-lea și surghiunirea doamnei du Barry arsenalul de locuri comune acumulate împotriva lor zăcea nefolosit, se hotărâseră să-l adopte în bloc împotriva suveranei. De altfel, toate acuzele întrebuințate în mod tradițional împotriva favoritelor — frivolitatea, pasiunea nestăpânită pentru lux, rapacitatea, desfrâul — i se potriveau perfect reginei, care de atunci avea să fie poreclită doamna Deficit (*Madame Déficit*). Poate că, paradoxal, Maria Antoaneta a fost victima unui soț prea virtuos, ce nu avea amante care să-i servească ei de paravan. Așa că, printr-o tragică ironie a soartei, mândra prințesă habsburgică lua, în imaginarul colectiv, locul lăsat liber de „Înger".

Pamfletele apărute după proces sunt destul de relevante în acest sens: tipărite la Londra — ca de altfel și cele apărute împotriva doamnei du Barry — în trei valuri succesive, falsele memorii ale doamnei de La Motte inversau complet rolurile: adevărata criminală

era regina, în timp ce escroaca, marcată cu fierul roşu de către călău, era înfăţişată drept o biată fată nevinovată, de care suverana lesbiană abuzase sexual înainte s-o folosească în chip de ţap ispăşitor.

Tocmai în anii în care atacurile împotriva ei deveneau mai violente, Maria Antoaneta suferea o transformare profundă şi descoperea o fericire pe care nu o cunoscuse până atunci. Naşterea copiilor ei nu numai că punea capăt unui lung coşmar, dar îi dădea şi o nouă raţiune de a trăi. Nu mai avea nevoie să se distreze ca să-şi uite singurătatea afectivă ori ca să înăbuşe nostalgia unei copilării tot mai îndepărtate: avea, în sfârşit, pe cineva pe care să-l iubească. Reacţia ei în momenul primei maternităţi, când îi fusese anunţată naşterea unei fetiţe, şi nu a mult aşteptatului băiat, este grăitoare: „Mica prinţesă, povesteşte doamna Campan, îi fu prezentată reginei. Aceasta o strînse la piept cu duioşie maternă: «Biată micuţă, îi spuse, n-ai fost dorită, dar pentru asta n-am să te iubesc mai puţin. Un băiat ar fi aparţinut mai ales Statului. Tu ai să fii a mea: o să te îngrijesc, o să împarţi cu mine bucuriile şi o să-mi îndulceşti suferinţele»". Nu era vorba doar de vorbe spuse la întâmplare: dragostea maternă, pe care Jean-Jacques Roussseau contribuise atât de mult s-o aducă la modă, nu era pentru ea un simplu joc. Încălcând, ca de obicei, eticheta şi uzanţele, Maria Antoaneta se hotărâse să urmărească îndeaproape creşterea şi educaţia copiilor ei şi o făcuse cu multă energie şi aplicaţie. Regretase întotdeauna că mama ei nu avusese timp să se ocupe de ea şi nu voia ca acelaşi lucru să li se întâmple şi copiilor ei.

Îşi arogă şi dreptul, care nu revenea de bună seamă unei regine, de a decide viitorul fetiţei, alegându-l pentru ea pe ducele de Angoulême, primul născut al cumnatului ei Artois, în locul viitorului rege al celor două Sicilii, fiul iubitei ei surori Carolina. Şi în acest caz voia să-şi scutească fata de soarta care le aştepta pe prinţesele regale, smulgându-le din familia lor, de la obiceiurile lor şi din ţara lor, pentru a le transplanta într-o lume necunoscută. Cu alte cuvinte, voia să o ferească pe fetiţă de experienţa căreia îi fusese sortită ea însăşi. Naşterii fetei — *Madame Royale* — îi urmase în 1781 cea a Delfinului, apoi, în 1785, cea a ducelui de Normandia, iar în anul următor regina născuse o a doua fetiţă, care murise încă din leagăn. Cu acestea, Maria

Antoaneta socotea că își făcuse îndeajuns datoria dinastică și punea capăt pentru totdeauna corvezii ei conjugale.

Maternitatea modifică de asemenea în profunzime și raporturile ei cu soțul. Bunătatea lui Ludovic al XVI-lea, gratitudinea pe care acesta i-o arăta pentru că îl făcuse tată, solidaritatea de care dădea dovadă nu o lăsară indiferentă. În cele din urmă, în ciuda nepopularității și a greșelilor ei, regele îi îngădui să se ocupe de politică și începu să dea ascultare sfaturilor ei. Iar ea se comportă pentru prima dată ca o regină a Franței, declarându-i lui Mercy-Argenteau că i se părea nedrept „ca miniștrii de la curtea Franței să fie numiți de curtea de la Viena".

În aceiași ani în care descoperea sentimentul matern și se reconcilia cu căsătoria ei, Maria Antoaneta întâlnea și dragostea. Îl cunoscuse pe Axel Fersen în ianuarie 1774 și îl revăzuse doar patru ani mai târziu, când era însărcinată întâia oară, dar prea frumosul gentilom suedez îi aprinsese imediat imaginația. Până atunci, deși cronicile de scandal îi atribuiseră o lungă listă de amanți, Maria Antoaneta primise întotdeauna omagiile admiratorilor ei în limitele celei mai stricte conveniențe; în cazul lui Fersen, însă, ea fu cea care luă inițiativa și care manifestă față de el, începând din 1779, un interes explicit. Contelui însă, care era un om rece, ambițios, calculat, îi fu teamă de bârfele suscitate de atențiile reginei și preferă să se eclipseze. Doar începând din 1783, după trei ani petrecuți în America, unde își câștigă onoarea luptând în rândurile armatei franceze în favoarea Rebelilor, el se lăsă cucerit de Maria Antoaneta, dând dovadă de o devoțiune de care nu avea să se dezică niciodată. Mulți romancieri și istorici n-au încetat să se întrebe în privința legăturii lor: a fost vorba despre o iubire sublimă și castă, după modelul tradiției cavalerești, sau au fost amanți? După moarta reginei, Fersen avu grijă să distrugă toate documentele care ne-ar fi putut ajuta să găsim un răspuns — și chiar acest lucru poate fi socotit un indiciu. Neimaginându-și însă înverșunarea biografilor lui și ai reginei, contele lăsă, la moartea lui, registrul complet al tuturor scrisorilor pe care le trimisese, cu data și numele destinatarului, și adesea cu un rezumat al conținutului lor. Lista scrisorilor trimise unei misterioase Joséphine — Josepha era al doilea nume al suveranei — ne permite să presupunem că începând din 1787 Maria Antoaneta,

depăşindu-şi repulsia faţă de sexualitate, se descoperise o alta în braţele bărbatului iubit.

Sentimentul răspunderii, echilibrul interior, bucuriile inimii veneau prea târziu ca să poată şterge greşelile trecutului, cu atât mai mult cu cât în anii imediat premergători Revoluţiei, sub presiunea dramatică a evenimentelor, Maria Antoaneta sfârşi prin a confirma acuzaţiile ce-i fuseseră aduse de pamfletari, influenţându-şi soţul în alegerea miniştrilor, participând la luarea deciziilor din guvern, îndemnându-l pe rege să fie intransigent.

Regina nu avea intuiţie politică: avea caracter, dar îi lipsea flexibilitatea şi subtilitatea şi era imperioasă, încăpăţânată, incapabilă de o viziune de ansamblu. Convingerile care o călăuzeau făceau parte din patrimoniul ei genetic. Monarhia absolută, autoritatea regală, obedienţa supuşilor erau pentru ea adevăruri de credinţă şi însăşi ipoteza unei monarhii constituţionale îi apărea drept un sacrilegiu. Alegând-o încă de la început ca ţintă, literatura pamfletară nu se înşelase: adevăratul duşman al Revoluţiei era chiar ea; acea regină frivolă şi evanescentă, acea *tête au vent*, cum o numea fratele ei Iosif al II-lea, era cea mai inflexibilă apărătoare a ordinii tradiţionale.

Nu o vom urmări pe Maria Antoaneta în anii căderii monarhiei. De la deschiderea Stărilor Generale, la 5 mai 1789, şi până la 16 octombrie 1793, parcursul vieţii ei se împleteşte strâns cu acela complex şi convulsiv al Revoluţiei şi reflectă o nouă fază a vieţii ei, care depăşeşte cadrul povestirii pe care am intenţionat s-o istorisim aici.

Să ne limităm la o simplă constatare. În vreme ce pamfletele revoluţionare o inserau pe cetăţeana Capet, alături de Messalina, Agrippina, Fredegonda şi Caterina de Medici, pe lista reginelor scelerate, Maria Antoaneta, în faţa încercării supreme a unei *via crucis* la care nici o suverană franceză nu mai fusese supusă vreodată, demonstra că avea toate virtuţile pe care le arătaseră reginele exemplare din tradiţia iudeo-creştină — acele virtuţi pe care, cu două veacuri înainte, părintele Caussin le celebrase în lucrarea lui *La Cour sainte*, pentru a le îndemna pe femei să fie puternice: devotamentul faţă de familie, demnitatea, curajul, neclintirea în faţa nenorocirilor, hotărârea, elocinţa.

Izolată la Tuileries şi apoi închisă la Temple împreună cu soţul ei, cu cumnata, cu fiica şi cu micul Delfin, Maria Antoaneta se comportă

ca o soție și o mamă exemplare. Durerea pentru pierderea fiului ei cel mare, mort în 1789 de tuberculoză, drama care se abătuse asupra lor, condițiile în care erau siliți să trăiască o apropiaseră foarte mult de soțul ei. Îndemnată de eroismul de sfânt al lui Ludovic al XVI-lea, Maria Antoaneta avea să-și caute și ea alinarea în credință, să se dedice copiilor ei și, în intim acord cu regele, reuși să încarneze perfect, între zidurile unei închisori, modelul familiei creștine. Ea dădu de asemenea dovada acelor virtuți virile de care o regină trebuia să fie în stare: demnitate în fața insultelor, a umilințelor și privațiunilor care deveniseră pâinea ei cea de toate zilele; curaj în fața mulțimii amenințătoare, a asaltului femeilor asupra Versailles-ului, în momentul fugii de la Varennes și al teribilei întoarceri, al masacrului de la Tuileries, al probei supreme a ghilotinei; fermitate în a suporta nenorocirile, fără să se lase doborâtă; hotărâre în a nu ceda; elocință în fața tribunalului revoluționar, când, în cursul procesului, acuzată de Fouquier-Tinville de incest, îi pusese în încurcătură pe judecători vorbindu-le direct femeilor prezente în sală : „Firea însăși refuză să răspundă unei asemenea acuzații adresate unei mame. Fac apel la toate cele care vă aflați aici."

La 16 octombrie 1793, la patru și jumătate dimineața, cu puține ore înainte să fie dusă la ghilotină, Maria Antoaneta îi scrie cumnatei sale:

„Ție, soră dragă, îți scriu pentru ultima oară: am fost condamnată nu la o moarte rușinoasă, căci această moarte este rușinoasă numai pentru criminali, ci ca să mă alătur fratelui tău; nevinovată ca și el, sper ca în momentul suprem să dau dovadă de tăria pe care a avut-o el în aceste ultime clipe. Sunt calmă așa cum este orice om cu conștiința curată; regret profund că trebuie să-mi părăsesc sărmanii mei copii: știi că am trăit numai pentru ei; și pentru tine, buna și iubita mea soră, tu care din prietenie ai sacrificat totul ca să fii alături de noi. În ce situație te las!... Sper ca [fiii mei] să ia exemplu de la noi: câtă consolare ne-a dat, în nenorocirile noastre, prietenia! Și bucuriile sunt mai intense când poți să le împărtășești cu un prieten: și unde să găsești prieteni mai dragi, mai iubitori decât în propria ta familie? Sper ca fiul meu să nu uite vreodată ultimele cuvinte ale tatălui său: «Să nu încerci niciodată să răzbuni moartea mea»...

Și acum nu-mi mai rămâne decât să-ți împărtășesc ultimele mele gânduri. Aș fi vrut să le scriu încă de la începutul procesului; dar, pe

lângă faptul că nu mi s-a îngăduit să scriu, procesul s-a desfăşurat atât de repede, încât n-aş fi avut timpul material să o fac.

Mor în religia catolică, apostolică şi romană, religia părinţilor mei, în care am fost crescută şi pe care am profesat-o întotdeauna. Nu mă aştept la nici o consolare spirituală, nici măcar nu ştiu dacă mai există preoţi de această religie, şi de altfel, locul unde mă aflu i-ar expune la prea multe riscuri, chiar dacă ar intra aici doar o singură dată: îi cer deci cu sinceritate iertare lui Dumnezeu pentru toate greşelile pe care le-aş fi putut comite de când sunt pe pământ. Sper ca în bunătatea Lui, El să se milostivească să-mi primească ultimele rugăciuni şi tot astfel să primească rugăciunile pe care i le adresez de multă vreme şi să fie de acord să-mi primească sufletul în îndurarea şi bunătatea Lui.

Cer iertare tuturor celor pe care-i cunosc, şi îndeosebi ţie, sora mea, pentru toate neplăcerile a căror cauză aş fi putut fi fără să vreau. Îi iert pe toţi duşmanii mei pentru tot răul pe care mi l-au făcut. Spun adio tuturor mătuşilor, tuturor fraţilor şi surorilor. Am avut prieteni: gândul că am să fiu despărţită pentru totdeauna de ei şi acela la suferinţele lor sunt printre cele mai mari supărări pe care le iau cu mine murind: aş vrea să ştie măcar că m-am gândit la ei până în ultima clipă.

Adio, buna şi draga mea soră, să dea Domnul ca această scrisoare să ajungă la tine! Nu înceta să te gândeşti la mine: te îmbrăţişez din toată inima împreună cu bieţii şi iubiţii mei copii. Ce sfâşiere, Doamne, să trebuiască să-i părăsesc pentru totdeauna! Adio! Adio! Din această clipă am să mă ocup numai de îndatoririle mele spirituale. Deoarece nu sunt liberă în acţiunile mele, poate că o să-mi trimită pe unul dintre preoţii lor; dar jur că nu am să-i spun nici un cuvânt şi că am să-l tratez ca pe un străin."

Ca regină şi ca martiră creştină, unica aleasă din lungul şir de suverane care s-au succedat pe tronul Franţei, Maria Antoaneta a devenit în anii Restauraţiei obiectul unui cult care rezistă cu tenacitate tuturor reinterpretărilor istorice. Intrase în mit încă înainte de a muri, pe drumul care o ducea de la Conciergerie la Piaţa Ghilotinei: iar expresia pe care David a imortalizat-o pe hârtie se găseşte încă acolo pentru a dovedi că, nu mai puţin decât virtuţile creştineşti, dispreţul întărise în cele din urmă curajul unei autentice reprezentante a dinastiei Habsburgilor.

IZVOARE

Proiectul acestei cărți a prins contur plecând de la o serie de articole despre reginele și favoritele regilor Franței scrise pentru paginile culturale ale cotidianului *La Republica*. Aș dori de aceea să aduc mulțumirile mele lui Polo Mauri și lui Antonio Gnoli pentru că mi-au îngăduit să povestesc încă o dată, potrivit curiozității și opticii mele proprii, istorii care n-au încetat să-i pasioneze pe istorici și biografi, și lui Roberto Calasso pentru că mi-a oferit posibilitatea de a-mi prelungi această plăcere într-o narațiune mai amplă. Aș dori de asemenea să-mi exprim profunda gratitudine lui Giuseppe Galasso, care nu numai că a fost generos prin sfaturile lui lămuritoare, dar a avut și răbdarea de a citi tot ceea ce scriam. În sfârșit, o mulțumire afectuoasă lui Ena Marchi și Pia Cigala Fulgiosi, care, cu vigoarea și competența lor editorială, au contribuit cu siguranță la a face mai seducătoare pe *Amantele și reginele* mele.

BIBLIOGRAFIE

Această bibliografie se limitează la semnalarea lecturilor pe care le-am folosit în chip direct pe parcursul muncii mele. Tocmai pentru a păstra caracterul de indicație generală și esențială, mă abțin să amintesc operele scriitorilor contemporani cu evenimentele povestite aici, începând cu vasta și fundamentala recoltă de memorii, jurnale și schimburi de scrisori, indispensabile pentru a sesiza spiritul timpului. La aceste texte, ca și la altele mai specifice, mă refer în Izvoare.

Înainte de a începe lista lecturilor, aș dori să amintesc gratitudinea mea față de frumoasa galerie de portrete pe care Simone Bertière a dedicat-o reginelor Franței. Apărută în Éditions des Fallois între 1994 și 2002, iar astăzi disponibilă și în ediție de buzunar, ampla revizitare istorică a doamnei Bertière se articulează în șapte volume. Primele două, intitulate *Les Reines de France au temps des Valois*, cuprind *Le beau XVI-e siècle* (1994) și *Les années sanglantes* (1994); urmează apoi, cele patru volume din ciclul *Les Reines de France au temps des Bourbons*, adică *Les Deux Régentes* (1996), *Les Femmes du Roi-Soleil* (1998), *La Reine et la Favorite* (2000), *Marie-Antoinette l'insoumise* (2002).

Referitor la Caterina de Medici, Maria de Medici și Ana de Austria recomand și cartea lui Anka Muhlstein, *Reines éphémères, mères perpetuelles*, Albin Michel, Paris, 2001.

Despre CONDIȚIA FEMEILOR ÎN SOCIETATEA VECHIULUI REGIM:

Storia delle donne in Occidente, sub direcția lui Georges Duby și Michelle Perrot, 5 vol., Laterza, Bari; vol. III: *Dal Rinascimento all'età moderna*, sub îngrijirea lui Natalie Zemon Davis și Arlette Farge, 1991.

Évelyne Berriot-Salvadore, *Les femmes dans la société française de la Renaissance*, Droz, Genève, 1990.

Guy Chaussinand-Nogaret, *La vie quotidienne des femmes du roi, d'Agnès Sorel à Marie Antoinette*, Hachette, Paris, 1990.

Femmes et pouvoirs sous l'ancien régime, sub direcția lui Danielle Haase Dubosc și Eliane Viennot, Rivages, Paris, 1991.

Sara F. Matthews Grieco, *Ange ou Diablesse. La représentation de la femme au XVIe siècle*, Flammarion, Paris, 1991.

Linda Timmermans, *L'accès des femmes à la culture* (1598–1715). *Un débat d'idées de Saint François de Sales à la marquise de Lambert*, Champion, Paris, 1993.

Encyclopédie politique et historique des femmes. Europe, Amérique du Nord, sub direcția lui Christine Fauré, Presses Universitaires de France, Paris, 1997.

Fanny Cosandey, *La reine de France. Symbole et pouvoir*, Gallimard, Paris, 2000.

Madeleine Lazard, *Les avenues de Fémynie. Les femmes et la Renaissance*, Fayard, Paris, 2001.

Roger Duchêne, *Être femme au temps de Louis XIV*, Perrin, Paris, 2004.

Edmond și Jules de Goncourt, *La femme au dix-huitième siècle* (1882), Flammarion, Paris, 1982; trad. it. Edda Melon, *La donna nel Settecento*, Feltrinelli, Milano, 1983.

Despre CURTEA DINASTIEI VALOIS:

Frances Amelia Yates, *The Valois Tapestries*, Routledge and Kegan Paul, London, ed. II, 1975.

Ivan Cloulas, *La vie quotidienne dans les châteaux de la Loire au temps de la Renaissance*, Hachette, Paris, 1983; trad. it. Maria Grazia Meriggi, *La vita quotidiana nei castelli della Loira nel Rinascimento*, Rizzoli, Milano, 1993.

Jean-Marie Constant, *La vie quotidienne de la noblesse française aux XVIe–XVIIe siècles*, Hachette, Paris, 1985.

Monique Chatenet, *La cour de France au seizième siècle: vie sociale et architecture*, Picard, Paris, 2002.

Despre DIANE DE POITIERS:

Philippe Erlanger, *Diane de Poitiers*, Gallimard, Paris, 1955.

Françoise Bardon, *Diane de Poitiers et le mythe de Diane*, Presses Universitaires de France, Paris, 1963.

Ivan Cloulas, *Diane de Poitiers*, Fayard, Paris, 1997.

André Castelot, *Diane, Henri, Catherine, le triangle royal*, Perrin, Paris, 1997.
Marie-Christine de Kent, *The Serpent and the Moon*, Touchstone, New York, 2004; trad. fr. Marie Boudewyn, *La lune et le serpent*, J.-C. Lattès, Paris, 2005.
AA.VV., *Le mythe de Diane en France au XVIe siècle*, „Actes du colloque E.N.S. Bd. Jourdan", 23–31 mai 2001, „Albineana 14" (2002), „Cathiers d'Aubigné", Champion, Paris, 2002.

Despre CATERINA DE MEDICI:

Jean-Hippolyte Mariéjol, *Catherine de Médicis*, 1519–1589, Tallandier, Paris, ed. I, 1920; 1979.
Ivan Cloulas, *Catherine de Médicis*, Fayard, Paris, 1979.
Jean Orieux, *Catherine de Médicis ou la reine noire*, Flammarion, Paris, 1986; trad. it. Francesco Sircana, *Caterina de Medici. Un'italiana sul trono di Francia*, Mondadori, Milano, 1987.
Robert Jean Knecht, *Catherine de'Medici*, Longman, London–New York, 1988; trad. fr. Sarah Leclercq, *Catherine de Médicis. Pouvoir royal, amour maternel*, Le Cri, Bruxelles, 2003.
Janine Garrisson, *Catherine de Médicis. L'impossible harmonie*, Payot, Paris, 2002.
Jean-François Solnon, *Catherine de Médicis*, Perrin, Paris, 2003.
Leonie Frieda, *Catherine de Medici*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2004.

Despre MARGUERITE DE VALOIS:

Jean-Hippolyte Mariéjol, *Marguerite de Valois, reine de Navarre et de France* (1553–1615), Hachette, Paris, 1928.
Éliane Viennot, *Marguerite de Valois, histoire d'une femme, histoire d'un mythe*, Payot, Paris, 1993.
AA.VV., *Marguerite de France, Reine de Navarre et son Temps*, „Actes du Colloyue d'Agen", 12–13 octombrie 1991, organizat de Société Française des Seiziémistes şi de Centrul Matteo Bandello din Agen, culese de Madeleine Lazard şi J. Cubelier de Beynac, Centrul Matteo Bandello din Agen, Agen, 1994.
Robert Muchembled, *Passion de femmes au temps de la reine Margot. 1553–1615*, Éditions du Seuil, Paris, 2003.

Despre GABRIELLE D'ESTRÉES:

Adrien Desclozeaux, *Gabrielle d'Estrées, marquise de Monceaux, duchesse de Beaufort*, Champion, Paris, 1889.
Jacques Bolle, *Pourquoi tuer Gabrielle d'Estrées? Nouvelle enquête et solution inattendue grâce à des Documents inédits des Archives secrètes des Médicis*, G. Barbera Editore, Firenze, 1955.
Inès Murat, *Gabrielle d'Estrées*, Fayard, Paris, 1992.

Despre MARIA DE MEDICI:

Louis Batiffol, *La vie intime d'une Reine de France au XVII -e siècle, Marie de Médicis,* 2 vol., Calmann-Lévy, Paris, 1931.

Michel Carmona, *Marie de Médicis,* Fayard, Paris, 1981.

Françoise Kermina, *Marie de Médicis: reine, régente et rebelle,* Perrin, Paris, 1979.

AA.VV., *Le „Siècle" de Marie de Médicis,* „Actes du Séminaire de la Chaire de Rhétorique et Société en Europe (XVI-e–XVII-e siècle)", sub direcţia lui Marc Fumaroli, Collège de France, 21–23 ianuarie 2000, sub îngrijirea lui Françoise Graziani şi a lui Francesco Solinas, Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2002.

Despre ANA DE AUSTRIA:

Ruth Kleinman, *Anne of Austria: Queen of France,* Ohio State University Press, Columbus, 1985; trad. fr. *Anne d'Autriche,* Fayard, Paris, 1993.

Claude Dulong, *Anne d'Autriche,* Hachette, Paris, ed. I, 1980; 1985.

Despre MARIA MANCINI:

Lucien Perey (pseudonim al lui Luce Herpin), *Le Roman du grand roi: Louis XIV et Marie Mancini, d'après les lettres et documents inédits,* Calmann-Lévy, Paris, 1894; *Une princesse romaine au XVII-e siècle. Marie Mancini Colonna,* Calmann-Lévy, Paris, 1896.

Françoise Mallet-Joris, *Marie Mancini, le premier amour de Louis XIV,* Hachette, Paris, 1965.

Claude Dulong, *Marie Mancini. La première pasion de Louis XIV,* Perrin, Paris, 1993.

Pierre Combescot, *Les petites Mazarines,* Grasset, Paris, 1993; trad. it. Fabrizio Ascari, *Le piccole Mazarine,* Bompiani, Milano, 2002.

Despre REGELE SOARE ŞI CURTEA SA:

Dictionnaire du Grand Siècle, sub îngrijirea lui François Bluche, Fayard, Paris, 1990.

Jean-François Solnon, *La cour de France,* Fayard, Paris, ed. I, 1987; ediţie de buzunar, 1996.

Emmanuel Le Roy Ladurie, *Saint-Simon ou le système de la cour,* Fayard, Paris, 1997.

Georges Minois, *Le confesseur du roi. Les directeurs de conscience sous la monarchie française,* Fayard, Paris, 1987.

Mathieu Da Vinha, *Les valets de chambre de Louis XIV,* Perrin, Paris, 2004.

François Bluche, *Louis XIV*, Fayard, Paris, 1986; trad. it Carlo De Nonno, *L'età di Luigi XIV*, Salerno Editrice, Roma, 1996.
Jean-Christian Petitfils, *Louis XIV*, Perrin, Paris, 1995.

Despre MARIA TEREZA DE AUSTRIA:

Claude Dulong, *Le mariage du Roi-Soleil*, Albin Michel, Paris, 1986.

Despre LOUISE DE LA VALLIÈRE:

Sainte-Beuve, „Madame de La Vallière" (1851), în *Causeries du lundi*, ed. III revăzută și corectată, 15 vol., Garnier, Paris, 1857–1870, vol. III, pp. 451–73.
Jules Lair, *Louise de La Vallière et la jeunesse de Louis XIV d'après des documents inédits avec le texte authentique des lettres de la duchesse au Maréchal de Bellefonds*, Plon, Paris, 1881.
Henri-Louis Duclos, *Mademoiselle de la Vallière et Marie-Thérèse d'Autriche, femme de Louis XIV*, cu piese și documente inedite, 2 vol., Perrin, Paris, 1890.
Jean-Baptiste Érian, *La Madeleine française. Louise de La Vallière dans sa famille, à la cour, au Carmel*, Nouvelles Éditions Latines, Paris, 1961.
Georges Couton, *La Chair et l'Âme. Louis XIV entre ses maîtresses et Bossuet*, Pressses Universitaires de Grenoble, Grenoble, 1995.
Jean-Christian Petitfils, *Louise de La Vallière*, Perrin, Paris, ed. I, 1990; 2002.

Despre DOAMNA DE MONTESPAN:

Arsène Houssaye, *Madame de Montespan. Études historiques sur la cour de Louis XIV*, Plon, Paris, 1985.
Gonzague Truc, *Madame de Montespan*, A. Colin, Paris, 1936.
Jean-Christian Petitfils, *Madame de Montespan*, Fayard, Paris, 1988.
Lisa Hilton, *Athénaïs, the Real Queen of France*, Little Brown, London, 2002.

Despre AFACEREA OTRĂVURILOR:

Georges Mongrédien, *Madame de Montespan et l'affaire des poisons*, Hachette, Paris, 1953.
Arlette Lebigre, *L'Affaire des poisons*, Complete, Bruxelles, 1989.
Jean-Christian Petitfils, *L'Affaire des poisons; alchimistes et sorciers sous Louis XIV*, Albin Michel, Paris, 1997.
Anne Somerset, *The Affair of the Poisons. Murder, Infanticide and Satanism at the Court of Louis XIV*. Wendenfeld & Nicolson, London, 2003.

Despre DOAMNA DE MAINTENON:

Anne-Jules, duc de Noailles, *Histoire de Madame de Maintenon*, 4 vol., Comptoir des Imprimeurs, Paris, 1848.

Sainte-Beuve, „Madame de Maintenon" (1851), în *Causeries du lundi*, cit., vol. IV, pp. 401–40.

Théophile Lavallé, *Madame de Maintenon et la maison royale de Saint-Cyr* (1686–1793), Plon, Paris, 1862.

Madame de Saint-Taillandier, *Madame de Maintenon. L'énigme de sa vie auprès du grand roi*, Hachette, Paris, 1920.

Jean Cordelier, *Madame de Maintenon, une femme au Grand Siècle*, Éditions du Seuil, Paris, 1955.

Françoise Chandernagor, *L'Allée du Roi*, Juilliard, Paris, 1981; trad. it. LIna Zecchi, *All'ombra del Re Sole*, Mondadori, Milano, 1983.

André Castelot, *Madame de Maintenon. La reine secrète*, Perrin, Paris, 1996.

Jean-Paul Desprat, *Madame de Maintenon. Le prix de la réputation*, Perrin, Paris, 2003.

Despre LUDOVIC AL XV-LEA ŞI CURTEA SA:

Pierre Gaxotte, *Le Siècle de Louis* XV, Fayard, Paris, ed. I, 1933; 1974.

Michel Antoine, *Louis XV*, Fayard, Paris, 1989; ediţie de buzunar, Hachette, Paris, 1991.

Maurice Lever, *Louis XV libertin malgré lui*, Payot, Paris, 2001.

Bernard Hours, *Louis XV et sa cour*, Presses Universitaires de France, Paris, 2002.

Despre MARIA LESZCZYŃSKA:

Pierre de Nolhac, *Luis XV et Marie Leczinska d'après des nouveaux documents*, Calmann-Lévy, Paris, 1926.

Comtesse d'Armaillé, *La reine Marie Leckzinska*, Didier, Paris, 1864.

Despre SURORILE MAILLY-NESLE:

Edmond şi Jules de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux et ses sœurs. Avec des lettres et des documents inédits*, ediţie definitivă publicată sub direcţia Academiei Goncourt, Flammarion-Fasquelle, Paris, 1934.

Despre MADAME DE POMPADOUR:

Émile Compardon, *Madame de Pompadour et la cour de Louis XV*, Plon, Paris, 1897.

Edmond şi Jules de Goncourt, *Madame de Pompadour*, 1860 şi 1861; retipărire Oliver Orban, 1862. Aceasta şi celelalte biografii ale fraţilor Goncourt au fost adunate într-un singur volum: *Les maîtresses de Louis XV et autres portraits de femmes*, sub îngrijirea lui Robert Kopp, Robert Laffont, Paris, 2003.

Pierre de Nolhac, *Louis XV et Madame de Pompadour*, 2 vol., Goupil, Paris, 1903; *Le Château de Versailles sous Louis XV*, Champion, Paris, 1898; *Madame de Pompadour et la politique*, Calmann-Lévy, Paris, 1928.

Nancy Mitford, *Madame de Pompadour,* Hamish Hamilton, London, 1954; trad. it. Bruno Oddera, Bompiani, Milano, 1955.

Danielle Gallet, *Madame de Pompadour ou le pouvoir féminin,* Fayard, Paris, 1985.

Jacques Levron, *Madame de Pompadour. L'amour et la politique,* Perrin, Paris, 1975.

Évelyne Lever, *Madame de Pompadour,* Perrin, Paris, 2000.

Despre DOAMNA DU BARRY:

Edmond şi Jules de Goncourt, *La du Barry.* Fasquelle, Paris, 1899.

Claude Saint-André, *Madame du Barry,* Émile-Paul, Paris, 1908.

Roger Gérard-Doscot, *Madame du Barry,* Éditions Rencontre, Lausanne, 1965.

André Castelot, *Madame du Barry,* Perrin, Paris, 1989.

Dominique Muller, *Une traînée de poudre. Jeanne du Barry, la dernière favorite,* Lattès, Paris, 1990.

Joan Haslip, *Madame du Barry. The Wages of Beauty,* Weidenfeld & Nicolson, London, 1991.

Jacques de Saint-Victor, *Madame du Barry. Un nom de scandale,* Perrin, Paris, 2002.

Despre MARIA ANTOANETA:

Edmond şi Jules de Goncourt, *Histoire de Marie-Antoinette,* Firmin-Didot, Paris, 1858.

Pierre de Nolhac, *La Reine Marie-Antoinette,* Boussod, Valadon et Cie, Paris, 1890; retipărire Conard, Paris, 1929; *Marie-Antoinette, Dauphine,* Boussod, Paris, 1897; *Autour de la Reine,* Tallandier, Paris, 1929; *Le Trianon de Marie-Antoinette,* Manzi, Joyand şi Cie, Paris, 1914.

Georges Lenôtre, *Le captivité et la mort de Marie-Antoinette,* Perrin, Paris, 1897.

Stefan Zweig, *Marie Antoinette,* Insel Verlag, Leipzig, 1932; trad. it. Lavinia Mazzucchetti, *Maria Antoinetta,* Mondadori, Milano, 1984.

André Castelot, *Marie-Antoinette,* Amiot-Dumont, Paris, 1953.

Joan Haslip, *Marie-Antoinette,* Weidenfeld & Nicolson, London, 1987.

Jean Chalon, *Chère Marie-Antoinette,* Perrin, Paris, 1988.

Chantal Thomas, *La reine scélérate. Marie-Antoinette dans les pamphlets,* Éditions du Seuil, Paris, 1989; ediţie de buzunar, 2003.

Évelyne Lever, *Marie-Antoinette, la dernière reine,* Gallimard, Paris, 2000.

Antonia Fraser, *Marie-Antoinette, the Journey,* Weidenfeld & Nicolson, London, 2001; trad. it. *Maria Antoinetta: la solitudine di una regina,* Mondadori, Milano, 2003.

Jean-Christian Petitfils, *Louis XVI,* Perrin, Paris, 2005.

Despre AFACEREA COLANULUI:

Frantz Funck-Brentano, *Marie-Antoinette et l'énigme du collier*, Tallandier, Paris, 1926.

Frances Mossiker, *The Queen's Necklace*, Simon and Schuster, New York, 1961.

Pierre Combescot, *Les diamants de la guillotine*, Robert Laffont, Paris, 2003.

NOTE

PUTEREA FEMEILOR

7: Jean Bodin, *De Republica libri sex*, J. Du Puys, Parisiis, 1586, cap. VIII: „De ordinibus civium", p. 365.

9: Marie de Gournay, *Grief des dames* (1626), în *Égalité des hommes et des femmes* (1622), Prefață de Milagros Palma, Côté femmes éditions, Paris, 1989, p. 108.

10: É. Berriot-Salvadore, *Les femmes dans la société française de la Renaissance*, cit., p. 476.

11: Anne de France, *(Les Enseignements) À la requeste de tres haulte et puissante dame ma dame Suzanne de Bourbon*, chez le Prince, à Lyon, 1521.
La Bibliothèque d'Antoine Du Verdier, Lyon, 1585, p. 843, citată în É. Berriot-Salvadore, *Les femmes dans la société française de la Renaissance*, cit., p. 392.

O ITALIANCĂ LA CURTEA FRANȚEI

16: I. Cloulas, *Catherine de Médicis*, cit., p. 56.

17–18: „Raport despre Franța al lui Matteo Dandolo", 1542, în *Le relazioni degli ambasciatori veneti al senato durante il secolo decimosesto*, 15 vol., Società editrice fiorentina, Firenze, 1839–1863, serie I, vol. IV, pp. 47–48.

DIANE DE POITIERS. FRUMUSEȚEA CA MIT

20: Marguerite Yourcenar, „Ah, mon bon château", în *Sous bénéfice d'inventaire*, Gallimard, Paris, 1978, p. 42.

21: Citat în Ph. Erlanger, *Diane de Poitiers*, cit., p. 132. I. Cloulas, *Diane de Poitiers*, cit., p. 102.

22–23: *Ibid*, pp. 102–103.

22: Brantôme, „Sur l'amour des dames vieilles", *Second Volume des Dames*, în, *Recueil des Dames, poésis et tombeaux*, sub îngrijirea lui Etienne Vaucheret, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1991, p. 605; trad. it. Alberto Savinio, *Le dame galanti*, Adelphi, Milano, 1982 p. 457.

23: Brantôme, „Sur le sujet qui contente plus en amours", *ibid.*, p. 423; trad. it. cit., pp. 240–41.
F. Bardon, *Diane de Poitiers et le mythe de Diane*, cit., p. 2 și 40, citat în Éliane Viennot, *Diane parmi les figures du pouvoier féminin*, în *Le mythe de Diane en France au XVI-e siècle*, cit., p. 463.
Cfr. Oliver Pot, *Le mythe de Diane chez du Bellay*, *ibid.*, pp. 57–61.
„Tout ainsi que la Lune en s'approchant aupres / Du Soleil prend clarté, vertu, force, et puissance, / Puis s'esloignant de luy, d'une douce influence / Et ciel, et terre, et mer elle nourrist apres: / Ainsi nostre Soleil, vous ornant de ses rais, / Vous fait par tout verser un bon-heur en la France"

28: I. Cloulas, *Catherine de Médicis*, cit., p. 82.
Nostradamus, *Les premières centuries ou prophéties*, sub îngrijirea lui Pierre Brind'amour, Droz, Genève, 1996, n. I. 35, p. 99.
Brantôme, „Sur ce que les dames aiment les vaillants hommes", *Second Volume des Dames*, în *Recueil des Dames*, cit., p. 711; trad. it. cit., pp. 533–34.

CATERINA DE MEDICI. RAȚIUNILE POLITICII

32: Brantôme, „Sur la reine d'Écosse", *Premier Volume des Dames*, *ibid.*, p. 72.
Citat în S. Bertière, *Les années sanglantes*, cit., p. 47.

36: J. Garrisson, *Catherine de Médicis*, cit., pp. 62–63.

38: I. Cloulas, *Catherine de Médicis*, cit., p. 319.

39: *Lettres de Catherine de Médicis*, cit., p. 216.

40: Brantôme, „Sur la reine Catherine de Médicis", *Premier Volume des Dames, în Recueil des Dames*, cit., p. 58.
Pierre de L'Estoile, *Mémoires-Journaux*, 1574–1611, ed. pentru prima dată completă și în întregime conformă cu manuscrisele originale, de G. Brunet, A. Champollion, E. Halphen, Paul Lacroix, Charles Read și Tamizey de Larroque, Tricoltel, Libraries des Bibliophiles, Paris, 1875–1896 (ediție anastatică, Tallandier, Paris, 1982), vol. I, p. 189.

41: Brantôme, „Sur la reine Catherine de Médicis", *Premier volume des Dames, în Recueil des Dames*, cit. p.69.

42: Cfr. Jean-François Solnon, *Henri III: un désir de majesté*, Perrin, Paris, 2001, pp. 121–22.

43: J. Garrisson, *Catherine de Médicis*, cit. p. 156.
R&.J. Knecht, *Catherine de Médicis*, trad. fr. cit., p. 193.

Discours merveilleux de la vie, actions et deportements de Catherine de Médicis, royne-mère, ediție critică de Nicole Cazauran, Droz, Genève, 1995, p. 260.

44: Caterina către Henric, 30 mai 1574, citată în S. Bertière, *Les années sanglantes*, cit., p. 255.

46: Citat *ibid.*, p. 393.

47: Citat *ibid.*, p. 394.

REGINA MARGOT. COROANA PIERDUTĂ

49: Marguerite de Valois, *Mémoires et autres écrits 1574–1614*, ediție critică sub îngrijirea Élianei Viennot, Champion, Paris, 1999, p. 82.

50–51: *Ibid.*, pp. 97–98.

52: *Ibid.*, pp. 99–100.

53: *Ibid.*, p. 83.

54: *Ibid.*, pp. 100–101.

55: *Ibid.*, p. 118.

Estienne Pasquier, lettera V (către Monsieur Mangot, consilier al regelui), în *Lettres familières*, sub îngrijirea lui D. Thickett, Droz, Paris-Genève, 1974, libro XI, p. 396.

56: Pierre de L'Estoile, *Mémoires-Journaux*, cit., vol. CII, p. 387, citat în É. Viennot, *Marguerite de Valois*, cit., p. 65.

58: *Ibid.*, *p.* 89.

Brantôme, „Sur ce qu'il ne faut jamais parler mal des dames", *Second Volume des Dames*, în *Recueil des Dames*, cit., p. 642; trad. it. cit., p. 579. Marguerite de Valois, *Mémoires*, cit., p. 120.

59: *Ibid.*, *p.*121.

59–60: Pierre de L'Estoile, *Mémoires-Journaux*, cit., august 1579, vol. I, p. 322.

60: Scrisoarea 171, Lui Jacques de Harley, Senior de Champvallon (1583, primăvara, Paris, în Marguerite de Valois, *Correspondance 1569–1614*, sub îngrijirea lui Éliane Viennot, Champion, Paris, 1998, p. 246.

Vulgariare de Marsilio Ficino a *Commentarium in Convivium Platonis de Amore* (1484), publicată postum în 1544.

Scrisoarea 170, Lui Jacques de Harley, Senior de Champvallon (1583, primăvara, Paris), în Marguerite de Valois, *Correspondance 1569–1614*, cit., p. 243.

Scrisoarea 162, Lui Jacques de Harley, Senior de Champvallon (1583, iarna, Paris), *ibid.*, p. 233.

Scrisoarea 171, Lui Jacques de Harley, Senior de Champvallon (1583, primăvara, Paris), *ibid.*, p. 246.

61: Scrisoarea 170, Lui Jacques de Harley, Senior de Champvallon (1583, primăvara, Paris), *ibid.*, p. 243.
Scrisoarea 164, Lui Jacques de Harley, Senior de Champvallon (1583, iarna, Paris), *ibid.*, p. 235.
Scipion Dupleix, *Histoire de Louis le Juste*, Claude Sonnius, Paris, 1635, citată în É. Viennot, *Marguerite de Valois*, cit., p. 210.
Marguerite de Valois, *Mémoires*, cit. p. 193.

62: „Bulletin de la Société de l'Histoire de France", 1851–1852, p. 344.

62–63: Marguerite de Valois, *Mémoires*, cit. p. 199.

63–64: Agrippa d'Aubigné, *Histoire universelle (1550–1601)*, sub îngrijirea lui Alphonse de Ruble, Renouard, Paris, 1886–1909, vol. V, p. 381, citat în É. Viennot, *Marguerite de Valois*, cit., p. 122.

66–67: 320 bis 1599, 17–18 decembrie, Paris, De la Henric al IV-lea, în Marguerite de Valois, *Correspondance*, cit., p. 435.

67: 321 (1599, 20 decembrie circa, Usson), Lui Henric al IV-lea, *loc. cit.*
Œuvres d'Estienne Pasquier, Amsterdam, 1723, vol. II, scrisoarea 5, p. 666, citată în Évelyne Berriot-Salvadore, *Marguerite de France et son temps*, în *Marguerite de France, Reine de Navarre et son Temps*, cit., p. 260.

67–68: *Discours Docte & Subtil, Dicté promptement par la reine Marguerite, et envoyé à l'auteur des „Secrets moraux"*, în Marguerite de Valois, *Mémoires*, cit., p. 269.

68: *Ibid., p.* 270.

GABRIELLE D'ESTRÉES. LA UN PAS DE TRON

69: Maximilien de Béthune, duce de Sully, *Mémoires des sages et royales Œconomies d'Estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand*, sub îngrijirea lui David Buisseret și Bernard Barbiche, 2 vol., Klienсksieck, Paris, 1970–1988, vol. II, p. 278.

70: Citat în Michel de Decker, *Gabrielle d'Estrées*, Pygmalion, Paris, 2003, p. 24.
Citat în I. Murat, *Gabrielle d'Estrées*, cit., pp. 58–59.

71: Henri IV, *Lettres d'amour et écrits politiques*, sub îngrijirea lui Jean-Pierre Babelon, Fayard, Paris, 1988, pp. 192–93.

72: *Ibid.*, p. 195.
Ibid., p. 210.

73: Pierre de L'Estoile, *Mémoires-Journaux*, cit., vol. VI, p. 153.
Ibid., p. 245–46.

74: Sully, *Mémoires*, cit., vol.. II, p. 279.
Pierre de l'Estoile, *Mémoires-Journaux*, cit., vol. VII, p. 178.

75: Cfr. Sully, *Mémoires*, cit., vol. II, p. 281.

76: *Ibid., p.* 43.

77: Citat în J. Bolle, *Pourquoi tuer Gabrielle d'Estrées?*, cit., p.12.

78: Citat în I. Murat, *Gabrielle d'Estrées*, cit., p. 383.

79: J. Bolle, *Pourquoi tuer Gabrielle d'Estrées?*, cit., p. 14.
Cfr. scrisoare atribuită lui La Varenne și citată de Sully în *Mémoires*, cit., vol. II, p. 355.

81: *Ibid., p.* 354.

82: Scrisoare scrisă la Fontainebleau 15 aprilie 1599, în Henri IV, *Lettrees d'amour*, cit., p. 240.
Charles Merki, *La marquise de Verneuil et la mort d'Henri IV*, Plon-Nourrit, Paris, 1912, p. 58.

O NOUĂ REGINĂ FLORENTINĂ

85: *Mémoires de Maximilien de Béthune, duc de Sully, principal ministre de Henri-Le-Grand*, mis en ordre, avec des Remarques, par M.L.D.L.D.L., ediție nouă revizuită și corectată, 8 vol., Londra, 1770, vol. III, p. 262.
Cuvintele sunt ale lui Richelieu, citate în S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 32.

86: Scrisoarea din 27 ianuarie 1601, din Henri IV, *Lettres d'amour*, cit., p. 278.
Mémoires de Sully, cit., vol. V, p. 241.
Ibid., vol. IV, p. 19.

87: *Ibid.*, vol. V, p. 240.
Ibid., pp. 233–34.
Ibid., p. 240.

89: Pierre de L'Estoile citat în A. Muhlestein, *Reines éphémères, mères perpétuelles*, cit., p. 121.
Pierre de L'Estoile, *Mémoires-Journaux*, cit., vol. IX, p. 254.
Cfr. A. Muhlstein, *Reines éphémères, mères perpétuelles*, cit., p. 122.
S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 61.

89–90: François de Bassompierre, *Journal de ma vie: mémoires du maréchal de Bassompierre* (1609), 4 vol., Vve J. Renouard, Paris, 1870–1877, vol. I, p. 251.
S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 60.

91: *Ibid.*, p. 63.

91–92: Citat în A. Muhlsteun, *Reine éphémères, mères perpétuelles*, cit. p. 123.

MARIA DE MEDICI. PASIUNEA PUTERII

93: Citat în S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 109.

95: *Mémoires de Madame de Motteville sur Anne d'Autriche et sa cour*, nouvelle édition d'après le manuscrit de Conrart par M.F. Rieux, vol., Charpentier, Paris, 1855, vol. I, p. 57.

96: S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 124.
Citat în M. Carmona, *Marie de Médicis*, cit., p. 334.
S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 128.

97: Citat *ibid.*, *p.* 148.

100: Citat *ibid.*, p. 249.

100–101: Françoise Hildesheimer, *Richelieu*, Flammarion, Paris, 2004, p. 235.

102: *Mémoires de Madame de Motteville*, cit. vol. I, p. 92–93.

103: Mathias Waschek, *Le cycle Médicis comme discours panégyrique*, in *Le „Siècle" de Marie de Médicis, cit.* p. *125.*
Marc Fumaroli, „Préface", *ibid., p.* XI.
Giovan Battista Marino, *L'Adone*, sub îngrijirea lui Giovanni Pozzi, 2 volume, Adelphi, Milano, 1988, cântul XI, „Le Bellezze", vol. I, p. 593.

ANA DE AUSTRIA. „O SEDUCȚIE INFINITĂ"

105: *Journal de Jean Héroard*, sub direcția lui Madeleine Foisil, 2 volume, Fayard, Paris, 1989, p. 2.330.
Mémoires de Madame de Motteville, cit., vol. I, p. 11.

106: S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 167.
Mémoires de Madame de Motteville, cit., vol. I, p. 31.
Ibid., *p.* 90.

107: *Ibid.*, *p.* 37.
Ibid., *p.* XXVII.

107–108: *Ibid.*, pp. 36–37.
109: *Ibid.*, pp. 14–15.
Ibid., *p.* 14.
109–110: *Ibid.*, *p.* 15.
110: Cardinal de Retz, *Mémoires, La Conjuraction du comte Jean-Louis de Fiesque, Pamphlets*, sub îngrijirea lui Maurice Allem și Édith Thomas, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1956, p. 158.
François de La Rochefoucauld, *Mémoires*, în *Œuvres complètes*; sub îngrijirea lui L. Martin-Chauffier, cronologie și indici sub îngrijirea lui Jean Marchand, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1964, p. 41.
110–111: *Mémoires de Madame de Motteville*, cit., vol. I, p. 16.
La Rochefoucauld, *Mémoires*, în *Œuvres complètes*, cit., pp. 41–42.
Mémoires de M. de La Porte, Premier Valet de Chambre de Louis XIV, nouvelle édition, contenant plusieurs particularités des Regnes de Louis XIII et de Louis XIV, chez Volland, Paris, 1791, p. 5.
Gédéon Tallemant des Réaux, *Historiette*, sub îngrijirea lui Antoine Adam, 2 volume, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1960–1961, vol. I, p. 240.
113: Citat în S. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., pp. 295–96.
115: Citat în C. Dulong, *Anne d'Autriche*, cit., p. 232.
Mémoires de Madame de Motteville, cit., vol. I, p. 96.
117: *Ibid.*, *p.* 152.
119: Mazarin către Ana de Austria, 5 septembrie 1651, în *Lettres du Cardinal Mazarin à la Reine, à la Princesse Palatine, etc., écrites pendant sa retraite hors de France en 1651 et 1652*, avec notes et explications par M. Ravenel, Renouard, Paris, 1836, p. 251.
Citat în B. Bertière, *Les Deux Régentes*, cit., p. 387.
120–121: C. Dulong, *Anne d'Autriche*, cit., p. 417.
Ibid., *p.* 419.

MARIA MANCINI, VIAȚA CA ROMAN

124: Citat în C. Dulong, *Marie Mancini*, cit. p. 97.
124–25: Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, în *Œuvres complètes*, Éditions François Bourin, Paris, 1990, p. 444.
Apologie, ou les véritables mémoires de madame la Connétable de Colonna Maria Mancini, écrits par Elle-même, J. Van Gelder, Leide, 1678; trad. it. *I dispiaceri del Cardinale. Apologia, ovvero le autentiche memorie di Maria Mancini connestabile Colonna scritte da*

lei stessa, sub îngrijirea lui Daria Galateria, Sellerio, Palermo, 1987, p. 23.

Mémoires de Madame de Motteville, cit., vol. IV, p. 144.

Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 440

126: *Mémoires de Madame de Motteville*, cit., vol. IV, pp. 152–53.

Mémoires de l'abbé de Choisy. Mémoires pour servir à l'histoire de Louis XIV. Mémoires de l'abbé de Choisy habillé en femme, sub îngrijirea lui Georges Mongrédien, Mercure de France, Paris, 1979, p. 55.

Jean Racine, *Bérénice*, actul IV, scena V, V. 1154.

Ibid., actul V, scena VII, VV. 1346–1347.

Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 444.

127: Citat în C. Dulong, *Marie Mancini*, cit., pp. 62–63.

Ibid., *p.* 64.

128: Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 445.

Apologie, ou les véritables mémoires de madame la Connétable de Colonna Maria Mancini, cit.; trad. it. cit., p. 32.

130: C. Dulong, *Marie Mancini*, cit., p. 332.

MARIA TEREZA DE AUSTRIA. O REGINĂ ÎN UMBRĂ

132–33: *Mémoires de Madame de Motteville*, cit., vol. IV, pp. 201–204.

134–35: Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 441.

Mémoires de Madame de Motteville, cit., vol. IV, p. 216–17.

Ibid., pp. 217–18.

Ibid., *p.* 341.

LOUISE DE LA VALLIÈRE. „ACEA MICĂ VIOLETĂ CARE SE ASCUNDEA ÎN IARBĂ"

136: Hilarion de Coste, *Les Éloges et les Vies des Reynes, des Princesses, et des Dames illustres en Piété, en Courage et en Doctrine, qui ont fleury de nostre temps et du temps de nos Pères*, 2 volume, S. Cramoisy, Paris, 1630.

Pierre Le Moyne, *La Galerie des Femmes fortes*, A. De Sommaville și A. Courbé, Paris, 1642 (dedicată Anei de Austria).
Nicolas Caussin, *Les Reynes et Dames*, în *La Cour Sainte*, 2 volume, J. Du Bray, Paris, 1647, vol. II, pp. 143–308.
Jacques Du Bosc, *La Femme héroïque, ou les Héroïnes comparées avec les Héros en toute sorte de vertus, 2 volume*, A. De Sommaville și A. Courbé, Paris, 1645 (dedicată Anei de Austria).
Georges de Scudéry, *Les Femmes Illustres ou les Harangues héroïques*, A. de Sommaville și A. Courbé, Paris, 1642.
François Du Soucy de Gerzan, *La Science des Sages et le Triomphe des Dames, du sieur de Gerzan*, Quinet, Paris, 1647.

136: Citat în J.-C. Petitfils, *Louise de La Vallière*, cit. pp. 127–28.

137: Jean Cocteau, *Reines de la France*, Grasset, Paris, 1952, p. 83.
Mémoires de l'abbé de Choisy, cit., p. 85.

138: J.-C. Petitfils, *Louise de La Vallière*, cit., p. 34.
Mémoires de l'abbé de Choisy, cit., p. 219.
Ibid., *p.* 188.
Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 449.

139: *Ibid.*, p. 448.
Mémoires de Madame de Motteville, cit., vol. IV, p. 256.
Ibid., p. 258.
Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 452.

140: *Mémoires de l'abbé de Choisy*, cit., p. 188.

142: Citat în J.-C. Petitfils, *Louise de La Vallière*, cit. p. 142.
Relatione et osservationi di Francia fatta dal Cardinale Chigi Legato, c. 472, Codice Barberiniano Latini 5.259, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma.

143: *Mémoires de Madame de Motteville*, cit., vol. IV, p. 350.
Ibid, p. 351.
Ibid., p. 366.
Ibid., p. 430.

145: *Ibid.*, p. 405.

145–46: *Ibid.*, p. 420.
Ibid., p. 422.
Ibid., p. 444.

146: *Mémoires de l'abbé de Choisy*, cit., p. 85.
Madame de La Fayette, *Histoire de Madame Henriette d'Angleterre*, cit., p. 462.

Souvenirs de Madame de Caylus, sub îngrijirea lui Bernard Noël, Mercure de France, Paris, 1-a ediție, 1965; 2003, p. 36.

148–49: Citat în J.-C. Petitfils, *Louise de La Vallière*, cit., pp. 196–97.
Souvenirs de Madame de Caylus, *cit.*, p. 36.

149–50: Publicate de mai multe ori și supuse la numeroase ajustări, *Prières et réflexions sur la miséricorde de Dieu et sur notre misère après une grande maladie*, au avut între sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor un succes apreciabil. Ediția cea mai bună, bazată pe un manuscris precedent celui al primei ediții din 1680, a apărut sub îngrijirea lui Ferdinand Daulony la editura Art catholique, Paris, 1928. Acum de negăsit, textul e reprodus în apendicele la biografia lui J.-C. Petitfils.

150–51: J.-C. Petitfils, *Louise de La Vallière*, cit., p. 323.
Ibid., p. 324.
Ibid., p. 338.
Charlotte-Élisabeth de Bavière, duchesse d'Orléans, *Correspondance complète de Madame, duchesse d'Orléans, née Princesse Palatine, mère du Régent*, traducere nouă de M.G. Brunet, cu o notă istorică, biografică și literară a traducătorului, 2 volume, Fasquelle, Paris, 1904, vol. II, p. 120.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 12 februarie 1671, în *Correspondance*, sub îngrijirea lui Roger Duchêne, 3 volume, Bibliothèque de la Pleiade, Gallimard, Paris, 1972, vol. I, pp. 157–58.
Lettres de Madame de La Vallière à Monsieur le Maréchal de Bellefonds, în J. Lair, *Louise de La Vallière et la jeunesse de Louis XIV*, cit., p. 355, nota 1.

153: 11 ianuarie 1674, *ibid.*, p. 358.
8 februarie 1674, *ibid.*, p. 361.
Souvenirs de Madame de Caylus, cit., p. 36.
Bossuet către Bellefonds, 8 aprilie 1674, în *Correspondance de Bossuet*, noua ediție adăugită sub îngrijirea lui C. Urbain și E. Levesque, 15 volume, Hachette, Paris, 1909–1929 (Kraus Reprint LTD, Vaduz, 1965), vol. I, p. 315.

154: Madame de Sévigné către Madame de Grignan, 1 septembrie (1680), în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 1.066.
Madame de Sévigné și Guitaut, 27 aprilie 1674, *ibid.*, vol. I, p. 695.

155: Citat în J.-C. Petitfils, *Louise de La Vallière*, cit., p. 285.

Din scrisoarea circulară trimisă la moartea Louisei de priora mănăstirii din strada Saint-Jacques către ceilalți carmeliți din Franța, citată *ibid.*, p. 315.

ATHÉNAÏS DE MONTESPAN. O FRUMUSEȚE TRIUMFĂTOARE

156–57: *Souvenirs de Madame de Caylus*, cit., p. 54.

157: Giovan Battista Primi Visconti, *Memoires sur la cour de Louis XIV (1673–1681)*, sub îngrijirea lui Jean-François Solnon, Librairie Académique Perrin, Paris, 1988, p. 16.

158: *Souvenirs de Madame de Caylus*, cit., p. 59.
Louis de Rouvroy Saint-Simon, *Mémoires (1691–1701). Additions au journal de Dangeau*, sub îngrijirea lui Yves Coirault, 8 volume, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1982–1987, vol. II, p. 972.
Mademoiselle de Montpensier, *Mémoires*, 2 volume, Librairie Fontaine Éditeur, Paris, 1985, vol. II, p. 223.

159: *Souvenirs de Madame de Caylus*, cit., p. 39.
Ibid., p. 43.
Ibid., p. 39.

160: Mademoiselle de Montpensier, *Mémoires*, cit., vol. II, p. 229.
Citat în L. Hilton, *Athénaïs, the Real Queen of France*, cit., p. 53.
Citat în J.-C. Petitfils, *Madame de Montespan*, cit., p. 39.

161: Citat *ibid.*, p. 43.

162: Saint-Simon, *Mémoires*, cit., vol. V, pp. 527–28.
Souvenirs de Madame de Caylus, cit., p. 61.

162–63: Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 29 iulie 1676, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 352.
Souvenirs de Madame de Caylus, cit., p. 49.
Cfr. G. Truc, *Madame de Montespan*, cit.
S. Bertière, *Les Femmes du Roi-Soleil*, cit., p. 208.

164: Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 7 august 1675, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 38.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 18 noiembrie 1676, *ibid.*, p. 449.

165: S. Bertière, *Les Femmes du Roi-Soleil*, cit., pp. 205–206.

166: Marchese di San Maurizio, *Lettres sur la cour de Louis XIC, 1667–1670*, citat *ibid.*, p. 201.
Souvenirs de Madame de Caylus, cit., p. 39.
Primi Visconti, *Mémoires sur la cour de Louis XIV*, cit., p. 135.

167: Saint-Simon, *Mémoires*, cit., vol. V, p. 537.

167–68: *Mémoires de Madame de Motteville*, cit., vol. I, p. 100.

168: Citat în R. Duchêne, *Être femme au temps de Louis XIV*, cit., p. 245.

169: Primi Visconti, *Mémoires sur la cour de Louis XIV*, cit., p. 65.
Georges Minois, *Le confesseur du roi. Les directeurs de conscience sous la monarchie française*, Fayard, Paris, 1988, pp. 400–401.

170: Citat în J.-C. Petitfils, *Madame de Montespan*, cit., p. 123.

171: *Correspondance de Bossuet*, cit., vol. I, pp. 350–51.

171–72 Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 29 aprilie 1676, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 278.
Souvenirs de Madame de Caylus, cit., p. 44.

172: Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 29 iulie 1676, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 352.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 7 august 1676, *ibid.*, p. 362.
Citat în J.-C. Petitfils, *Madame de Montespan*, cit., p. 138.

173: Primi Visconti, *Mémoires sur la cour de Louis XIV*, cit., p. 117.
Ibid., p. 115.
Ibid., p. 106.
Citat în S. Bertière, *Les Femmes du Roi-Soleil*, cit., p. 214.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 11 iunie 1677, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 462.

174: Saint-Simon, *Mémoires*, cit., vol. V, p. 546.
Bussy-Rabutin, citat în J.-C. Petitfils, *Madame de Montespan*, cit., p. 165.

174–75: Primi Visconti, *Mémoires sur la cour de Louis XIV*, cit., p. 121.
Ibid., p. 118.

175: Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 1 septembrie 1680, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 1.066.

AFACEREA OTRĂVURILOR

177: Doamna de Sévigne către doamna de Grignan, 17 iulie 1676, *ibid.*, p. 342.

179–80: *Mémoires de l'abbé de Choisy*, cit., p. 145.

180: *Ibid.*, p. 146.

182: J.-C. Petitfils, *Madame de Montespan*, cit., pp. 226–27.

183: J.-C. Petitfils, *L'Affaire des poisons*, cit.

185: Théophile Lavallée, „Des lettres de Mme de Maintenon, publiées par La Beaumelle. Étude littéraire servant de préface", în *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, publiée pour la première fois par Théophile Lavallée, 5 volume, Charpentier, Paris, 1865–1866, vol. I, p. II.
Ibid., p. I.

186: „Instruction aux demoiselles des deux grandes classes" (1707), în Doamna de Maintenon, *„Comment la sagesse vient aux filles". Propos d'éducation choisis et présentés par Pierre E. Leroy et Marcel Loyau*, Bartillant, Paris, 1998, p. 39.

186–87: Paul Scarron, „Au Lecteur qui ne m'a jamais vu", în *La Relation Véritable de tout ce qui s'est passé en l'autre monde au combat des Parques et des poètes, sur la mort de Voiture, et autres pièces burlesques, par Mr Scarron*, chez Toussainet Quinet, Paris, 1648, pp. 360–61.

187: Citat în J.-P. Desprat, *Madame de Maintenon*, cit., p. 59.
„Entretien particulier avec Mme de Glapion" (1707), în Doamna de Maintenon, *„Comment la sagesse vient aux filles"*, cit., p. 38.
Citat în J.-P. Desprat, *Madame de Maintenon*, cit., p. 82.

188: Scrisoarea LXI a cavalerului de Méré către ducesa de Lesdiguières (1956?), în Antoine Gombaud, Chevalier de Méré, *Lettres de Monsieur le chevalier de Méré*, 2 volume, D. Thierry și C. Barbin, Paris, 1682, vol. I, pp. 288–89.

189: Paul Scarron, *Poésies diverses*, sub îngrijirea lui Maurice Cauchie, M. Didier, Paris, 1962, vol. II, p. 273.

190: René de Saint-Léger de Boisrond, *Mémoires*, citat în J.-P. Desprat, *Madame de Maintenon*, cit., p. 101.

190–91: Ninon de Lenclos către Saint-Évremond, fără dată, în Saint-Évremond, *Lettres*, sub îngrijirea lui René Ternois, 2 volume, Didier, Paris, 1968, vol. II, p. 260.
„Entretien particulier avec Mme de Glapion" (1707), în Doamna de Maintenon, *„Comment la sagesse vient aux filles"*, cit., p. 38.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 13 ianuarie (1672), în *Correspondance*, cit., vol. I, p. 414.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 9 martie (1672), *ibid.*, p. 456.
Citat în J.-P. Desprat, *Madame de Maintenon*, cit., p. 125.

192: *Souvenirs de Madame de Caylus*, cit., p. 48.

193: *Mémoires de Monsieur de La Porte*, cit., p. 262.
Souvenirs de Madame de Caylus, cit., p. 40.

194: Scrisoarea din 27 august 1660, în Doamna de Maintenon, *Lettres* sub îngrijirea lui Marcel Langlois (ed. în 5 volume, dintre care primul nu a apărut niciodată), Letouzé et Ané, Paris, 1935–1939, vol. II, p. 18.
J.-P. Desprat, *Madame de Maintenon*, cit., p. 141.

195: Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 7 august 1675, în *Correspondance*, cit., vol. II, p. 39.
Doamna de Sévigné către doamna de Grignan, 6 aprilie 1680, *ibid.*, p. 899.

196: *Souvenirs de Madame de Caylus*, cit., p. 85.
Ibid., pp. 89–90.
Mémoires de l'abbé de Choisy, cit., p. 172.

197–98: Citat în J.-P. Desprat, *Madame de Maintenon*, cit., p. 213.
Citat *ibid.*, p. 221.

198: Jean Racine, *Esther*, act. I, scena III, vv. 208–212.
Doamna de Maintenon către domnul de Aubigné, 16 iulie 1684, în Doamna de Maintenon, *Lettres*, cit., vol. III, p. 63.
Doamna de Sévigné către Bussy-Rabutin, 28 octombrie 1685, în *Correspondance*, cit., vol. III, p. 239.

199: Doamna de Maintenon către domnul de Aubigné, 27 septembrie 1672, în Doamna de Maintenon, *Lettres*, cit., vol. II, p. 65.

199–200: Doamna de Maintenon către domnul de Villette, 5 aprilie 1681, *ibid.*, p. 364.

200: *Souvenirs de Madame de Caylus*, cit., p. 32
Ibid., p. 31
Ibid., p. 33.

201: Saint-Simon, *Mémoires*, cit., vol. I, p. 549.

202: Pierre-E. Leroy, Introducere la Doamna de Maintenon, „*Comment la sagesse vient aux filles*", cit., p. 21.

203: Doamna de Maintenon, „Conversation sur la faveur", în *Portraits, Souvenirs*, *ibid.*, p. 59.

204: „Ultimes paroles du Roi et entretien avec le Régent", în Doamna de Maintenon, Doamna de Caylus și Doamna de Dangeau, *L'estime et la tendresse. Correspondances intimes réunies et présentées par Pierre-E. Leroy et Marcel Loyau*, Albin Michel, Paris, 1998, p. 218.
S. Bertière, „La fin d'un vieux couple", în *Les Femmes du Roi-Soleil*, cit., p. 480.

206: Edmond-Jean-François Barbier, *Chronique de la Régence et du Regne de Louis XV (1718–1763), ou Journal de Barbier*, 1ère éd. complète, conforme au manuscrit autographe de l'auteur (1718–1726), 8 volume, Charpentier, Paris, 1857–1866, vol. I, p. 390.
Cfr. M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 26.

207: Citat în S. Bertière, *La Reine et la favorite*, cit. p. 129.

207–08: *Journal de Barbier*, cit., vol. I, p. 407.

208: *Ibid.*, p. 408.
Ibid., p. 409.
Citat în S. Bertière, *La Reine et la favorite*, cit., p. 138.
Journal de Barbier, cit., vol. I, p. 409.

209: Pierre-Édouard Lemontey, *Histoire de la Régence et de la minorité de Louis XV jusqu'au ministère du Cardinal de Fleury*, 2 vol., Paulin, Paris, 1832, vol. II, p. 261.

210: Citat în M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 14.
Ibid., p. 29.
Ibid., p. 434.
Roberto Calasso, *La rovina di Kasch*, Milano, 1983, p. 374.

211: M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 142.
Citat *ibid.*, 437.
Ibid., p. 411.

212: *Journal de Mathieu Marais*, februarie 1721, citat în S. Bertière, *La Reine et la favorite*, cit., p. 98.

213: *Journal et Mémoires du marquis d'Argenson*, sub îngrijirea lui E.-J.-B. Rathery, 9 vol., chez la veuve de J. Renouard, Paris, 1859–1867 (Johnson Reprint Corporation, New York-London, 1968), vol. IV, p. 168.

214: *Ibid.*, vol. I, p. 265.

215: Charles-Philippe d'Albert, duce de Luynes, *Mémoires sur la cour de Louis XV, 1735–1758*, 17 vol, publicat sub patronajul dlui. duce de Luynes de către L. Dussieux şi E. Souillé, Paris, 1860–1865, luni, 8 decembrie 1749, vol. X, p. 170.

SURORILE MAILLY-NESLE. AMORURI ÎN FAMILIE

217: *Journal et Mémoires du marquis d'Argenson*, cit., vol. I, p. 220.

217–18: E. şi J. de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux*, cit., pp. 79–90.

218: *Journal et Mémoires du marquis d'Argenson*, cit., vol. I, pp. 230–31.

220: Emmanuel de Croÿ, *Journal de cour*, sub îngrijirea lui Laurent Sortais, 3 vol., Paléo, Clermont-Ferrand, 2004, vol. I, p. 70.

221: E. şi J. de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux*, cit., 110.
Citat în Pierre de Nolhac, *Louis XV et Marie Leczinska*, cit., p. 234.

224: Citat în M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 301.

225: E. şi J. de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux*, cit., p. 141.

226: Luynes, *Mémoires*, cit., vineri, 25 august 1741, vol. III, p. 458.

227: *Ibid.*, marţi, 3 octombrie 1741, vol. VI, p. 2.

229: Doamna de Brancas, *Histoire de Madame de Châteauroux. Tirée des Mémoires de Madame de Brancas*, Le Cabinet des lettrés, Gallimard, Paris, 2005, pp. 38–39.
Pentru un portret al ducelui de Richelieu, trimit la Benedetta Craveri, „Fatti della vita del maresciallo di Richelieu", în *Vita privata del maresciallo di Richelieu*, Adelphi, Milano, 1989, pp. 167–202.
Mémoires du président Hénault, ediţie nouă sub îngrijirea lui François Rousseau, Hachette, Paris, 1911, p. 124.

231: Doamna de Brancas, *Histoire de Madame de Châteauroux*, cit., pp. 59–60.
Luynes, *Mémoires*, vol. IV, citat în E. e J. de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux*, cit., p. 198.

231–32: *Journal et mémoires du marquis d'Argenson*, cit., vol. IV, p. 43. Expresia este în italieneşte în text.
Doamna de Brancas, *Histoire de Madame de Châteauroux*, cit., p. 62.

232: Barthélemy-François-Joseph Mouffle d'Angerville, *Vie privée de Louis XV ou Principaux événements, particularités et anecdotes de son règne* (anul 1742), 4 vol., chez John Peter Lyton, à Londres, 1781, vol. II, pp. 128–29.
Citat în E. şi J. de Goncourt, *Madame de Châteauroux*, cit., p. 363.

233: Scrisoare a Doamnei de Châteauroux către ducele de Richelieu, în *Mémoires de la duchesse de Brancas, suivis de la correspondance de Mme de Châteauroux*, sub îndrumarea lui Eugène Asse, Librairie des bibliophiles, Paris, 1890, pp. 91–92.
Citat în E. şi J. de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux*, cit. p. 225.

234: Emmanuel de Croÿ, *Journal de cour*, cit., vol. I, p. 45.

235–36: V. Benedetta Craveri, „Madame de Tencin: l'avventuriera dei Lumi", în *La civilità della conversazione*, Adelphi, Milano, 2001, pp. 278–98.
Citat în S. Bertière, *La Reine et la favorite*, cit., p. 208.

Scrisoare a Doamnei de Tencin, pentru ducele de Richelieu, 22 iunie 1743, în *Vie privée du maréchal de Richelieu contenant ses amours et ses intrigues; Et tout ce qui a rapport aux divers Rôles qu'a joués cet Homme célèbre pendant plus de quatre-vingt ans*, 3 vol., chez Buisson, Libraire, Paris, 1791, vol. II, p. 413.

236–37: Scrisoare a lui Federic al II-lea al Prusiei din 12 mai 1744, citat în E. e J. de Goncourt, *La duchesse de Châteauroux*, cit., pp. 287–88.

239: Citat *ibid.*, p. 321.
Luynes, *Mémoires*, cit., miercuri 26 august 1744, vol. IV, p. 48.

240: Doamna de La Ferté-Imbault, *Anecdotes du Règne de Louis XV*, Archives Nationales de France, Fonds d'Étampes, Valençay et Geoffrin, 508, ap, 27, p. 31.
Doamna de la Ferté-Imbault relatează episodul pe baza informațiilor oferite de ducesa de Luynes, prietenă intimă a reginei.
Scrisoare a ducesei de Châteauroux către ducele de Richeliu în *Mémoires de la duchesse de Brancas*, cit., p. 164.
Doamna de Brancas, *Histoire de Madame de Châteauroux*, cit., p. 88.

MARCHIZA DE POMPADOUR. O BURGHEZĂ LA PUTERE

242: Jean-Nicolas Dufort de Cheverny, *Mémoires*, sub îngrijirea lui Jean-Pierre Guicciardi, Perrin, Paris, 1990, p. 97.
Giacomo Casanova, *Storia della mia vita*, introducere de Piero Chiara, sub îngrijirea lui Piero Chiara și a lui Federico Roncoroni, 3 vol., I Meridiani, Mondadori, Milano, 1983, vol. I, p. 766.

243: *Lettres persanes*, scrisoarea XLVIII.

244: Le président Hénault à Madame du Deffand, 18 iulie (1742), în *Correspondance complète de la Marquise du Deffand avec ses amis*, par M. de Lescure, 2 vol., Plon, Paris, 1865 (Slatkine Reprints, Genève, 1971), vol. I, p. 70.

245–46: Luynes, *Mémoires*, cit., miercuri 10 martie 1745, vol. VI, p. 354.

246: *Ibid.*, marți 27 aprilie 1745, p. 423.
„Quand César / Ce héros charmant, / De qui Rome était idolâtre, / Battait le Belge ou l'Allemand, / On en faisait son compliment / À la divine Cléopâtre. / Ce héros des amants ainsi que des guerriers / Unissait le myrte aux lauriers: / Mais l'if est aujourd'hui l'arbre que je révère...", Voltaire către Jeanne-Antoinette Poisson Lenormant d'Étoilles, marchiză de Pompadur (2 mai 1745), în Coltaire, *Correspondance*, sub îngrijirea lui Théodore Besterman, 13 vol,

Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1977–1993, vol. II, p. 965.

247: Voltaire către aceeași (mai–iunie 1745), *ibid.*, p. 970.
É. Lever, *Madame de Pompadour*, cit., p. 64.
Citat în S. Bertière, *La Reine et la favorite*, cit., p. 285.

248: *Lettres de M. de Marville, lieutenant général de police, au ministre Maurepas (1742–1747)* sub îngrijirea lui Arthur Michel de Boislisle, 3 vol., Champion, Paris, 1896–1905, vol. II, p. 209, citat în Thomas E. Kaiser, *Madame de Pompadour and the Theaters of Power*, în „Franch Historical Studies", XIX, 4, toamna 1966, p. 1.028.

249: Dufort de Cheverny, *Mémoires*, cit., p. 331.

250: Emmanuel de Croÿ, *Journal de cour*, cit., vol. I, p. 71.
Ibid., p. 165
B. Hours, *Louis XV et sa cour*, cit., p. 278.

251: *Journal et Mémoires du marquis d'Argenson*, cit., vol. V, p. 462.
„Prin felul tău de a fi nobil și sincer, / Iris, ne încânți inimile; / Sub pașii noștri semeni flori, / Dar sunt flori albe", citat *ibid.*, p. 456.

253: T.E. Kaiser, *Madame de Pompadour and the Theaters of Power*, cit., p. 1.032.

254: Jean-François Marmontel, *Mémoires*, sub îngrijirea lui Jean-Pierre Guicciardi și Gilles Thierriat, Mercure de France, Paris, 1999, p. 173.
Citat în É. Lever, *Madame de Pompadour*, cit. p. 227.

256: Citat *ibid.*, p. 167.

357: Kevin L. Justus, *Gilded palace, gilded playpen: Louis XV' use of palatial space to control his rebellious children and their politics*, în „Journal of Family History", XXI, 4, octobrie 1966, p. 474, citat în B. Hours, *Louis XV et sa cour*, cit., p. 103.
Ibid., p. 106.

258: *Journal et Mémoires du marquis d'Argenson*, cit., vol. VI, p. 342.
Emmanuel de Croÿ, *Journal de cour*, cit., vol. I, p. 159.
Ibid., p. 192–93.

259: *Ibid.*, vol. II, p. 49.
Ibid, p. 48.

260: *Mémoires du duc de Choiseul*, sub îngrijirea lui Jean-Pierre Guicciardi, note de Philippe Bonnet, Mercure de France, Paris, 1982, p. 134.
Dufort de Cheverny, *Mémoires*, cit., p. 205.

Mémoires du duc de Choiseul, cit., p. 140.

261: *Correspondance secrète entre le comte A. W. Kaunitz-Rietberg et le baron Ignaz de Koch, 1750–1752*, publiée par Hanns Schlitter, Plon-Nourrit, Paris, 1899, scrisoare din 7 noiembrie 1750, p. 22, citat în É. Lever, *Madame de Pompadour*, cit., p. 248.
M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 675.
Citat în Alfred Ritter von Arneth, *Geschichte von Maria Theresa's*, 10 vol., W. Braumüller, Wien, 1863–1879, citat în É. Lever, *Madame de Pompadour*, cit., p. 255.

263: *Mémoires du duc de Choiseul*, cit., p. 44.
Souvenirs de Charles-Henri baron de Gleichen, précédés d'une notice par M. Paul Grimbolt, Léon Techener fils, Paris, 1868, p. 20.

264: *Journal et Mémoires du marquis d'Argenson*, cit., p. 457.

265: Mouffle d'Angerville, *Vie privée de Louis XV*, cit., vol. III, pp. 16–17.
Louis-Gabriel Bourdon, *Le Parc au Cerf, ou l'origine de l'affreux déficit par un zélé patriote*, Paris, 1790, citat în T.E. Kaiser, *Madame de Pompadour and the Theaters of Power*, cit., p. 1.042.

266: Citat în M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 506.

267: Casanova, *Storia della mia vita*, cit., vol. II, p. 726.

267–68: *Mémoires de madame du Hausset sur Louis XV et madame de Pompadour*, sub îngrijirea lui Jean-Pierre Guicciardi, Mercure de France, Paris, 1985, p. 169.

268: *Ibid.*, p. 82.
Doufort de Cheverny, *Mémoires*, cit., p. 335.

DOAMNA DU BARRY. UN „ÎNGER" DIN LUMEA INTERLOPĂ

271: *Journal du duc de Croÿ*, citat în M. Antoine, *Louis XV*, cit., p. 886.
Citat în J. de Saint-Victor, *Madame du Barry*, cit., p. 69.

272: *Vie privée du Maréchal de Richelieu*, cit., vol. II, p. 253.
J. de Saint-Victor, *Madame du Barry*, cit., p. 32.
Mouffle d'Angerville, *Vie privée de Louis XV*, cit., p. 373.

272–73: *Vie privée du Maréchal de Richelieu*, cit., p. 257.

273: Doamna du Deffand către Horace Walpole, 14 ianuarie 1769, în *Correspondance complète de la Marquise du Deffand avec ses amis*, cit. vol. I, p. 531.

274: *Mémoires du duc de Choiseul*, cit., p. 198.

276–77: Robert Darnton, *The forbidden Best-Sellers of Pre-Revolutionary France*, Norton, New York, 1995; trad. it. Vittorio Beonio

Brocchieri, *Libri proibiti. Pornografia, satira e utopia all'origine della Rivoluzione francese*, Mondadori, Milano, 1997, p. 164.

277: *Ibid.*, p. 157.
Ibid., p. 168.

278: *Mémoires du Prince de Talleyrand*, avec une préface et des notes par le duc de Broglie, 5 vol., Calmann-Lévy, Paris, 1891–1892, vol. V, pp. 584–85.

279: Christian Baulez, „Le mobilier et les objets d'art de Madame du Barry", în AA.VV., *Madame du Barry, de Versailles à Louveciennes*, Flammarion, Paris, 1992, p. 51, citat în J. de Saint-Victor, *Madame du Barry*, cit., p. 187.

280: *Ibid.*, p. 192.

281: Scrisoare a lui Voltaire către Doamna du Deffand, 9 mai 1764, în *Correspondance*, cit., vol. I, p. 202.
G. Imbert, Métra et al., *Correspondance secrète politique et littéraire ou Mémoires pour servir à l'Histoire des Cours, des Sociétés et de la Littérature en France, depuis la mort de Louis XV*, 18 tomuri în 9 volume, Adamson, Londres, 1787–1790, vol. I, p. 16.
J. de Saint-Victor, *Madame du Barry*, cit., p. 221.
Maria Antoaneta către împărăteasa Maria Tereza, 14 mai 1774, în Marie-Antoinette, *Correspondance*, 2 vol., Paléo, Clermont-Ferrand, 2004, vol. I, p. 51.

282: Charles-Joseph de Ligne, *Fragments de l'histoire de ma vie*, sub îngrijirea lui Jeroom Vercruysse, 2 vol., Champion, Paris, 2001–2002, vol. I, p. 74.

283: Citat în S. Bertière, *Marie-Antoinette l'insoumise*, cit., p. 265.
Sébastien-Roch-Nicolas de Chamfort, *Maximes et pensées. Caractères et anecdotes*, Gallimard, Paris, 1970, p. 208.

284: Citat în J. de Saint-Victor, *Madame du Barry*, cit. p. 284.

285: Louise-Élisabeth Vigée Le Brun, *Souvenirs*, sub îngrijirea lui Claudine Herrmann, 2 vol., Éditions Des femmes, Paris, 1984, vol. I, p. 127.

MARIA ANTOANETA, REGINA MARTIRĂ

286: S. Bertière, *Marie-Antoinette l'insoumise*, cit., p. 33.

292: Citat *ibid.*, p. 168.
Ibid., p. 290.

293–94: *Ibid.*, p. 292.

294: *Loc. cit.*

295: Citat *ibid.*, p. 181.

295–96: *Mémoires du comte Alexandre de Tilly pour servir à l'histoire des moeurs de la fin du XVIII-e siècle*, sub îngrijirea lui Christian Melchior-Bonnet, Mercure de France, Paris, 1986, p. 66–67.

296: J.-C. Petitfils, *Louis XVI*, cit., p. 297.

297: *Journal de Gouverneur Morris (1789 à 1792), ministre plénipotentiaire des États-Unis en France*, sub îngrijirea lui Anne Cary Morris, trad. fr. de E. Pariset, Mercure de France, Paris, 2002, p. 58.
Cfr. C. Thomas, *La Reine scélérate*, cit., p. 91.

298: *Ibid.*, p. 299.
Maria Antoaneta către contele Rosenberg, 17 aprilie 1775, în *Marie-Antoinette. Coerrespondance secrete entre Marie-Thérése et le comte Mercy-Argenteau avec les lettres de Marie-Thérèse et de Marie-Antoinette*, 3 vol., Firmin-Didot, Paris, 1874, vol. II, p. 361.

299: *Ibid.*, p. 404.

300: Citat în J.-C. Petitfils, *Louis XVI*, cit., p. 303.

302: *Ibid.*, p. 499.

303: Madame Campan, *Mémoires sur la vie de Marie-Antoinette, reine de France et de Navarre*, Firmin-Didot, Paris, 1849, p. 200.

304: *Ibid.*, p. 171.

305: A. Fraser, *Marie-Antoinette*, cit. p. 231.

307–08: Citat în S. Bertière, *Marie-Antoinette l'insoumise*, cit. p. 669.
Scrisoare din 16 octombrie 1793 către Madame Elisabeth în Marie-Antoinette, *Correspondance*, cit., vol. II, pp. 256–58.

TRADUCEREA VERSURILOR ŞI NOTELE TRADUCĂTORULUI

1 Iată cu adevărat că Amor într-o frumoasă dimineaţă/ veni să-mi ofere o mică floare [expresii galante] foarte drăgălaşă/ căci, vedeţi, mica floare atât de drăgălaşă /era un băiat proaspăt, atrăgător şi tinerel./ Eu însă, tremurând şi întorcându-mi privirea, „Nu, nu!" spuneam. „Ah, nu fiţi decepţionată!" spuse Amor şi dintr-odată, sub ochii mei/ îmi aşeză un laur minunat./ „E mai bine să fii înţeleaptă decât regină" spusei./ Dar mă simţii fremătând şi tremurând;/ Diana cedă şi veţi înţelege uşor/ despre ce dimineaţă vreau să vă vorbesc."

2 „O, Doamne, cât regret/ timpul pierdut în tinereţea mea:/ De câte ori am dorit/ s-o am pe Diana ca singură iubită,/ Dar mă temeam că ea, zeiţă fiind /nu va voi să se înjosească până-ntr-atât/ încât să-mi dea atenţie mie, care în lipsa ei/ nu cunoşteam plăcere, bucurie şi fericire./ până când a fost hotărât/ ca să ascult de ordinele ei".

3 „Leul tânăr îl va dovedi pe cel bătrân/ pe câmp de bătălie în duel singular,/ în cuşcă de aur îi va scoate ochii:/ apoi moarte, moarte crudă." (în fr. în original)

4 „Gabriel veni odinioară s-o anunţe pe Fecioară/ Că Mântuitorul lumii se va naşte din ea:/ Însă regele astăzi, printr-o Gabrielă/ La propria-i mântuire a vrut să renunţe." (în fr. în text)

5 „Căsătoriţi-vă, pentru Dumnezeu, Sire/ Seminţia Voastră e sigură:/ Puţin plumb şi puţină ceară/ Legitimează un fecior de curvă." (în fr. în text)

6 „Onoare a Arnului, acum a Senei,/ Maria, mai neînvinsă şi mai generoasă decât oricare alta,/ nu doar Doamnă, ci nouă zeiţă a dragostei,/ care cu-al tău crin învins-ai a sa rază/ şi mândra inimă a galicului Marte/ s-o îmblânzeşti ştiut-ai şi să triumfi mireasă-i/ primeşte dară şi-aceşti noi lauri iviţi aici, pe ţărmurile muzelor." (trad. din italiană)

7 „Sunteţi împărat, o, doamne, şi plângeţi!", „Mă iubiţi, îmi spuneţi/ şi totuşi eu plec şi sunteţi Voi cel ce mi-o cereţi!" (în fr. în original)

8 Respectiv doamna de onoare şi doamna *d'atour*, răspunzătoare pentru garderoba reginei. (*n. tr.*)

9 Filip de Orléans, al doilea născut al Anei de Austria. *Monsieur* era apelativul rezervat fratelui regelui. (*n.tr.*)

10 „Oricare ar fi simţirile frumoase pe care gloria ni le dă/ Când sunteţi îndrăgostiţi pe culmea cea mai de sus/ A muri în braţele unei fiinţe minunate/ Este, după mine, cea mai dulce dintre dispariţii". (în fr. în original)

11 „Scaunul pentru comodităţi", cu alte cuvinte „scaunul de toaletă". (în fr.)

[12] Françoise-Marie de Bourbon, născută la 7 mai 1677, recunoscută în 1681 cu titlul de domnișoara de Blois, măritată cu Filip, duce de Chartres, apoi duce de Orléans, viitorul regent; Louis-Alexandre de Bourbon, născut la 6 iunie 1678, recunoscut în 1681 cu titlul de conte de Toulouse și, din 1703, de duce de Penthièvre. (*n. tr.*)

[13] Trecătorule, nu fă zgomot aici:/ Ai grijă să nu-l trezești,/ Căci iată prima noapte/ În care bietul Scarron atipește." (în fr. în original)

[14] „Dar ce spun? Viața ta, Esther, îți aparține?/ Nu-i a lui Dumnezeu, care ți-a dat-o?/ Și cine știe, când ți-a călăuzit pașii spre tron/ Dacă nu mântuirii poporului său te menise?" (în fr. în original)

[15] „Una a căzut aproape în uitare, alta e aproape țărână/ A treia e încă în picioare; a patra așteaptă/ Să facă loc celei din urmă./ A alege o familie întreagă/ Înseamnă să fii infidel ori statornic?" (în fr. în orig.)

[16] „Sinceră și tandră Pompadour/ căci pot deja să vă dau/ acel nume ce face rimă cu amor *(amour)* și care curând va fi cel mai frumos nume din Franța." (în fr. în orig.)

[17] „Iată-l în sfârșit în mâna mea,/ pe fatalul dușman, pe superbul învingător..." (în fr. în orig.)

[18] „Bun de tras pe roată" era numele pe care Filip de Orléans îl dădea tovarășilor săi de chefuri. (*n. tr.*)

[19] Ludovic, de vrei să vezi/ un bastard, un încornorat și o târfă/ Privește-te în oglindă,/ apoi privește-i pe regină și pe Delfin. (în fr. în orig.)

Cuprins

Puterea femeilor / 7
O italiancă la curtea Franței / 15
Diane de Poitiers. Frumusețea ca mit / 19
Caterina de Medici. Rațiunile politicii / 30
Regina Margot. Coroana pierdută / 48
Gabrielle D'Estrées. La un pas de tron / 69
O nouă regină florentină / 83
Maria de Medici. Pasiunea puterii / 93
Ana de Austria. „O seducție infinită" / 104
Maria Mancini. Viața ca roman / 123
Maria Tereza de Austria. O regină în umbră / 131
Louise de la Vallière.
„Acea mică violetă ce se ascundea în iarbă" / 136
Athénaïs de Montespan.
„O frumusețe triumfătoare" / 156
Afacerea otrăvurilor / 176
Doamna de Maintenon. Institututoarea Franței / 184
Maria Leszczyńska. Regina poloneză / 206
Surorile Mailly-Nesle. Amoruri în familie / 216
Marchiza de Pompadour. O burgheză la putere / 242
Doamna du Barry. Un „înger" din lumea interlopă / 269
Maria Antoaneta. Regina martiră / 286
Izvoare / 309
Bibliografie / 310
Note / 319
Traducerea versurilor și notele traducătorului / 341

Timp de secole, societatea occidentală a considerat că femeile trebuiau excluse de la putere, supuse total autorităţii masculine, izolate în sfera casnică; numai bărbaţii erau cetăţeni cu drepturi depline, numai lor le era îngăduit să domnească. Şi totuşi, mai ales în anumite locuri şi timpuri ale istoriei şi în special în Franţa Vechiului Regim, acea putere femeile au dobândit-o sprijinindu-se pe ambiţiile, pe inteligenţa şi pe frumuseţea lor. Fie ele regine, principese, exponente ale marii nobilimi sau favorite regale, femei precum Caterina de Medici, Ana de Austria, Maria Antoaneta, Gabrielle d'Estrées, Madame du Barry au reuşit să aibă o formidabilă influenţă asupra politicii interne şi externe franceze, reuşind să se strecoare în angrenajele puterii masculine fără să fie zdrobite, să creeze alianţe, să distribuie favoruri, să corupă, să pedepsească şi să facă din presupusa lor slăbiciune un instrument de dominare.

începi să afli

ISBN 978-973-669-769-2

5 948486 008552

www.curteaveche.ro

CURTEA VECHE ÎN AFARA COLECŢIILOR

pentru a comanda online sau pentru lista completă a titlurilor publicate la Curtea Veche, vizitează **www.curteaveche.ro**